Gustave Le Bon

Kitle Zihni Üzerine
Tarihin Gözden Geçirilmesi

DEVRİMİN PSİKOLOJİSİ

SCALA
YAYINCILIK

Devrim Psikolojisi
(Kitle Zihni Üzerine Tarihin Gözden Geçirilmesi)

Gustave Le Bon

DEVRİMİN PSİKOLOJİSİ
Gustave Le Bon

© Scala Yayıncılık
ISBN: 978-975-8535-00-2
Sertifika no: 11478

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Birinci Basım, Nisan 2011

Dizi Editörü: Hakan Feyyat
Çeviri: Ayten Gündoğdu
Kapak tasarımı: Kemal Okur
Sayfa düzeni: Fatoş Doğan
Düzelti: Ali Demir, Erdal Aktaş

Ofset Hazırlık: Scala Yayıncılık

Baskı: Can Matbaa
Davutpaşa Cad. İpek İş Hanı No: 4/7/15 Bayrampaşa - İstanbul
Sertifika no: 12185

Scala Yayıncılık
İstiklal Caddesi Han Geçidi Sokak No: 116 - 3B
Beyoğlu - 80050 İstanbul
Tel: (0212) 251 51 26
Faks: (0212) 245 28 43
E-Mail: scala@scala.com.tr

İnternet satış:
www.scala.com.tr

Devrim Psikolojisi

Gustave Le Bon

Çeviren
Ayten Gündoğdu

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Notu • Gustave Le Bon ve devrim psikolojisi / 11

Giriş • Tarihin gözden geçirilmesi / 15

BÖLÜM I
DEVRİMCİ HAREKETLERDEKİ PSİKOLOJİK ÖĞELER / 25

I. CİLT
DEVRİMLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ / 27

I. BÖLÜM • Bilimsel ve siyasi devrimler / 28
1. Devrimlerin sınıflandırılması / 28
2. Bilimsel devrimler / 30
3. Siyasi devrimler / 31
4. Siyasi devrimlerin sonuçları / 35

II. BÖLÜM • Dini devrimler / 39
1. Büyük Siyasi devrimleri anlayabilmek açısından dini devrimleri incelemenin önemi / 39
2. Reform'un başlangıçları ve ilk inananları / 41
3. Reform öğretilerinin rasyonel değeri / 42
4. Reform'un yayılışı / 44
5. Farklı dini inançlar arasındaki çatışma –Hoşgörünün olanaksızlığı / 45
6. Dini devrimlerin sonuçları / 50

III. BÖLÜM • Devrimlerde hükümetlerin rolü / 53
1. Devrim sırasında hükümetlerin zayıf direnişi / 53
2. Hükümetlerin direnişleri Devrim'in nasıl üstesinden gelebilir? / 57
3. Hükümetlerin etkisiyle gerçekleşen Devrimler Çin, Türkiye, vb. örnekleri / 58
4. Devrim'den sonraki yönetim değişikliklerine karşın ayakta duran toplumsal öğeler / 61

IV. BÖLÜM • Halkın devrimlerdeki rolü / 64
1. Ulusal zihnin istikrarı ve değişebilirliği / 64
2. Halkların gözüyle Devrim / 67
3. Devrimlerde halka düştüğü varsayılan rol / 70
4. Popüler varlık ve popüler varlığı oluşturan öğeler / 72

II. CİLT
DEVRİMLERDE EGEMEN OLAN ZİHNİYET BİÇİMLERİ / 77

I. BÖLÜM • Devrim sırasında görülen bireysel kişilik değişiklikleri / 78
1. Kişilik dönüşümleri / 78
2. Devrim sırasında egemen olan kişiliğin öğeleri / 80

II. BÖLÜM • Mistik zihniyet ve Jakoben zihniyet / 88
1. Devrim sırasında baskın olan zihniyetlerin sınıflandırılması / 88
2. Mistik zihniyet / 89
3. Jakoben zihniyet / 94

III. BÖLÜM • Devrimci ve suçlu zihniyetler / 99
1. Devrimci zihniyet / 99
2. Suçlu zihniyet / 101

IV. BÖLÜM • Devrimci yığınların psikolojisi / 104
1. Yığınların genel özellikleri / 104
2. Irk zihniyetinin istikrarı yığın zihniyetinin değişkenliğini nasıl sınırlar? / 107
3. Devrimci hareketlerde liderin rolü / 111

V. BÖLÜM • Devrimci meclislerin psikolojisi / 114
1. Büyük devrimci meclislerin psikolojik özellikleri / 114
2. Devrimci kulüplerin psikolojisi / 117
3. Meclislerde duyguların gittikçe abartılaşması ile ilgili bir açıklama önerisi / 120

BÖLÜM II

FRANSIZ DEVRİMİ / 123

I. CİLT

FRANSIZ DEVRİMİ'NİN KÖKENLERİ / 125

I. BÖLÜM • Fransız Devrimi hakkında tarihçilerin görüşleri / 126

1. Devrim tarihçileri / 126

2. Devrim açısından yazgıcılık teorisi / 130

3. Son dönemdeki devrim tarihçilerinin tereddütleri / 133

4. Tarihte tarafsızlık / 136

II. BÖLÜM • Ancien Régime'in psikolojik temelleri / 139

1. Mutlak monarşi ve Ancien Régime'in temelleri / 139

2. Ancien Régime'in sıkıntıları / 140

3. Ancien Régime'de yaşam / 143

4. Devrim sırasında monarşiyle ilgili duyguların geçirdiği değişim / 146

III. BÖLÜM • Devrim sırasındaki zihinsel anarşi ve filozofların etkisi / 149

1. Devrimci fikirlerin kökeni ve yayılışı / 149

2. Devrim'in ortaya çıkışında on sekizinci yüzyıl filozoflarının sözde etkisi – Filozofların demokrasiyi sevmemeleri / 154

3. Devrim sırasında burjuvazinin felsefi düşünceleri / 158

IV. BÖLÜM • Fransız Devrimi'yle ilgili psikolojik yanılsamalar / 160

1. İlkel insan, doğal yaşama haline dönüş ve insan psikolojisi ile ilgili yanılsamalar / 160

2. İnsanı geçmişinden koparmak ve yasaların insanları değiştirme gücü ile ilgili yanılsamalar / 162

3. Büyük devrimci ilkelerin teorik değerleriyle ilgili yanılsamalar / 164

II. CİLT

DEVRİM SIRASINDA ETKİN OLAN RASYONEL, DUYGUSAL, MİSTİK VE KOLEKTİF ÖĞELER / 169

1. BÖLÜM • Kurucu Meclis'in psikolojisi / 170
1. Fransız Devrimi sırasında etkin olan psikolojik öğeler / 170
2. Ancien Regime'in çözülüşü ve États Généraux'nun toplanışı / 173

3. Kurucu Meclis / 175

II. BÖLÜM • Yasama Meclisi'nin psikolojisi / 185
1. Yasama Meclisi dönemindeki siyasi olaylar / 185
2. Yasama Meclisi'nin düşünce yapısı / 188

III. BÖLÜM • Konvasiyon'un psikolojisi / 192
1. Konvansiyon efsanesi / 192
2. Jakoben dininin zaferiyle gelen sonuçlar / 195
3. Konvansiyon'un düşünce yapısı / 199

IV. BÖLÜM • Konvansiyon hükümeti / 204
1. Kulüplerin ve Komün'ün Konvansiyon sırasındaki etkinlikleri / 204
2. Fransa'da Konvansiyon sırasındaki yönetim – Terör / 207
3. Konvansiyon'un sonu. Directoire'ın başlangıcı / 211

V. BÖLÜM • Devrimci şiddet örnekleri / 214
1. Devrimci şiddetin psikolojik nedenleri / 214
2. Devrim mahkemeleri / 217
3. Taşradaki terör / 219

VI. BÖLÜM • Devrim orduları / 224
1. Devrim Meclisleri ve Orduları / 224
2. Avrupa'nın Devrim'e karşı mücadelesi / 226
3. Devrimci orduların başarısını sağlayan psikolojik ve askeri etkenler / 228

VII. BÖLÜM • Devrim liderlerinin psikolojisi / 233
1. Devrimcilerin zihniyetleri. Şiddet yanlısı ve
zayıf kişiliklerin etkisi / 233
2. Komiserlerin ya da "görevli" temsilcilerin psikolojisi / 235
3. Danton ve Robespierre / 239
4. Fouquier - Tinville, Marat, Billaud - Varenne gibi devrimciler / 246
5. Devrim'den sağ çıkan Konvansiyon üyelerinin yazgısı / 250

III. CİLT
ATALARDAN KALMA ETKİLERLE DEVRİMCİ İLKELER
ARASINDAKİ ÇATIŞMA / 253

I. BÖLÜM • Anarşinin son çırpınışları – Directoire / 255
1. Directoire'ın psikolojisi / 255
2. Directoire'ın despotça yönetimi.
Terörün yeniden ortaya çıkışı / 258
3. Napoleon'un yükselişi / 262
4. Devrim'in sürmesinin nedenleri / 264

II. BÖLÜM • Düzenin yeniden kurulması. Konsül Cumhuriyeti / 267
1. Konsül'ün Devrim'in sonuçlarını onaylaması / 267
2. Konsüllük döneminde Fransa'da
düzenin yeniden kurulması / 269
3. Konsüllük yönetiminin başarısını belirleyen psikolojik öğeler / 272

III. BÖLÜM • Geçen yüzyıl boyunca geleneklerle devrimci ilkeler
arasındaki çatışmanın siyasi sonuçları / 276
1. Fransa'nın karşı karşıya kaldığı devrimci hareketlerin
psikolojik nedenleri / 276
2. Fransa'daki bir yüzyıllık devrimci hareketin özeti / 280

BÖLÜM III
DEVRİMCİ İLKELERİN GÜNÜMÜZDEKİ GELİŞİMİ / 287

I. BÖLÜM • Demokratik inançların devrimden bu yana değişimi / 289
1. Devrimden sonra demokratik fikirlerin yavaş yavaş yayılması / 289
2. Devrimin üç temel ilkesinin eş değerde olmayan etkileri / 292
3. Doğal eşitsizlikler ve demokratik eşitlenme / 296

II. BÖLÜM • Demokratik evrimin sonuçları / 300
1. Hiçbir rasyonel değeri olmayan teorilerin toplumsal evrimdeki etkileri / 300
2. Demokratik inançların yarattığı Jakoben ruh ve zihniyet / 302
3. Genel seçim hakkı ve bu hakkın temsilcileri / 307
4. Reform çılgınlığı / 310
5. Demokrasilerdeki toplumsal ayrımlar ve çeşitli ülkelerdeki demokratik düşünceler / 312

III. BÖLÜM • Demokratik inancın yeni biçimleri / 315
1. Sermaye ve emek arasındaki çatışma / 315
2. İşçi sınıfının ve sendikacılık hareketinin gelişimi / 317
3. Neden bazı demokratik hükümetler yavaş yavaş yönetici kastlar hükümetlerine dönüşüyor? / 321

SONUÇLAR / 325

GUSTAVE LE BON VE DEVRİM PSİKOLOJİSİ

GUSTAVE LE BON (1841-1931) sosyal psikoloji alanındaki çalışmalarıyla bilinen ünlü bir Fransız sosyoloğudur. Tıp alanındaki eğitimini tamamladıktan sonra, Avrupa, Kuzey Afrika ve Asya'yı gezip, antropoloji ve arkeoloji üzerine kitaplar yazan Le Bon, daha sonraları sosyal psikolojiyle ilgilenmeye başlamıştır. Les lois psychologiques de l'évolution des peuples *(Ulusların Evriminin Psikolojik Yasaları, 1894)* başlıklı kitabında tarihin ırksal ya da ulusal özelliklerin bir ürünü olduğu düşüncesini geliştirmiş, toplumsal evrimi etkileyen en önemli gücün zekâ değil, duygular olduğunu ileri sürmüştür. Gerçek ilerlemenin ancak entelektüel bir elit yoluyla sağlanabileceğini savunmuştur. Le Bon, modern dünyada kitle hareketlerinin öneminin gittikçe arttığını görmüş, bunun üzerine La psychologie des foules (1895) başlıklı ünlü kitabını kaleme almıştır. Kitle psikolojisi alanındaki önemli yapıtlar arasında yer alan bu kitabındaki savlarından biri, bireysel bilincin kitle bilinci içinde kaybolduğu, kitle bilincinin kişiliksiz, duygusal ve entelektüel açıdan zayıf olduğudur.

James L. Fraser, Gustave Le Bon'un *The Psychology of Revolution* başlıklı kitabının Fraser Publishing Company tarafından yayımlanan versiyonuna yazdığı önsözde şunları ileri sürer:

"Okurlarımızın da fark etmiş olabileceği gibi, Le Bon'un The Crowd başlıklı kitabını, Contrary Opinion (Karşıt Düşünce) serisindeki en önemli kitaplarımızdan biri olarak görüyoruz; bundan daha önce de, Le Bon'un başka bir klasiği olan The Psychology of Socialism'i (Sosyalizmin Psikolojisi) yeniden basmıştık. Kitle davranışını çalışan araştırmacılar için Le Bon'un vazgeçilmez bir kaynak olduğu inancındayız; çünkü Le Bon bu konuda daha ayrıntılı araştırma gerektirecek önemli sorunları tespit ediyor.

"Le Bon'un yazdığı zamandan bu yana hiç kuşkusuz çok şey değişti. Ancak, bugün her noktada karşımıza çıkan devrim ve toplumsal bunalım, devrimci ilkeleri, özellikle 1789 Fransız Devrimi'ni konu alan bu çalışmayı tekrar üzerinde düşünmeye değer kılıyor. Bir devrimin birdenbire nasıl gerçekleştiğini, kitle iletişimde kullanılan modern yöntemlerle düşüncelerin hızla sirayet edebilmesiyle açıklayabiliriz. İnsanın her durumda rasyonel bir hayvan olmadığını, duygulara dönüştürülmedikçe aklın kitleleri etkilemediğini çoğu zaman unutuyoruz.

"Hoşumuza gitsin ya da gitmesin, insan hâlâ inançlarıyla yaşıyor; inançlarını akla dayanarak şekillendirse bile, görüş gücü, hâlâ onu yönlendiren birçok dürtüye karşı koymasına olanak tanımıyor. Okuyun ve kendiniz öğrenin."

Fraser, bu önsözüyle Gustave Le Bon'un görüşlerini özetlemekle kalmıyor, onların bugün bile geçerliliğini koruduğunun altını çiziyor. Le Bon hiç kuşkusuz sosyal psikolojinin önde gelen isimlerinden biri; görüşleriyle de bu alandaki araştır-

macıları uzun yıllar etkilediği bir gerçek. Özellikle kitle psikolojisi konusundaki çalışmaları düşünüldüğünde, Gustave Le Bon'un önemini yadsımak mümkün değil. Ancak, Fraser'ın övdüğü, destek verdiği bu görüşler, özellikle demokrasi inancını taşıyan insanların kabul edebileceği türden görüşler değil. Le Bon, kitlelere, insan aklına duyulan güvensizliğin temsilcisidir. İnsanların kitleler içinde kişisel bilinçlerini yitirdiklerini, kolektif bir bilince boyun eğdiklerini, bu kolektif bilinçteki zekâ ve ahlâk düzeyinin ise kitleyi oluşturan tek tek bireylerin zekâ ve ahlâk düzeyinden çok daha düşük olduğunu savunuyor. Bu düşüncesiyle halk egemenliğine kökten karşı çıkıyor, entelektüel bir elitizmi yeğliyor. Ulusal ve ırksal özellikler konusundaki görüşleriyle ise ırkçılığa, hatta faşizme kapı aralıyor.

Le Bon bütün bu özellikleriyle, özellikle demokrasi inancını taşıyanların okuması gereken bir yazar. Devrim Psikolojisi'nde kitleler ile ilgili öne sürdüğü birçok görüş, demokrasiyi kısıtlamak isteyenlerin her dönem öne sürdüğü gerekçeler arasında yer alıyor. Örneğin, halk egemenliğine karşı çıkan, halkın gündelik yaşamın kaygıları içinde devlet işlerinden anlayamayacağını öne sürerek devlet egemenliğini savunan ünlü ekonomi ve siyaset kuramcısı Schumpeter de Gustave Le Bon'un kitle psikoloji konusundaki görüşlerinden etkilenenler arasında.

Fraser'ın dediği gibi, Gustave Le Bon bugün için de güncelliğini koruyor; ancak onun söylediğinin tam tersine, Le Bon insan aklının zayıflığı ve kitle psikolojisi konusundaki görüşleri doğrulandığı için değil, toplumsal hareketleri kısıtlamak için her zaman öne sürülmüş gerekçeleri daha iyi anlamak için okunması gereken bir yazar. Demokrasiyi sınırlamak adına

her dönem karşımıza çıkarılan gerekçelerin bilimsel alanda da nasıl meşrulaştırılabildiğini görmek isteyenler için Gustave Le Bon'un Devrim Psikolojisi üstünde düşünülmesi gereken bir örnek sunuyor.

– Ayten GÜNDOĞDU

Tarihin gözden geçirilmesi

İçinde bulunduğumuz çağ yalnızca bir keşif çağı değil, aynı zamanda bildiklerimizin çeşitli yönlerini yeniden gözden geçirme dönemidir. İlk nedeni hâlâ erişilebilir bir olgunun bulunmadığının fark edilmesiyle, bilim eski kesinliklerini yeniden incelemeye koyuldu ve bu kesinliklerin ne kadar zayıf olduğunu kanıtladı. Bugün bilim, eski ilkelerinin bir bir ortadan kalktığını görüyor. Mekanik, aksiyomlarını yitiriyor; madde, daha önceleri gezegenlerin ebedi temelini oluştururken, geçici yoğunlaşma içindeki geçici güçlerin basit bir toplamı oluveriyor.

Tarih de, en sert eleştirilerden biraz olsun kurtulmasını sağlayan varsayımsal yönüne karşın, bu evrensel gözden geçirme sürecinden payını alıyor. Artık tarihin kesinlikle bildiğimizi söyleyebileceğimiz tek bir dönemi yok. Geçmişte kesin olarak bilindiği sanılan her şey şimdi bir kere daha sorgulanıyor.

İncelenmesi tamamlanmış gibi görünen olaylardan birisi de Fransız Devrimi'ydi. Farklı nesillerden birçok yazarca incelenmiş olduğundan, Devrim'in bütünüyle aydınlığa kavuşmuş olduğu düşünülebilirdi. Birkaç ayrıntının değiştirilmesi dışında Fransız Devrimi hakkında yeni ne söylenebilirdi ki?

Ancak bu düşünceyi en çok destekleyenler bile yargılarında duraksamaya başladılar. Eski kanıtların kusursuzluktan çok uzakta olduğu anlaşılıyor. Bir zamanlar kutsal sayılan dogmalara duyulan inanç sarsılıyor. Devrimle ilgili son yazılanlar bu belirsizlikleri ele veriyor. İnsanlar yargılara varmaktan gittikçe daha sakınır hale geliyorlar.

Yalnızca bu büyük olayın kahramanları göz yumulmaksızın tartışılmakla kalmıyor, aynı zamanda düşünürler Ancien Régime'in ardından gelen yeni düzenin, uygarlığın ilerleyen akışı içinde, şiddete başvurulmaksızın, doğal olarak ortaya çıkıp çıkmayacağı sorusunu soruyorlar. Elde edilen sonuçlar, artık ne anında ödettikleri bedelle, ne de Devrim'in tarihin olasılıkları arasından akla getirdiği daha uzak sonuçlarla uyuşuyor gibi görünüyor.

Bu trajik dönemin yeniden gözden geçirilmesinin birçok nedeni var. Zaman tutkuları yatıştırdı, pek çok belge arşivlerden yavaş yavaş gün yüzüne çıktı ve tarihçi de bunları bağımsızca yorumlamayı öğreniyor.

Ancak, insanları ve insanların davranışlarında etkin olan güdüleri anlamamızı sağlamasıyla, düşüncelerimizi en çok etkileyen, belki de modern psikolojidir.

Psikolojinin bundan böyle tarihe uygulanabilir buluşları arasında, soydan gelen eylemlerle ilgili derinleşen kavrayışından, kitlenin eylemlerini yönlendiren yasalardan, kişilik

çözülmesine, zihinsel temasa, inançların bilinçdışı oluşumuna ve mantığın muhtelif biçimleri arasındaki ayrıma dair verilerden söz etmemiz gerekir.

Açık söylemek gerekirse, bu kitapta yararlanılacak olan bu bilimsel uygulamalardan bugüne kadar yararlanılmamıştır. Tarihçiler genellikle belgeleri incelemenin ötesine gitmemişlerdir; bu inceleme bile sözünü ettiğim şüpheleri uyandırmaya yetmiştir.

Halkların yazgılarını biçimlendiren büyük olayları – örneğin, devrimler ve dini inançların ortaya çıkışı – açıklamak o kadar zordur ki, kişinin kimi zaman kendini tek bir açıklamayla sınırlandırması gerekir.

İlk tarihsel araştırmalarıma başladığım günden beri, bazı temel olguların, özellikle inançların doğuşuyla ilişkili olguların akıl erdirilmesi zor yönleriyle karşılaştım; bu olguların yorumlanabilmesi için gerekli temel bir öğenin eksik olduğuna inanmaya başladım. Akıl söyleyebileceği her şeyi söylemişse, ondan daha fazla beklenebilecek bir şey yoksa, aydınlığa kavuşmamış konuları kavrayabilmek için başka araçlar aranmalı.

Uzun bir süre bu önemli sorular benim için karanlıkta kaldı. Yok olmuş uygarlıkların kalıntılarının incelenmesine adanmış uzun yolculuk, bu soruları aydınlatmaya pek yaramadı.

Bu konu üzerinde sürekli düşünerek, sorunun, her birini ayrı ayrı ele almam gereken bir dizi başka sorundan oluştuğunu kabul etmek zorunda kaldım. Araştırmalarımın sonuçlarını bir dizi kitapta sunarak, yirmi yıl bununla uğraştım.

İlk araştırmalarımdan biri, insanların evrimindeki psiko-

lojik yasaların incelenmesine adanmıştı. Tarihsel ırkların – tarihin rastlantıları sonucu oluşmuş ırklar – sonunda anatomik özellikleri kadar kalıcı psikolojik özellikler edindiklerini gösterdikten sonra, bir halk içindeki kurumları, dilleri, sanatları nasıl dönüştürdüğünü açıklamaya çalıştım. Aynı yapıtta çevredeki ani değişimler nedeniyle bireysel kişiliklerin neden çözülebileceklerini açıkladım.

Ancak halkların oluşturduğu sabit toplulukların yanı sıra, yığınlar diye bilinen devingen ve geçici topluluklar da var. Tarihteki büyük hareketlerin gerçekleştirilmesine yol açan bu kitlelerin ya da güruhların, onları oluşturan bireylerden bütünüyle farklı özellikleri vardır. Nedir bu özellikler ve nasıl bir evrim geçirmişlerdir? Bu yeni sorunu The Psychology of the Crowd *(Kitle Psikolojisi)* adlı yapıtımda incelemiştim.

Ancak bu çalışmalardan sonra gözümden kaçan belli etkilerin farkına varmaya başlayabildim.

Ama bu kadarla kalmıyordu. Tarihteki en önemli etkenler arasında birisi ağır basıyordu – inançların etkeni. Bu inançlar nasıl doğmuştur, bunlar eskiden beri öğretilegeldiği gibi gerçekten rasyonel ve istence bağlı mıdır? Aslında daha çok bilinçdışı ve akıldan bağımsız değiller midir? Opinions and Beliefs (Görüşler ve İnançlar) başlıklı son kitabımda ele aldığım zor bir soru bu.

Psikoloji inançları istence bağlı ve rasyonel gördüğü sürece bu inançlar açıklanamaz kalacaktır. İnançların genellikle akıl dışı ve her zaman için istenç dışı olduklarını kanıtladıktan sonra, bu önemli sorunun çözümünü öne sürebildim; aklın hiçbir şekilde geçerli bir neden gösteremediği inançları, nasıl oluyor da her çağın en aydınlık zihinleri hiçbir zorluk çıkarmaksızın kabul ediyorlardı?

Bu tarihsel zorluklara uzun zamandır aranan çözüm artık apaçıktı. Daha önceden tek kılavuzumuz kabul edilen rasyonel mantığın yanı sıra çok farklı mantık çeşitleri vardı: Her biri aklı geçersiz kılan ve davranışlarımızdaki üretici dürtüleri doğuran duygusal mantık, kolektif mantık, mistik mantık.

Bu olguyu saptadıktan sonra, birçok tarihsel olayın genellikle anlaşılamamasının nedeninin, bu olayları, ortaya çıkmalarında aslında çok az etkisi olan bir mantığın ışığında yorumlamaya çalışmamız olduğunu fark ettim.

Burada birkaç satırda kısaca özetlenen bütün bu araştırmaların gerçekleşmesi için uzun yıllar gerekti. Onları tamamlama umudumu yitirdiğimde, doğrudan kaçındığımız, en azından kesinliğin parçacıklarını elde ettiğimizden hep emin olduğumuz laboratuar uğraşlarına geri dönmek için bu araştırmaları bir kereden fazla bıraktığım oldu.

Ancak madde dünyasını incelemek ne kadar ilginç olursa olsun, insanların anlaşılmaz yönlerini çözmek her zaman çok daha ilgi çekicidir, işte bu yüzden hep psikolojiye geri döndüm.

Araştırmalarımdan çıkarsadığım ve verimli olacaklarını düşündüğüm bazı ilkeleri somut örneklerin incelemesinde uygulamaya karar verdim, böylece Devrimlerin Psikolojisi ile – özellikle Fransız Devrimi ile – ilgilenmeye yöneldim.

Büyük devrimimize ilişkin incelememi sürdürürken, kitaplardan edindiğim görüşlerden bir bir ayrıldım, oysa bu görüşlerin sarsılmaz olduğunu düşünmüştüm.

Bu dönemi açıklayabilmek için, birçok tarihçinin yaptığı gibi, onu bir bütün olarak düşünmemiz gerekiyor. Bu dönem

eşzamanlı fakat birbirinden bağımsız olgulardan oluşmaktadır.

Bu dönemin her evresi, bir saat gibi tıkır tıkır işleyen psikolojik yasaların ortaya çıkardığı olaylar sergiliyor. Bu büyük sahnedeki aktörlerin, sonu önceden belirlenmiş bir piyesteki kişiler gibi hareket ettikleri görülüyor. Her biri ne söylemesi gerekiyorsa onu söylüyor, nasıl hareket etmesi gerekiyorsa öyle hareket ediyor.

Hiç kuşkusuz bu devrim oyunundaki aktörler, rollerini çalışmamış olmalarıyla, bu rollerin kendilerine görünmez güçlerce kabul ettirilmiş olmasıyla, yazılı bir oyundakilerden ayrılıyorlar.

Anlayamadıkları bir mantığın kaçınılmaz akışına maruz kaldıklarından dolayı, kahramanı oldukları olayların onları bizler kadar hayrete düşürdüğünü görürüz. Onlar kendilerini eyleme zorlayan görünmez güçlerden hiç kuşkulanmadılar. Ne öfkelerinin ne de zayıflıklarının efendileriydiler. Akıl adına konuşuyorlardı, akıl tarafından yönlendirildiklerini iddia ediyorlardı, ancak aslında onları harekete sevk eden kesinlikle akıl değildi.

"Çok eleştiri almamıza yol açan birçok karar, ya gerçekleştirimesini istemediğimiz ya da genellikle iki gün hatta bir gün önceden verdiğimiz kararlardı: Kriz neden olmaktaydı bu kararlara." diye yazıyor Billaud-Varenne.

Devrimdeki olayların zorunlu bir yazgının hakimiyetinde olduğunu söylemek istemiyoruz. Yapıtlarımızı okuyanlar insanda yazgıyı değiştirecek üstün özellikler olduğunu düşündüğümüzü bilirler. Ama insan zorunluluğun getirdiği olayların ancak birkaçından böylece kurtulabilir ve ortaya çıktıklarında bile denetim altına alınması zor bir dizi olay karşısın-

da genellikle çaresiz kalır. Bilimadamı, etkinleşmesine zaman bırakmadan, mikrobu nasıl yok edeceğini bilir ancak mikroptan kaynaklanan bir hastalığın ilerleyişini önlemek söz konusu olduğunda, kendisinin güçsüz olduğunu da bilir.

Birbirine bütünüyle karşıt görüşlere yol açan bir soruyla karşılaştığımızda, bu sorunun bilgiyle değil, inançlarla ilgili olduğundan emin olabiliriz.

Daha önceki bir yapıtta bilinçdışından kaynaklanan ve akıldan bağımsız olan inancın asla akıl tarafından etkilenemeyeceğini göstermiştik.

İnananların ürünü olan devrim hakkında inananlar dışında yargı yürüten pek çıkmadı. Kimilerinin lanet okuduğu, kimilerininse övdüğü devrim, rasyonel mantığın araya girmesine olanak tanımayan, bir bütün olarak kabul edilen ya da reddedilen dogmalardan biri oldu.

Dini ya da siyasi bir devrim başlangıçta rasyonel öğelerce desteklenebilirse de, ancak akla bütünüyle yabancı olan mistik ve duygusal öğelerin yardımıyla geliştirilebilir.

Fransız Devrimi'ndeki olayları rasyonel mantık adına yargılayan tarihçiler, bu olayları kavrayamazlar, çünkü bunları yönlendiren rasyonel mantık değildir. Bu olayların aktörleri de bu olayları yanlış anladıklarına göre, devrimimiz hem ona yol açanlarca hem de onu anlatanlarca yanlış anlaşılmıştır dersek, doğrudan çok da uzak sayılmayız. Tarihin hiçbir döneminde insanlar içinde bulunduğumuz anı bu kadar az kavramamış, geçmişi bu kadar çok gözardı etmemiş, gelecekle ilgili bu kadar yetersiz tahminler yürütmemişlerdir.

Devrimin gücü ne yaymayı amaçladığı ilkelerde – zaten bu ilkelerin yeni olduğunu söylemek olanaksızdır – ne de kurmayı amaçladığı kurumlarda yatıyordu. İnsanlar kurumlarla, hele hele öğretilerle çok az ilgilenirler. Devrimin etkili olması, korkunç bir savaşın getirdiği şiddeti, cinayetleri, yıkımı ve dehşeti Fransa'ya kabul ettirmesi, sonunda da Avrupa'ya karşı muzafferce kendini savunabilmesi, yeni bir yönetim sistemi değil, yeni bir din yerleştirmesinden kaynaklanıyordu. Bu noktada tarih bize sağlam bir inancın gücünün ne kadar karşı konulamaz olduğunu gösteriyor. Yenilmez Roma bile Muhammed'in inancıyla aydınlanmış göçebe çoban sürüleri önünde boyun eğmek zorunda kalmıştı. Aynı nedenle Avrupa kralları Konvansiyon'un çapaçul askerlerine karşı koyamadılar. Bütün havariler gibi, onlar da, dünyayı yenileyeceğini düşündükleri inançlarını yayma amacı uğruna kendilerini feda etmeye hazırdılar.

Bu şekilde kurulan dinde, öteki dinlerin sürekliliği değilse bile gücü vardır. Ayrıca silinmez izler bırakmadan yok olmazlar, etkisi daima sürer.

Devrimi havarilerinin inandığı gibi tarih içinde bir kopuş olarak değerlendirmiyoruz. Bu havarilerin eski dünyadan farklı bir dünya yaratma amaçlarını göstermek üzere yeni bir çağ başlattıklarını ve geçmişin artıklarından bütünüyle kopma iddiasında bulunduklarını biliyoruz.

Ancak geçmiş asla ölmez. Dışımızdan çok içimizdedir o. Devrim'in reformcuları, kendileri istemeseler de, geçmişle kuşatılmışlardı ve başka adlar altında monarşi geleneklerini sürdürdüler; hatta otokrasiyi ve eski sistemdeki merkezileş-

meyi arttırdılar. Tocqueville, Devrim'in yıkılmak üzere olan bir sistemi devirmek adına pek bir şey yapmadığını çok iyi kanıtlar.

Devrim gerçekte çok az şeyi yıkmışsa da, o günden bu yana ortaya çıkmış olan belli düşüncelerin gelişmesine yol açmıştır. İlan ettiği ilkelerden kardeşlik ve özgürlük kitleleri önemli ölçüde etkilemeyi asla başaramadı, ama eşitlik kitlelerin temel öğretisi –sosyalizmin ve modern demokratik düşüncelerin bel direği– haline geldi. Dolayısıyla devrimin ne İmparatorluğun gelmesiyle ne de daha sonraki restorasyonlarla sona erdiğini söyleyebiliriz. Devrim, ya gizli gizli ya da açıkça varlığını yaydı, hâlâ da insanların zihinlerini etkiliyor.

Bu kitabın önemli bir bölümü Fransız Devrimi'nin incelenmesine adanmıştır; bu inceleme, devrimi anlatan kitapların aslında gerçeklikten çok uzak bir yığın efsane içerdiğini kanıtlayarak, okuru belki de birden fazla yanılsamadan kurtaracaktır.

Hiç kuşkusuz bu efsaneler tarihin kendisinden daha uzun ömürlü olacak. Buna çok hayıflanmamanız gerekiyor. Doğruyu bilmek belki birkaç filozofun ilgisini çekebilir, ancak kitleler her zaman düşleri yeğler. Bu düşler onların ideallerinin bir sentezini sunduklarından, her zaman eyleme geçiren güçlü güdüler olacaklardır. Fontanelle, kişi yanlış düşüncelerle yüreklendirilmezse cesaretini yitirir, der. Jeanne d'Arc, Konvansiyon Devleri, İmpatatorluk Destanı –geçmişin bütün bu göz kamaştırıcı imgeleri, yenilginin ardından gelen kasvetli saatlerde bir umut ışığı olmayı sürdürecekler. Onlar, bize babalarımızdan kalan ve gerçeklikten bile daha güçlü

olan yanılsamalar mirasının bir bölümünü oluşturuyor. Düş, ideal, efsane -tek bir kelimeyle gerçek dışı- işte tarihe biçim veren budur.

BÖLÜM I

DEVRİMCİ HAREKETLERİN PSİKOLOJİK ÖĞELERİ

I. CİLT

DEVRİMLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bilimsel ve siyasi devrimler

1. Devrimlerin Sınıflandırılması

Devrim sözcüğünü genellikle ani siyasi değişimler için kullanırız, ancak bu terim bütün ani dönüşümler ya da inançların, düşüncelerin, öğretilerin ani dönüşümleri için kullanılabilir.

Başka bir yerde, davranışı belirleyen fikirlerin ve inançların ortaya çıkışındaki, rasyonel, duygusal ve mistik öğelerin rollerini incelemiştik. Dolayısıyla bu konuyu tekrar ele almamız faydasızdır.

Bir devrim en sonunda bir inanç haline gelebilir, fakat genellikle çok rasyonel güdülerle başlar: Apaçık suistimallerin, nefret edilen bir despotik rejimin, halk karşıtı bir hükümdarın ortadan kaldırılması vb.

Bir devrimin kaynağı bütünüyle rasyonel olabilirse de, devrimin hazırlanışında etkin olan nedenlerin duygulara dönüşmedikçe kitleleri etkilemediğini unutmamalıyız. Rasyo-

nel mantık ortadan kaldırılması gereken suistimalleri gösterebilir ama kitleler ancak umutları uyandırıldığında harekete geçerler. Bu yalnızca insana eylem gücü veren duygusal ve mistik öğelerin tesiriyle meydana gelebilir. Örneğin, Fransız Devrimi sırasında filozofların ellerindeki rasyonel mantık Ancien Régime'in yol açtığı zorlukları gösterdi ve bu rejimi değiştirme arzusunu canlandırdı. Mistik mantık, bütün üyelerinin belli ilkelere göre yarattığı bir toplumun erdemlerine duyulan inancı aşıladı. Duygusal mantık, tutkuları çağlarca vuruldukları zincirlerden kurtardı ve en kötü aşırılıklara yol açtı. Kolektif mantık, kulüpleri ve meclisleri yönetti ve bu toplulukları ne rasyonel, ne duygusal, ne de mistik mantığın onlara yaptırabileceği eylemlere sürükledi.

Kaynağı ne olursa olsun, bir devrim yığınların ruhuna yerleşmedikçe verimli olamaz. Ancak bundan sonra olaylar kitlelere özgü psikolojiyle sonuçlanacak özel biçimler kazanırlar. Bu yüzden halk hareketlerinin özellikleri çok kez yinelenegelmiştir; birinin özelliklerinin tanımlanması ötekileri kavramamıza yetecektir.

Dolayısıyla, yığınlar bir devrimin çıkış noktası değil, failleridir. Kitle, ona yol gösterecek bir baş olmadığında, hiçbir şey yapamayacak ve yapmayacak şekilsiz bir varlıktır. İtici gücü duyar duymaz ilerler kitle ama asla itici gücü yaratmaz.

Tarihçiyi en çok etkileyen ani siyasal devrimler genellikle en önemsiz olanlarıdır. Büyük devrimler, törelerle ve zihinlerle ilgili devrimlerdir. Bir hükümetin adının değiştirilmesi bir halkın zihniyetini değiştirmez. Bir halkın kurumlarını devirmek o halkın ruhunu yeniden biçimlendirmek anlamına gelmez.

Halkların yazgılarını değiştiren gerçek devrimler o kadar yavaş gelişirler ki, tarihçiler bu devrimlerin ne zaman başladıklarını bile zar zor söyleyebilirler. Burada evrim sözcüğü devrimden daha uygun düşmektedir.

Çoğu devrimin ortaya çıkışında bulunan öğeler diye sıraladığımız çeşitli öğeler bu devrimleri sınıflandırmaya yetmeyecektir. Burada belirlediğimiz konuyu düşünerek, devrimleri bilimsel devrimler, siyasi devrimler ve dini devrimler diye sınıflandıracağız.

2. Bilimsel devrimler

Bilimsel devrimler, devrimler arasında en önemlileridir. Çok az ilgi çekseler de, siyasi devrimlerin yol açamayacağı uzak sonuçlarla yüklüdürler. Bu yüzden ilk olarak onlardan söz edeceğiz, ancak onları bu kitapta inceleyemiyoruz.

Örneğin, Rönesans Çağı'ndan bu yana evrenle ilgili düşüncelerimiz derinden değişmişse, bunun nedeni, astronomik buluşların ve uygulamalı deneysel yöntemlerin, olguların tanrıların isteklerine göre koşullanmadığını, değişmez yasalarca yönetildiklerini göstererek, bu düşüncelerde devrim yapmasıdır.

Yavaş gelişmelerinden dolayı bu devrimlerden haklı olarak evrim diye söz edilir. Ancak aynı sınıfta yer almalarına karşın, hızlı gelişmelerinden dolayı devrim adını hak edenler de vardır: Burada Darwin'in biyoloji bilimini birkaç senede altüst eden teorilerini, Pasteur'ün yaşamı sırasında tıp alanında devrim gerçekleştiren buluşlarını, daha önceleri ölümsüz olduğu sanılan atomun da evrendeki bütün varlık-

ları güçten düşmeye ve yok olmaya mahkum eden yasalardan bağışık olmadığını gösteren maddenin çözülebilirliği teorisini örnek verebiliriz.

Düşünce alanındaki bu bilimsel devrimler bütünüyle akla dayanır. Duygularımız ya da inançlarımız onları etkilemez. İnsanlar onları tartışmaksızın kabul ederler. Sonuçları deneyle kontrol edilebileceğinden eleştirilere hedef olmazlar.

3. Siyasal devrimler

Uygarlıkların ilerlemesini sağlayan bu bilimsel devrimlerin çok uzağında onlara hiç benzemeyen dini ve siyasal devrimler vardır. Bilimsel devrimler yalnızca rasyonel öğelerden kaynaklanırken, siyasal ve dini devrimler neredeyse bütünüyle duygusal ve mistik etkenlerden beslenir. Akıl, bu devrimlerin ortaya çıkışında çok küçük bir rol oynar.

Opinions and Beliefs *(Görüşler ve İnançlar)* adlı kitabımda inançların duygusal ve mistik kaynakları olduğunu, siyasal ya da dini bir inancın bilinçdışında geliştirilen bir iman edimi olduğunu, aklın bunun üzerinde – etkisi varmış gibi görünse bile – hiçbir denetimi olmadığını ısrarla ileri sürmüştüm. Bunun yanı sıra, inancın genellikle karşı koyulamayacak bir yoğunluk derecesi kazandığını ortaya koymuştum. İnancıyla hipnotize olmuş insan, inancının zaferi için kendi çıkarlarını, mutluluğunu, hatta yaşamını feda edecek bir havari haline gelir. İnancının saçmalığı pek önemli değildir; onun için bu inanç yakıcı bir gerçektir. Mistik kökenli kesinliklerin düşünceye bütünüyle hakim olma gibi olağanüstü

bir güçleri vardır ve bu kesinlikler ancak zamandan etkilenebilirler.

Mutlak bir doğru gibi kabul edilmesinden dolayı bir inanç kaçınılmaz olarak hoşgörüsüzdür. Bu durum, özellikle Reform ve Fransız Devrimi olmak üzere büyük siyasi ve dini devrimlerin yanı sıra gelen şiddet, nefret ve işkenceyi açıklar.

İnançların mistik ve duygusal kökenlerini, kaçınılmaz hoşgörüsüzlüklerini, karşılıklı bir ilişkiye girdiklerinde onları uzlaştırmanın olanaksızlığını, son olarak da, mistik inançların kendi hizmetlerindeki duygulara aktardığı gücü unutursak, Fransız tarihinin belirli dönemlerini anlamamız olanaksızlaşır.

Sözünü ettiğimiz bu anlayışlar henüz tarihçilerin zihniyetini değiştiremeyecek kadar yenidir. Tarihçiler, rasyonel mantığa büsbütün yabancı bir grup olguyu hâlâ bu mantık aracılığıyla açıklamaya çalışmayı sürdürecekler.

Fransa'yı elli yıl boyunca altüst etmiş Reform gibi olaylar, kesinlikle rasyonel etkilerce belirlenmediler. Ancak en son yapıtlardaki açıklamalarda bile bu rasyonel etkilere başvuruldu. Örneğin, Lavisse ve Rambaud'nun General History *(Genel Tarih)* başlıklı yapıtlarında Reform'la ilgili şöyle bir açıklama okuyoruz:

"[Reform] çok dindar bir vicdan ile çok cesur bir akıl yürütme gücü tarafından basit insanlara önerilmiş, özgür bireysel düşüncelerin geliştirilmesi ve İncil'in okunması sonucunda, insanların arasında şurada burada kendiliğinden doğmuş bir hareketti."

Bu tarihçilerin savlarının tersine, biz her şeyden önce kesin olarak bu tür hareketlerin asla kendiliğinden gerçekleş-

mediğini ve aklın bu hareketlerin gelişmesinde hiç rol oynamadığını söyleyebiliriz.

Dünyayı yerinden oynatan siyasal ve dini inançların gücü, duygusal ve mistik öğelerden doğmuş olmaları gerçeğinde yatar; akıl bu inançları ne yaratmış ne de yönlendirmiştir.

Siyasi ya da dini, inançların ortak bir kökeni vardır ve bu inançlar aynı yasalara uyarlar. Bu inançlar aklın yardımıyla değil, çoğu zaman akla karşı oluşurlar. Budizm, İslamcılık, Reform, Jakobenlik, Sosyalizm vb. birbirlerinden apayrı düşünce biçimleri gibi görünürler. Ancak hepsinde aynı duygusal ve mistik temeller vardır ve her biri rasyonel mantıkla hiçbir bağlantısı olmayan bir mantığın yasalarına uyar.

Siyasi devrimler insanların zihinlerinde yerleşmiş inançlardan kaynaklanabilir, ama bu devrimlerin ortaya çıkmasının birçok başka nedeni de vardır. Hoşnutsuzluk sözcüğü bu nedenleri özetliyor. Hoşnutsuzluk yaygınlaştıkça, genellikle yönetime karşı mücadele edecek kadar güçlenebilecek bir topluluk oluşturulur.

Hoşnutsuzluğun, etkilerini gösterebilmesi için uzun bir süredir birikmiş olması gerekir. Bu yüzden devrim, başlamakta olan bir diğer olguya yerini bırakacak son bulma süreci içindeki bir olguyu değil, evrimi hız kazanmış sürekli bir olguyu temsil eder. Bununla birlikte, bütün modern devrimler, hükümetlerin apansız devrilmesine yol açan güçlü hareketlerdir. Brezilya, Portekiz, Türkiye ve Çin'deki devrimler bu duruma örnektir.

Sanılanın tam tersine, en muhafazakâr halklar, en şiddetli devrimlerin düşkünü olmuşlardır. Bu halklar, muhafazakâr olduklarından tedrici evrim geçiremezler ya da çevredeki değişikliklere uyum sağlayamazlar; uyumsuzluk çok aşırı

bir boyuta ulaştığında da, aniden uyum sağlamak zorunda kalırlar. Bu ani evrim, devrimi oluşturur.

Tedricen uyum sağlayabilmeyi beceren halklar da devrimlerden her zaman uzak kalamamışlardır. İngilizler, kendini mutlak kılmak isteyen krallık ile temsilcileri aracılığıyla kendi kendini yönetme talebinde bulunan millet arasındaki bir asırlık mücadeleyi ancak 1688 yılında bir devrim ile sonlandırmayı başarmışlardır.

Büyük devrimler her zaman için aşağıdan değil, yukarıdan başlar; ancak halk bir kere zincirlerinden kurtuldu mu, devrim gücünü artık ona borçludur.

Devrimlerin, ordunun içinde önemli bir desteği olmaksızın gerçekleşmediği ve gerçekleşmeyeceği açıktır. Fransa'da krallık, XVI. Louis'nin giyotine götürüldüğü gün değil, asi askeri birliklerin XVI. Louis'yi savunmayı reddettiği an ortadan kalkmıştır.

Aslında kurulu düzene kayıtsız olan ordular daha çok zihinsel etkilerin yayılması sonucunda hoşnutsuzluk duymaya başlarlar. Birkaç subayın kurduğu birliğin Türk yönetimini devirmeyi başarmasıyla, Yunanlı subaylar da, iki rejim arasında hiçbir benzerlik bulunmamasına karşın, hemen onları taklit ederek hükümeti değiştirme yoluna gitmişlerdir.

Askeri bir hareket bir hükümeti devirebilir –İspanyol cumhuriyetlerinin hükümetlerinin bir başka yoldan yıkılması çok zordur– ancak devrimin daha büyük sonuçlar doğurması amaçlanıyorsa, her zaman genel bir hoşnutsuzluğa ve genel umutlara dayandırılması gerekir.

Geneli kapsamayan ve aşırı boyutlara varmayan bir hoşnutsuzluk devrimi doğurmaya yetmeyecektir. Bir avuç insanı yıkıp yağmalamaya, öldürmeye ikna etmek kolaydır; an-

cak bütün bir halkı ya da bu halkın büyük bir kısmını ayaklandırmak, liderlerin sürekli ya da yinelenen eylemlerini gerektirir. Liderlerin bu eylemleri memnuniyetsizliği abartır, hoşnutsuz olan insanları sorunun, özellikle de süregelen yokluğun tek nedeninin hükümet olduğuna inandırır, kendilerinin önerdiği yeni sistemin bir saadet devri getireceğine ilişkin insanlara güvence verir. Bu fikirler filizlenerek, aşılama ve bulaşma yoluyla yayılırlar, böylece devrimin gerçekleşmesi için elverişli zaman gelir.

Hıristiyan Devrimi ve Fransız Devrimi bu yolla hazırlanmışlardır. Bunlardan ikincisinin sonuçlarını vermesi için birkaç yıl yetmiş, birincisi için ise birçok yıl geçmesi gerekmiştir; bunun nedeni, Fransız Devrimi'nin hizmetinde silahlı bir gücün olması, Hıristiyanlığın ise uzun bir süre maddi güç bulamamış olmasıdır. Başlangıcında tek yandaşlarını mutsuz yaşamlarının sonsuz bir hazza dönüşeceği umudunu taşıyan coşku dolu alt sınıf, yoksullar ve köleler oluşturmuştur. Bu öğreti, tarihte birden fazla örneğini gördüğümüz aşağıdan gelen bir yayılma dalgasıyla, ulusun üst tabakasını da en sonunda yandaşları arasına katmıştır; ancak yeni inancın bir imparator tarafından resmi din olarak kabul edilebilecek kadar benimsenmesi için daha uzun bir zamanın geçmesi gerekmiştir.

4. Siyasal Devrimlerin Sonuçları

Siyasi bir grup zafer kazanınca, doğal olarak toplumu kendi çıkarlarına göre düzenlemek ister. Devrimde etkisi olanlar kimse –askerler, radikaller, ya da muhafazakârlar vb.– buna

göre bu düzenleme farklılık gösterecektir. Yeni yasalar ve kurumlar kazanan tarafın ve onlara yardım eden sınıfların –örneğin, ruhban sınıfı– çıkarlarına göre belirlenecektir.

Eğer devrim, Fransız Devrimi örneğinde görüleceği gibi, ancak şiddetli bir mücadeleden sonra zafere ulaşmışsa, kazananlar eski yasayı baştan aşağı silip süpüreceklerdir. İktidardan düşen rejimin destekçileri işkence görecek, sürgüne gönderilecek ya da yok edileceklerdir.

Kazanan taraf maddi çıkarlarının yanı sıra bir inancı da savunduğunda, bu işkencelerdeki şiddet en üst düzeyine ulaşır. Yenik düşenlerin acımasızlığın karşısında umuda sarıldıkları zamandır bu. Mağriplilerin İspanya'dan kovulması, Engizisyon'daki infazlar, Konvansiyon'daki idamlar, Fransa'daki dini cemaatlere karşı çıkarılan son yasaları bu durum açıklayabilir.

Kazananların elde ettiği mutlak iktidar, kimi zaman onları aşırıya kaçan yasalar çıkarmaya dek götürür; altının yerine kağıdın geçeceğini, malların belirlenmiş fiyatlarda satılacağını vb. emreden Konvansiyon kararı bu yasalara bir örnektir. Çok kısa bir süre içinde bu iktidar önüne geçilemeyecek zorunluluklar duvarına çarpar, bu zorunluluklar kamuoyunu zorbalık yönetimine karşı duruma getirir, en sonunda da, Fransız Devrimi'nin sonunda görülebileceği gibi, iktidarı saldırı karşısında savunmasız bırakır. Kısa bir süre önce Avustralya'da çoğunlukla işçilerden oluşan sosyalist bir kabinenin başına aynı şey geldi. Bu kabine öylesine akıl almayacak yasalar çıkardı ve sendikalara öylesine ayrıcalıklar tanıdı ki, kamuoyu hep birlikte isyan ederek üç ay içinde bu kabineyi devirdi.

Ama sözünü ettiğimiz bu örnekler istisnalardır. Devrim-

lerin çoğunun gerçekleştirilme nedeni iktidara yeni bir hükümdarın geçirilmesidir. Bu hükümdar iktidarını korumanın ilk koşulunun yalnızca tek bir sınıfın yararını kollamak değil, bütün sınıfları uzlaştırmak olduğunu çok iyi bilir. Bunu gerçekleştirebilmesi için bütün bu sınıflar arasında bir denge kurması, bu sınıflardan birinin hükmüne girmemesi gereklidir. Bir sınıfın üstün duruma geçmesine izin vermesi, kendisinin de bu sınıfın egemenliği altına girmesi anlamına gelir. Bu kural siyaset psikolojisinin en su götürmez kurallarından biridir. İlk önce soylular sınıfının, daha sonra da ruhban sınıfının haklarından fazlasını talep etmelerine karşı canla başla mücadele etmiş olan Fransız kralları bu kuralı çok iyi anlamışlardır. Böyle davranmamış olsalardı, onların yazgıları da Orta Çağ'daki Alman imparatorlarından farklı olmayacaktı; Heinrich IV gibi Papa tarafından aforoz edilen Alman imparatorları, Canossa'ya bir hac yolculuğu yapmak ve Papa'nın affını dilenmek zorunda kalacak kadar alçalmışlardı.

Bu yasa tarihin akışı içinde sürekli doğrulanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde askeri kast güçlenince, imparatorlar kendilerini atayan ve görevden alan askerlerin keyfine bağımlı duruma gelmişlerdir.

Bu durumda, Fransa'nın uzun yıllar boyunca gücü neredeyse mutlak olan, iktidarının ilahi hakka dayandığını varsayan, dolayısıyla da belli bir itibarı bulunan bir hükümdar tarafından yönetilmesi bu ülke için büyük bir avantajdır. Hükümdarın böyle bir otoritesi olmasaydı, ne feodal soylular sınıfını ne ruhban sınıfını ne de parlementleri kontrol edebilirdi. Polonya'da on altıncı yüzyılın sonlarına doğru mutlak ve saygı gören bir monarşi olsaydı, bu ülke Avrupa haritasından silinmesine yol açacak çöküşe doğru sürüklenmezdi.

Bu bölümde siyasi devrimlerle birlikte önemli sosyal dönüşümlerin gerçekleşebileceğini gösterdik. Birazdan bu dönüşümlerin dini devrimlerin yol açtığı dönüşümlerle karşılaştırıldığında ne kadar hafif kaldığını göreceğiz.

II. BÖLÜM

Dini devrimler

I. Büyük siyasal devrimleri anlayabilmek açısından dini devrimleri incelemenin önemi

Bu yapıtın bir bölümünü Fransız Devrimi'ne ayıracağız. Bu devrim, doğal olarak belli psikolojik nedenlerden kaynaklanan şiddet eylemleriyle dolu bir devrimdir.

Bu istisnai olaylar bizi hayrete düşürür, hatta bunların açıklanamaz olduğunu düşünürüz. Ancak yeni bir din oluşturan Fransız Devrimi'nin bütün inançların yayılması sırasında geçerli olan yasalara uymak zorunda kaldığını düşündüğümüzde anlaşılabilir duruma gelir bu olaylar. Devrimdeki öfke ve katliamlar ancak bundan sonra anlaşılabilir.

Büyük dini devrimlerden birinin, Reform'un tarihini incelerken buradaki psikolojik öğelerden birçoğunun Fransız Devrimi'nde de aynı oranda etkin olduğunu göreceğiz. Her iki devrimde de bir inancın rasyonel bir değer taşıyıp taşıma-

masının, bu inancın yayılması sırasında ne kadar önemsiz olduğunu, işkencenin yetersiz kalışını, karşıt görüşler arasında hoşgörünün olanaksızlığını, farklı inançların çatışmasından ortaya çıkan şiddeti ve tehlikeli mücadeleleri göreceğiz. Ayrıca, bir inancın, bu inançtan büsbütün bağımsız farklı çıkarlar tarafından sömürülüşünü göreceğiz. Son olarak, insanların varoluş koşullarını değiştirmeden, onların inançlarını değiştirmenin olanaksız olduğunu göreceğiz.

Bu olguların doğruluğunu saptadıktan sonra, Fransız Devrimi'nin ilkelerinin yayılması sırasında, bütün dini kitapların, özellikle de Calvin'in kitabının yayılmasında kullanılan yöntemlerin kullanıldığını göreceğiz. Zaten başka türlü yayılması da düşünülemezdi.

Ancak Reform gibi dini bir devrimin ortaya çıkışıyla bizimki gibi siyasi bir devrimin ortaya çıkışı arasında yakın benzerlikler bulunsa da, bu iki devrimin uzak sonuçları çok farklıdır; bu durum iki devrimin süreç eşitsizliğini de açıklar. Dini devrimlerde hiçbir deneyim inananlara aldatıldıklarını gösteremez, ancak öte dünyaya gittiklerinde durumu anlayacaklardır. Siyasal devrimlerde ise yaşanılan deneyimler yanlış bir öğretinin hatasını çabucak ortaya serer ve insanları bu öğretiden vazgeçmek zorunda bırakır.

Jakoben inançlarının uygulanması Directoire yönetiminin sonunda Fransa'yı öylesine bir yıkıntıya, yoksulluğa ve umutsuzluğa sürükledi ki, en şiddetli Jakobenler bile sistemlerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Eşitliğin insanlığa vereceği evrensel mutluluk gibi deneyimle doğruluğu saptanamayacak birkaç ilke dışında teorileri varlık sürdüremedi.

2. Reformun başlangıçları ve ilk inananları

Reform insanlığın büyük bir bölümünün duyguları ve ahlaki düşünceleri üzerinde derin bir etki bırakacak bir devrimdir. Önceleri çok büyük iddialar taşımayan Reform, başlangıcında ruhban sınıfının suistimallerine karşı verilmiş bir mücadele olmasının yanı sıra, pratik açıdan da, İncil'in buyruklarına bir dönüştür. İddia edildiğinin tersine hiçbir zaman düşünce özgürlüğü gibi bir amaç taşımamıştır. Calvin de en az Robespierre kadar hoşgörüsüz bir kişidir ve o dönemin bütün teorisyenleri insanların dininin onları yöneten prensin diniyle aynı olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Aslında Reform'un kabul gördüğü her ülkede, hükümdar, aynı hakları ve aynı güçleri elde ederek Roma'daki Papa'nın yerine geçmiştir.

Fransa'da tanıtımın ve iletişim araçlarının yokluğunda yeni inanç önceleri çok yavaş yayıldı. 1520'lerde Luther birkaç din adamını kendi saflarına katabildi. Yeni inancın ancak 1535'e doğru yeterince yayılmış olduğunu, insanların bu inancın yandaşlarının yakılması gerektiğini düşünmeye başlamalarından anlıyoruz.

Çok iyi bilinen psikolojik bir kurala uygun bir biçimde, bu ölüm cezaları yalnızca Reform'un daha çok yayılmasına yaradı. İlk yandaşları arasında rahiplerle yargıçlardan çok sıradan zanaatkârlar vardı. Din değiştirmeler hemen hemen tamamen zihinsel sirayetle ve telkin yoluyla gerçekleşmişti.

Bir inanç yayılmaya başlayınca, bu inançtan olmayan, ancak kendi tutkularını ya da açgözlülüklerini doyurmak için bir bahane ya da fırsat bulan insanların bu inancın çevresinde toplandığını görürüz. Bu durum Reform sırasında birçok

ülkede, özellikle de Almanya ve İngiltere'de gözlemlenmiştir. Ruhban sınıfının mal ve mülke ihtiyacı olmadığını söyleyen Luther'den yola çıkan Alman lortları, Kilisenin mallarını ele geçirmelerine olanak tanıyan bu inancın birçok faydasını gördüler. VIII. Henry de aynı yoldan servetini arttırdı. Sık sık Papa tarafından rahatsız edilen hükümdarlar, siyasal güçlerine dini güçler ekleyen ve her birini Papa yapan bir öğretiye ancak olumlu bir gözle bakabilirlerdi. Reform yönetenlerin mutlakiyetini azaltmak şöyle dursun, bunu daha da arttırdı.

3. Reform öğretilerinin rasyonel değeri

Reform bütün Avrupa'yı altüst etti, elli yıllık bir dönem boyunca savaş alanına çevirdiği Fransa'yı neredeyse yerle bir ediyordu. Rasyonel açıdan bu kadar önemsiz olan hiçbir dava daha önce böylesine büyük sonuçlar doğurmamıştı.

İnançların akıldan bütünüyle bağımsız olarak yayıldıkları gerçeğinin sayısız kanıtlarından birini oluşturuyor bu örnek. İnsanlarda muazzam tutkular uyandıran teolojik öğretiler, özellikle de Calvin'in öğretisi, rasyonel mantığın ışığında incelemeye bile değmezler.

Kurtuluş yolunu bulmaya çalışan, günah çıkartan papazın dahi yatıştıramadığı derecedeki bir korkuyla şeytandan korkan Luther, cehenneme gitmemek için Tanrı'ya hoş görünmenin en kesin yolunu aradı. Papa'nın bağışlama belgeleri satma hakkına karşı çıkmakla başlayan Luther, daha sonra da Papa'nın ve Kilise'nin bütün otoritesini reddetti, dini törenleri, günah çıkarmayı, azizlere tapınılmasını eleştirdi ve

Hıristiyanların İncil dışında bir yol göstericileri olmaması gerektiğini açıkladı. Ayrıca Tanrı'nın inayeti olmaksızın hiç kimsenin günahtan kurtulamayacağını savundu.

Tanrı'nın inayeti ilkesi diye bilinen bu ilke Luther'de çok açık değildir, ama Calvin bu ilkeyi daha kesin bir dille açıklamış, Protestanların çoğunun bugün bile hâlâ uydukları bir öğretinin temeli haline getirmiştir. Calvin'e göre: "Tanrı belirli insanların yanmasını, ötekilerin de bağışlanmasını önceden kararlaştırmıştır." Peki bu akıl almaz adaletsizliğin nedeni nedir? Yanıt çok basit: "Tanrı böyle istiyor."

Bu noktalarda St. Augustine'in belirli savlarını biraz daha geliştirmiş olan Calvin'e göre, her şeye kadir bir Tanrı, eylemlerine ya da erdemlerine hiç bakmaksızın ebediyette yakmak üzere canlılar yaratarak geçirecektir zamanını. Böylesine isyankâr bir saçmalığın çok uzun bir süre bu kadar çok zihni etkisi altına alması -ve hâlâ da alıyor olması- olağanüstüdür.

Calvin'in kişiliği de Robespierre'inkiyle benzerlikler taşıyordu. O da Robespierre gibi kendi öğretilerini kabul etmeyenleri ölüme gönderdi. Ona göre, "eğer bir kişi cennet için uğraşıyorsa", Tanrı bu kişinin "bütün insanlığı bir yana bırakmasını" ister.

Calvin ve müritleri, bize rasyonel açıdan çelişkili konuların bir inançla hipnotize olmuş kişilerin zihinlerinde nasıl mükemmel bir biçimde bağdaştırılabileceğini gösteriyor. Rasyonel mantık açısından bakıldığında, bir ahlak anlayışını tanrının inayeti ilkesine dayandırmak olanaksız görünür; çünkü ne yaparlarsa yapsınlar, insanlar ya kurtuluşa varacaklarından ya da lanetleneceklerinden emindirler. Bununla birlikte Calvin çok katı bir ahlak anlayışını bütünüyle man-

tıksız olan bu temele dayandırmakta hiç zorlanmamıştır. Kendilerini Tanrı'nın seçtiklerinden sayan müritleri, gururla ve kendi şerefleriyle öylesine doludurlar ki, davranışlarında örnek olma zorunluluğunu duymuşlardır.

4. Reform'un yayılışı

Yeni inanç, söylevlerden, hatta akıl yürütme sürecinden daha çok, bir önceki yapıtımızda anlattığımız mekanizma aracığıyla yayıldı: Onaylama, yineleme, düşünce sirayeti ve saygınlığın etkisi. Çok daha sonra devrimci fikirler de Fransa'da aynı şekilde yayıldı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, işkence inancın yayılmasına yalnızca katkıda bulundu. Hıristiyan Kilisesi'nin ilk yıllarında gördüğümüz gibi, her idam yeni kişilerin katılımıyla sonuçlandı. Canlı canlı yakılmaya mahkum edilen Meclis üyesi Anne Dubourg, yakılacağı direğe giderken kitlelerde inanç değiştirme isteği uyandırıyordu. "Onun kararlılığı Calvin'in kitaplarının kattığından daha çok genç insanı Protestanlığa kattı."

Mahkum edilenlerin halkla konuşmasını engellemek için yakılmadan önce dilleri kesiliyordu. Çektirilen acıların şiddeti, kurbanları demir bir zincire bağlayarak arttırılıyordu; bu demir zincir cellatların kurbanları defalarca ateşe atıp geri çekebilmelerini sağlıyordu.

Ancak hiçbir şey Protestanları yollarından döndürmedi; ateşi hissetmelerinden sonra sunulan af önerisi bile.

1535'te I. François daha önceki hoşgörüsünden vazgeçerek Paris'te aynı anda altı ateşin yakılmasını emretti. Bildiği-

miz gibi, Konvansiyon, aynı şehirde tek bir giyotinle yetindi. Kurbanların çektikleri acılar büyük olasılıkla azap verici değildi; Hıristiyan şehitlerinin acıyı hissetmediklerinden daha önce söz edilmiştir. İnananlar inançlarıyla hipnotize oluyorlardı; bugün bazı hipnoz türlerinin hiç acı hissetmemeyi sağladığını biliyoruz.

Yeni inanç çok hızlı yayıldı; 1560'ta Fransa'da reformdan geçmiş iki bin kilise vardı; birçok derebeyi de, başlangıçta kayıtsız kalsalar da, yeni inanca bağlandılar.

5. Farklı dini inançlar arasındaki çatışma – Hoşgörünün olanaksızlığı

Hoşgörüsüzlüğün her zaman güçlü dini inançlara eşlik ettiğini daha önce belirtmiştim. Siyasal ve dini devrimler bize bu olgunun kanıtlarını sunar ve aynı dinin mezhepleri arasındaki karşılıklı hoşgörüsüzlüğün, birbirinden uzak ve birbirine yabancı inançların, örneğin İslam ve Hıristiyanlığın savunucuları arasındaki hoşgörüsüzlükten her zaman daha büyük olduğunu gösterir. Aslında Fransa'nın yıllarca hangi inançlar için parçalandığını düşünürsek, bu inançların ancak küçük noktalarda birbirlerinden ayrıldığını görürüz. Katolikler ve Protestanlar tamı tamına aynı Tanrı'ya tapmışlar, ancak ona nasıl tapacakları noktasında birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu insanların inançları hakkındaki düşüncelerinde aklın birazcık payı olsaydı, insanları kendine bu ya da şu şekilde tapar görmenin Tanrı için hiçbir önemi olmadığını kavrayabilirlerdi.

Akıl, inanan kişilerin beyinlerini etkileyemediği için, Pro-

testanlar ve Katolikler şiddetli çatışmalarını sürdürdüler. Hükümdarlarının onları birbirleriyle uzlaştırma çabaları boşunaydı. Reform Kilisesi'nin işkencelere karşın günden güne güçlendiğini ve önemli sayıda soylu ile yargıcı kendi içine kattığını gören Catherine de Médicis, 1561'de Poissy'de iki öğretiyi kaynaştırma amacıyla piskoposlardan ve papazlardan oluşan bir meclis toplayarak Reform yanlılarını yatıştırmaya çalıştı. Böylesi bir çaba, ince fikirliliğine karşın kraliçenin mistik mantığın yasaları hakkında hiçbir şey bilmediğini gösterir. Tarih boyunca bir inancın yalnızca yalanlama yoluyla ortadan kaldırıldığını ya da etkisinin azaldığını gösteren bir örnek yoktur. Catherine, bireyler arasında zar zor erişilen hoşgörüye topluluklar arasında erişmenin imkânsız olduğunu bile bilmiyordu. Çabası tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Bir araya gelen ilahiyatçılar birbirlerine metinler ve aşağılamalar savurdular. Catherine'in, 1562'de Protestanların toplu halde dini kutlamalara katılmalarına izin veren buyruğuyla daha çok başarıya ulaştığı düşünülür.

Felsefi bir bakış açısından düşünüldüğünde çok olumlu görünen bu hoşgörü, siyasi açıdan düşünüldüğünde çok da akıllıca değildir; çünkü her iki tarafı da öfkelendirmek dışında bir sonuç vermemiştir. Protestanların daha güçlü olduğu Midi'de, Protestanlar Katoliklere işkence etmişler, onları şiddet yoluyla inançlarını değiştirmeye zorlamışlar, bu sonuç vermeyince boğazlarını kesmişler ve katedrallerini yağmalamışlardır. Katoliklerin sayıca daha çok olduğu bölgelerde ise Reform yanlıları benzer işkencelere uğramıştır.

Bu tür çatışmalar kaçınılmaz olarak iç savaşı doğurmuştur. Uzun yıllar Fransa'nın kanını döken sözde dini savaşlar böylece ortaya çıkmıştır. Şehirler harabeye çevrilmiş, bura-

larda yaşayanlar katledilmiş ve bu mücadele çok kısa bir sürede daha sonraları La Vandée savaşları sırasında yeniden ortaya çıkacak olan dini ya da siyasi çatışmalara özgü o vahşete bürünmüştür.

Yaşlı, kadın, çocuk demeden insanlar öldürülmüştür. Aix Parlementi'nin ilk başkanı olan Baron d'Oppode, işkence tekniklerini daha da geliştirip, üç şehri ve yirmi iki köyü yıkarak on günlük bir süre içinde 3000 kişiyi öldürmesiyle bir örnek oluşturur. Carrier'nin önemli öncülerinden Montluc ise kuyuları tıka basa Calvinistlerle doldurdu. Protestanların daha insancıl davrandığı söylenemez. Katolik Kiliseleri'ni yağmalamaktan geri kalmadılar, lahitlerle heykellere Konvansiyon delegelerinin Saint Denis'teki kraliyet mezarlarına yapacaklarının benzerini yaptılar.

Bu tür çatışmaların etkisi altında Fransa günden güne parçalandı; III. Henri'nin hükümdarlığının sonlarında küçük cumhuriyetlere bölündü ve birçok bağımsız eyalet ortaya çıktı. Kralın gücü yavaş yavaş yok oluyordu. Blois eyaletleri, başkentten kaçan III. Henri'ye kendi isteklerini dayatmaya çalıştılar. 1577'de Fransa'yı bir uçtan bir uca dolaşan gezgin Lippomano, önemli şehirlerin –Orléans, Tours, Blois, Poitiers– baştan aşağı yakıp yıkıldığını, katedrallerle kiliselerin yıkıntıya dönüştüğünü, lahitlerin harap edildiğini gördü. Fransa'nın Directoire yönetiminin sonundaki durumu da neredeyse böyleydi.

Bu dönemin olayları arasında en kanlı sonuçlananı olmasa bile hafızalarda en derin yer edecek olanı, 1572'deki St. Barthélemy katliamıydı; tarihçilere göre bu katliamın emrini Catherine de Médicis ile IX. Charles vermiştir.

Bir hükümdarın böyle bir olayın emrini veremeyeceğini

anlamak için çok derin bir psikoloji bilgisi gerekmez. St. Barthélemy olayı kraliyetin değil, halkın işlediği bir suçtu. Olayı kısaca özetlersek, kendisinin ve kralın yaşamının o sıralar Paris'teki dört beş Protestan lider tarafından yönetilen bir komplo tehdidiyle karşı karşıya olduğuna inanan Catherine de Médicis, bu liderleri evlerinde öldürtmek üzere adamlarını göndermiştir. Bundan sonraki katliamı, M. Battifol, aşağıda görülebileceği gibi, çok iyi dile getirmiştir:

"Olayın duyulmasından sonra Huguenotların katledildiği haberi tüm Paris'e yayıldı; Katolik beyler, askerler, okçular, halktan adamlar, kısacası bütün Paris, katliama katılmak üzere, ellerinde silahlar, 'Huguenotlar! Öldürün! Öldürün!'"diye çınlayan zalim çığlıklarla sokaklara döküldüler. Huguenotlar saldırıya uğradılar, boğuldular, asıldılar. Sapkın diye bilinen herkes bunlara maruz kaldı. Paris'te tam iki bin kişi öldürüldü."

Bu tutum daha da yayıldı ve taşradakiler Parislileri taklit ettiler, altı ile sekiz bin arasında Protestan katledildi.

Zaman dini duyguları yatıştırınca, bütün tarihçiler, hatta Katolik olanları bile, St. Barthélemy Günü'nden hiddetle söz ettiler. Böylece bir dönemin zihniyetinin başka bir döneminkini anlamasının ne kadar zor olduğunu gösterdiler.

Eleştirilmek bir yana, St. Barthélemy Günü bütün Katolik Avrupa'da tarifsiz bir coşkuya yol açtı. II. Felipe haberleri duyduğunda sevincinden deliye döndü; Fransa Kralı büyük bir savaş kazansa alacağından çok daha fazla kutlama aldı.

Ama en derin memnuniyeti gösteren Papa XIII. Gregorius'tu. Bu mutlu olayın anısına bir madalya yaptırdı, şenlik ateşlerinin yakılmasını, top atılmasını emretti, birçok ayin düzenledi, ressam Vasari'ye Vatikan'ın duvarlarını katli-

amın sahneleriyle süslemesi için haber gönderdi. Ayrıca Fransa Kralı'nın bu güzel davranışını kutlamak üzere Fransa'ya bir elçi gönderdi. İşte bu tür tarihi ayrıntılar inananın zihninin nasıl işlediğini anlamamızı sağlıyor. Terör dönemindeki Jakobenlerin zihniyetinin XIII. Gregorius'a çok benzediğini söyleyebiliriz.

Protestanlar böylesine bir katliama kayıtsız kalmadılar; o kadar ilerleme kat ettiler ki, 1576'da III. Henri, Beaulieu Fermanı'yla, onlara ibadet özgürlüğünün yanı sıra sekiz temsilcilik verdi; Parlementlerdeki kamaraların yarısının Katoliklerden, yarısının da Huguenotlardan oluşturulması kararını aldı.

Bu zoraki tavizler barışın yolunu açmadı. Başkanlığını Guise Dükü'nün yaptığı bir Katolikler Ligi kuruldu; çatışma böylece sürdü. Ama sonsuza dek sürecek değildi. Bildiğimiz gibi, IV. Henri 1593'te içtiği antla ve daha sonra Nantes Fermanı'yla en azından bir süre için bu çatışmaya bir son verdi.

Çatışma böylece yatışmış, ama son bulmamıştı. XIII. Louis'nin yönetimi altında Protestanlar hâlâ huzursuzlardı; Richelieu 1627'de La Rochelle'i kuşatmak zorunda kaldı ve bu kuşatma sırasında da 15.000 Protestan öldü. Daha sonraları, dini değil de daha çok siyasi bir duyguyla, ünlü Kardinal Reformculara aşırı derecede hoşgörülü davrandı.

Bu hoşgörü uzun süremezdi. Karşıt inançlar birbirlerini yok etmeyi amaçlamaksızın bir arada var olamazlardı; – özellikle de bu inançlardan biri öbürüne hükmedecek gücü kendinde bulmaya başlamışsa. XIV. Louis'nin yönetimi altında Protestanlar çok zayıf düştüler, mücadeleyi bırakmaya ve barış içinde yaşamaya zorlandılar. O sıralar sayıları 1.200.000'di ve 700 papazın görev yaptığı 600'den fazla kili-

seleri vardı. Katolik ruhban sınıfı bu sapkınların Fransız toprakları üzerinde yaşamasına dayanamaz duruma gelmişti; onlara sık sık eziyet etmekten geri kalmıyorlardı. Bu eziyetler pek sonuç vermeyince, XIV. Louis 1685'te süvari birlikleriyle Protestanların üzerine yürüdü; bu hücum sonucunda birçok kişi öldü, ama bunun dışında da bir sonuç alınamadı. Ruhban sınıfının, özellikle de Bossuet'nin baskıları sonucunda Nantes Fermanı yürürlükten kaldırıldı; Protestanlar inançlarından dönmeye ya da Fransa'dan ayrılmaya zorlandılar. Bu yıkıcı göç uzun bir süre devam etti ve tahminlere göre Fransa'ya çıkarlarını kovalamaktansa vicdanlarının sesini dinleme cesaretini gösterecek güçte 400.000 kişiye mal oldu.

6. Dini devrimlerin sonuçları

Dini devrimleri yalnızca Reform'un iç karartıcı öyküsüne bakarak yargılayacak olursak, hepsine yıkıcı deyip geçmemiz gerekirdi. Oysaki hepsi böyle değildir; aralarında uygarlaştırıcı bir etki bırakanlar da vardır.

Dini devrimler bir halk içinde ahlaki bir birlik oluşturarak, o halkın maddi gücünü arttırırlar. Bunun bir örneğini, Muhammed'in getirdiği yeni dini kabul ederek, küçük ve güçsüz kabilelerden güçlü bir ulusa dönüşen Araplarda görebiliriz.

Bu tür yeni bir inanç bir halkı türdeşleştirmekle kalmaz, hiçbir felsefenin ya da düzenin elde edemeyeceği bir sonuca ulaşır: Değişmez bir şeyi, yani bir ırkın duygularını dönüştürür.

Bunun bir örneğini tarihin en güçlü dini devrimiyle pa-

ganlıktan vazgeçildiği ve onun yerine Celile ovalarından gelen bir Tanrı'ya inanıldığı dönemde görüyoruz. Bu yeni inanç cennetteki sonsuz mutluluğa erişebilmek için yaşamın bütün mutluluklarından vazgeçilmesini gerektiriyordu. Yaşamın bütün mutluluklarından mahrum kalan yoksullar, köleler, çaresizler bu tür bir inancı kabul etmeye zaten hazırdılar; çünkü onlara umutsuz bir yaşam karşılığında güzel bir gelecek sunuyordu bu inanç. Ancak bu dünyanın mutluluklarından vazgeçmeyi yalnızca yoksullar değil, zenginler de kabul etti. İşte burada yeni inancın gücünü görebiliyoruz.

Hıristiyanlık Devrimi yalnızca toplumsal alışkanlıkları değiştirmedi; iki bin yıllık bir süre içinde uygarlık üzerinde de derin etkiler bıraktı. Dini bir inanç üstünlüğünü kabul ettirdiğinde, uygarlığın bütün öğeleri bu inanca ayak uydurmaya başlar, böylece bu uygarlık hızla dönüşür. Yazarlar, sanatçılar ve filozoflar yapıtlarında bu yeni inancın getirdiği düşünceleri betimlerler.

Dini ya da siyasi bir inanç üstün geldiğinde, akıl bu inancı değiştirmek bir yana dursun, onu yorumlayarak haklı çıkaracak ve başkalarına dayatacak nedenler bulur. Gerek Fenikelilerin tanrılarına ibadet için yaptıkları insan kıyımlarının gerekliliğini haklı çıkarmış, gerekse Engizisyon'u, St. Barthélemy katliamını, Terör Dönemi'nin katliamlarını yüceltmiş birçok teolog ve hatip olduğunu söyleyebiliriz.

Güçlü inançlara bağlı insanların kolayca hoşgörü gösterebileceklerini düşünmemeliyiz. Eski çağlarda hoşgörü yalnızca çok tanrıcı insanlarda vardı. Bugün de hoşgörünün olduğu ulusları çok tanrılı diye nitelendirebiliriz; çünkü İngiltere ve Amerika'da görülebileceği gibi, bu uluslarda sayısız mez-

hep vardır. Bu uluslardaki insanlar aynı adlar altında aslında birbirinden çok farklı tanrılara inanmaktadır.

Hoşgörüyü sağlayan bu tür bir çokluk aslında zayıflığa da yol açar. Dolayısıyla şimdiye kadar çözümü bulunamamış bir sorunla karşı karşıyayız: Hem güçlü hem de hoşgörülü bir inanç nasıl elde edilebilir?

Yukarıdaki kısa açıklama dini devrimlerin rolünü ve inançların gücünü göstermektedir. Çok az rasyonel değer taşımalarına karşın, bu inançlar tarihi biçimlendirir, halkları bütünlüksüz ve güçsüz bir insan kitlesi olmaktan kurtarırlar. İnsanoğlu düşünce ve davranışlarını yönlendirebilmek için her zaman bu inançlara gereksinim duymuştur. Hiçbir felsefe henüz inançların yerini tutamamıştır.

III. BÖLÜM

Yöneticilerin devrimlerdeki rolü

1. Devrim sırasında yöneticilerin zayıf direnişi

Birçok modern ulus (Fransa, İspanya, İtalya, Avusturya, Polonya, Japonya, Türkiye, Portekiz, vb.) geçtiğimiz yüzyılda devrimlere tanık oldu. Bu devrimler genellikle birdenbire ortaya çıkan, yönetimlerin devrilmesiyle sonuçlanan devrimlerdi.

Bu devrimlerin birdenbire gerçekleşmesi, modern propaganda yöntemleri sayesinde zihinsel etkileşimin hız kazanmasıyla açıklanabilir. Bu devrimlerin hedefi olan yönetimlerin gösterdiği direnişin zayıflığı ise daha da şaşırtıcıdır. Bu durum, yönetimlerin kendi güçlerine körü körüne inanmalarından kaynaklanan bir anlayış ve ileri görüş yoksunluğunu göstermektedir.

Ancak yönetimlerin kolayca düşmeleri yeni bir olgu değildir. Yalnızca her zaman saray entrikalarıyla devrilen otok-

rat sistemlerde değil, basın ve kendi ajanları aracılığıyla kamuoyundan en iyi şekilde haberdar olan hükümetlerde de bu durum birden çok görülmüştür.

Bu hükümet devirme olayları arasında en ilginci X. Charles'ın kararnameleri ardından gerçekleşenidir. Bildiğimiz gibi, bu hükümdar dört gün içinde tahtından edildi. Bakanı Polignac hiçbir savunma önlemi almamıştı, kral ise Paris'in sakinliğinden öylesine emindi ki ava çıkmıştı. Ordu XVI. Louis zamanındaki kadar düşmanca bir tutum içinde değildi, ancak kötü yönetilen birlikler birkaç ihtilalcinin hücumundan önce dağıldılar.

Louis-Philippe'in tahtından indirilişi, hükümdarın keyfi bir hareketinden kaynaklanmaması nedeniyle daha da tipik bir hükümet devirme örneğidir. Bu hükümdar X. Charles'ın etrafındaki nefret dalgalarıyla kuşatılmamıştı; kolayca bastırılabilecek önemsiz bir ayaklanma yüzünden tahtını yitirdi.

Güçlü bir ordunun desteklediği sağlam bir yönetimin birkaç isyancı tarafından nasıl devrilebileceğini anlamakta güçlük çeken tarihçiler, Louis-Phillipe'in düşüşünü daha köklü nedenlere bağladılar. Oysa bu düşüşün gerçek nedeni, kralı savunmakla yükümlü generallerin yeteneksizlikleriydi.

Bu örnek çok aydınlatıcı olmasıyla üzerinde durmaya değerdir. Olay, bir görgü tanığının, yani General Elchingen'in notları ışığında General Bonnal tarafından en iyi şekilde araştırılmıştır. Olay sırasında Paris'te otuz altı bin birlik bulunuyordu, ancak bu birliklerin başlarındaki subayların zayıflıkları ve yeteneksizlikleri onları kullanılamaz duruma getirdi. Birbiriyle çelişen emirler verildi, birliklerin halka ateş açması da yasaklandı; halkın birlikler arasına karışmasına

izin verilmesi ise yapılan en tehlikeli şeydi. Ayaklanma mücadelesiz başarıya ulaştı ve kral tahtını bırakmaya zorlandı.

Kitle psikolojisine ilişkin bilgimiz doğrultusunda bu olayı değerlendirmeye çalışalım. General Bonnal, Louis-Philippe'in düşürülmesiyle sonuçlanan bu ayaklanmanın ne kadar kolay bastırılabileceğini gösterir. Bonnal, birliklerin başındaki subayların, akıllarını başlarına toplasalardı, temsilciler meclisinin isyancılarca işgalini engelleyebileceklerini kanıtlar. Bu meclisteki monarşi yanlıları, mümkün olsaydı hiç kuşkusuz annesinin naipliği altında Paris Kontu'nu kral ilan edeceklerdi.

Buna benzer olaylar İspanya ve Portekiz devrimlerinde de görülmüştür.

Bu örnekler, önemsiz görünen yardımcı koşulların büyük olaylardaki rolünü gösteriyor ve tarihin genel yasalarından kolay kolay söz etmememiz gerektiğini kanıtlıyor. Louis-Philippe'i tahtından eden ayaklanma olmasaydı, ne 1848 Cumhuriyeti'nden ne İkinci İmparatorluk'tan ne Sedan savaşından ne kuşatmadan ne de Alsace'ın yitirilişinden söz edebilirdik.

Yukarıda sözünü ettiğim devrimlerde ordu hükümete yardımcı olmadı, ama ona karşı da değildi. Bazen böylesi de olabilir. Türkiye ve Portekiz örneklerinde görülebileceği gibi devrimi etkileyen genellikle ordudur. Latin Amerika'daki cumhuriyetlerin birçoğunda da devrim ordunun etkisiyle gerçekleşmiştir.

Bir devrim ordunun etkisiyle gerçekleşiyorsa, yeni yöneticiler doğal olarak ordunun hakimiyetine girerler. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde imparatorlar askerler tarafından belirlenirken de böyle bir durum yaşanıyordu.

Modern zamanlarda da aynı tür olaylar gözlemlenmiştir. Yunanistan'daki devrimi anlatan aşağıdaki alıntı, askerlerin egemenliği altına girmiş bir hükümetin ne durumda olduğunu gösteriyor:

"Bir gün ordudan bir emir geldi; hükümet şikayetçi olunan liderleri görevden uzaklaştırmazsa deniz kuvvetlerinden seksen subay istifa edecekti. Başka bir seferinde ise sorun veliaht prensin mülkiyetindeki bir tarlada (métairie: ortakçılıkla işlenen çiftlik, ç.n.) çalışan tarım işçileriydi; prens toprağın bu işçiler arasında paylaştırılmasını istedi. Deniz kuvvetleri Albay Zorbas'a verilen terfi vaadine de karşı çıktı. Albay Zorbas, Teğmen Typaldos ile bir hafta süren tartışmalardan sonra, anlaşmazlığa bir son vermek üzere meclis başkanı ile görüştü. Bu süre içinde Korporasyonlar Federasyonu deniz kuvvetleri subaylarını acımasızca eleştirdi. Bir vekil bu subaylarla ailelerine haydutlar gibi davranılmasını istedi. Yarbay Miaoulis isyancıları ateşe tutunca, daha önce Typaldos'un emirlerine uyan denizciler göreve geri döndü. Yunanistan artık Pericles'in ve Themistocles'in yaşadığı ahenk içindeki Yunanistan değil. Agramant'ın çirkin kamplarından biri artık."

Devrim ordunun yardımı, en azından tarafsızlığı olmaksızın yapılamaz, ancak hareket genellikle ordu olmaksızın başlar. 1830 ve 1848 devrimlerinde olduğu gibi, Fransa'nın Sedan'da teslim olarak küçük düşmesinden sonra imparatorluğun devrilmesinde de bu durumu görebiliriz.

Devrimler genellikle başkentlerde gerçekleşir, başkentlerden de tüm ülkeye dalga dalga yayılır; ancak bu değişmez bir kural değildir. Fransız Devrimi sırasında La Vendée, Bretagne ve Midi'nin kendiliğinden Paris'e karşı ayaklandıklarını biliyoruz.

2. Yönetimlerin direnişleri Devrim'in nasıl üstesinden gelebilir?

Yukarıda sözünü ettiğimiz devrimlerin çoğunda yönetimlerin devrilme nedenlerinin kendi zayıflıklarından kaynaklandığını gördük. Bir dokunuş yetmişti düşmelerine.

Rus Devrimi güçlü bir şekilde kendini savunan bir yönetimin sonunda galip gelebileceğini kanıtlıyor.

Daha önce hiçbir devrim Rus Devrimi kadar göz korkutucu olmamıştı bir yönetim için. Doğu'daki felaketlerden ve aşırı baskıcı, otokrat bir rejimin zorbalıklarından sonra, ordu ve deniz kuvvetlerinin bir bölümü de dahil olmak üzere, toplumun bütün sınıfları ayaklanmıştı. Demiryollarının işleyişi, posta ve telgraf hizmetleri durmuş, geniş imparatorluğun çeşitli bölgeleri arasındaki iletişim kesilmişti.

Halkın büyük bölümünü oluşturan kırsal sınıf, devrimci propagandanın etkisi altında kalmaya başlamıştı. Köylülerin büyük bölümü zor koşullar altındaydı. Mir sistemine göre, sahibi olamadıkları bir toprağı ekip biçmek zorundaydılar. Yönetim bu büyük köylü sınıfının desteğini almak üzere, onları mülk sahibi yapma kararını aldı. Toprak sahiplerini topraklarının bir bölümünü köylülere satmak zorunda bırakacak özel yasalar hazırlandı, bankalar da köylülere kredi vererek bu toprakları satın almak için gerekli parayı sağladılar. Bu krediler ekinlerin satışından sağlanacak paradan her yıl düşülecek küçük miktarlarla geri ödenecekti.

Köylülerin tarafsızlığını sağladıktan sonra, hükümet şehirleri yakıp yıkan, kalabalık yerlerde bombalar atan, acımasız bir çatışmaya girişen fanatiklerle ilgilenebilirdi. Ele geçirilenlerin bütün hepsi öldürüldü. Bu yok etme yöntemi, dün-

yanın başlangıcından bu yana, bir toplumu yıkmak isteyen asilere karşı toplumun kendisini korumak amacıyla bulunmuş tek yöntemdir.

Bu mücadelelerden galip çıkan yönetim, aydın kesimin meşru isteklerini yerine getirmenin gerekliliğini anladı. Yasaların hazırlanması ve harcamaların denetlenmesi için bir parlamento kuruldu.

Rus Devrimi'nin tarihi, bütün doğal destekleri bir bir yıkılmış bir yönetimin, akıllılık ve kararlılıkla en güç engellerin bile üstesinden gelebileceğini gösterir bize. Doğru bir şekilde söylendiği gibi, yönetimler devrilmez, ancak intihar ederler.

3. Yöneticilerin etkisiyle gerçekleşen devrimler – Çin, Türkiye vb. örnekler

Yöneticiler neredeyse hiç değişmez bir şekilde devrime karşı mücadele etmişlerdir; devrimi yarattıkları ise çok nadir görülmüştür. O anın gerekliliklerini ve kamuoyunu temsil etme kaygısıyla reformcuların ardından gitmişlerdir ürkekçe; ama onlardan önce harekete geçmemişlerdir. Ancak kimi zaman bazı yönetimler devrim diye bildiğimiz ani reformlara girişmişlerdir. Ulusal düşüncenin istikrarı ya da istikrarsızlığı bu tür girişimlerin başarılı olup olamayacağını belirler.

Bu tür devrimler eğer yeni kurumları kabul etmek zorunda bırakılan insanlar, değişmez yasaları, yerleşmiş gelenekleri, yani yerleşik bir ulusal düşünceleri bulunmayan yarıbarbar kabilelerden oluşuyorsa başarıyla sonuçlanır. Büyük Petro döneminde Rusya böyle bir durumdaydı. Petro'nun

yarı-Asyalı nüfusu zor kullanarak nasıl Avrupalılaştırmaya çalıştığını biliyoruz.

Japonya'daki devrimi de yöneticilerin etkisiyle gerçekleşen devrimlere örnek gösterebiliriz; ancak Japonya'da reform sürecinden geçen zihniyet değil, makinelerdi.

Bu tür devrimlerin başarıya ulaşması için çok güçlü ve çok zeki bir otokrata ihtiyaç vardır. Genellikle bütün halkın reformcuya karşı ayaklandığı görülür. Sıradan bir devrimdekinin tersine, otokrat devrimci, halk ise muhafazakârdır. Ancak birazdan dikkatli bir inceleme sonucunda halkların zaten çoğunlukla aşırı muhafazakâr olduğunu göreceğiz.

Bu tür girişimlerin başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır. İster üst, isterse alt sınıfların etkisiyle gerçekleşmiş olsun, devrimler halkların çok uzun bir süre içinde yerleşmiş olan ruhunu değiştiremez. Devrimler yalnızca çoktan aşınmış, düştü düşecek şeyleri değiştirebilirler.

Çin şu anda yöneticiler aracılığıyla ülkenin kurumlarını birdenbire yenilemeye kalkışarak çok ilginç ama imkânsız bir deneye girişiyor. Eski egemen hanedanı yıkan devrim, yönetimin ülkedeki koşulları düzeltmek için giriştiği reformların yarattığı huzursuzluktan kaynaklanmıştı. Afyonun ve kumarın yasaklanması, ordu reformu ve yeni okulların açılması vergilerin artmasına neden oldu; vergilerdeki bu artış, reformlarla birlikte düşünüldüğünde, genel bir huzursuzluğa yol açtı.

Avrupa'daki okullarda eğitim görmüş birkaç kültürlü Çin aydını bu hoşnutsuzluktan yararlanarak insanları ayaklandırdı ve Çinlilerin zihinlerinde yer etmemiş olan bir kurumu, yani cumhuriyeti ilan etti.

Kuruluşunda ilerici bir hareket değil de, gerici bir hareket

etkin olduğu için bu cumhuriyetin uzun sürmeyeceği kesin. Avrupa eğitimiyle entelektüelleşmiş Çin aydını için cumhuriyet sözcüğü yasaların, kuralların, yerleşik kısıtlamaların boyunduruğuna karşı çıkmakla eş anlamlıdır. Genç Çinli, örgülü saçlarını keserek, kafasına bir şapka geçirerek, kendisine cumhuriyetçi diyerek, bütün içgüdülerini özgür bırakacağını düşünür. Bu aslında Fransız Devrimi sırasında birçok Fransız'ın zihninde dönüp dolaşan cumhuriyet düşüncesini andırır.

Çin çok kısa bir süre içinde geçmişin ağır ağır ördüğü zırhtan yoksun kalan bir toplumun yazgısıyla karşı karşıya kalacak. Birkaç yıllık kanlı anarşi döneminden sonra, devrimle yıkılandan daha sert bir zorbalık yönetiminin başa getirilmesi zorunlu olacak. Bilim, bir toplumu disiplin olmaksızın kurtarabilecek sihirli değneği bulamadı henüz. Eğer disiplin kalıtımsalsa, dayatmaya gerek kalmaz; ancak ilkel duygular geçmişte ağır ağır örülmüş engelleri yıkmak üzere özgür bırakılıvermişlerse, bu engellerin güçlü bir zorbalık yönetimi olmaksızın yeniden inşa edilmesi olanaksızdır.

Bu iddiaları kanıtlamak üzere çok yakın zamanda Çin'dekine benzer bir deneye girişen Türkiye'ye bakabiliriz. Birkaç yıl önce Avrupa'daki okullarda eğitim görmüş, iyi niyetli genç insanlar, subayların da yardımıyla, zorbalığı dayanılmaz duruma gelmiş bir sultanı devirdiler. Bizim formüllerin sihirli gücünde duyduğumuz Latin kaynaklı inançtan esinlenerek, yarı uygarlaşmış, dini nefretle bölünmüş, farklı ırklardan insanlarla dolu bir ülkede temsili sistemi kurabileceklerini düşündüler.

Bu girişim bugüne kadar başarıyla sonuçlanmış değil. Reforma girişenler, liberal düşüncelerine karşın, devrimle dü-

şürdükleri rejimin yöntemlerine benzer yöntemlerle yönetmek zorunda olduklarını kabul etmek durumundaydılar. Ne cezaların çarçabuk, hiç düşünmeksizin infaz edilmesini ne Hıristiyanların toplu halde soykırımını önleyebildiler ne de tek bir suistimale karşı çıkabildiler.

Onları suçlamak haksızca olurdu. Gerçekten de, uzun süreden beri gelenekler ve yoğun dini duygular tarafından şekillendirilmiş ve azınlıkta olmalarına rağmen dinlerince kutsal şehri kendi yasalarıyla idare etmek gibi meşru talepte bulunan bir halkı dönüştürmek için başka ne yapabilirlerdi ki? Medeni kanun ile dini kanunun henüz tam olarak birbirinden ayrılmadığı, vatan mefhumunu ayakta tutabilecek tek bağın Kuran inancı olduğu bir ülkede İslam'ın devlet dini olarak kalmasını nasıl önleyebilirlerdi ki?

Böyle bir düzeni yıkmak çok zordu, dolayısıyla meşrutiyetçilik görüntüsü altında otokrat bir yönetimin, yani pratikte yine eski sistemin yeniden ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu tür girişimler, zihniyeti değişmedikçe bir halkın kurumlarını seçemediğini görmek için iyi bir örnek oluşturuyor.

4. Devrimden sonraki yönetim değişikliklerine karşın ayakta duran toplumsal öğeler

Ulusal ruhun sağlam temeline ilişkin söyleyeceklerimiz, uzun süredir yerleşmiş olan yönetim sistemlerinin, örneğin eski monarşilerin, gücünü daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Kumpasçılar bir hükümdarı kolayca düşürülebilirler, ancak bu hükümdarın temsil ettiği ilkelere karşı güçsüzdürler. Napoleon düştüğünde yerine geçen kendi doğal varisi değil,

kralların varisiydi. Kralların varisi çok eski bir ilkeyi, İmparator'un oğlu ise henüz insanların zihninde yer etmemiş düşünceleri temsil ediyordu.

Aynı nedenlerden ötürü, bir bakan, ne kadar yetenekli, ülkesine ne büyük hizmetler vermiş olursa olsun, hükümdarını çok nadir düşürebilmiştir. Bismarck bile bunu gerçekleştirememişti. Bu büyük bakan tek başına Almanya'nın birliğini sağladı, ancak efendisinin bir dokunuşuyla yok oldu gitti. Kamuoyunun desteklediği bir ilke karşısında tek tek insanlar hiçbir şey ifade etmez.

Ancak, Fransız Devrimi'nde olduğu gibi, birçok nedenden ötürü bir yönetim sisteminin temsilcisi olduğu bir ilke o sistemle birlikte yok edilmişse, toplumsal düzenin bütün öğeleri de aynı anda yok oluvermezler.

Eğer Fransa hakkında son yüzyıl içindeki karışıklıklardan başka bir şey bilmiyor olsaydık, bu ülkede yoğun bir anarşi içinde yaşandığını düşünürdük. Bunun tersine, ülkenin şu andaki ekonomik, endüstriyel, hatta siyasi yaşamı bütün devrimlerden ve rejimlerden bağımsız bir süreklilik gösteriyor.

Bunun nedeni, tarihin ele aldığı büyük olayların yanı sıra, gündelik yaşamın kitaplarda göz ardı edilen küçük olgularının varlığıdır. Bu olguları herkesi içine katan buyurucu zorunluluklar yönlendirir. Bütün bu olgular topluluğu insanların yaşamındaki gerçek çerçeveyi oluşturur.

Büyük olayların incelenmesi bize son yüzyıl içinde Fransa'daki sözde yönetim biçiminin sürekli değiştiğini gösterse de, küçük günlük olayların incelenmesi, bunun tam tersine, gerçek yönetim biçiminin çok az değiştiğini kanıtlayacaktır.

Bir halkın gerçek yöneticileri kimlerdir? Ulusal yaşamın

büyük buhranlarında hiç kuşkusuz krallarla bakanlardır, ancak bu kişiler gündelik yaşamı oluşturan küçük gerçeklikler-de hiçbir rol oynamazlar. Bir ülkeyi yöneten gerçek güçler, hükümet değişikliklerinden hiç etkilenmeyen, gayri şahsi öğelerden oluşmuş yönetimlerdir. Gelenekleri koruyan bu güçler, anonim ve kalıcıdırlar; bütün öteki güçlerin en sonunda önünde boyun eğeceği esrarengiz bir iktidar kurarlar. Bu güçlerin işleyişi öyle bir dereceye ulaşmıştır ki, burada göreceğimiz gibi, resmi devletten daha güçlü anonim bir devlet kurmaları gibi bir tehlike vardır. Fransa da bu nedenle tedricen bürokratlar ve memurlar tarafından yönetilen bu aşamaya doğru ilerlemektedir. Devrimlerin tarihini inceledikçe, pratikte etiket dışında hiçbir şey değiştirmediklerini daha iyi anlamaya başlıyoruz. Bir devrim yaratmak kolaydır, ama bir halkın ruhunu değiştirmek çok zordur.

IV. BÖLÜM

Halkın devrimlerdeki rolü

1. Ulusal ruhun istikrarı ve değişebilirliği

Tarihin herhangi bir döneminde bir halkı anlayabilmek için bu halkın geçmişini ve yaşadığı ortamı bilmek gerekir. Teorik açıdan, Fransız Devrimi'nde ve bugün de olduğu gibi, bu geçmiş yadsınabilir, ancak tarihin etkilerinin yıkılması mümkün değildir.

Geçmiş, ağır ağır birikimlerle toplanmış düşünceler, duygular, gelenekler ve önyargılar bütününü barındırır; bir ırkın gücünü belirleyen ulusal ruhu oluşturan bu bütündür; bu birikim olmaksızın hiçbir ilerleme olamaz. Her nesil her şeye yeniden başlamak zorunda kalır.

Bir halkın ruhunu oluşturan bütün, ancak belirli bir değişmezlik kazanmışsa, somut olarak yerleşmiş demektir; ama bu değişmezlik belirli bir düzeyi geçmemelidir, geçerse değişebilirlik gibi bir şeyden söz edilemez.

Değişmezlik olmaksızın atalardan kalma ruhun sürekliliği olmayacaktır ve değişebilirlik olmaksızın bu ruh uygarlığın ilerlemesiyle ortaya çıkan çevresel değişikliklere ayak uyduramayacaktır.

Ulusal ruhun aşırı derecede değişebilir nitelikte olması bir halkı sürekli devrimlere sürükler. Aşırı değişmezlik ise gerilemeye yol açar. Canlı türleri de, insan ırkları gibi, uzun bir geçmişin getirdiği değişmez bir yerleşiklik sonucu yeni yaşam koşullarına ayak uyduramadıklarından yok olurlar.

Birbirine karşıt bu iki özellik, istikrar ve değişebilirlik arasında bir denge kurabilmiş ancak birkaç halk vardır. Antik Çağ'da Romalılar, Modern Çağ'da ise İngilizler bu dengeyi en iyi kurmuş halklara örnek olarak gösterilebilirler.

Ruhu en az değişen ve yerleşik halklar, en şiddetli devrimleri gerçekleştirir. Çevre değişikliklerine uymak için ağır ağır evrim geçirmeyi başaramadıklarından, böyle bir uyum kaçınılmaz duruma geldiğinde, şiddetli bir şekilde uyum sağlamak zorunda kalırlar.

İstikrar ancak yavaş yavaş kazanılır. Bir ırkın tarihi her şeyden önce o ırkın ruhunu oluşturmak için harcadığı çabaların tarihidir. Bir ırk bu ruhu oluşturmadıkça, birlik ve güçten yoksun bir barbarlar sürüsü olmaktan öteye gidemez. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonraki istilaların ardından Fransa'nın ulusal bir ruh kazanabilmesi yüzyıllar boyunca sürmüştür.

Fransa sonunda ulusal bir ruh kazanabilmiştir; ancak yüzyıllar boyunca bu ruh kaskatı kesilmiştir. Eski monarşik sistem, değişime birazcık daha yatkın olsaydı, başka yerlerde olduğu gibi ağır ağır bir evrimden geçerdi, biz de devrim ve sonuçlarının yanı sıra, ulusal bir ruhu yeniden yapılandırmak gibi ağır bir yükten de kurtulmuş olurduk.

Yukarıda söylediklerim bize ırkların devrimlerin doğuşundaki rolünü gösteriyor ve neden aynı devrimlerin farklı ülkelerde değişik sonuçlar üreteceğini açıklıyor. Örneğin, Fransız Devrimi'nin fikirleri bazı ülkelerde çok rağbet görürken neden bazılarında reddedilmiştir?

İngiltere çok istikrarlı bir ülke olmasına karşın iki devrimden geçmiş ve bir kralını da katletmiştir; ancak zihinsel donanımı her zaman için geçmişin kazanımlarını koruyacak kadar istikrarlı, bu kazanımları yalnızca gerekli sınırlar içinde değiştirecek kadar da değişime yatkın olmuştur. İngiltere'de hiçbir zaman Fransız Devrimi'nde olduğu gibi aklın adına yeni bir toplum kurmak üzere atalardan kalma mirası yıkmak gibi bir şey düşünülmemiştir.

M. A. Sorel'in belirttiği gibi, "Fransızlar, yönetimlerini hor görüp, ruhban sınıfına ve soylulara karşı nefret duyup, yasalarına isyan ederken, İngilizler dinleriyle, anayasalarıyla, aristokrasileriyle, Lortlar Kamarası'yla gurur duyuyorlardı. Bunlar güçlü Bastille kalesinin kuleleri gibiydi; İngilizler bu kulelerde siper alarak Avrupa'yı İngiliz ölçütlerine göre yargılıyor ve küçümsüyorlardı. Emrin kale içinde tartışıldığını kabul etseler bile, hiçbir yabancıyı kaleye yanaştırmıyorlardı."

Irkın, halkların yazgısına olan etkisi Güney Amerika'nın İspanyol Cumhuriyetleri'ndeki sürekli devrimlerde açıkça görülebilir. Yarı-kastlardan, yani atalarından kalma özellikleri farklı kalıtımları yüzünden birbirlerinden ayrılan bireylerden oluşan bu halkların hiçbir ulusal ruhu, dolayısıyla istikrarları yoktur. Yarı-kastlardan oluşan bir halkı yönetmek hiçbir zaman mümkün değildir.

Irk etkeninin yarattığı siyasi kapasite farklılıklarını göre-

bilmek için birbiri ardına iki farklı ırk tarafından yönetilmiş bir ulusu incelememiz gerekir.

Bu tarihte az rastlanan bir olay değildir. İspanya yönetiminden Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetimine geçen Küba ve Filipinler'de bu durum görülmüştür.

Küba'nın İspanya yönetimi altındayken nasıl bir anarşi ve yoksulluk içinde olduğunu biliyoruz; Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetimi altına girmesinden sonraki birkaç yıl içinde adaya nasıl bir refahın geldiğini de biliyoruz.

Aynı durum yüzyıllar boyunca İspanya yönetimi altında kalan Filipinler'de de yaşandı. Ülke her türlü salgının kol gezdiği, perişan bir halkın ticaret ve sanayi olmaksızın kupkuru bir yaşam sürdüğü koskoca bir bataklıktan başka bir şey değildi. Birkaç yıllık Amerikan yönetiminden sonra ülke bütünüyle değişti: Sıtma, sarıhumma, veba ve kolera bütünüyle ortadan kalktı. Bataklıklar kurutuldu; ülke demiryolları, fabrikalar ve okullarla kuşatıldı. On üç yıl içinde ölüm oranı üçte iki oranında azaltıldı.

Irk sözcüğünün önemini ve bir halkın atalarından kalma ruhunun yazgısını nasıl etkilediğini henüz anlamamış teorisyene bu tür örnekleri göstermemiz gerekir.

2. Halkların gözüyle Devrim

Bütün devrimlerde halkların rolü aynıdır. Devrim fikrini ortaya çıkaran ya da devrimi yönlendiren hiçbir zaman onlar değildir. Halklar ancak liderler aracılığıyla harekete geçerler.

Ancak Champagne'da olduğu gibi doğrudan çıkarlar söz konusuysa halkın bir kesiminin kendiliğinden ayaklandığını

görüyoruz. Bu tür yerel bir hareket basit bir ayaklanmadan öteye gidemez.

Liderler çok etkiliyse devrimin gerçekleşmesi kolaydır. Bunun en son kanıtlarını Portekiz ve Brezilya'da görebiliriz. Ama aslında yeni fikirler bir halkın zihnine oldukça yavaş girer. Genellikle bir halk nedenini bilmeksizin bir devrimi kabul eder; nedenini şans eseri anlayabilmişse de, devrim zaten çoktan olmuş bitmiştir.

Bir halk bir devrimi gerçekleştirmişse, kendisine bunu yapması söylendiği için gerçekleştirmiştir; ancak liderlerin fikirlerinin çoğunu anlayamaz; onları kendince yorumlar, bu yorum da hiçbir zaman devrimin fikir babalarının yorumu değildir. Fransız Devrimi bunun çarpıcı bir örneğidir.

1789 Devrimi'nin asıl nedeni soyluların iktidarının yerine burjuvazinin iktidarını getirmekti; yani gücünü yitirmiş eski elitin yerine bu güce sahip yeni bir elit geçecekti.

Devrimin bu ilk aşamasında halk pek sözkonusu değildir. Egemenlik ilan edilmiş fakat bu egemenlik yalnızca temsilcilerini seçme hakkıyla kendini göstermişti.

Okuma yazma bilmeyen, orta sınıflar gibi toplumun üst basamaklarına tırmanma umudu olmayan, kendini hiçbir şekilde soylularla eşit hissetmeyen ve asla da onlarla eşit olma hevesi taşımayan halkın görüşleri ve çıkarları toplumun üst sınıflarındakilerden çok farklıydı.

Meclisin kraliyetle mücadeleleri, sonunda halkın bu mücadelelere girmesini gerektirdi. Halk bu mücadelelere giderek daha fazla katılınca, burjuva devrimi bir halk devrimine dönüşüverdi.

Kendi başına hiçbir gücü olmayan, ancak kendisini destekleyen duygusal ve mistik bir dayanağın varlığıyla hareke-

te geçebilen bir fikrin, burjuvazinin teorik fikirlerinin halk üzerinde etkili olabilmesi için önce bu fikirlerin pratik çıkarlardan ortaya çıkan, yeni ve oldukça belirgin bir inanca dönüştürülmesi gerekiyordu.

Halk, hükümet diye zihninde canlandırdığı kişilerin eski efendilerinden farkı olmadığını anlayınca, bu dönüşüm birdenbire gerçekleşti. Kendisini bir kurban gibi gören halk, yağmalamaya, yakıp yıkmaya, katliama başladı; bütün bunları bir hak gibi görüyordu.

Devrimci ilkelerin en büyük gücü, çevre, gelenek ve yasanın seküler ve kısıtlayıcı kurallarıyla bastırılmış olan ilkel barbarlık içgüdülerinin serbest akışına bırakılmasıydı.

Halk yığınını kontrol altında tutan bütün toplumsal bağlar günden güne çözüldü, böylece halk yığını sınırsız bir gücü olduğunu, eski efendilerinin yağmalanışını göreceğini düşünme zevkine erişti. Halk egemen olduğuna göre, her şeyi yapma hakkı yok muydu zaten?

Devrimin başında umudun ve inancın gerçek bir göstergesi olan Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik sloganı kısa sürede kıskançlık, aç gözlülük, kendinden üstünlerden nefret etme gibi duyguları, disipline edilmeyen yığınların gerçek güdülerini örten yasal bir gerekçeye dönüşüverdi. İşte bu yüzden devrim çok kısa bir süre içinde kargaşa, şiddet ve anarşiyle sonuçlandı.

Devrim orta sınıflardan alt sınıflara iner inmez, aklın içgüdüleri kontrol etme girişimi olmaktan çıktı, içgüdülerin akla üstün gelme çabasına dönüştü.

Soydan gelen içgüdülerin yasal zaferi ise bir felaketti. Toplumların bütün çabası, gelenekler, adetler ve kuralların gücü sayesinde insanın ilkel hayvansallığından kalma belli

doğal içgüdüleri bastırmak olmuştur; toplumların varoluşlarını sürdürebilmeleri için kaçınılmaz bir çabadır bu. Bu içgüdüler kontrol altına alınabilirler – bir halk bunları ne kadar çok kontrol altında tutabilirse, o kadar çok uygarlaşmıştır – ancak yok edilemezler. Çeşitli uyarıcı nedenlerin etkisiyle bu güdüler tekrar ortaya çıkacaklardır.

İşte bu yüzden halkın tutkularının serbest kalması böylesine tehlikelidir. Sel bir kere yatağından taştı mı, her yeri yıkıp mahvedinceye kadar durmaz. Rivarol, "Bir ulusun ayak takımını ayaklandıranın vay haline" demiştir Devrim'in başlarında. "Avam tabakası için Aydınlanma Çağı yoktur."

3. Devrimlerde halka düştüğü varsayılan rol

Kitle psikolojisinin yasaları bize halkın hiçbir zaman liderler olmadan harekete geçmediğini gösterir; halk maruz kaldığı dürtülerin ardından giderek ve onları abartarak devrimlerde önemli bir rol oynasa da, hiçbir zaman kendi hareketlerini yönetmez.

Bütün siyasi devrimlerde liderlerin eylemlerini görürüz. Devrimlerin temelini oluşturan fikirleri onlar yaratmazlar, ancak onlar bu fikirleri bir eylem aracı olarak kullanırlar. Fikirler, liderler, ordular ve kitleler devrimlerde rolü olan dört öğedir.

Liderleri tarafından ayaklandırılan kitle, kitleselliği sayesinde harekete geçer. Eylemleri, kendisinin yaratmadığı bir güçle zırhı delen havan topuna benzer. Kitle liderlerinin ne istediğini çözümlemeksizin onları izler. İçeriği hakkında hiçbir şey bilmediği kararnameler yüzünden X. Charles'ı de-

viren bu kalabalığa daha sonraki bir tarihte Louis-Philippe'i neden devirdiği sorulacak olsa utançla huzursuz olurdu.

Michelet'den Aulard'a, görünüşe aldanan birçok yazar büyük Devrim'imizi halkın yarattığını ileri sürmüştür.

"Baş aktör halktır" der Michelet.

M. Aulard'a göre, "Fransız Devrimi'ni yalnızca birkaç seçkin kişinin ya da birkaç kahramanın gerçekleştirdiğini söylemek bir hatadır... 1789 ile 1799 arasındaki dönem boyunca olayları yöneten ya da biçimlendirenin tek bir kişi olmadığına inanıyorum: ne XVI. Louis ne de Mirabeau ne Danton ne de Robespierre. Fransız Devrimi'nin gerçek kahramanı Fransız halkıdır mı demeliyiz öyleyse? Evet; ancak Fransız halkını bir yığın gibi değil de, örgütlenmiş gruplar halinde görmemiz şartıyla."

Yeni yayınlanan bir yapıtta ise M. A. Cochin bu halk eylemi anlayışı üzerinde durur:

"İşte mucize burada: Michelet haklı. Gerçekleri öğrendikçe kafamızda kurduklarımız iyice bir açıklık kazanıyor: Bu kitle, tam bir kaos görünümü verebilecek lidersiz ve yasasız bir ortamda, beş yıl boyunca mucizevi denebilecek bir kesinlik, tutarlılık ve bütünlük içinde yönetti, konuştu ve eylem gerçekleştirdi. Anarşi, düzenin yenilen partisine düzen ve disiplin içinde dersler verdi... 30.000 fersahlık bir alana yayılmış yirmi beş milyon insan tek bir vücut halinde hareket etti."

Bütün bu insanların aynı anda gerçekleşen hareketi eğer kendiliğinden ortaya çıkmış olsaydı tabii ki mucizevi olurdu. M. Aulard da böyle bir olgunun imkânsızlığının farkında; çünkü dikkatli bir şekilde halkı gruplarla ifade ediyor, bu grupların da liderlerce yönetilebileceğini söylüyor:

"Peki öyleyse bu ulusal birliği oluşturan neydi? Kralın zarara uğrattığı, iç savaşın paramparça ettiği bu ulusu kim kurtardı? Danton mu? Robespierre mi? Carnot mu? Tabii ki bu kişilerin de etkisi oldu: Ancak aslında Fransızların komünler ve halk toplulukları – halk kulüpleri – halinde bir araya gelmesi sonucunda birlik sağlandı, bağımsızlık güvence altına alındı. Avrupa koalisyonunu Fransa'dan geri çekmek zorunda bırakan, belediyelerdeki örgütlenmeler ve Jakoben örgütlenmeydi. Ama daha yakından incelersek her grup içinde ötekilerden daha yetenekli iki ya da üç kişi vardı; bu kişiler ister lider olup yönetsinler, ister liderlerce yönetilsinler kararları yerine getiriyorlar ve lider görünümü taşıyorlardı; ancak (özellikle halk derneklerinin toplantı tutanaklarını okuduğumuzda) bu kişiler güçlerini kendilerinden değil de, gruptan alıyorlarmış gibi gelir bize."

M. Aulard'ın hatası, bütün bu grupları "kendiliğinden ortaya çıkan bir kardeşlik ve akıl hareketi"nin sonucunda oluşmuş gibi değerlendirmesidir. Fransa'da o sıralarda Paris Jakobenler Kulübü'nden gelen tek bir tahrikle harekete geçen ve ona tam bir itaatkârlıkla boyun eğen binlerce küçük kulüp vardı. Jakobenlerin yanılsamaları gerçeği kabullenmelerine ne kadar engel olursa olsun, bize gerçeğin öğrettiği budur.

4. Popüler kendilik ve oluşturucu öğeleri

Bazı teorik soruları yanıtlayabilmek için halk her türlü güce ve erdeme sahip mistik bir varlığa dönüştürülmüştü; siyasetçilerin methiyeler dizdiği, dalkavukluğun etkisi altında kalmış bir varlığa. Bu kavramı aydınlatmak için halkın Fransız Devrimi'nde oynadığı rolü ele alalım.

O dönemdeki ve bizim dönemimizdeki Jakobenlere göre, bu popüler kendilik, tanrısal özelliklerle donatılmış, eylemleri için asla hesap vermek zorunda olmayan ve hiç hata yapmayan üstün bir kişilikti. İradesine boyun eğilmeliydi. Halk öldürebilir, yıkıp yakabilir, yağmalayabilir, en korkunç acımasızlıkları yapabilir, kahramanını bugün yüceltip ertesi gün çöplüğe fırlatabilir; bunlar önemsizdir; siyasetçiler halkın erdemlerini, yüce bilgeliğini göklere çıkarmaktan, halkın günlük kararları önünde eğilmekten vazgeçmeyeceklerdir.

Şimdi bu kendiliği, devrimcilerin bir yüzyılı aşkın bir süredir saygı duyduğu bu gizemli fetişi aslında oluşturan nedir?

Bu varlık iki kategoride incelenebilir: İlk kategori, köylüleri, tüccarları, işçileri ve mesleğini yapabilmek için huzura ihtiyacı olan herkesi içerir. Bu insanlar çoğunluğu oluştururlar, ama hiçbir devrime yol açmamış bir çoğunluğu. Yorucu bir sessizlik içinde yaşayan bu çoğunluk tarihçilerce göz ardı edilmiştir.

Bütün ulusal çalkantılarda önemli bir rol oynayan ikinci kategoriyi ise suçlu bir zihniyetin hakim olduğu yıkıcı bir toplumsal tortu oluşturur. Alkolizm ve yoksullukla yozlaşmış kişiler, hırsızlar, dilenciler, evsiz barksız 'mevsimlik işçiler' ve bir işten yoksun kayıtsız işçiler; işte bunlar ayaklanma ordularındaki tehlikeli yığını oluşturur.

Cezalandırılma korkusu bu insanların birçoğunu normal zamanlarda suç işlemekten alıkoyar, ama hiçbir tehlike olmaksızın kötü içgüdülerini sergileyebildiklerinde suç işlemeye başlarlar.

Bütün devrimleri kana bulayan katliamlar bu fesat alt katman yüzündendir.

Liderlerinin önderliğinde bütün devrimci meclisleri kuşatan sınıf da bu sınıftır. Bu kargaşa alaylarının katliam, yağma ve kundakçılık dışında bir idealleri yoktur. Teorilere ve ilkelere bütünüyle kayıtsızdırlar.

Halkın en alt tabakalarından gelen öğelere, bu öğelerle temas sonucunda bu hareketin içine sürüklenen aylak ve kayıtsız insanlar topluluğu da eklenir. İnsanlar bağırdığı için bağırırlar, bir isyan olduğu için isyan ederler; bu bağırışların ya da devrimin nedeni hakkında bir fikirleri bile yoktur. Çevrelerinde olup bitenin gücü onları bütünüyle hipnotize ederek eyleme iter.

Söylevcinin tek bildiği, antik çağlardan günümüze bütün ayakların nüvesi olan bu gürültücü ve zararlı kitledir. Söylevciye göre bunlar egemen halktır. Aslında egemen halk, aşağıda Thiers'ın tanımladığı avam tabakasının alt kesiminden oluşur:

"Bu rezil avam tabakası, Tacitus'un onu imparatorların suçlarını alkışlarken gördüğü günden beri değişmemiştir. Toplumların alt tabakalarında kümelenen bu barbarlar insanları her türlü suçla kirletmeye, her iktidarın emrine amade olmaya, her davayı lekelemeye her zaman için hazırdırlar."

Tarihin hiçbir döneminde halkın en alt tabakasından gelen öğelerin rolü Fransız Devrimi'ndeki kadar kalıcı olmamıştı.

Halk ucubesi zincirinden çıkarılır çıkarılmaz (Konvansiyon'dan daha önce 1789'da) katliamlar başladı. Bu katliamlar acımasızlığın her türlü olasılığı ince ince düşünülerek gerçekleştirildi. Eylül Katliamı'nda mahkumlar, çektikleri acının daha uzun sürmesi ve kurbanların çırpınışlarından ve

acı çığlıklarından büyük zevk alan seyircilerin hoşnut olması için süvari kılıçlarıyla ağır ağır küçücük parçalara ayrıldılar.

Buna benzer sahneler devrimin ilk günlerinde dahi bütün Fransa'da görülüyordu; ne öteki ülkelerle savaş, ne de başka bir bahane bunları affettirebilirdi.

Mart'tan Eylül'e kadar yıkıp yakmalar, cinayetler ve yağmalamalar Fransa'yı kana buladı. Taine buna benzer yüz yirmi olay sayar. Rouen, Lyons, Strasbourg vb. avam iktidarının eline düştü.

Makas darbeleriyle gözleri çıkarılan Troyes Belediye Başkanı, saatlerce acı çektikten sonra öldürüldü. Belzuce Süvarileri Albayı canlı canlı parçalara ayrıldı. Birçok yerde kurbanların kalpleri deşilerek çıkarıldı ve bir sırığın ucunda şehirde gezdirildi.

İşte avam tabakası ilkel yabaniliğini bağlayan ağlar akılsız ellerce çözülünce böyle davranır. Yaptığı her şey bağışlanır, çünkü onu pohpohlamak siyasetçilerin çıkarınadır. Bir an için bu tabakayı oluşturan binlerce kişinin tek vücut olduğunu düşünelim. Tarihin en kanlı zorbalarından daha korkunç, acımasız, dar görüşlü ve nefret uyandıran bir canavardır ortaya çıkan.

Bu düşüncesiz ve vahşi insanlar, büyük bir güç karşısında kolayca boyunduruk altına girerler. Şiddetleri gibi, kölelikleri de sınırsızdır. Bütün despot yönetimler onları kendilerine köle etmişlerdir. Adları ister Caligula, ister Nero, Marat, Robespierre ya da Boulanger olsun, bütün diktatörler onların takdirini almıştır.

Devrim sırasındaki eylemleri çok önemli olan bu yıkıcı kitlenin yanı sıra, daha önce de belirttiğimiz gibi, yalnızca ça-

lışma hakkı isteyen bir de gerçek halk yığını vardır. Bu yığın bazen devrimlerden kârlı çıkar, ama hiçbir zaman devrimlere yol açmaz. Devrimci teorisyenler bu yığın hakkında çok az şey bilirler, geleneksel ve tutucu tabanı yüzünden ona güvenmezler. Bir ülkenin dirençli çekirdeği olan bu kitle, onun gücünü ve sürekliliğini sağlar. Korkusu yüzünden aşırı derecede uysal olan, liderlerinden kolayca etkilenebilen bu kitle, onların etkisi altındayken geçici olarak her tür aşırılığı yapabilir, ancak ırkın atalardan kalma ağırlığı kısa sürede yeniden ortaya çıkar; işte bu yüzden bu kitle devrimden çok çabuk usanır. Anarşi çok ileri boyutlara vardığında, geleneksel ruh onu hemen düzen getirecek bir lider aramaya yöneltir.

İtaatkâr ve sakin bu insanların, açıkça anlaşılabileceği gibi, ne çok yüce ne de karmaşık siyasi düşünceleri vardır. Hükümet idealleri her zaman çok basittir, çoğu zaman diktatörlüğe çok benzer bir hükümet isterler. İşte bu yüzden Yunanlılardan bu yana anarşinin ardından hep diktatörlük gelmiştir. İlk devrimden sonra Bonaparte başa geldiğinde, daha sonra muhalefete karşın birbiri ardına dört halk oylaması Louis Napoleon'u Cumhuriyet'in başına getirip, darbeyi onayladığında, İmparatorluğu yeniden kurduğunda ve 1870'te savaştan önce Napoleon yönetimini kabul ettiğinde anarşinin ardından gelen bir diktatörlük örneğini görürüz.

Hiç kuşkusuz bu son örneklerde halk aldatılmıştı. Ancak karmaşaya yol açan devrimci komplolar olmasaydı, halk bunlardan kurtulma yollarını aramak zorunda kalmazdı.

Halkın devrim sırasında oynadığı çeşitli rolleri tam olarak kavrayabilmek istiyorsak, bu bölümde sözünü ettiğimiz olguları unutmamamız gerekiyor. Halkın devrimdeki eylemi dikkate değerdir, ancak sırf sürekli yinelendiği için güç kazanan efsanelerdeki gibi de değildir.

II. CİLT

DEVRİMLERDE EGEMEN OLAN ZİHNİYET BİÇİMLERİ

Devrim sırasında görülen bireysel kişilik değişiklikleri

1. Kişilik dönüşümleri

Belli zamanlarda, özellikle de devrim zamanında ortaya çıkan çeşitli davranış değişikliklerini ve tutarsızlıklarını anlamamızı sağlayan bir kişilik teorisinden başka bir yerde uzun uzun söz etmiştim. Bu teorinin belli başlı noktaları şunlardır:

Her birey çevresi değişmedikçe neredeyse hiç değişmeyen alışılmış zihniyetinin yanı sıra, önemli olayların yol açacağı çeşitli kişilik olasılıklarını içinde barındırır.

Çevremizdeki insanlar bütün koşulların olmasa dahi belirli koşulların yaratıklarıdır. Egomuz, atalardan kalma kişiliklerin tortuları olan sayısız hücresel egoların birleşimini içerir. Bu birleşimden sosyal çevre değişmedikçe oldukça süreğen bir denge ortaya çıkar. Ancak, ayaklanma zamanlarında olduğu gibi, bu çevre önemli bir ölçüde değiştiğinde, bu

denge bozulur ve bağları kopan öğeler yeni bir kümelenmeyle yeni bir kişilik oluştururlar; bu kişilik aynı kişide daha önce görülenlerden çok farklı düşünce, duygu ve eylemlerle kendini gösterir. İyi yürekliliğiyle bilinen dürüst burjuvazinin ve barışçı yargıçların Terör Dönemi'nde kana susamış bağnazlara dönüşmeleri bu duruma bir örnektir.

Ortamın etkisi altında eski kişilik yerini yepyeni bir kişiliğe bırakabilir. Büyük dini ve siyasi buhranlarda etkin olan kişilerin bize çok farklı bir özdenmiş gibi görünmeleri de bundan kaynaklanır; aynı olayların yinelenmesi yine aynı insanları doğuracaktır.

Napoleon'un bu kişilik olasılıklarını ne kadar iyi anladığı St. Helena'da söylediği şu sözlerde görülebilir:

"Şansın siyasi kararlarımızda ne kadar büyük bir rolü olduğunu bildiğimden, her zaman önyargılardan uzak kaldım, karışıklıklarımız sırasında insanların aldığı tutumlara da her zaman hoşgörüyle yaklaştım... Devrim sırasında insan yalnızca ne yaptığını söyleyebilir; ama başka türlüsünü yapamayacağını ileri sürmek çok akıllıca değildir... Adil olmak istediğimizde, insanları anlamak kolay değildir... Onlar kendilerini tanıyorlar mı? Yaptıklarının hesabını çok açıkça verebiliyorlar mı? Erdemler de kötülükler de koşullara bağlıdır."

Belli olayların etkisi altında normal kişilik bütünlüğünü yitirdiğinde, yeni bir kişilik nasıl oluşur? Birçok yoldan oluşabilir, bunlardan en etkilisi de güçlü bir inanç edinilmesidir. Bir mıknatısın manyetik bir metalin eğe tozlarını düzenli bir şekilde toplaması gibi, bir inanç da düşüncenin farklı öğelerini bir yönde toplar.

Büyük buhranlar (Haçlı Seferleri, Reform, özellikle de Devrim) sırasındaki kişilikler işte böyle oluşmuşlardır.

Normal zamanlarda çevre çok değişmez; bu yüzden değişmez bir kural gibi çevremizdeki insanlarda tek bir kişilik görürüz. Ancak kimi zamanlarda çeşitli kişiliklerle karşılaşırız, belli koşullara göre bunlardan biri, bir ötekinin yerine geçebilir.

Bu kişilikler birbirleriyle çelişkili, hatta düşmanca olabilir. Normal koşullarda istisna sayılabilecek bu olgu, belli patolojik koşullarda belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Anormallikleri inceleyen psikoloji, tek bir kişide ortaya çıkan çeşitli kişiliklere birçok örnek vermiştir; Morton Prince ile Pierre Janet'in incelediği vakalar da bu örnekler arasında yer alır.

Bütün bu kişilik değişikliklerinde değişen akıl değil, duygulardır; bu duyguların birleşimi kişiliği oluşturur.

2. Devrim sırasında egemen olan kişiliğin öğeleri

Genellikle bastırılan birçok duygunun devrim sırasında ortaya çıktığını görürüz; toplumsal kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla bu duygular serbestçe beliriverir.

Yasa, ahlak ve gelenekten oluşan bu kısıtlamalar, her zaman büsbütün yıkılmazlar. Bunlardan bazıları kargaşaya karşın varlığını sürdürür ve tehlikeli duyguların şiddetini bir ölçüde azaltır.

Bu kısıtlamalardan en güçlüsü ırkın ruhudur. Bu ruh, aynı halktan bireylerin çoğunluğuna özgü bir görme, duyma ve isteme biçimini belirler; kalıtımsal bir görenek oluşturur, hiçbir şey bu göreneğin bağlarından daha güçlü değildir.

Bu ırksal etki bütün değişimlere karşın bir halkta ortaya çıkabilecek dönüşümleri sınırlar ve kaderini yönlendirir.

Tarihten bir örnek vermek gerekirse, tek bir yüzyıl içinde Fransa'daki zihniyetin büyük ölçüde değiştiğini düşünenler olabilir. Fransa birkaç yıl içinde devrimden Sezarizme geçmiş, sonra yeniden monarşiye dönmüş, başka bir devrime yol açmış, daha sonra da yeni bir Sezar'a başvurmuştur. Ama aslında değişen yalnızca görünüştür.

Ulusal değişebilirliğin sınırları üzerinde daha fazla durmak yerine, devrim sırasında bireysel ya da anonim kişiliklerin değişimine katkıda bulunan belli duygusal öğelere bakalım. Bu noktada özellikle nefret, korku, hırs, kıskançlık ya da haset, kibir ve coşku duygularından söz etmek istiyorum. Tarihteki birçok kargaşada, özellikle de bize birçok örnek sağlayan Fransız Devrimi'nde bu duyguların etkisini görebiliriz.

Nefret – Devrimcileri insanlara, kurumlara ve nesnelere karşı harekete geçiren, bu kişilerin psikolojisini inceledikçe daha çarpıcı bir özellik kazanan bu duygusal algılardan biri nefretti. Bu kişiler yalnızca düşmanlarından değil, parti üyesi hiziplerinden de nefret ettiler. Geçenlerde bir yazarın söylediği gibi, "bu kişilerin birbirleri hakkındaki yargılarını hiç düşünmeksizin kabul edersek, hepsinin hain ve palavracı, yeteneksiz ve yozlaşmış kişiler, katiller ya da zorbalar olduğu sonucuna varmak zorunda kalırdık." Düşmanlarının ölümüyle arzuları pek de doyurulamayan insanların nasıl bir nefretle Girondinlere, Dantonistlere, Hébertistlere, Robespierrecilere vb. eziyet ettiklerini biliyoruz.

Bu duygunun temel nedenlerinden biri, kendilerini mutlak bir gerçekliğe erişmiş havariler sanan bu öfke dolu hiziplerin, bütün inananlar gibi, kâfirleri görmeye tahammül edememeleridir. Mistik ya da duygusal bir kesinlik, her zaman

bu kesinliği başkalarına dayatma gereksinimine eşlik eder; bu kesinliğe inananlar, ellerinde bunu uygulayacak güç varsa, ne ikna edilebilirler ne de toptan bir katliamdan vazgeçerler.

Devrim'de etkin olan kişileri bölen nefretler rasyonel bir kökene dayansaydı, uzun süreli olmazlardı ancak nefretlerinin kaynağı duygusal ve mistik etkenler olan bu kişiler ne unutabildiler ne de bağışlayabildiler. Farklı hiziplerde aynı kaynaklardan ortaya çıkan bu nefretler, her hizipte aynı şiddetle kendini gösterdi. Belgelerin de kanıtladığı gibi, Girondinler Montagnardlardan daha az kana susamış değillerdi. Yenilen hiziplerin yok olması gerektiğini Pétion ile birlikte ilk onlar ifade ettiler. Ayrıca, M. Aulard'a göre, Eylül Katliamlarını haklı çıkarmaya çalıştılar. Terör Dönemi, yalnızca bir savunma aracı gibi değil, inananlardan galip gelen tarafın her zaman nefret ettiği düşmanlarına karşı dayattığı genel bir yıkım süreci gibi görülmelidir. En büyük düşünce ayrılıklarına katlanabilen insanlar bile, inanç farklılıklarını hoş göremezler.

Dini ve siyasi savaşlarda yenilen tarafın hiçbir merhamet umudu kalmaz. İki yüz senatörün ve beş-altı bin Romalının başını kesen Sulla'dan, Komün'ü güç kullanarak bastıranlara ve zaferden sonra yirmi bin kişiyi öldürenlere kadar bu kanlı kural hiç değişmemiştir. Geçmişte sürekli yinelenerek kanıtlanan bu kural, gelecekte de varlığını hiç kuşkusuz sürdürecektir.

Devrimdeki nefretler yalnızca inanç ayrılığı yüzünden ortaya çıkmadı. Haset, hırs ve öz sevgi gibi duygular da bu nefretleri doğurdu. İktidara göz dikmiş bireyler arasındaki çekişme çeşitli grupların liderlerini bir bir darağacına götürdü.

Ayrıca, bölünme ihtiyacının, bunun sonucunda ortaya çıkan nefretin Latin ruhunun bir parçası olduğunu da hatırlamalıyız. Galyalı atalarımızı bağımsızlıklarından eden bu özelliği Sezar önceden görebilmiştir:

"İkiye bölünmemiş tek bir şehir, içinde hizip ruhunu barındırmayan tek bir kanton, tek bir köy ya da ev yoktu. Bir şehrin komşularına saldırmadığı ya da onları geri püskürtmediği bir sene çok nadir görülebilirdi."

İnsanın bilgi çağına daha yeni yeni girdiğini, bu zamana kadar duyguları ve inançlarıyla yönlendirildiğini düşündüğümüzde, insanlık tarihinde nefretin ne kadar önemli bir etken olduğunu görebiliriz.

College of War profesörlerinden Kumandan Colin bu duygunun belli savaşlar sırasındaki önemi hakkında şunları söylüyor:

"Başka zamanlara nazaran savaş sırasında nefretten daha isteklendirici bir güç yoktur; Blücher'in Napoleon'u yenmesini sağlayan nefretti. En harika manevraları, en iyi tasarlanmış operasyonları inceleyin; Frédérick ya da Napoleon gibi istisnai bir adamın işi değillerse, bütün bunların hesapla değil, tutkuyla gerçekleştirildiklerini göreceksiniz. Almanlara duyduğumuz nefret olmasaydı, 1870 Savaşı nasıl sonuçlanırdı?"

Yazar Japonların kendilerini aşağılayan Ruslara karşı duydukları derin nefretin, Japonların başarısındaki etkenlerdin biri olduğunu ekleyebilirdi. Japonların varlığından bile haberdar olmayan Rus askerler, onlara karşı bir hınç duymuyorlardı; yenilgilerinin bir nedeni buydu.

Devrim sırasında hiç kuşkusuz kardeşlik hakkında çok konuşuldu, bugün dahi konuşuluyor. Barışseverlik, insanse-

verlik ve dayanışma gelişmiş partilerin sloganlarına dönüştü ancak bu sözcüklerin ardındaki gizli nefretin ne kadar derin olduğunu, günümüz toplumunu nasıl tehlikelerin beklediğini biliyoruz.

Korku – Korkunun devrimlerdeki rolü nefretinki kadar büyüktür. Fransız Devrimi sırasında, birçok büyük bireysel cesaret örneği gibi, birçok toplu korkaklık örneği de görüldü. Konvansiyon'dakiler darağacı karşısında her zaman aşırı derecede cesurdular, ancak Meclis'i işgal eden isyancıların tehditleri karşısında da aynı derecede ödlektiler; devrimci meclislerin tarihini yeniden okuduğumuzda, Konvansiyon'dakilerin bu isyancıların en saçma buyruklarına bile nasıl boyun eğdiklerini görürüz.

Bu dönem boyunca korkunun her türü gözlemlenmiştir. Bunlardan en yaygını ılımlı görünme korkusudur. Meclis üyeleri, savcılar, "özel görevli" temsilciler, devrim mahkemelerinin yargıçları vb. herkes rakibinden daha ilerici görünme çabası içindeydi. Bu dönemde işlenen suçların en temel öğelerinden biri korkuydu. Bir mucize sonucu bu korku devrim meclislerinden atılabilseydi, bu meclislerdeki kişilerin davranışları çok daha farklı olurdu, devrim de başka bir yol izlerdi.

Hırs, haset, kibir vb. – Normal zamanlarda birbirinden farklı bu duygusal öğelerin etkileri toplumsal zorunluluklar aracılığıyla zorla bastırılır. Örneğin, hırs toplumun hiyerarşik yapısı içinde zorunlu olarak sınırlandırılır. Asker günün birinde general olabilir ancak bu uzun bir bekleyişten sonra mümkündür. Devrim sırasında ise beklemeye gerek yoktur. Herkes üst basamaklara birdenbire ulaşabilir, dolayısıyla bütün hırslar en şiddetli biçimiyle ortaya çıkar. En alt düzeyde-

ki adam, en yüksek düzeydeki işlere uygun olduğuna inanmaya başlar, bunun sonucunda da kibir sınırları aşacak derecede artar.

Hırs ve kibir dahil bütün arzular az ya da çok canlanır. Aynı şekilde kıskançlığın diğerlerine göre daha çabuk başarılı olanlara karşı geliştiği görülür.

Kıskançlığın etkisi, her devrimde olduğu gibi, büyük Fransız Devrimi'nde de çok önemli olmuştur. Soylu sınıfının kıskanılması, devrime yol açan en önemli etkenlerden biridir. Burjuvazi gücünü ve zenginliğini soylu sınıfı geride bırakacak ölçüde arttırmıştır. Burjuvalar, gün geçtikçe soylu sınıftakilerle kaynaşsalar da, arada bir mesafe bırakıldığını hissetmişler, bu mesafeye içerlemişlerdir. Bu ruhsal durum burjuvaziyi bilinçsizce, felsefedeki eşitlik öğretisinin en ateşli savunucusu yapmıştır.

Yaralı öz sevgi zedelenmesi ve kıskançlık, bugün soylu sınıfın etkisi çok azaldığından, kafamızda pek canlandıramadığımız nefretlerin nedenidir. Konvansiyon'un birçok üyesi (Carrier, Marat ve diğerleri) bir zamanlar büyük soyluların yanlarında küçük mevkilerde çalıştıklarını öfkeyle hatırlıyorlardı. Mme. Roland, Ancien Régime sırasında önde gelen hanımefendilerden birinin evine annesiyle birlikte davet edildiğinde, akşam yemeğini yemek üzere hizmetçilerin bölmesine gönderildiklerini asla unutamadı.

Filozof Rivarol, daha önce Taine'in alıntıladığı aşağıdaki satırlarda, yaralanmış öz sevginin ve kıskançlığın devrim sırasındaki nefretlerde ne kadar etkili olduğunu anlatır:

"Neden, ne vergiler ne lettres de cachet (hükümdar buyruğu, ç.n.) ne de otoritenin başka yollardan kötüye kullanılmasıydı; yönetim görevlilerinin aşağılamaları ya da adaletin

tecellisinde halkı öfkelendiren uzun ve yıkıcı gecikmeler de neden değildi; halkın nefretini toplayan soylu sınıfın önyargılarıydı. Soylu sınıfı kıskananların, şehirlerin fakir halkını ve taşradaki köylüleri onlara karşı ayaklandıranların burjuvalar, yazın adamları, paralı adamlar olması da bunu açıkça kanıtlar."

Bu doğru açıklama bir bakıma Napoleon'un sözünü de haklı çıkarır: "Devrimi yapan kibirdi; özgürlük yalnızca bahaneydi."

Coşku – Devrim'in kurucularındaki coşku Muhammed'in müritlerinin coşkusuyla aynıydı. İlk meclisteki burjuvaların kurmayı düşündükleri de gerçekten bir dindi. Eski bir dünyayı yıktıklarını ve onun kalıntıları üzerinde yeni bir dünya kurduklarını sanıyorlardı. İnsanların yüreklerini ateşleyen, bundan daha kışkırtıcı bir yanılsama olmamıştır. Yeni dogmalarca ilan edilen eşitlik ve kardeşlik bütün halklara ebedi mutluluğu getirecekti. İnsanlık, barbar ve karanlık geçmişinden sonsuza dek kopmuştu. Yeniden oluşturulan dünya gelecekte saf aklın parlak ışığıyla aydınlanacaktı. Hitabi formüllerin en parlağı, bütün ellerin üzerinden beklenilen şafağı selamladı.

Bu coşkunun çok kısa bir süre içinde yerini şiddete bırakması, uyanışın çok hızlı ve dehşetli olmasından kaynaklanır. Devrim havarilerinin düşlerinin gerçekleşmesine köstek olabilecek gündelik engellere nasıl şiddetli bir öfke duyduklarını kolayca anlayabiliriz. Bu havariler geçmişi reddetmeye, geleneği unutmaya, insanı yeniden yaratmaya çalıştılar. Ancak geçmiş hiç durmaksızın yeniden ortaya çıktı ve insanlar değişmeyi reddetti. İlerleyişi durdurulan reformcular, pes etmediler. İnsanlara çok geçmeden yıkılan rejimi arattıran ve

sonunda da onun yeniden kurulmasıyla sonuçlanan bir diktatörlüğü zorla dayatmaya çalıştılar.

İlk günlerdeki coşkunun, devrimci meclislerde sürmese de, ordularda uzun süre canlı kaldığını ve onların başlıca gücünü oluşturduğunu belirtmemiz gerekir. Doğruyu söylemek gerekirse, devrim orduları Fransa cumhuriyetçi olmadan çok daha önce cumhuriyetçiydi, Fransa cumhuriyetçilikten vazgeçtikten sonra da uzun zaman cumhuriyetçi kaldı.

Bu bölümde incelediğimiz kişilik değişiklikleri, belli ortak özlemlerden ve çevredeki benzer değişikliklerden ortaya çıkmışlardır; bunların somut örneklerini oldukça türdeş birkaç zihniyette görebiliriz. En karakteristik olanları ele alacak olursak, dört tür zihniyetten söz edebiliriz: Jakoben, mistik, devrimci, suçlu zihniyetler.

II. BÖLÜM

Mistik zihniyet ve Jakoben zihniyet

1. Devrim sırasında baskın olan zihniyetlerin sınıflandırılması

Bilimsel araştırmalar için vazgeçilmez olan sınıflandırmalar süreksizi süreklinin içinde konumlandırmak zorundadır, bu yüzden de belli bir ölçüde yapaydır. Ama bu sınıflandırmalar sürekliye yalnızca süreksiz aracılığıyla erişebileceğimizden dolayı da gereklidir.

Şimdi yapacağımız gibi, devrim sırasında gözlemlenen çeşitli zihniyetler arasında belli farklılıkları oluşturmak, birbiriyle kaynaşmış ya da üst üste bindirilmiş, birbirine eklemlenmiş öğeleri ayırmayı gerektirir. Anlaşılır olmak için kesinliği biraz olsun yitirmeye razı gelmeliyiz. Bir önceki bölümün sonunda sıralanan ve birazdan anlatacağımız temel türler, bütün karmaşıklıklarıyla incelemeye kalksak gözden kaçan grupların bir sentezini oluşturur.

İnsanın, normal koşullarda birbirini karşılıklı etkilemeksizin yan yana var olan farklı mantıkların etkisi altında olduğunu daha önce söylemiştik. Çeşitli olayların etkisiyle bu mantıklar birbirleriyle çatışmaya girer, önemli bireysel ve toplumsal kargaşalarla birlikte bu mantıkları birbirinden ayıran indirgenemez farklılıklar ortaya çıkar.

Burada ele alacağımız mistik mantığın Jakoben ruhundaki işleyiş açısından rolü çok önemlidir. Ama işleyişinde tek başına değildir. Koşullara göre başka mantık türleri de (duygusal mantık, kolektif mantık, rasyonel mantık) ağır basabilir.

2. Mistik zihniyet

Bir an için duygusal, rasyonel ve kolektif mantığın etkilerini bir kenara bırakırsak, birçok devrimde, özellikle de Fransız Devrimi'nde hüküm süren mistik öğelerin önemli rolü üzerinde yoğunlaşabiliriz.

Mistik düşünüşün temel özelliği, idoller, fetişler, sözcükler ya da formüllerle somutlaştırılan üstün varlıklara ya da güçlere gizemli bir iktidar atfedilmesidir.

Bütün dini ve siyasal inançların temelinde mistik düşünce yatar. Siyasi inançları, temel dayanakları olan mistik öğelerden sıyırdığımızda, genellikle yok olup gittiklerini görürüz.

Mistik mantık, aşılanmış olduğu duygularla tutkulu dürtüleri yöneterek, büyük halk hareketlerinin gücünü oluşturur. En iyi nedenler için bile ölmeye razı gelmeyecek insanlar, tapınma nesnesine dönüşmüş mistik bir ideal için seve seve canlarını verirler.

Devrim'in ilkeleri, ondan önce gelen dinlerdekilere benzer mistik bir coşkuyu hızla ateşlemiştir. Yapılan tek şey, asırların katılaştırdığı zihinsel bir mirasın yönelimini değiştirmek olmuştur.

Dolayısıyla, Konvansiyon'dakilerin yabani gayretinde şaşılacak hiçbir şey yoktur. Onların mistik zihniyetleri Reform sırasındaki Protestanların zihniyetiyle aynıydı. Terör'ün baş kahramanları (Couthon, Saint-Just, Robespierre, vb.) Havariler gibiydi. İnancını yaymak için sahte tanrıların sunaklarını yıkan Polyeuctes gibi, onlar da, inançları doğrultusunda dünyayı değiştirmeyi düşlediler. Coşkuları dünyaya yayıldı. Sihirli formüllerinin tahtları yıkmaya yeteceğine inanarak, krallara dahi savaş açtılar. Güçlü bir inanç kuşku dolu bir inançtan her zaman daha üstün olduğundan, bütün Avrupa'nın karşısına zaferle çıktılar.

Devrim liderlerinin mistik düşüncesi, bu liderlerin kamu yaşamlarının en ince ayrıntısına kadar kendini gösteriyordu. Her şeye kadir Tanrı'nın kendini desteklediğinden emin olan Robespierre, bir konuşmasında dinleyicilerine Yüce Tanrı, "zamanın başlangıcından bu yana Cumhuriyet'i buyurdu" demiştir. Devlet dininin ruhani lideri konumunda, Konvansiyon'un oyuyla şu kararı çıkarır: "Fransız Halkı Yüce Tanrı'nın varlığını ve ruhunun ölümsüzlüğünü kabul eder." Yüce Tanrı'ya adanmış şenlikte, bir tür tahtta oturan Robespierre, uzun bir vaaz vermiştir.

Robespierre'in yönetimindeki Jakobenler Kulübü sonunda bir dini konseyin bütün işlevlerini üstlendi. Maximilien burada "ezilmiş masumiyeti koruyan ve muzaffer suçu cezalandıran Yüce Varlık düşüncesi"ni ilan etti.

Jakoben ortodoksluğunu eleştiren sapkınlar aforoz edildi-

ler, yani devrim mahkemesine, oradan da darağacına gönderildiler.

Robespierre mistik zihniyetin en tanınmış temsilcisiydi, ama bu zihniyet onunla birlikte ölüp gitmedi. Günümüzde de Fransız siyasetçileri arasında aynı zihniyetten insanlar bulabiliriz. Onların ruhlarını artık eski dini inançlar yönlendirmiyor ancak eğer ellerine bir fırsat geçerse, aynı Robespierre gibi, çok kısa sürede siyasal amentülerini başkalarına dayatacaklardır. İnançlarını yaymak için öldürmeye her zaman hazır olmak; efendi olanak dek tüm çağların mistikleri bu aynı vasıtayı kullanırlar.

Bu yüzden Robespierre'in hâlâ birçok hayranı olması çok doğaldır. Onun ruhu gibi kalıplanmış ruhlar binlercedir. Robespierre'in anlayışı onunla birlikte giyotine gitmemiştir. İnsanlık kadar eski olan bu zihniyet, ancak son inananla birlikte ortadan kalkacaktır.

Bütün devrimlerdeki bu mistik yön tarihçilerin çoğunun gözünden kaçmıştır. Tarihçiler, bütün bunlara karşın, akılla hiçbir ilgisi olmayan bir olgular bütününü, rasyonel mantık aracılığıyla açıklamaya uzun süre devam edeceklerdir. Daha önce MM. Lavisse ile Rambaud'dan bir bölüm alıntılamıştım; bu bölümde Devrim, "oldukça sofu bir vicdan, cüretkâr ve cesur bir akıl aracılığıyla sıradan halka sunulan özgür bireysel düşüncelerin bir sonucu" diye açıklanır.

Bu tür hareketlerin kökenlerini rasyonel sananlar onları asla anlayamayacaklardır. İster siyasal olsun, ister dinsel olsun, dünyayı harekete geçirmiş bütün inançlar ortak bir kökene sahiptir ve aynı yasaları izler. Akıl bu inançları oluşturmamıştır; çoğu zaman aklın karşısındadır bu inançlar. Budizm, Hıristiyanlık, İslam, Reform, büyücülük, Jakobenlik,

sosyalizm, tinselcilik vb. çok farklı inanç biçimleri gibi görünseler de, aslında, bir daha yinelemek gerekirse, aynı duygusal ve mistik temellere dayanırlar ve rasyonel mantıkla hiçbir ilgisi olmayan mantık biçimlerine itaat ederler. Bu inançların gücü, aklın hem onların yaratılmasında, hem de onların dönüştürülmesinde çok az bir etkisi olmasında yatar.

Modern siyasi havarilerimizin mistik zihniyeti, yakın zamanda bir bakanla ilgili, önde gelen bir dergide yayınlanan, aşağıda alıntılayacağım bir makalede çok keskin bir biçimde dile getirilmiştir:

"M. A—— hangi kategoriye girebilir diye sorabiliriz. Örneğin, inanmayanlar kategorisine mi giriyor diyeceğiz? İlgisi yok! Kuşkusuz M. A—— hiçbir mutlak inancı benimsememiştir; bütün geleneksel dogmaları ve bilinen bütün Hıristiyan kiliselerini reddederek, Roma ve Cenevre'ye sövüp saymıştır. Ama her şeyi silip süpürmesinin nedeni, aslında temizlenen alan üzerinde kendi kilisesini, bütün kiliselerden daha dogmatik bir kiliseyi ve zalim hoşgörüsüzlüğüyle en kötü şöhretli Torquemada'ları aratmayacak kendi engizisyon mahkemesini kurmak istemesidir.

" 'Eğitimde tarafsızlık gibi bir şeye izin veremeyiz' der bu kişi, 'bütünüyle laik öğretim istiyoruz, bu yüzden de eğitimde özgürlüğe karşıyız.' İnsanları yakmaktan söz etmiyorsa, belli bir dereceye kadar göz önünde bulundurmak zorunda olduğu görgü kuralları yüzündendir bu yalnızca. İnsanları işkenceyle kurban edemeyeceğinden, onların öğretilerini mahkum etmek için seküler gücü harekete geçirir bu kişi. Büyük engizisyoncuların bakış açısı da bununla tıpa tıp aynıdır zaten. Düşünceye saldırı buradakinin aynısıdır. Bu özgür düşünceli insanın düşüncesi öylesine özgürdür ki, kabul

etmediği her felsefe ona yalnızca gülünç ve tuhaf değil, suçlu da görünür. Mutlak doğruyu bir tek kendisinin bildiğini düşünerek kendi kendini pohpohlar. Bundan öylesine emindir ki, görüşüyle çatışan her kişi onun gözünde iğrenç bir canavar, bir halk düşmanıdır. Kişisel görüşlerinin sonuçta yalnızca varsayımlar olduğu, tanrısallığı reddeden bu görüşler üzerinde tanrısal bir hak iddia etmekle kendisini gülünç duruma düşürdüğü gibi bir şüpheye bir an için bile kapılmaz. Bu görüşler tanrısallığı reddettiklerini ileri sürseler de, aslında onu eskisini arattıracak bir biçimde yeniden kurarlar. M. A. kurbana aç zalim bir tanrıya, bir Moloh'a dönüştürdüğü Akıl Tanrıçası'nın bir mürididir. Kendisinden ve dostlarından başka hiç kimseye düşünce özgürlüğü yoktur bundan böyle; işte M. A. buna özgür düşünce diyor. Dıştan bakıldığında gerçekten çok çekicidir. Geçtiğimiz birkaç yüzyıl içinde belki sayısız idol sırf bunun önünde eğilelim diye tepetaklak edildi."

Bu koyu bağnazların en sonunda bizim başımıza geçmemelerini umut etmeliyiz özgürlük adına.

Aklın gücünün mistik inançlar üzerinde etkisi olmadığını düşünürsek, çoğu zaman yapıldığı gibi devrimci ya da siyasi düşüncelerin rasyonel değerlerini tartışmamızın ne kadar gereksiz olduğunu görürüz. Bu düşüncelerin yalnızca etkileri bizi ilgilendirir. İnsanların varsayılan eşitliği, insanın özünde iyiliği, yasalar aracılığıyla toplumu yeniden yaratma olasılığı gibi teorilerin gözlemler ve deneyimlerle bağdaşmamış olmaları pek de önemli değildir. Bu boş yanılsamaların insanlığın gördüğü en güçlü eylem dürtüleri olduğu hesaba katılmalıdır.

3. Jakoben zihniyet

"Jakoben zihniyet" tam olarak hiçbir gerçek sınıflandırmaya girmese de, hakiki bir psikolojik türü oluşturan açıkça tanımlanmış bir birleşimi çok iyi özetlediğinden bu terimi kullanmayı uygun buluyorum.

Fransız Devrimi'ndeki insanlara böyle bir zihniyet hakimdi ama bu yalnızca onlara özgü bir zihniyet değildir, hâlâ siyasetimizdeki en etkin öğelerden birini temsil eder.

Biraz önce üzerinde durduğumuz mistik zihniyet Jakoben ruhunun yapısındaki temel etkenlerden biridir, ancak bu ruhun yapısını oluşturmaya başlı başına yeterli değildir. Birazdan inceleyeceğimiz başka öğeler de buna eklenmelidir.

Jakobenler hiçbir zaman mistik olup olmadıkları gibi bir şüphe duymamışlardır. Tam tersine, yalnızca saf aklın kendilerine yol gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Devrim sırasında hiç durmaksızın akla başvurmuşlar, onu davranışlarındaki tek rehber olarak görmüşlerdir.

Tarihçilerin büyük çoğunluğu Jakoben düşünce yapısına ilişkin bu rasyonalist anlayışı kabul eder, Taine de aynı hatayı paylaşır. Jakobenlerin işledikleri eylemlerin büyük bölümünün kökeninde rasyonalizmin kötüye kullanılmasını bulur. Bu konuyu ele aldığı sayfalarda birçok gerçeklik vardır ancak başka yönleriyle dikkate değer olan bu sayfalardan yalnızca önemli bölümleri alıntılıyorum:

"Aşırı öz sevgi ve dogmatik akıl yürütme, insan türünde nadir görülmezler. Bütün ülkelerde Jakoben ruhun bu iki kökü varlığını sürdürmektedir, bütün gizliliği ve yıkıcılığıyla... Yirmi yaşına gelmiş gencin dünyaya adımını atmasıyla birlikte hem aklı hem de gururu aynı anda harekete geçer. Her

şeyden önce, hangi topluma girerse girsin, bu toplum saf aklın hor göreceği bir toplum olacaktır, çünkü bu toplum belli bir ilkeye göre yasa koyucu bir filozof tarafından değil, birbiri ardına gelen nesiller tarafından değişen ve çoğalan gereksinimlerine göre inşa edilmiştir. Bu toplum mantığın değil, tarihin eseridir; genç bilgiç keyfi temellenmiş, mimarisi tutarsız, yamaları belirgin bu çirkin yapıya bakınca omuzlarını silker... Gençlerin çoğu, özellikle de belirli bir yere gelmek isteyenler, kolejden çıktıklarında az ya da çok Jakobendirler... Mantarların mayalanan topraklardan türemesi gibi, Jakobenlik de toplumsal bozulmadan türer. Bu düşüncenin orijinal canlı örneklerini düşünün; Robespierre ve Saint-Just'un nutuklarını, Yasama Meclisi ve Konvansiyon tartışmalarını, Girondin ve Montagnardların bıktırıcı söylevlerini, dilekçelerini, bildirilerini. Bu kadar az şeyi söylemek için bu kadar çok konuşulduğu görülmemişti hiç; tekdüze ve tumturaklı sözlerinin ardında gerçekler, boş laf kalabalığının ve şişirilmiş lafların içinde kaybolup gitti. Jakoben, düşünen beyninde beliren hayaletlere büyük saygı duyar; onun gözünde bunlar yaşayan insanlardan daha gerçektir, zaten bir tek onlara oy hakkı tanır; bütün samimiyetiyle hayali bir taraftarlar alayının önünde ileri yürüyecektir. Kendi iradesinin imgesinde yarattığı milyonlarca metafiziksel irade hep bir ağızdan verdikleri onayla ona güç vereceklerdir, o da kendi sesinin iç yankısını bir zafer ve övgü korosu gibi dışarı vuracaktır."

Taine'in anlatımını çok beğensem de, Jakoben psikolojisini tam olarak kavrayamadığını düşünüyorum.

Gerçek bir Jakoben'in düşünce yapısı, devrim sırasında olduğu gibi bugün de, işlevini anlamak istiyorsak çözümlememiz gereken bazı öğelerden oluşur.

Bu çözümleme her şeyden önce Jakoben'in rasyonalist değil, mümin bir kişi olduğunu gösterecektir. Jakoben, inancını akılla temellendirmek bir yana, aklı inancına uydurur; konuşmaları rasyonalizmle dolup taşsa da, düşünce ve davranışlarında rasyonalizme çok az uyar.

Bir Jakoben iddia edildiği kadar akıl yürütseydi, kimi zaman aklın sesini duyabilirdi. Ancak gözlemler gösteriyor ki, devrimden günümüze kadar geçen süre içinde, Jakoben hiçbir zaman, ne kadar adil bir sonuç verirse versin, aklın etkisi altında kalmamıştır, gücü de bundan kaynaklanır.

Peki Jakoben neden akıldan uzaktır? Bunun nedeni, olaylara bakışının her zaman için çok sınırlı olması ve bu durumun onu yönlendiren güçlü ve tutkulu dürtülere karşı koymasına el vermemesidir.

Bu iki öğe, yani zayıf bir akıl ve güçlü tutkular, başlı başlına Jakoben düşünce yapısını oluşturmaya yetmez. Bir başka öğe daha vardır.

Tutku kanılara destek verir, ama onları yarattığı söylenemez. Gerçek bir Jakoben'in ikna edici kanıları vardır. Bu kanılara güç veren nedir? Daha önce etkilerinden söz ettiğimiz mistik öğeler bu noktada devreye girer. Jakoben, eski tanrıların yerine yenilerini koyan bir mistiktir. Sözcüklerin ve formüllerin gücüyle bu yeni tanrılara gizemli bir güç atfeder. Bu doyumsuz tanrılara kulluk etmek için en şiddetli yollara başvurmaktan geri kalmaz. Modern Jakobenlerimizin oylayıp kabul ettiği yasalar bunun bir kanıtıdır.

Jakoben zihniyet özellikle dar görüşlü ve tutkulu kişiliklerde ortaya çıkar. Bu zihniyet inançla ilgisi olmayan görüşler dahil bütün eleştirilere kapalı, dar ve katı bir düşünce yapısını beraberinde getirir.

Jakoben'in zihninde egemen olan mistik ve duygusal öğeler onu aşırı derecede yavanlığa mahkum eder. Olaylar arasındaki ilişkilerden yalnızca yüzeysel olanları kavradığından, kendi hayal gücünden çıkan asılsız hayalleri gerçek sanmasının önüne hiçbir şey geçemez. Olayların nasıl sıralandıkları ve sonuçlandıkları onun gözünden kaçar. Daldığı düşten asla uyanmaz.

Gördüğümüz gibi, Jakoben, sınırları, mantıksal aklının gelişimi sonucunda aşmaz. Böyle bir mantığı olduğu da pek söylenemez, zaten bu yüzden tehlikeli birine dönüşür. Üstün bir insanın duraksayacağı ya da duracağı noktalarda, zayıf aklı dürtülerince yönlendirilen Jakoben, kendinden emin bir şekilde ilerler.

Dolayısıyla, Jakoben büyük bir akıl yandaşı olsa da, bu onun aklın yönetimi altında olduğunu göstermez. Jakoben, kendisine aklın yol gösterdiğini sansa da, aslında onu yönlendiren tutkuları ve mistisizmidir. İkna olmuş ve inanç duvarlarıyla kuşatılmış bütün insanlar gibi, bu duvarların arasından asla kurtulamaz.

Tam anlamıyla kavgacı bir ilahiyatçı, bir önceki bölümde anlattığımız Calvin'in müritleri gibidir Jakoben. İnançlarıyla hipnotize olmuş bu müritleri hiçbir şey amaçlarından caydıramaz. İnançlarıyla uyuşmayan her insan onların gözünde ölümü hak etmiştir. Bu müritler de aklın güçlü savunucuları gibi görünüyorlardı. Onlar da, Jakobenler gibi, kendilerini yönlendiren gizli güçlerden habersiz, tek rehberlerinin akıl olduğuna inanıyorlardı, ama aslında mistisizmin ve tutkunun kölesiydiler.

Gerçek anlamda rasyonalist bir Jakoben düşünmek mümkün değildir, akla sığmayacak bir düşünce olurdu böylesi.

Oysa tutkulu ve mistik bir Jakoben düşüncesi aklımızı zorlamayacaktır.

Bu üç öğe (çok zayıf bir akıl yürütme gücü, çok güçlü tutkular, yoğun bir mistisizm) Jakoben düşünce yapısının gerçek psikolojik öğelerini gösterir bize.

III. BÖLÜM

Devrimci ve suçlu zihniyetler

1. Devrimci zihniyet

Mistik öğelerin Jakoben zihniyetin önemli bir parçası olduğunu az önce gördük. Şimdi de bu öğelerin yine açıkça tanımlanan başka bir zihniyet biçiminde, devrimci zihniyette nasıl bir rol oynadıklarını göreceğiz.

Tüm çağlarda toplumlarda belli sayıda her tür kurulu düzene karşı ayaklanmaya hazır, huzursuz, dengesiz ve hoşnutsuz ruh bulunur. Bu ruhlar yalnızca isyan sevgisiyle harekete geçerler, sihirli bir güç bütün arzularını yerine getirse bile, yine isyan edeceklerdir.

Bu özel zihniyet genellikle bireyin çevresine uyumundaki bir hatadan ya da aşırı mistisizmden kaynaklanır, ancak mizaç ya da patolojik rahatsızlıklar yüzünden de ortaya çıktığı görülebilir.

İsyan isteği, insanlara ve nesnelere yöneltilen sözcüklerde

kendini gösteren basit bir hoşnutsuzluktan, bunları yıkmaya kadar uzanan farklı yoğunluklarda ortaya çıkar. Kimi zaman birey başka bir yere yöneltemediği devrimci taşkınlığı kendisine yöneltir. Rusya bu tür delilerle doludur; kundakçılıkla ya da kalabalığa attıkları tehlikeli bombalarla yetinmeyen bu insanlar, en sonunda Skopzis ya da buna benzer başka mezheplerde görülebileceği gibi, kendilerini sakatlarlar.

Bu daimi isyankarlar çok fazla etki altında kalabilecek, mistik zihniyetleri sabit düşüncelere takılı insanlardır. Eylemlerindeki gözle görülür enerjiye karşın, kişilikleri aslında zayıftır, kendilerini yöneten dürtülere karşı koyabilecek güçte değildir. Onlara hayat veren mistik ruh uygulayacakları şiddet için bir kulp hazırlar ve onların kendilerini büyük reformcular gibi görmelerini sağlar.

Normal zamanlarda her toplumda bulunan isyankarlara yasalarla, çevreleriyle, kısacası bütün bilinen toplumsal kısıtlamalarla gem vurulur, bu kişiler fark edilmez. Ama bir karışıklık zamanında bu kısıtlamalar etkisini yitirir ve isyankar da içgüdülerini başıboş salıverir. Sonra da bir hareketin yetkili lideri olur. Devrimin ardındaki nedenin onun için pek bir önemi yoktur; kırmızı bayrak uğruna da beyaz bayrak uğruna da ya da adını bile belli belirsiz duyduğu bir ülkenin kurtuluşu için yaşamını kayıtsızca feda edebilir.

Devrimci ruh onu tehlikeli kılan aşırılıklara her zaman kaçmayabilir. Duygusal ya da mistik dürtüler yerine entelektüel bir kökeni olduğunda bir ilerleme kaynağı olabilir. Entelektüel bakımdan devrimci olabilecek kadar özgür bu ruhlar sayesinde bir uygarlık, gelenek ve alışkanlık boyunduruğu ağır gelmeye başlamışsa bundan kurtulabilir. Bilim, sanat ve sanayi dalları bu tür insanların yardımıyla ilerleme sağlamış-

tır. Galileo, Lavoisier, Darwin ve Pasteur bu tür devrimcilerdendir.

Bir ulusta, bu tür kişilerden çok sayıda olmasa bile, belli bir sayıda bulunması gerekir. Onlar olmasaydı insanlar hâlâ mağarada yaşıyor olurdu.

Buluşlarla sonuçlanan devrimci cesaret çok nadir görünen yetenekleri beraberinde getirir. Mevcut görüşlerin etkisinden kurtulmayı sağlayacak bir zihinsel özgürlüğü ve yüzeysel benzerliklerin altında yatan gizli gerçekleri kavrayabilecek düzeyde bir yargı yeteneğini zorunlu kılar. Bu tür devrimci ruh yaratıcı, yukarıda incelediğimiz ise yıkıcıdır.

Dolayısıyla, devrimci zihniyetin bireyin yaşamındaki belli fizyolojik durumlarla ilişkili olduğu söylenebilir, bu fizyolojik durumlar aslında yararlı olsalar da, abartıldıklarında her zaman için zararlı olan patolojik bir biçim alabilirler.

2. Suçlu zihniyet

Bütün uygarlaşmış toplumlar kaçınılmaz olarak yozlaşmışlardan, uyum sağlayamayanlardan, çeşitli kusurlarla lekelenmiş insanlardan oluşan bir tortuyu sürüklerler peşlerinde. Aylaklar, dilenciler, kanun kaçakları, hırsızlar, suikastçiler, günlük yaşayan, açlıktan ölmek üzere olan insanlar büyük şehirlerdeki suçlu nüfusu oluşturabilir. Normal zamanlarda uygarlığın bu artık ürünleri az çok polisin baskısı altındadır. Devrim sırasında ise onları baskı altında tutan hiçbir şey kalmaz, öldürerek ve yağmalayarak içgüdülerini kolayca tatmin edebilirler. Devrimcilerin her zaman için toplumun bu tortu tabakasında kendilerine adam bulacakları kesindir.

Yalnızca öldürmeyi ve yağmalamayı arzulayan bu insanlar için savunmak üzere ant içtikleri dava pek de önemli değildir.

Bütün toplumların onulmaz yarası olan bu suçlulara bir de yarı-suçluları eklemeliyiz. Zaman zaman suç işleyen bu kişiler, kurulu düzenin korkusu onlara gem vurdukça ayaklanmazlar, ancak bu düzen gücünü yitirince devrim ordusuna katılırlar.

Bu iki kategori (suç işlemeyi alışkanlık haline getirmişlerle zaman zaman suç işleyenler), düzensizlikten başka bir şey yaratamayacak bir kargaşa ordusu oluşturur. Bütün devrimciler, bütün dini ya da siyasi ittifakların kurucuları her zaman bunların desteğine bel bağlamışlardır.

Suçlu zihniyeti olan bu nüfusun Fransız Devrimi sırasında önemli bir etki uyguladığını daha önce belirtmiştik. Neredeyse her gün çıkan ayaklanmaların ön saflarında hep bu nüfus vardı. Bazı tarihçiler egemen halkın iradesini Konvansiyon'a dayatmasından, uçları kimi zaman yeni kesilmiş kafalarla süslenen mızraklarla silahlanarak büyük salonu işgal etmesinden büyük bir saygıyla ve duygulanarak söz ederler. Egemen halkın sözde temsilcilerini oluşturanları inceleyecek olursak, liderlerin dürtülerine boyun eğen az sayıdaki saf ruhun dışında, kitlenin çoğunlukla sözünü ettiğim bu haydutlardan oluştuğunu görürüz. Tipik örneklerinin Eylül Katliamı ve Prenses Lamballe'in öldürülmesinde görülebileceği sayısız cinayetten onlar sorumludur.

Kurucu Meclis'ten Konvansiyon'a bütün büyük meclisleri yıldırdılar, on yıl boyunca Fransa'yı yakıp yıktılar. Eğer bir mucize sonucu bu suçlular ordusu ortadan kaldırılabilseydi, Devrim'in ilerleyişi çok daha farklı olurdu. Başlangıcından

sonuna bu suçlular ordusu Devrim'i kana buladı. Aklın onlarla bir şey yapabilmesi düşünülemezdi, ama onlar akla karşı çok şey yapabilirlerdi.

IV. BÖLÜM

Devrimci yığınların psikolojisi

1. Yığınların genel özellikleri

Kökenleri ne olursa olsun, devrimler yığınların ruhuna işlemedikçe tam etkilerini gösteremezler. Dolayısıyla yığın psikolojisinin bir sonucunu temsil ederler.

Topluluk psikolojisini başka bir kitapta uzun uzadıya incelediysem de, burada temel yasalarını yeniden hatırlatmalıyım.

Yığının içindeki bir insan, yalnız bir bireyken davrandığından çok daha farklı davranacaktır. Bilinçli bireyselliği yığının bilinçsiz kişiliği içinde uçup gidecektir.

Bireyde yığın zihniyetinin oluşması için fiziksel bir bağlantı çok da gerekli değildir. Belli olayların yarattığı ortak duygular ve tutkular çoğunlukla bunu yaratmaya yeter.

Bir an için oluşan topluluk zihniyeti çok özel bir bütünlüğü temsil eder. Bu bütünlüğün en önemli özelliği tamamıyla

bilinçdışı öğelerden oluşması ve özel bir topluluk mantığıyla işlemesidir.

Yığınların öteki özellikleri arasında fazlasıyla kolay inanırlık, abartılmış bir duyarlılık, ileriyi görememezlik, aklın etkilerine karşılık verme yetisinden yoksunluk vardır. Doğrulama, sirayet, yineleme ve saygınlık onları ikna etmenin tek yoludur. Gerçeklik ve deneyimin onlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Yığınlar her şeyi kabul edecektir; onların gözünde hiçbir şey imkansız değildir.

Aşırı duyarlılıkları yüzünden, yığınların duyguları, ister iyi ister kötü olsun, her zaman abartılıdır. Bu abartı özellikle devrim zamanlarında daha da artar. Devrim sırasında en küçük heyecan bile yığınların çok büyük bir öfkeyle hareket etmelerine yol açacaktır. Normal durumlarda bile aşırıya varan kolayca inanırlıkları iyice artar; hiç doğruluk olasılığı bulunmayan ifadeler bile kabul edilir. Arthur Young, Fransız Devrimi sırasında, Clermont yakınlarındaki pınarları ziyaret ederken, rehberinin, Kraliçe'nin emriyle onun kasabayı tahrip edip havaya uçuracağına ikna edilmiş halk tarafından durdurulduğunu aktarır. Kraliyet ailesini hortlaklar ve vampirler yuvası gibi gösteren korkunç hikayeler her yere yayılmıştır.

Bu çeşitli özellikler, yığın içindeki insanın uygarlık skalasında çok düşük bir dereceye indiğini gösterir. Bir yabaninin bütün hatalarıyla özelliklerini, anlık şiddetini, coşkusunu ve kahramanlığını taşıyarak tam bir yabaniye dönüşür yığın içindeki insan. Düşünce alanında, bir yığın, her zaman için tek başına bir birimden daha alt bir düzeydedir. Ahlaki ve duygusal alanda ise, birimden daha üstün olabilir. Bir yığın, bir feragat eylemiymişçesine rahatça suç işleyebilir.

Kendisini oluşturan bireyler üzerinde sıradışı bir etki uygulayan yığın içinde kişisel özellikler kaybolur. Cimri cömerte, kuşkucu inanana, dürüst adam bir suçluya, korkak ise bir kahramana dönüşür. Bu tür dönüşümlerin birçok örneği büyük Devrim sırasında görülmüştür.

Bir jürinin ya da parlamentonun üyesi olan topluluk içindeki kişi, tek başına asla düşleyemeyeceği kararları verir ya da yasaları çıkarır.

Bir topluluğu oluşturan bireyler üzerinde bu topluluğun yarattığı etkinin önemli sonuçlarından biri bu insanların duygularıyla iradelerinin birleşmesidir. Bu psikolojik birlik yığınlara önemli bir güç verir.

Bu tür zihinsel bir birliğin oluşmasının başlıca nedeni bir yığın içindeki hareketlerin ve eylemlerin kolaylıkla başkalarına bulaşabilmesidir. Nefret, öfke ya da sevgi haykırışları anında kabul görür ve yinelenir.

Bu ortak duyguların, ortak iradenin kökeni nedir? Bunlar kişiden kişiye bulaşarak yayılır, ancak bu yayılmadan önce bir hareket noktası gereklidir. Bir lider olmaksızın yığın eylem gücünden yoksun, biçimlenmemiş bir varlıktır.

Devrimimiz içindeki öğeleri yorumlayabilmek, devrim meclislerinin tavrını ve onları oluşturan bireylerin tek tek dönüşümünü anlayabilmek için yığın psikolojisiyle ilgili kuralları bilmemiz kaçınılmazdır. Topluluk ruhunun bilinçdışı güçlerinin dürtüsüyle hareket eden bu insanlar, çoğu zaman hiç düşünmedikleri şeyleri söylediler, hiç onaylamak istemedikleri şeyleri onayladılar.

Topluluk psikolojisinin yasalarını bazı üstün devlet adamları içgüdüleriyle sezmişlerse de, hükümetlerin büyük bir bölümü bu yasaları anlamadılar ve anlamamaktalar. Bir-

çoğu da zaten bu yasaları anlamadığından kolayca iktidardan düştü. Bazı hükümetlerin önemsiz bir ayaklanma sonucunda kolaylıkla yıkıldığını düşünecek olursak (örneğin, Louise Philippe'in monarşi yönetimi) topluluk psikolojisinin yasalarını bilmemenin getirdiği tehlikeleri daha açıkça görebiliriz. 1848'de kralı savunmaya fazlasıyla yetecek birlikleri kumanda eden mareşal, yığınlar halindeki halkın birliklere karışmasına izin verdiği anda, düşünce aşılama ve sirayet sonucunda bu birliklerin hareket edemez hale geleceğini, görevlerini yerine getiremeyeceğini düşünemedi. Yığınların saygınlık konusunda aşırı derecede duyarlı olduklarını, onları etkilemek için büyük bir güç gösterisinin gerektiğini, bu güç gösterisinin anında saldırgan tavırları bastıracağını da bilmiyordu bu mareşal. Bütün toplantıların anında dağıtılması gerektiğinden de habersizdi. Bütün bunlar ancak deneyimle öğrenilebilirdi, ancak 1848'de bunlar henüz kavranmamıştı. Büyük Devrim sırasında ise yığın psikolojisi bundan daha az anlaşılabilmişti.

2. Irk zihniyetinin istikrarı yığın zihniyetinin değişkenliğini nasıl sınırlar?

Bir halk bir bakıma bir yığına benzetilebilir. Belli özellikleri vardır, ancak bu özelliklerin değişkenliği ırkın ruhu ya da zihniyetiyle sınırlanır. Irk zihniyeti, gelip geçici yığın zihniyetine yabancı bir sabitlik taşır.

Bir halkın uzun bir geçmişle birlikte atalardan gelen bir ruhu varsa, yığının ruhu her zaman bu ruhun denetimi altında olacaktır.

Halkı yığından ayıran farklardan biri de yığının farklı çıkarları ve tutkuları olan insan gruplarından oluşmasıdır. Adından da anlaşılabileceği gibi yığın içinde (örneğin, bir halk meclisinde) çok farklı toplumsal kategorilere denk düşen birlikler bulunabilir.

Bir halk da bazen bir yığın gibi devingen görünebilir, ama unutmamalıyız ki, bu devingenliğin, coşkuların, şiddetin ve yıkıcılığın ardında, ırk zihniyetinin aşırı derecede dirençli ve tutucu içgüdüleri varlıklarını sürdürür. Devrim tarihi ve Devrim'in ardından gelen yüzyıl bize tutucu ruhun sonunda yıkıcı ruha karşı nasıl üstün geldiğini gösterir. Halkın yıktığı yönetim sistemleri halk tarafından geri getirilmiştir.

Bir halkın zihniyetini (yani bir ırkın zihniyetini) incelemek bir yığının zihniyetini incelemekten daha zordur. Kullanılan eylem yolları daha dolaylı ve daha yavaştır (dergiler, konferanslar, konuşmalar, kitaplar vb). İkna etmek için kullanılan yollar ise onaylama, yineleme, saygınlık ve sirayettir.

Düşüncelerin zihinden zihne sirayet etmesi bütün bir halkı anında etkileyebilir, ama daha çok bu etki bir gruptan ötekine yavaşça sokularak nüfuz eder. Fransa'da Reform böyle yayılmıştır.

Bir halk bir yığın kadar çabuk heyecana kapılmaz; ancak belli olaylar (ulusa hakaret, istila tehditleri vb.) bir halkı anında harekete geçirebilir. Devrim sırasında, özellikle de Brunswick Dükü'nün saygısız manifestosu sırasında, buna benzer bir sürü olay yaşanmıştır. Dük tehditler savururken Fransız ırkının ruhu hakkında pek bir şey bilmediğini de gösteriyordu. Dük, yalnızca XVI. Louis'nin davasına önemli derecede zarar vermekle kalmadı, kendisininkini de mahvetti; çünkü bu müdahaleci tutumları, ona karşı savaşacak bir ordunun yükselişine yol açtı.

Bütün bir ırkta birdenbire görülen bu duygu patlaması bütün uluslarda gözlemlenmiş bir olgudur. Napoleon İspanya ve Rusya'yı istila ettiğinde bu tür duygu patlamalarının önemini anlamamıştı. Bir yığının temelsiz zihniyeti kolayca bütünlüğünden ayrıştırılabilir, ama bir ırkın değişmez ruhu karşısında hiçbir şey yapılamaz. Rus köylüsü doğası gereği kaba, dar görüşlü ve çok kayıtsızdır, ancak istila haberini duyar duymaz bir değişime uğramıştır. İmparator I. Alexander'ın eşi Elizabeth'in yazdığı bir mektubu okuduğumuzda bunu daha iyi anlayabiliriz:

"Napoleon sınırlarımıza girer girmez haber bir elektrik akımı gibi bir anda bütün Rusya'ya yayıldı; sanki sıçradığı alanın büyüklüğü sonucunda İmparatorluğun bütün köşelerine haber aynı anda yayılmış gibi, öyle feci bir öfke çığlığı yükseldi ki, dünyanın en uzak noktalarında bile yankılanmıştır sanırım. Napoleon ilerledikçe bu duygu daha da güçleniyor. Mallarının hepsini ya da büyük bölümünü yitiren ihtiyarlar 'Yaşamanın bir yolunu buluruz. Utanç verici bir barıştansa her şeyi yeğleriz' diyorlar. Akrabaları orduda olan kadınların hepsine göre karşılaştıkları tehlikeler ikinci derecede önemli, barıştan başka korktukları bir şey yok. Ne mutlu bize ki Rusya'nın ölüm fermanı olacak olan böyle bir barış üzerinde anlaşma yapılmayacak; İmparator böyle bir şey geçirmiyor aklından, geçirseydi bile gerçekleştiremezdi. İçinde bulunduğumuz durumun kahramanca yanı işte bu."

İmparatoriçe'nin annesine sözünü ettiği iki olay, Rus halkının gösterdiği direncin derecesi hakkında bize bir fikir verebilir:

"Fransızlar Moskova'da bazı talihsiz köylüleri yakalamışlar, onları kendi saflarında hizmet vermeye zorlamayı dü-

şünmüşler, kaçmamaları için de damızlık atlara vurulan damgalar gibi ellerine damga vurmuşlar. Köylülerden biri bu işaretin anlamını sormuş; bir Fransız askeri olduğunu gösterdiği yanıtını alınca, 'Ne! Ben Fransız İmparatoru'nun askeri mi olacakmışım!' diye bağırmış. Anında küçük baltasını çıkarmış, elini kesmiş, orada bulunanların önüne fırlatmış: 'Alın bunu; işaretiniz orada duruyor!' demiş.

"Yine Moskova'da Fransızlar, yiyecek arayan Fransız askerleri teker teker vuran, düzenli birliklerin yanı sıra savaşa katılan köy halkını korkutmak için ibret olsun diye bazı köylüleri esir almışlar. Bu köylülerin hepsini bir duvara dizmişler ve cezalarını Rusça okumuşlar. Köylülerin af dilenmelerini beklemişler ama onlar bunun yerine birbirlerine son sözlerini söyleyip istavroz çıkarmışlar. Fransızlar önce ilk köylüyü vurmuşlar; sonra ötekilerin bunun dehşetiyle af dilenmelerini ve davranışlarını değiştirme sözü vermelerini beklemişler. İkinci köylüye ateş etmişler, sonra üçüncüsüne, bu böyle köylülerin yirmisi de öldürülünceye kadar devam etmiş, hiçbirisi düşmanın merhametine sığınmamış. Napoleon Rusya'da bir kere bile bu sözcüğü lekeleme zevkine erişememiştir."

Halk zihniyetinin özelliklerinden birinin bütün halklarda ve çağlarda görülebileceği gibi mistisizmle iç içe yaşamak olduğunu belirtmiştik. Halk her zaman üstün varlıkların (tanrıların, hükümetlerin ya da büyük adamların) bütün her şeyi iradeleriyle değiştirebilme güçleri olduğuna inanmıştır. Bu mistik özellik, yoğun bir tapınma ihtiyacı doğurur. Halkın, ister bir insan olsun ister bir öğreti, bir fetişe ihtiyacı vardır. İşte bu yüzden halk anarşiyle karşı karşıya kalınca, bir Mesih'in gelip kendisini kurtarmasını bekler.

Halk da, aynı yığınlar gibi, ama biraz daha yavaş bir şekilde, tapınma duygusundan nefrete kolayca geçebilir. Bir dönem halkın kahramanı olan bir kişi, en sonunda beddualarını da alabilir. Halkın siyasi kişiliklerle ilgili görüşlerindeki bu değişikliklerin örnekleri her zaman görülmüştür. Cromwell bu açıdan bizim için ilginç bir örnektir.

3. Devrimci hareketlerde liderin rolü

Her tür yığın (ister homojen olsun, ister heterojen, meclisler, halk kitleleri, kulüpler) daha önce de sık sık yinelediğimiz gibi, kendilerini yönetecek bir efendi bulamadıkları sürece bir birlikten ve eylemden yoksun topluluklardır.

Bir başka kitapta da bazı fizyolojik deneylerden yararlanarak belirttiğim gibi, yığındaki bilinçsiz topluluk zihniyeti liderin zihniyetine bağımlıdır. Yığını tek bir irade çevresinde toplayan ve mutlak bir itaat sağlayan liderdir.

Lider özellikle telkin yolunu kullanır. Telkinle harekete geçirme biçimi onun başarılı olup olamadığını belirler. Bir topluluğun telkine ne kadar kapılabileceğini birçok deney göstermiştir.

Liderlerin telkinlerine göre yığınlar sakin, öfkeli, suç işlemeye hazır ya da kahramanca olurlar. Bu çeşitli telkinlerin bazen rasyonel birer yönleri varmış gibi görünebilir, ancak bunlar yalnızca görünüşte rasyoneldir. Bir yığın aslında akıldan uzaktır; yığını etkileyen düşünceler her zaman için imgeler halinde çağrıştırılan duygulardır.

Devrim tarihinin her sayfası yığınların farklı liderlerin verdikleri en çelişkili dürtülerin bile nasıl peşlerinden gittik-

lerini gösterir. Yığınları Girondinlerin, Hébertistlerin, Dantonistlerin ve Teröristlerin zaferlerine oldukları gibi, düşüşlerine de alkış tutarken görürüz. Ayrıca yığınların bu olaylardan hiçbir şey anlamadığı da şüphe götürmemeli.

Uzaktan bakıldığında liderlerin oynadıkları rol, genellikle gölgede çalıştıklarından dolayı, biraz bulanık algılanır. Bunu daha açık bir şekilde kavrayabilmek için liderleri günümüzdeki olaylar çerçevesinde incelemeliyiz. Ancak o zaman liderlerin en şiddetli halk hareketlerini bile nasıl kışkırttıklarını anlayabiliriz. Burada postacıların ya da demiryolu çalışanlarının grevleri gelmemeli aklımıza, çünkü bu olaylarda çalışanların memnuniyetsizliği devreye girmiş olabilir; düşünmemiz gereken yığınların neredeyse hiçbir çıkarının olmadığı olaylar. Örneğin, Ferrer'in İspanya'da idam edilmesinden sonra, birkaç Sosyalist liderin Paris halkı içinde çıkardığı halk ayaklanması bunun bir örneğidir. Fransa'daki yığınlar Ferrer'in adını hiç duymamıştı. İspanya'da bile Ferrer'in idamından neredeyse kimsenin haberi olmamıştı. Paris'te birkaç liderin kışkırtmaları, düzenli bir halk ordusunun yakma amacıyla İspanyol elçiliğine yürümesine yetti. Elçiliği korumak üzere garnizonun bir kısmı harekete geçirildi. Canla başla geri püskürtülen saldırganlar, birkaç dükkanı yağmalamak ve bazı barikatlar kurmakla yetindiler.

Liderler bu sırada etkilerinin bir başka kanıtını sundular. Sonunda yabancı bir elçiliği ateşe vermenin fazlasıyla tehlikeli olacağını anlayarak, ertesi gün için barışçı bir gösteri düzenlenmesini emrettiler, büyük bir sadakatle bu emre uyuldu, en şiddetli ayaklanmayı emretselerdi de bu emre uyulacağı gibi. Liderlerin önemini ve yığınların itaatini hiçbir örnek bundan daha iyi gösteremez.

Michelet'den M. Aulard'a, devrimci yığınları liderler olmaksızın kendi girişimleriyle hareket edermiş gibi gösteren bütün tarihçiler yığın psikolojisini kavrayamamışlardır.

V. BÖLÜM

Devrimci meclislerin psikolojisi

1. Büyük devrimci meclislerin psikolojik özellikleri

Büyük bir siyasi meclis, örneğin bir parlamento, içindeki zıt grupların birbirine karşıt görüşleri yüzünden kimi zaman etkili eylemde bulunamayan bir yığındır.

Farklı çıkarlardan kaynaklanan bu grupların varlığı bize meclisin, her biri kendi liderine itaat eden, birbirine eklenmiş, heterojen yığınlardan oluştuğunu düşündürmelidir. Yığınların zihinsel birliğini öngören kural, her grup içinde kendini gösterir yalnızca; ancak olağandışı durumlarda bu farklı gruplar tek bir amaç doğrultusunda hareket edebilirler.

Bir meclis içindeki her grup tek başına bir varlığı ifade eder. Bu varlığın oluşumuna katkıda bulunan bireyler artık kendileri olmaktan çıkarlar, hiç tereddüt etmeksizin kendi inançları ve arzularına ters düşen kararlar verebilirler. XVI.

Louis'nin ölüm cezasına çarptırılmasından önceki gün Vergniaud ölüm kararı lehinde oy vermesi gerektiğini söyleyenlere öfkeyle karşı çıktı, ama ertesi gün oyunu bu yönde kullandı.

Bir grup oluşturmak bütün tereddütlü görüşlerin sağlamlaştırılmasını zorunlu kılar. Bireysel zayıf inançların tümü topluluk haline gelindiğinde desteklerle güçlendirilir.

Şöhreti büyük olan ya da görülmemiş bir şiddet uygulayan liderler, kimi zaman bir meclisteki bütün grupların üstünde egemenlik kurarak, onları tek bir yığın haline getirebilirler. Konvansiyon üyelerinin çoğunluğu, bu türden az sayıdaki liderin etkisi altında, kendi görüşlerine bütünüyle ters düşen kararlar aldılar.

Topluluklar her zaman etkin hizipçilerden daha önce teslim olmuşlardır. Devrimci meclislerin tarihi bize toplulukların, halk ayaklanmalarının liderlerinden önce krallara saygı gösteren dillerindeki cesarete karşın aslında ne kadar ödlek olduklarını gösterir. Buyurucu bir liderin yönettiği bir grup fanatiğin istilası, onların en saçma, en çelişkili kararları oylamalarına yetmiştir.

Bir yığınla aynı özellikleri barındıran bir meclis, aynı yığın gibi, duygularında da aşırıya kaçacaktır. Şiddeti gibi korkaklığı da aşırı olacaktır. Zayıfların karşısında küstahça davranacak, güçlülerin karşısında boyun eğecektir.

Genç XIV. Louis kırbacı elinde kısa konuşmasını yapmak üzere salona girdiğinde Parlamento'daki korku dolu alçak gönüllüğü hatırlayalım. Kurucu Meclis'in XVI. Louis'nin güçten düştüğünü anladıkça, ona nasıl gittikçe şiddetlenen bir küstahlıkla davrandığını biliyoruz. Son olarak, Robespierre yönetimi altında Konvansiyon'un estirdiği terörü hatırlayalım.

Meclislerin bu özelliği genel bir kural olduğu için güçten düşen bir yöneticinin bir meclis toplaması psikoloji açısından büyük bir hatadır. XVI. Louis'nin États Généraux'yu toplaması hayatına mal olmuştur. Paris'i terk etmek zorunda kalan III. Henri'nin États Généraux'yu Blois'da toplama fikri de talihsizce sonuçlanmış, onu tahtından etmiştir. Kralın güçsüzlüğünün farkına varan États Généraux, duruma hakim olmuş, vergileri değiştirip yetkilileri görevlerinden almış ve kendi kararlarının kanun hükmünde olduğunu iddia etmiştir.

Duyguların gittikçe daha da fazla abartılaşması, Devrim sırasındaki bütün meclislerde açıkça görülen bir durumdur. Kraliyet yönetimine ve ayrıcalıklarına önceleri çok saygılı olan Kurucu Meclis, sonradan egemen bir meclis olduğunu ilan etmiş ve XVI. Louis'ye sıradan bir memur gibi davranmıştır. Başlangıçta ılımlı olan Konvansiyon, sonunda Terör'ün hazırlayıcısı bir ortamı getirmiştir; o sırada kararlar hâlâ bazı yasal güvenceler taşıyordu. Ancak Konvansiyon daha sonraları gücünü çok çabuk arttırarak bütün sanıkları savunma hakkından yoksun bırakan bir yasa çıkardı, yalnızca şüpheli olmaları şüphesi bile bu insanların mahkumiyetine yetiyordu. Bu kan dökücü cinnete gittikçe daha fazla kapılarak, en sonunda kendi içindekileri öldürdü. Girondinlerin, Hébert, Danton ve Robespierre yanlılarının kariyerleri birbiri ardına celladın ellerinde son buldu.

Meclislerin duygusal yaklaşımlarındaki bu abartı, neden kendi yazgılarını çok az yönlendirebildiklerini, başlangıçta ortaya koyulan amaçlarla bütünüyle ters düşen sonuçlara nasıl vardıklarını gösterir. Katolik ve kraliyet yanlısı Kurucu Meclis, kurmayı arzuladığı meşrutiyet yönetiminin ve sa-

vunduğu dinin yerine, Fransa'yı aniden zorlu bir cumhuriyetin kurulmasına ve ruhban sınıfının zulüm görmesine doğru sürüklemiştir.

Yukarıda gördüğümüz gibi, siyasi meclisler heterojen gruplardan oluşur, ama kimi zaman homojen gruplardan oluştukları da görülmüştür; buna örnek olarak Devrim sırasında önemli bir rol oynayan ve psikolojileri ayrı bir incelemeyi gerekli kılan bazı kulüpleri gösterebiliriz.

2. Devrimci kulüplerin psikolojisi

Aynı görüşleri, aynı inançları, aynı çıkarları paylaşan ve aykırı sesleri susturan küçük meclisler, duygu ve irade birlikleriyle büyük meclislerden ayrılırlar. Bu meclislere örnek olarak komünler, dini cemaatler, belediye meclisleri, Devrim sırasındaki kulüpler, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki gizli dernekler, masonlar ve bugünün sendikaları verilebilir.

Fransız Devrimi'nin gelişimini anlamak istiyorsak, heterojen bir meclis ile homojen bir kulüp arasındaki farklı noktaları bütünüyle kavramamız gerekir. Directoire yönetimine kadar, özellikle de Konvansiyon sırasında, Devrim'i kulüpler yönetiyordu.

İrade birliği muhalif tarafların yokluğu sonucunda sağlansa da, kulüpler yığın psikolojisinin yasalarına uyarlar. Sonuçta liderlerin boyunduruğu altındadırlar. Bunu özellikle Robespierre'in yönetimindeki Jakoben Kulübü'nde görüyoruz.

Bir kulübün, homojen bir yığının liderine düşen iş, heterojen bir yığının liderine düşen işten çok daha güçtür. Hete-

rojen bir yığın az sayıda tele dokunarak da yönetilebilir, ama bir kulüpte olduğu gibi, duyguların ve çıkarların aynı olduğu homojen bir grupta, lider nabza göre şerbet vermeyi bilmelidir; çoğunlukla da yönetilen liderin kendisidir.

Homojen toplulukların gücünün bir bölümü meçhullüklerinde yatar. 1871 Komünü sırasında kimin tarafından verildiği bilinmeyen birkaç emir Paris'in en güzel anıtlarının (Hôtel de Ville, Tuileries Sarayı, Cour des Comptes, Légion d'honneur binaları vb.) yakılmasına yetmişti. Meçhul komitelerden gelen "Tuilieries Sarayı'nı yakın" gibi bir emir anında uygulanmıştı. Beklenmedik bir şans sonucu Louvre ve müzedeki koleksiyonlar kurtuldu. Sendikaların günümüzde meçhul liderlerinin en saçma emirlerine nasıl bir dini bağlılık gösterildiğini biliyoruz. Devrim sırasında Paris kulüplerine ve isyancı Komün'e de bundan daha az bir bağlılık gösterilmiyordu. Bunlardan çıkan bir emir, isteklerini dayatan bir halk ordusunun Meclis'in üstüne yürümesine yetiyordu.

Daha sonraki bir bölümde Konvansiyon'un tarihini özetlerken, bu tür baskınların ne kadar sık olduğunu, efsanelere göre çok güçlü olan Meclis'in bir avuç isyancının en dayatıcı emirleri karşısında bile nasıl boyun eğdiğini göreceğiz. Deneyimlerden ders almış olan Directoire yönetimi kulüpleri kapattı ve ayaklananlara ateş ederek halk baskınlarına son verdi.

Konvansiyon, homojen grupların yönetim işlerinde heterojen meclislerden çok daha güçlü olduğunu önceden kavramıştı; bu yüzden her biri sınırlı sayıda bireyden oluşan komiteler halinde alt-bölümler oluşturuldu. Bu komiteler (Kamu Güvenliği, Maliye vb. Komiteleri) büyük Meclis'in içinde kü-

çük, egemen meclisler gibiydi. Güçleri yalnızca kulüplerin denetimindeydi.

Yukarıdaki düşünceler grupların, üyelerinin iradeleri üzerindeki güçlü etkisini gösteriyor. Eğer grup homojense, bu etki çok daha önemli bir duruma gelir, eğer heterojense önemsizleşir, ama yine de meclisteki daha güçlü grupların, aralarında daha zayıf bağlar bulunan gruplar üzerinde egemenlik kurmaları ya da bazı bulaşıcı duyguların genellikle bir meclisin bütün üyelerine bulaşması sonucunda önem kazanabilir.

Devrim sırasında, 4 Ağustos gecesinde, soyluların, kendi içlerinden bir üyenin önerisiyle feodal ayrıcalıkların kaldırılması için oy kullanmaları bu tür bir etkilenmenin akıllarda yer etmiş örneklerindendir. Ama biliyoruz ki, Devrim aslında ruhban sınıfı ve soylular ayrıcalıklarından vazgeçmeyi reddettikleri için başlamıştı. Peki başlangıçta bunu niye reddetmişlerdi? Yığın içindeki bir insan, tek başınayken davrandığından çok farklı davrandığı için. Tek başınayken hiçbir soylu haklarından kesinlikle vazgeçmezdi.

Napoleon St. Helena'daki konuşmasında meclislerin bu etkisini gösteren birkaç ilginç örnek vermiştir: "Bu dönemde eylemlerinin ve sözlerinin haklı çıkardığı ünle hiç uyuşmayan adamlara rastlamaktan daha doğal bir şey yoktu. Örneğin, herkes Monge'yi kötü bir insan olarak biliyordu; savaş kararı çıkınca Jakobenlerin kürsüsüne çıktı ve düşman tarafından yaralanan ilk iki askere iki kızını vereceğini söyledi. Soyluların öldürülmesini istedi vb. Artık Monge'den daha nazik, daha yumuşak huylusu yoktu, kendi elleriyle öldürmek zorunda kalsa bir tavuğu bile öldüremeyecek, hatta yanında öldürülmesine bile katlanamayacak birisiydi o."

3. Meclislerde duyguların gittikçe abartılaşması ile ilgili bir açıklama önerisi

Topluluğa özgü duygular kesin bir niceliksel ölçüme tabi tutulabilselerdi, önce ağır ağır bir çıkış gösteren, sonra birdenbire yukarılara doğru tırmanan, sonra da neredeyse dikey bir şekilde aşağı düşen bir eğri görürdük. Bu eğrinin denklemine topluluğa özgü duyguların uğradığı sürekli uyarımdaki değişimlerin denklemi diyebiliriz.

Sürekli harekete geçiren bir nedenin etkisi altında belli duyguların nasıl ivme kazandığını anlatmak her zaman kolay değildir. Belki psikolojinin yasaları ile mekanik yasaları arasında bir benzerlik kurarsak, değişmez boyutlardaki bir neden sürekli aynı biçimde hareket ediyorsa bir duygunun yoğunluğunu birdenbire arttırabilir diyebiliriz. Boyutu ve yönü açısından sabit olan bir güç, örneğin bir kütle üzerinde etkisini gösteren yerçekimi, ivme kazanan bir harekete neden olabilir. Yerçekiminin etkisiyle uzayda düşen bir nesnenin ilk saniyedeki hızı 32 fit, ikinci saniyedeki hızı 64 fit, üçüncü saniyedeki hızı 96 fit dolaylarında olacaktır. Hareket eden nesne yeterli yükseklikten boşluğa bırakıldığında, çelik bir plakayı delip geçmeye yetecek bir hız elde etmek işten bile değildir.

Bu açıklama sürekli harekete geçirici bir nedenin etkisi altındaki bir duygunun ivme kazanması için uygun olabilir, ama bu ivmenin etkilerinin sonunda birdenbire neden kesildiği hakkında bize bir şey söylemez. Bu düşüşü ancak fizyolojik etkenleri düşünerek anlayabiliriz; hazzın da acı gibi belli sınırları olduğunu, bütün duyguların çok şiddetli olduklarında duyumu felce uğratacaklarını hatırlamamız gerekiyor.

Organizmamız neşeyi, acıyı, çabayı ancak belli bir üst dereceye kadar kaldırabilir; bu üst dereceyi de uzun süre kaldıramaz. Bir dinamometreyi uzun süre tutan el, sonunda çabasından bitkin düşer ve kendini bırakıverir.

Meclislerdeki birtakım duyguların çabucak yok oluvermesinin nedenlerini incelerken, gücü ve saygısı açısından egemen olan grubun yanı sıra, duyguları bu güç ve saygınlık tarafından bastırılmış, tam gelişimini sağlayamamışların da olduğunu unutmamalıyız. Bir şans eseri egemen grubun gücü zayıflayabilir, bu noktada muhalif grupların bastırılmış duyguları ağır basmaya başlayabilir. Montagnardlar bu dersi Thermidor'dan sonra öğrendiler.

Maddi olguların yasaları ile duygusal ve mistik etkenlerin evrimini koşullandıran yasalar arasında kurmaya çalışacağımız bütün benzerlikler, açıkça görülebileceği gibi, çok kaba taslaktır. Beyinsel işlevler mekanizması bugünkünden daha iyi anlaşılıncaya kadar da böyle olmak zorundadır.

BÖLÜM II

FRANSIZ DEVRİMİ

I. CİLT

FRANSIZ DEVRİMİ'NİN KÖKENLERİ

Fransız Devrimi hakkında tarihçilerin görüşleri

1. Devrim tarihçileri

Fransız Devrimi hakkında birbirleriyle çelişen görüşler ortaya atıldı, söz konusu dönem ile aramızda yalnızca bir yüzyıllık bir mesafe olsa da, onu soğukkanlılıkla yargılamak imkansız gibi görünüyor. Devrim, de Maistre'a göre "bir şeytan işi"ydi, "karanlığın ruhunun eylemi daha önce hiç bu kadar açık ortaya çıkmamıştı." Modern Jakobenlere göre ise Devrim, insan ırkını baştan yarattı.

Fransa'da yaşayan yabancılar bu konunun hâlâ konuşurken kaçınılması gereken bir konu olduğunu düşünüyorlar.

Barrett Wendell şöyle yazıyor: "Her yerde bu anılar ve gelenekler öylesine taptaze tutuluyor ki, ancak birkaç kişi bunları sakince değerlendirebiliyor. Hâlâ hem coşku hem kızgın-

lık uyandırabiliyor bu olaylar; hâlâ sadakat ve coşku dolu bir partizanlıkla çevreleniyorlar. Fransa'yı daha iyi anladıkça, bugün bile hiçbir Fransız'ın Devrim hakkındaki bir çalışmayı tarafsız görmediğini daha açıkça fark ediyorsunuz."

Bu gözlem tam anlamıyla doğrudur. Geçmişin olaylarını hakkaniyetle yorumlayabilmek için, bu olayların hâlâ sonuçlar doğuruyor olmaması, kaçınılmaz hoşgörüsüzlüklerini belirttiğim dini ya da siyasi inançlara dokunmaması gerekir.

Dolayısıyla, tarihçilerin Fransız Devrimi hakkında birbirinden çok farklı fikirler öne sürmelerine şaşırmamalıyız. Uzun bir zaman boyunca bazıları Devrim'i tarihin en uğursuz olaylarmdan biri, bazıları da en muhteşem olaylarından biri olarak görmeyi sürdürecektir. Bu konu üzerine çalışan her yazar olayların akışını tarafsızca aktardığına inandı, ama genel olarak hepsi aynı basitlikte olan, birbirleriyle çelişen teorileri savunmakla kaldı. İnanılmaz sayıdaki çelişkili belgeler, bilinçli ya da bilinçsiz seçimleri her birinin kendi teorisini haklı çıkarmasına yetti.

Devrim'in eski tarihçileri; Thiers, Quinet, yeteneğine karşın Michelet bugün bir bakıma gölgede kalmışlardır. Bu tarihçilerin öğretileri karmaşık değildi; yapıtlarında tarihsel bir yazgıcılık ağır basıyordu. Thiers'e göre Devrim, yüzyıllarca süren mutlak monarşinin bir sonucuydu, Terör Dönemi ise düşman işgalinin kaçınılmaz bir sonucuydu. Quinet 1973'teki aşırılıkların uzun süren bir despotizmden kaynaklandığını söyledi, ama Konvansiyon'un zorba yönetimini gereksiz bulduğunu ekleyerek, bunun Devrim'in ilerleyişini engellediğini belirtti. Michelet körü körüne hayranlık duyduğu halkın Devrim'i gerçekleştirdiğini öne sürdü ve daha sonraki tarihçilerin de sürdüreceği övgüyü başlattı.

Bütün bu tarihçilerin daha önceki dönemlerdeki ünleri Taine'in ünü sonucunda büyük ölçüde silinmiştir. Ötekilerle aynı derecede bir heyecanla yazsa da, bu tarihçi devrim dönemine parlak bir ışık tuttu; onun yapıtlarının aşılmasına daha çok zaman olduğu ise şüphe götürmez bir gerçek.

Böylesine önemli yapıtlarda hataların olması kaçınılmazdır. Taine olaylarla insanların betimlemesinde kusursuzdur, ancak aklın denetiminde olmayan olayları rasyonel mantığın standartlarıyla yargıladığından, bu olayları yorumlamakta yetersiz kalır. Yalnızca betimleyici olduğunda psikoloji bilgisi mükemmeldir, ama açıklayıcı olmaya başladığı anda zayıflıklar ortaya çıkar. Robespierre'in ukalâ bir "inek" olduğunu doğrulamak, onun hiçbir ceza görmeden Konvansiyon'u kırıp geçirmekle uğraştığı aylar boyunca Konvansiyon üzerindeki mutlak gücünün nedenlerini açıklamaya yetmez. Taine'in olayları iyi gördüğü, ama pek anlayamadığı yargısı haklı bir yargıdır.

Bütün bu sınırlılıklarına karşın, Taine'in yapıtı oldukça önemlidir, bugüne kadar da bir emsali görülmemiştir. Jakoben ortodoksisinin sadık savunucuları arasında uyandırdığı öfkeyi düşünecek olursak, Taine'in büyük önemini daha iyi anlayabiliriz; bu ortodoksinin günümüzdeki baş rahibi Sorbonne profesörlerinden M. Aulard'dır. M. Aulard iki yılını Taine'e karşı her satırı tutkuyla dolu bir kitapçık yazmaya adamıştır. Çok da önemli olmayan birkaç maddi hatayı düzeltmeye harcanan bunca zaman aynı hataların sürdürülmesiyle sonuçlanmıştır.

Yapıtı değerlendiren M. A. Cochin, M. Aulard'ın yaptığı alıntılarla çok sık yanıldığını, Taine'in ise çok daha nadir ya-

nıldığını belirtir. Aynı tarihçi M. Aulard'ın kaynaklarına güvenmememiz gerektiğini de gösterir:

"Bu kaynaklar (tutanaklar, kitapçıklar, dergiler, yurtseverlerin konuşmaları ve yazdıkları) yurtseverliğin gerçek yayınlarıdır; yurtseverlerce, yalnızca halkın yararı adına derlenmişlerdir. M. Aulard bütün bunlarda bir davalının özel beyanını görmeliydi yalnızca: Gözlerinin önünde Devrim'in basmakalıp bir tarihi vardı; Eylül Katliamlarından Prairal yasasına kadar 'Halk'ın her eylemiyle yan yana duran, cumhuriyetçi savunma sistemine göre basmakalıp bir açıklama sunan bir tarihti bu."

Taine'in yapıtına getirilebilecek en adil eleştiri eksik kalmış olmasıdır. Taine özellikle devrim sırasında halkın ve liderlerinin rolünü incelemiştir. Hâlâ hayranlıkla okuduğumuz öfke dolu sayfalar yazmıştır, ama Devrim'in birçok önemli yönü gözünden kaçmıştır.

Devrim hakkındaki görüşümüz ne olursa olsun, Taine okulundan gelen tarihçilerle M. Aulard okulundan gelenler arasında azımsanamayacak bir fark olacaktır her zaman. M. Aulard okulundan gelenler egemen halka hayranlık duyarlar, Taine okulundan gelenler ise bu halkın yalnızca içgüdüleriyle kaldığında, bütün toplumsal kısıtlamalardan sıyrıldığında, nasıl ilkel bir yabaniliğe doğru geri geri gideceğini gösterirler. M. Aulard'ın yığın psikolojisinin yasalarıyla taban tabana zıt olan görüşü, modern Jakobenlerin gözünde dini bir dogma gibidir. Jakobenler, Devrim tarihini inananların yöntemlerine göre yazarlar, teologların savlarını bilgi dolu yapıtlar sanırlar.

2. Devrim açısından yazgıcılık teorisi

Devrim'i savunanlar da kötüleyenler de devrimci olayların yazgı sonucu olduğunu kabul ederler. Emile Olivier'in yazdığı Devrim Tarihi adlı kitaptan aşağıda alıntılayacağımız bölüm, bu teorinin iyi bir sentezini sunmaktadır:

"Hiç kimse buna karşı koyamazdı. Suç ne yok olup gidenlerin ne de ayakta kalabilenlerindir; olayların ve koşulların doğasından kaynaklanan bu öğeleri değiştirebilecek, olayları önceden görebilecek hiçbir bireysel güç yoktu."

Taine de bu düşünceye katılır:

"États Généraux açıldığı anda fikirlerin ve olayların akışı hem önceden belirlenmişti hem de gözle görülebilirdi. Her kuşak kendi içinde farkında olmadan geleceğini ve geçmişini taşır; geçmişe bakılarak olaylar ortaya çıkmadan çok daha önce yazgıları söylenebilir."

Devrimcilerin şiddetiyle Taine'den daha fazla ilgilenmeyen başka modern yazarlar da bu yazgıya aynı derecede inanmışlardır. M. Sorel, Bossuet'nin antik çağlardaki devrimlerle ilgili bir sözünü alıntılar önce: "Yalnızca belirli nedenleri düşünmekten öteye gidemezsek, her şey şaşırtıcıdır; oysa her şey düzenli bir sıraya göre ilerler." Bu alıntıdan sonra kendisinin pek iyi anlayamadığı bir amacı açıklar: "Kimilerine göre bir bozgun, kimilerine göre de eski Avrupa dünyasının yeniden doğuşu olan Devrim'in Avrupa tarihinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu göstermek, bunun yanı sıra bu devrimin tarihten kaynaklanmayan, Ancien Régime'deki yerleşmiş uygulamalarla açıklanamayacak hiçbir sonucu olmadığını, beklenmedik tek bir sonucu bile olmadığını göstermek."

Yanlış bir şekilde Devrim'imizi İngiliz Devrimi'ne benzeten Guizot da Devrim'in tam anlamıyla doğal olduğunu, hiçbir yenilik de getirmediğini kanıtlamaya çalışmıştır:

"Avrupa'daki olayların doğal akışından kopmak bir yana, İngiliz Devrimi de bizim Devrim'imiz de patlak vermelerinden yüz yıl önce söylenmeyen, tasarlanmayan, yapılmayan hiçbir şeyi tasarlamamış ya da söylememişlerdir.

"... İster her iki devrimin de genel ilkelerini ya da bu ilkelerin uygulanışını düşünelim, ister Devlet'in hükümeti ya da medeni hukuk düzeni, mülk ya da insanlar, özgürlük ya da iktidar gibi şeyler üzerine kafa yoralım; bütün bunlar arasında bu devrimlere atfedebileceğimiz tek bir icat çıkmayacaktır. Başka bir yerde görülmemiş ya da normal diye nitelendirdiğimiz zamanlarda ortaya çıkmamış tek bir şey olamayacaktır."

Bütün bu savlar her olgu kendinden önce gelen olgunun sonucudur gibi basmakalıp bir yasayı hatırlatmaktan öteye gitmiyor. Bu tür genel önermeler bize çok fazla bir şey öğretmez.

Çoğu olayı birçok tarihçinin kabul ettiği yazgıcılık ilkesiyle açıklamaktan kaçınmalıyız. Başka bir kitabımda bu tür yazgıların önemini tartışmış, uygarlığın bütün çabasının bunlardan kaçmak olduğunu göstermiştim. Tarih hiç kuşkusuz zorunluluklarla doludur, ama bunların yanı sıra gerçekleşme ve gerçekleşmeme olasılığını içinde barındıran koşullu olgular da vardır. Napoleon St. Helena'da olağanüstü kariyerini engelleme olasılığını taşımış altı olay saymıştır. 1786'da Auxonne'da yüzerken bir kum yığınının varlığıyla şans eseri ölümden dönmüştür. Bonaparte ölseydi, başka bir generalin yükselip diktatör olabileceğini kabul edebiliriz.

Ancak ordumuzu peşinden Avrupa'nın bütün başkentlerine götüren deha olmaksızın, İmparatorluk destanı ve sonuçlarından söz edebilir miydik?

Devrim'in kısmen bir zorunluluk gibi düşünülmesi kabul edilebilir; ancak Devrim her şeyin ötesinde (yukarıda adlarını saydığımız yazgıcı yazarların bize göstermediği bir şey bu) yeni bir idealin coşkusunu taşıyan teorisyenlerle insanlığa yön veren, ama bu teorisyenlerin anlamadığı ekonomik, toplumsal ve siyasi yasalar arasındaki bir mücadeleydi. Bu teorisyenler, bu yasaları anlamaksızın, boşuna olayların akışını değiştirmeye çalıştılar, başarısızlıkları sonucunda tükendiler, sonunda da her tür şiddeti uyguladılar. Assignats adı verilen kağıt paranın altınla eşdeğer sayılmasını emrettiler, ancak tehditleri bu paranın saymaca değerinin neredeyse sıfırlanmasını engelleyemedi. Maksimum yasasını çıkardılar, ancak bu yasa sorunları çözeceğine arttırdı. Robespierre Konvansiyon'dan önce "çulsuzlara kamu hazinesinden para dağıtılacağını, hazineyi de zenginlerin dolduracağını" açıkladı; bütün dayatmalara ve giyotine karşın hazine bomboş kaldı.

İnsan yaşamındaki bütün kısıtlamalardan sıyrılan Devrim liderleri, en sonunda bir toplumun bu kısıtlamalar olmaksızın yaşayamayacağını fark ettiler; ama bunları yeni baştan yaratmaya çalıştıklarında, giyotin korkusundan destek alan en güçlü toplumun bile, geçmişin insanların zihninde ağır ağır oluşturduğu disiplinin yerini alamayacağını gördüler. Toplumun evrimini anlamayı, insanların yürekleri ve zihinleri hakkında yargıya varmayı, çıkardıkları yasaların sonuçlarını önceden görmeyi çok nadir denediler.

Devrim sırasındaki olaylar önüne geçilemez zorunluluk-

lar sonucu ortaya çıkmış değildir. Bu olaylar koşullardan çok Jakoben ilkelerin bir sonucudur, her şey çok daha başka türlü de olabilirdi. XIV. Louis daha iyi öğütler alsaydı ya da Kurucu Meclis halk ayaklanmaları sırasında daha az ödlek davransaydı Devrim yine aynı yolu mu izlerdi? Devrimci yazgıcılık ancak şiddeti kaçınılmaz olarak göstermeye ve haklı çıkarmaya yarar.

İster bilimle, ister tarihle uğraşalım, yazgıcılık sloganı altında gizlenen cehaletin bilincinde olmalıyız. Doğa daha önceleri bugün bilimin yavaş yavaş önüne geçmeye çalıştığı yazgıcılıklarla doluydu. Daha önce de belirttiğim gibi, üstün insanın görevi bu tür yazgıcılıklardan kaçınmaktır.

3. Son dönemdeki devrim tarihçilerinin tereddütleri

Bir önceki bölümde düşüncelerini incelediğimiz tarihçiler kendi ifadelerinden fazlasıyla emindiler. İnancın sınırları içinden çıkmadıkları için bilgi alanına girmeyi denemiyorlardı bile. Monarşi yanlısı bir yazar Devrim'e sertçe karşı çıkıyordu, liberal bir yazar ise şiddetlice savunuyordu.

Şu sıralar Devrim'in bilimsel bir olgu gibi incelenmesine yol açacak bir hareketin başlangıcını görebiliyoruz; böylece bir yazarın görüşleri ve inançları konuya o kadar az girecek ki okur onları sezmeyecek bile.

Bu dönem henüz ortaya çıkmadı; hâlâ bir şüphe dönemi içindeyiz. Kendilerinden çok emin olan liberal yazarlar artık o kadar emin değiller. Son dönem yazarlarından aşağıda yapacağımız alıntılar bu yeni anlayış hakkında bize bilgi verebilir.

Devrim'in yararını öve öve bitiremeyen M. Hanotaux, sonuçlarının çok pahalıya mal olup olmadığını soruyor:

"Tarih bu soruyu yanıtlamakta hep tereddüt etti, daha uzun bir süre de tereddüt edecek."

M. Madelin de yeni yayımlanan kitabında aynı derecede kararsız:

"Fransız Devrimi gibi karmaşık bir olay üzerine kategorik bir yargı oluşturmak için yeterli bir yetkim olduğunu asla düşünmedim, içten içe bile. Bugün kısa ve öz bir yargı oluşturmak daha da zor. Nedenler, olgular, sonuçlar hâlâ fazlasıyla tartışmalı konular gibi görünüyor bana."

Devrim hakkındaki eski düşüncelerin değişimini Devrim'in resmi savunucularının son yazılarına bakarak daha iyi anlayabiliriz. Bu kişiler daha önceden her şiddet eylemini basit bir savunma eylemi gibi gösterip bunları haklı çıkarmaya çalışırken, şimdi hafifletici koşulları ileri sürmekle yetinmekteler. Bu yeni anlayışın çarpıcı bir örneğini M. Aulard ve M. Debidour tarafından okullar için yayımlanan Fransız tarihi kitabında görüyoruz. Terör Dönemi'yle ilgili olarak aşağıdaki satırları okuyoruz:

"Kan dalga dalga akıyordu; ulusal savunma açısından gereksiz, iğrenç adaletsizlikler ve suçlar gerçekleşiyordu. Ama insanlar kafalarını fırtınada kaybettiler, binlerce tehlikenin karşısında, yurtseverler öfkeleriyle ilerlediler."

Bu yapıtın bir başka bölümünde adını andığım iki yazardan ilkinin, taviz vermeyen Jakobenliğine karşın, daha önceden "Konvansiyon'un Devleri" diye nitelendirilenlere hiçbir şekilde göz yummadığını görüyoruz.

Yabancıların Devrim'imiz hakkındaki yargıları genellikle çok katı olmuştur; Fransa'daki yirmi yıllık çalkantı boyunca,

Avrupa'nın nasıl güç bir duruma düştüğünü hatırlarsak, buna şaşırmamamız gerekir.

Özellikle Almanlar yargılarında çok katı olmuşlardır. M. Faguet'nin aşağıda alıntılayacağımız satırları Almanların görüşlerini özetliyor:

"Cesaretle ve yurtseverlikle söyleyelim, çünkü yurtseverlik her şeyden önce kendi ülkenize doğruyu söylemektir: Almanya Fransa'nın geçmişine baktığında, 'özgürlük' ve 'kardeşlik' gibi büyük sözcükleri dilinden eksik etmeyen, ülkeyi on beş yıl boyunca ezmiş, çiğnemiş, katletmiş, yağmalamış, soyup soğana çevirmiş bir halk görüyor; bugüne baktığında ise dilinde yine aynı sözcüklerle, hiçbir ülkenin taklit etmek istemeyeceği despot, baskıcı, dolandırıcı, yıkıcı bir demokrasiyi kuran bir halk görüyor. Almanya Fransa'ya bakınca bunları görebilir, zaten Almanya'daki dergilerle kitaplara baktığımızda bunları gördüğünden emin oluyoruz."

Bundan sonrası için, hakkında varılan yargıların değeri ne olursa olsun, Fransız Devrimi geleceğin yazarları için hiç kuşkusuz hem çok ilginç hem de çok öğretici bir olay olacaktır.

Seksen yaşındaki ihtiyarları, genç kızları, küçük çocukları öldürecek kadar kana susamış bir hükümet, Fransa'nın her tarafında yıkıma yol açıyor, ancak savaşta Avrupa'yı yeniyor; bir Avusturya arşidüşesi, Fransa Kraliçesi darağacına gidiyor, birkaç yıl sonra onun akrabası başka bir arşidüşes, aynı tahta geçiyor ve sonradan İmparator olacak bir subayla evleniyor; insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş trajediler işte burada. Herkesten çok psikologlar şimdiye kadar çok az inceledikleri bu tarihten dersler çıkaracaklar. Psikolojinin, bizi çevreleyen insanları ve olayları incelemek üzere, asılsız

teorilerle laboratuar deneylerinden vazgeçinceye kadar bir ilerleme sağlayamayacağını anlayacaklar en sonunda.

4. Tarihte tarafsızlık

Tarafsızlık her zaman için tarihçinin en önemli özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Tacitus'tan bu yana bütün tarihçiler bize tarafsız oldukları güvencesini vermişlerdir.

Ancak yazar aynı bir ressamın bir manzaraya bakışı gibi görür olayları; yani kendi mizacı, kişiliği, ırkının zihniyeti aracılığıyla.

Aynı manzaranın önüne oturtulmuş ressamlar onu farklı biçimlerde algılayacaklardır. Kimisi başkalarının göz ardı ettiği ayrıntıları vurgulayacaktır. Her röprodüksiyon böylece kişisel bir yapıt olacaktır; yani belli bir duyarlılıkla yorumlanmış bir yapıt.

Yazar için de aynısı söz konusu. Bir ressamın tarafsızlığından söz edemeyeceğimiz gibi, bir tarihçinin tarafsızlığından da söz edemeyiz.

Tarihçi tabii ki kendisini belgelerin bir örneğini çıkarmakla sınırlayabilir, zaten şu andaki eğilim de bu yöndedir. Ancak Devrim gibi yakın dönemlerle ilgili bu belgeler o kadar fazladır ki, bir insanın bütün bir ömrü bunları incelemeye yetmez. Dolayısıyla, tarihçi bir seçim yapmak zorundadır.

Kimi zaman bilinçlice, çoğu zaman da bilinçsizce, yazar kendi siyasi, ahlaki ve toplumsal görüşlerine en iyi uyan malzemeyi seçecektir.

Dolayısıyla, her olayı birkaç cümle ve tarihle özetleyen basit kronolojilerle yetinmiyorsa, tarihçinin tarafsız bir tarih

yazması imkansızdır. Hiçbir yazar tarafsız olamaz, bu da hayıflanılacak bir şey değildir. Bugün çok yaygın olan tarafsızlık iddiası, yavan, sıkıcı, fazlasıyla yorucu yapıtlara yol açar; bu yapıtlarla bir dönemin anlaşılması kesinlikle imkansızdır.

Tarihçi tarafsızlık iddiasına sığınarak insanlar hakkında yargı yürütmekten, yani hayranlık ya da kınama belirten bir tonda konuşmaktan çekinmeli midir?

Bu sorunun iki farklı yanıtı var, her ikisi de benimsenen bakış açısına göre (ahlakçı ya da psikolog bakış açıları) aynı derecede doğru.

Ahlakçı, yalnızca toplumun çıkarını düşünmelidir, insanları da bu çıkara göre yargılamalıdır. Bir toplum varolmak ve varlığını sürdürebilmek için belli kuralları kabul etmek zorundadır; ancak bu kurallarla iyi ve kötüyü belirleyen değişmez bir standart elde edilebilir, kötülükle erdem arasındaki kesin farklar belirlenebilir. Toplum, böylece, o dönemde yaşayan her insanın şöyle ya da böyle yaklaştığı, topluma zarar vermeksizin de çok fazla uzaklaşamayacağı ortalama tipler yaratır.

Ahlakçı, geçmişteki insanları, bu benzer tipler ve toplumsal zorunluluklardan çıkan kurallar doğrultusunda yargılamak zorundadır. Yararlı olanları övüp geri kalanları kınayarak, uygarlığın ilerlemesi için vazgeçilemez olan, başkalarına bir model sunabilecek ahlaki tiplerin yaratılmasını sağlar. Örneğin, Corneille gibi şairler insanların çoğundan daha üstün, büyük olasılıkla taklit edilemez kahramanlar yaratırlar; ama böylece bizi önemli ölçüde gayrete getirirler. Kahraman örnekleri bir halkın zihniyetini soylulaştırmak için her zaman ortaya konulmalıdır.

Bu ahlakçının bakış açısıdır. Psikolog daha farklı bir bakış

açısıyla yaklaşacaktır. Toplumun her şeyden önce var olabilmek için hoşgörü hakkı yoktur; psikolog ise buna kayıtsız kalabilir. Olaylara bir bilimadamı gibi baktığından, onların yararcı değerlerini aramaz, yalnızca onları açıklamaya çalışır.

Olaya bakışı herhangi bir olguya bakan bir gözlemci gibidir. Carrier'nin kurbanlarının boyunlarına kadar gömülmelerini, ondan sonra kör edilmelerini, en korkunç işkencelerden geçirilmelerini emrettiğini okurken soğukkanlı olmak tabii ki çok zordur. Ancak bu tür olayları anlamak istiyorsak, yakaladığı sineği yavaşça yiyen örümceği gözlemleyen bir natüralist kadar soğukkanlı olmalıyız. Akıl duygulara kapılırsa, akıl olmaktan çıkar ve hiçbir şeyi açıklayamaz.

Gördüğümüz gibi, tarihçiye ve psikologa düşen görevler aynı değildir, ama her ikisinden de olguları akıllıca yorumlayarak, gözle görülebilir kanıtların altında olguları belirleyen görünmez güçleri bulmaları beklenir.

II. BÖLÜM

Ancien Régime'in psikolojik temelleri

1. Mutlak monarşi ve Ancien Régime'in temelleri

Birçok tarihçi, Devrim'in, monarşinin otokrasisine karşı ortaya çıktığını öne sürmüştür. Ancak, Fransa kralları Devrim'in patlak vermesinden çok daha uzun bir zaman önce mutlak güçlerini yitirmişlerdi.

Fransa kralları çok geç bir tarihte (XIV. Louis yönetiminden önce değil) mutlak bir güç elde ettiler. Daha önceki hükümdarların tümü, hatta I. François gibi en güçlü olanlar bile, senyörler, ruhban sınıfı ya da parlementlerle sürekli bir mücadele içindeydi, her zaman da kazanan taraf krallar değildi. François'nın gücü Sorbonne'un ve Parlement'in karşısında en yakın arkadaşını bile korumaya yetmemişti. François'nın arkadaşı ve danışmanı Berquin Sorbonne'a karşı suç işleyince, Sorbonne'dan çıkan emirle tutuklandı. Kral, Berquin'in serbest bırakılmasını emretti, ancak bu emir geri çevril-

di. Kral, Berquin'i Conciergerie'den çıkartabilmek için okçularını göndermek zorunda kaldı, daha sonra da Berquin'i korumak için, onu, Louvre'da kendi yanında tutmaktan başka bir yol bulamadı. Sorbonne her şeye karşı yenilgiyi kabullenmedi. Kralın olmadığı bir zamanı fırsat bilerek, Berquin'i yeniden tutukladı ve onu Parlement'te yargıladı. Sabah saat onda mahkum edilen Berquin, öğlen diri diri yakıldı.

Fransa krallarının yavaş yavaş artan güçleri XIV. Louis zamanına dek mutlak değildi. Bundan sonra da hızla düşmeye başladı, XVI. Louis'nin mutlakiyetinden söz etmemiz oldukça güçtür.

Bu sözde efendi; sarayının, bakanlarının, ruhban sınıfının ve soyluların bir kölesiydi. Onlar ne yapmasını istiyorlarsa, onu yapmak zorundaydı, çok nadir kendi istediğini yapabiliyordu. Belki de özgürlüğü kral kadar kısıtlı bir başka Fransız daha yoktu.

Monarşinin büyük gücü tanrının krallara verdiği varsayılan ilahi haktan ve çağlar boyunca birikmiş geleneklerden geliyordu. Ülkenin gerçek toplumsal çerçevesini bunlar oluşturuyordu.

Ancien Régime'in yok olmasının asıl nedeni, rejimin temellerini oluşturan geleneklerin zayıflamasıydı. Birbiri ardına gelen eleştirilere karşı savunucusu kalmayınca, Ancien Régime temelleri yıkılan bir bina gibi çöktü.

2. Ancien Régime'in sıkıntıları

Uzun süredir yerleşmiş bir yönetim sistemi, yönetilen insanların tümüne en sonunda kendini kabul ettirir. Alışkanlık, re-

jim içindeki sıkıntıları gizler, bu sıkıntılar ancak kişi düşünmeye başladığında ortaya çıkar. Böylece, bu sistemi nasıl olup da desteklediklerini sorarlar kendi kendilerine. Tam anlamıyla mutsuz bir insan kendisinin perişan olduğuna inanan insandır.

Devrim sırasında yapıtlarını inceleyeceğimiz yazarların etkisiyle yaygınlık kazanan işte bu inançtı. Ancien Régime'in olumsuz yönleri birdenbire apaçık bir hale geldi. Birçok olumsuzluğu vardı, burada birkaçını söylememiz yeterli.

Merkezi iktidarın görünürdeki otoritesine karşın, bağımsız bölgelerin birbiri ardına fethedilmesi sonucu oluşan krallık, kendi yasaları ve adetleri olan, her biri farklı vergiler ödeyen bölgelere bölünmüştü. İç gümrük binaları bu bölgeleri birbirinden ayırıyordu. Fransa'nın birliği bir anlamda yapaydı. Çeşitli ülkelerden oluşmuş bir topluluk gibiydi, XIV. Louis de dahil olmak üzere, kralların yinelenen çabaları ülkeyi birleştirmeye yetmedi. Devrim'in en yararlı sonucu bu birliğin sağlanması oldu.

Bu fiziksel bölünmelere farklı sınıflar (soylular, ruhban sınıfı, tiers état) arasında oluşan toplumsal bölünmeler de ekleniyordu; bu sınıfların değişmez sınırlarını aşmak çok zordu.

Sınıflar arasındaki bölünmeyi kendi gücünün kaynaklarından biri gibi gören Ancien Régime, bu bölünmeyi titizlikle korudu. Sistemin harekete geçirdiği nefretlerin en önemli nedeni buydu. Sonunda galip gelen burjuvanın uyguladığı şiddetin büyük bir bölümü uzun süren bir aşağılamanın ve baskının intikamıydı. Öz-sevginin yaraları unutulması en zor olan yaralardır. États Généraux'nun 1614'teki bir toplantısında, toplantı boyunca dizleri üstünde, başları açık dur-

mak zorunda olan halk sınıfının bir üyesi, üç sınıfın da üç kardeş gibi olduğunu söyleme cüretini gösterince, soylular sınıfının sözcüsü hemen şu yanıtı verdi: "Soylular sınıfıyla halk sınıfı arasında bir kardeşlik yoktur; soylular ayakkabı tamircileriyle deri işçilerinin çocuklarının kendilerine kardeş demesini istemez."

Aydınlanmanın hızla ilerleyişine karşın, soylular ve ruhban sınıfı artık hizmet vermedikleri için haklı gerekçelerini yitiren ayrıcalıklarını ve taleplerini bütün inatçılıklarıyla korumakta direttiler.

Soylular ve ruhban sınıfı, kraliyet onlara güvenmediğinden siyasi işlevlerden uzak tutuldular, yerlerini yavaş yavaş daha eğitimli ve yetenekli burjuva sınıfına bıraktılar, böylece sosyal rolleri boş bir gösteriye dönüştü. Taine bu noktaya açıklık getirmiştir:

"Soylular özel güçlerini yitirdiklerinden, tiers état ise genel bir güç kazandığından, eğitim ve yetenekler bakımından aynı düzeyde yer aldıklarından, onları birbirinden ayıran eşitsizlik artık kırıcı ve gereksiz duruma geldi. Geleneklerin kurduğu bu eşitsizliği artık bilinç onaylamıyordu, tiers état ise, haklı olarak, hiçbir geçerli gerekçesi olmayan, ne soyluların gücünden ne de burjuvazinin güçsüzlüğünden kaynaklanan ayrıcalıklara öfke duyuyordu."

Uzun bir geçmişin sağlamlaştırdığı kastların değişmezliğini düşünürsek, soylularla ruhban sınıfını ayrıcalıklarından vazgeçmeye ikna edebilecek bir neden göremeyiz. Tabii ki sonunda, hafızalara yerleşmiş o akşamda, gelişmeler onları bunu yapmaya zorlayınca, bu ayrıcalıklardan vazgeçtiler; ama artık çok geçti, Devrim bütün zincirlerinden kurtulmuş, yoluna devam ediyordu.

Modern ilerleme, hiç kuşkusuz, Devrim'in getirdiklerini (yurttaşların kanun önünde eşitliği, doğuştan gelen hakların ortadan kaldırılması vb.) zaten bir bir getirecekti. Halkların çoğunluğunda görüldüğü gibi, Latinlerin tutucu doğasına karşın, bunlar en sonunda elde edilecekti. Bu bizi yirmi yıl süren bir savaştan ve yıkımdan kurtarırdı; ancak farklı bir zihin yapımız, her şeyin ötesinde de farklı devlet adamlarımız vardı anlaşılan.

Burjuvazinin, gelenek yüzünden kendisinden daha üstte olan sınıflara karşı duyduğu nefret, Devrim'in en önemli etkenlerinden biriydi; bu durum burjuvazinin zafer kazandıktan sonra yenilgiye uğrayanları servetlerinden eden ilk sınıf olmasını da tam anlamıyla açıklıyor. Burjuvazi toprakları askerlerine dağıtan Fatih William gibi davranmıştır.

Burjuvazi, soylulardan nefret ediyordu, ama kraliyete karşı bir nefret beslemiyordu, onu kaldırmayı da düşünmüyordu. Ancak kralın kötü muamelesi ve sürekli dış güçlerden yardım istemesi onu yavaş yavaş gözden düşürdü.

İlk meclis bir cumhuriyet kurmayı aklından bile geçirmiyordu. Aşırı derecede kraliyetçi olduğundan, mutlak monarşinin yerine meşrutiyeti koymak istiyordu yalnızca. Ancak, artan gücünün bilincine varmasıyla birlikte, kralın direnişi karşısında sabrı tükeniyordu; ama onu tahtından indirmeye cüret etmedi.

3. Ancien Régime'de yaşam

Ancien Régime'de yaşam, özellikle de köylülerin gerçek durumu hakkında çok açık bir fikir geliştirebilmek oldukça zor.

Devrim'i, teologların dini dogmaları savunduğu gibi savunan yazarlar, köylülerin Ancien Régime'deki durumları konusunda öyle karanlık tablolar çiziyorlar ki, bu perişan varlıkların neden çok zaman önce açlıktan ölüp gitmediğini anlamak kolay değil. Bu yazı biçeminin güzel bir örneği, daha önceleri Sorbonne'da profesörlük yapan M. A. Rambaud'nun Fransız Devrimi'nin Tarihi başlığıyla yayımlanan kitabında görülebilir. Özellikle XIV. Louis Döneminde Köylülerin Sefaleti alt-yazılı gravür dikkatimizi çekiyor. Ön planda kemik kapışmak için birkaç köpekle kavga eden bir adam var, kemiklerde hiç et kalmamış zaten. Onun arkasında kıvranan, karnını tutan zavallı bir adam var. Daha arkalarda bir kadın yere uzanmış, ot yiyor. Önlerdeki figürlerin arkasında, toprağın üzerine uzanmış, ceset mi yoksa açlıktan ölmek üzere olan insanlar mı olduğu tam anlaşılmayan figürler var. Ancien Régime'deki yönetime bir örnek vermek için yazar "polis gücü içinde bir yer 300 Livre'e mal oluyordu, 400.000 gibi bir getirisi vardı" diye iddia ediyor. Bu rakamlar böylesine kârlı bir mevkiyi satanların ne kadar düşüncesiz olduğunu gösteriyor hiç kuşkusuz! Yazar "insanları tutuklatmak için 120 livre yetiyordu" ve "XV. Louis zamanında 150.000'den fazla lettres de cachet dağıtılıyordu" gibi bilgiler de veriyor bize.

Devrim'le ilgili kitapların büyük çoğunluğunda tarafsızlık ve eleştirel yaklaşım yok denecek kadar az olduğundan, bu dönem hakkında fazla bir şey bilmiyoruz.

Belgelerin olmadığı söylenemez, ama bunlar birbiriyle çelişiyor. La Bruyère'in ünlü anlatımının karşısına, İngiliz gezgin Young'ın Fransa'nın bazı bölgelerindeki köylülerin zenginliğini gösteren coşku dolu tablosunu koyabiliriz.

Gerçekten vergiyle eziliyorlar mıydı, bugünkü gibi gelirlerinin beşte biri yerine beşte dördü mü vergiye gidiyordu? Kesin bir şey söylemek olanaksız. Ancak, önemli bir gerçek, Ancien Régime sırasında kırsal kesimde yaşayanların durumunun o kadar da perişan olamayacağını kanıtlıyor, çünkü toprakların üçte birinden daha fazlasının köylülerce satın alındığı artık biliniyor.

Mali sistem hakkında daha fazla şey biliyoruz. Çok baskıcı ve aşırı derecede karmaşıktı. Bütçelerde genellikle açık vardı, her tür vergi zorba çiftçi kumandanlarınca yükseltiliyordu. Devrim sırasında maliyenin bu kötü durumu genel bir hoşnutsuzluğa yol açtı, bu États Généraux'nun raporlarında da ifade edilmiştir. Bu raporların daha önceki bir durumu değil, 1788'deki kötü hasadın ve 1789'daki kötü kışın yol açtığı yoksulluğu gösterdiğini belirtmeliyiz. Acaba on yıl önce yazılmış olsalardı, bu raporlar bize ne gösterirlerdi?

Bu olumsuz koşullara karşın, raporlarda hiçbir devrimci düşünceye rastlanmaz. Buradaki istekler vergilerin États Généraux'nun onayıyla koyulması ve herkesin aynı şekilde ödemesi gibi bir istekten öte gitmez. Aynı raporlarda kimi zaman kralın gücünü onun ve ulusun haklarını belirleyen bir Anayasa'yla sınırlandırmak gibi bir istek de ifade edilmiştir. Eğer bu istekler gerçekleşseydi, mutlak monarşinin yerini meşrutiyet yönetimi kolayca alabilirdi, böylece Devrim'in de önüne geçilebilirdi.

Ne yazık ki, soylularla ruhban sınıfının çok güçlü, XVI. Louis'nin ise çok güçsüz olması bu tür bir çözümü imkansız kıldı.

Soyluların yerine geçmek ve Devrim'in gerçek mimarı olmak iddiasını taşıyan burjuvazinin talepleri de böyle bir çö-

zümü aşırı derecede güçleştirirdi. Orta sınıfının başlattığı hareket, onların umutlarını, gereksinimlerini ve arzularını aştı. Onlar yalnızca kendi çıkarları için eşitlik istiyorlardı, ancak halk da eşitlik istedi. Böylece, Devrim bir halk yönetimine dönüştü; hiç böyle olmadığı, başlangıçta hiç böyle bir amaç taşımadığı halde.

4. Devrim sırasında monarşiyle ilgili duyguların geçirdiği değişim

Duygusal öğelerin değişimi ağır ağır gerçekleşse de, Devrim sırasında yalnızca halkın değil, devrimci meclislerin de monarşiyle ilgili duygularının çok ani bir değişimden geçtiği kesindir. Birinci Meclis üyelerinin XVI. Louis'ye saygıda kusur etmedikleri dönemle kafasının kesildiği dönem arasında ancak birkaç yıl vardır.

Derin olmaktan çok yüzeysel olan bu değişiklikler, aslında aynı türden duyguların yer değiştirmesinden başka bir şey değildi. Bir dönemdeki insanların krala duydukları sevgi, onun iktidarını devralan yeni hükümete aktarıldı. Böyle bir aktarma mekanizmasının işleyişini kolayca gösterebiliriz.

Ancien Régime sırasında gücünü Tanrı'dan alan hükümdara doğaüstü bir güç yüklenmişti. Ülkenin her köşesinden halkı gözlerini kaldırmış, ona bakıyordu.

Kraliyetin mutlak gücüne duyulan bu mistik inanç, ancak yinelenen olaylar sonucunda bu tapılan kişiye atfedilen gücün uydurma olduğu anlaşılınca sarsıldı. Ancak bundan sonra kral saygınlığını yitirdi. Saygınlık gidince, yığınlar, kendilerini aldattığı için düşen idolü asla affetmezler, hemen

yeni baştan onsuz yaşayamayacakları bir idol aramaya başlarlar.

Devrim'in daha başlarında her gün yinelenen birçok olgu, en ateşli inananlara bile kraliyetin artık bir gücü kalmadığını, kraliyetle çekişmekle kalmayan, ondan daha bile üstün çıkan başka güçlerin olduğunu gösterdi.

Örneğin, kralın Meclis'in denetiminde olduğunu, Paris'in merkezinde, en güçlü kalesini bile silahlı çetelere karşı koruyamadığını gören yığınlar, kraliyet hakkında acaba ne düşündü?

Kraliyetin güçsüzlüğü bu kadar açık ortadayken, Meclis'in gücü de gün geçtikçe artıyordu. Yığınların gözünde güçsüzlük saygınlık getirmez; yığınlar her zaman güce doğru yönelirler.

Meclislerde duygu hiç de sabit değildi, ancak öyle birdenbire de değişmedi; Bastille'in ele geçirilişi, kralın kaçışı, yabancı hükümdarlarla özel anlaşmaları monarşiye duyulan inancı tüketmeye yetmedi.

Kraliyete duyulan inanç o kadar güçlüydü ki, XVI. Louis'nin idamıyla sonuçlanan Paris ayaklanmaları ve olayları, eski monarşiyi çevreleyen laik inancı taşrada ortadan kaldıramadı.

Bu inanç bütün Devrim sırasında Fransa'nın büyük bölümünde devam etti; çeşitli bölgelerde çıkan, Konvansiyon'un bastırmakta güçlük çektiği kraliyet yanlısı komplolarla ayaklanmaların nedeni de buydu. Kraliyete duyulan inanç, kralın güçsüzlüğünün açıkça görülebildiği Paris'te ortadan kalkmıştı, ancak taşrada Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan kralın gücü saygınlığını korumayı sürdürdü.

Halkın kraliyet yanlısı duyguları giyotine dayanacak ka-

dar derinlere işlemişti. Kraliyet yanlısı hareket Devrim boyunca sürdü, Directoire yönetimi sırasında kırk dokuz bölgenin kraliyet yanlısı temsilcilerini Paris'e göndermesinden de anlaşılabileceği gibi daha da güçlendi; Directoire yönetimini Fructidor Devrimi'ne götüren de buydu.

Devrim'in güçlükle bastırdığı monarşi yanlısı bu duygu, eski kralların tahtına geçen, büyük bir ölçüde de Ancien Régime'i yeniden kuran Bonaparte'ın başarılı olmasını sağladı.

III. BÖLÜM

Devrim sırasındaki zihinsel anarşi ve filozofların etkisi

1. Devrimci fikirlerin kökeni ve yayılışı

Her çağda insanların dış yaşamlarını, davranışlarını yönlendiren ve tartışmasız kabullendikleri belirli temel inançları belirleyen geleneklerden, duygulardan, ahlaki etkilerden oluşan bir çerçevenin kuşattığı iç yaşam biçimlendirir.

Bu toplumsal çerçevenin direnci zayıfladığında, daha önceden hiçbir gücü olamayacak fikirler ortaya çıkıp gelişebilir. Devrim sırasında inanılmaz başarı kazanan bazı teoriler iki yüzyıl önce aşılamaz bir duvarla karşılaşırlardı.

Bütün bunları söylememin amacı, devrimlerde dıştan görünen olayların aslında insanların zihinlerinde ağır ağır gelişmiş, görünmeyen iç dönüşümlerin bir sonucu olduğunu okura hatırlatmak. Bir devrim hakkındaki her derin incele-

me, bu devrimin gidişini yönlendiren fikirlerin nasıl bir zihinsel ortamda filizlendiğini araştırmak zorundadır.

Fikirlerin evrimi o kadar yavaştır ki, bütün bir nesil boyunca gözle görülemeyebilir bile. Bu evrimin boyutu ancak zihnin takip ettiği eğrinin iki uç noktasındaki aynı sosyal sınıfın zihinsel durumlarını karşılaştırdığımızda anlaşılabilir. Eğitimli insanların XIV. Louis ve XVI. Louis dönemlerinde kraliyet hakkındaki farklı düşüncelerini görebilmemiz için, Bossuet ve Turgot'nun siyasi teorilerini karşılaştırmalıyız.

Bossuet, bir hükümetin otoritesini Tanrı'nın iradesine dayandırırken, Tanrı'nın "insanlar önünde hesap verme sorumluluğu olmayan kralların eylemlerinin tek yargıcı" olduğunu söylerken, kendi döneminin mutlak monarşi hakkındaki genel düşüncelerini ifade ediyordu. Dini inanç o zamanlar monarşiye duyulan inanç kadar güçlüydü, bu ikisi birbirinden ayrılamaz görünüyordu, hiçbir filozof da bunu sarsamazdı.

XVI. Louis'nin reform yanlısı bakanlarının, örneğin Turgot'nun yazıları bambaşka bir zihniyetin izlerini taşıyordu. Bu yazılarda kralların Tanrı kaynaklı haklarından neredeyse hiç söz edilmiyordu, halkın haklarıysa açıkça tanımlanmaya başlamıştı.

Birçok olay böylesi bir değişimin ortaya çıkışına katkıda bulunmuştur; talihsiz savaşlar, vergiler, XV. Louis yönetiminin sonlarına doğru görülen genel yoksulluk vb. Monarşik otorite yavaşça yıkıldıkça yerini her fırsatta kendini gösteren zihinsel bir isyana bırakmıştır.

Zihinsel çerçeve parçalanmaya başlayınca son çabuk gelir. İşte bu yüzden Devrim sırasında hiç de yeni olmayan, o zamana kadar verimli bir toprağa düşmedikleri için hiçbir etkisi bulunmayan fikirler çok çabuk yayılmıştı.

O sıralar çok ilgi çekici ve etkili olan fikirler zaten daha önceden ifade edilmişti. Bu fikirler uzun bir süre İngiliz siyasetini etkilemişlerdi. İki bin yıl önce de Yunan ve Latin yazarlar özgürlük savunmasını yapmışlar, zorbaları lanetlemişler, halkın egemenlik haklarını ilan etmişlerdi.

Devrim'de etkin olan orta sınıflar, aynı babaları gibi, bu fikirleri kitaplardan öğrenmişler, ama bunlardan hiç mi hiç etkilenmemişlerdi, çünkü bunların onları etkileyeceği zaman henüz gelmemişti. Herkesin hiyerarşileri doğal zorunluluklar gibi gördüğü bir zamanda insanlar bunlardan nasıl etkilenebilirlerdi ki?

Filozofların Devrim'in ortaya çıkışındaki asıl etkileri, sürekli onlara atfedilen etki değildir. Onlar yeni hiçbir şey ortaya koymadılar, ancak eleştirel bir ruh geliştirdiler; hiçbir dogma, ortadan kaldırılması için her şey hazırlanmışsa, böyle bir eleştirel ruha karşı koyamaz.

Bu gelişen eleştirel ruhun etkisi altında, artık pek fazla saygı görmeyen şeyler, yavaş yavaş hiç saygı görmemeye başladı. Gelenek ve saygınlık ortadan kalkınca, görkemli toplumsal yapı da birdenbire çöküverdi.

Bu toplumsal çözülme, sonunda halk tabakasına da indi, ancak halk tarafından başlatılmadı. Halk örneklerin ardından gider, ama hiçbir zaman onları oluşturmaz.

Halkın üzerinde hiçbir etki yaratamayan filozoflar, ulusun aydın kesiminde büyük bir etki yarattılar. Eski işlevlerinden sıyrılmış, sonunda tenkitçi bir eğilime kapılmış, işsiz soylular sınıfı, filozofları lider gibi kabullendiler. Öngörüden yoksun soylular, kendi sınıflarının tek varoluş nedeni olan geleneklerden kopan ilk sınıftılar. Bugünün burjuvazisi gibi insanseverlik ve rasyonalizme kapılmış olduklarından, hiç

durmaksızın eleştirileriyle kendi ayrıcalıklarını çökerttiler. Bugün de olduğu gibi, en hevesli reformcular, en varlıklılar arasından çıktı. Aristokrasi toplumsal sözleşme, insan hakları, yurttaşların eşitliği gibi tezleri yüreklendirdi. Tiyatroda ayrıcalıkları, yüksek mevkilerdeki adamların rasgele seçilmişliklerini ve yetersizliklerini, her tür suistimali eleştiren oyunlara alkış tuttu.

İnsanlar kendi davranışlarını yönlendiren zihinsel çerçevenin temellerine olan güvenlerini yitirdiklerinde, önce rahatsızlık, sonra da hoşnutsuzluk hissederler. Bütün sınıflar eski hareket nedenlerinin yavaş yavaş kaybolduğunu fark ettiler. Yüzyıllardır kutsal görünen şeyler artık kutsal değildi.

Soylu sınıfın ve o günün yazarlarının tenkitçi yaklaşımları geleneğin ağır yükünü yerinden oynatmaya yetmezdi, ancak onların yaklaşımları başka güçlü etkilerle birleşti. Daha önce Bossuet'den söz ederken, bugünlerde birbirinden-apayrı olan dini ve sivil yönetimlerin, Ancien Régime sırasında çok yakından bağlantılı olduklarını söylemiştik. Bunlardan birini rencide etmek, kaçınılmaz olarak öbürünü de rencide etmek anlamına geliyordu. Dini geleneğin eğitimli kişiler arasındaki etkisi daha monarşi düşüncesi sarsılmadan önce azalmıştı. Bilginin durmaksızın ilerleyişi birçok zihni teolojiden bilime yönlendirdi, gözlemlenen doğruyla vahiyle inen doğruyu karşı karşıya getirdi.

Bu zihinsel evrim, henüz belli belirsiz olsa bile, insanları yüzyıllardır yönlendiren geleneklerin, onlara verilen değeri taşımadığını, bunların çok yakında değiştirilmesi gerektiğini göstermeye yetti.

Peki geleneğin yerini alacak yeni öğeleri kim keşfedecekti? İnsanları artık hoşnut etmeyen toplumsal yapının kalıntı-

ları üzerinde bir yenisini dikecek sihirli yüzük nerede aranacaktı?

Geleneğin ve tanrıların yitirmiş gibi göründüğü gücün akla atfedilmesi kararlaştırılmıştı. Aklın gücünden nasıl şüphe edilebilirdi ki? Sayısız buluşları göz önünde bulundurulduğunda, aklın bütün toplumlarm inşasında kullanıldığı zaman, bunları baştan aşağı değiştireceğini düşünmek doğru olmaz mıydı? Geleneğe olan güven her geçen gün azaldıkça, aydınların düşüncelerinde aklın olası işlevi de birdenbire arttı.

Akla atfedilen egemen gücün, Devrim'in yalnızca ortaya çıkmasına yol açmadığını, aynı zamanda bütün gelişimi boyunca onu yönlendirdiğini görmeliyiz. Bütün Devrim boyunca insanlar geçmişten kopabilmek ve mantığın yönettiği yeni bir plana göre toplum kurmak için var güçleriyle çabaladılar.

Filozofların yavaş yavaş alt tabakalara süzülen rasyonel teorileri, halk için bir zamanlar saygıya değer kabul edilen her şeyin artık değerini yitirdiğini gösteriyordu. İnsanlar eşit olduğuna göre, artık eski efendilere itaat edilmesi gerekmiyordu.

Yığınlar da üst sınıfların artık saygı göstermediği şeylere saygı göstermemeyi kolayca başardılar. Saygı duvarı yıkılınca da Devrim gerçekleşti.

Bu yeni zihniyetin ilk sonucu itaatkârsızlık oldu. Mme. Vigée Lebrun, Longchamps'teki gezinti yerinde halktan insanların atlı arabaların basamaklarına çıkarak "Gelecek yıl siz arkada, biz içeride olacağız" diye bağırdıklarını aktarır.

İtaatkârsızlık ve hoşnutsuzluk yalnızca avam tabakasında görülmüyordu. Bu duygular Devrim öncesinde genele yayıl-

mıştı. Taine'e göre "ruhban sınıfının alt tabakaları yüksek düzeydeki papazlara, taşradaki yüksek sınıf saray soylularına, vasallar derebeylerine, köylüler kentlilere vb. düşmanca davranıyordu".

Soylulardan ruhban sınıfına, sonra da halka geçen bu zihniyet orduya da bulaştı. Necker États Généraux açıldığında şunları söylemişti: "Birliklerden emin değiliz." Subaylar insansever olmaya, felsefi düşünmeye başlamıştı. Halkın en alt tabakasından seçilen askerler felsefi düşüncelere dalmadılar, ama itaat etmeyi bıraktılar.

Fazla gelişmemiş zihinlerinde eşitlik düşüncesi liderlerin ve efendilerin, yani itaatin bastırılmasından başka bir anlama gelmiyordu. 1790 yılında yirmiden fazla alayda askerler subaylarını tehdit etti, hatta Nancy'de olduğu gibi, onları hapse attı.

Bütün topluma yayıldıktan sonra ordunun da içine giren zihinsel karmaşa Ancien Régime'in yok olmasının başlıca nedenlerinden biriydi. Rivarol'un dediği gibi, "kraliyeti yıkan, ordunun tiers état'nın düşüncelerinden etkilenerek bozulması olmuştur."

2. Devrim'in ortaya çıkışında on sekizinci yüzyıl filozoflarının sözde etkisi – filozofların demokrasiyi sevmemeleri

Fransız Devrimi'ne esin verdikleri varsayılan filozoflar bazı ayrıcalıklarla suistimallere karşı çıkmışlarsa da, onları sırf bu yüzden halk egemenliğinin yandaşları gibi görmemeliyiz. Yunan tarihindeki rolünü bildikleri demokrasi onlar için faz-

lasıyla sevimsiz bir kavramdı. Demokrasinin değişmez eşlikçilerinin yıkım ve şiddet olduğunun da farkındaydılar, Aristoteles zamanında demokrasinin "her şeyin, hatta yasanın bile birkaç nutukçu sözcünün yönetimindeki, bir zorba iddiasındaki yığınlara dayandığı bir Devlet türü" diye tanımlandığını biliyorlardı.

Voltaire'in gerçek öncüsü Pierre Bayle, Atina'daki halk yönetiminin sonuçlarını şöyle anlatıyor:

"Meclislerdeki karmaşayı, şehri bölen hizipleri, düzeni bozan kışkırtıcıları, en ünlü kişilerin zalim bir gevezenin isteği üzerine işkence gördüğünü, sürgüne gönderildiğini, ölümle cezalandırıldığını ayrıntılarıyla gösteren bu tarihi düşünecek olursak, özgürlüğüyle bu kadar çok övünmüş bu halkın aslında küçük bir grup komitacının kölesi olduğu sonucuna varırız; demagog denilen bu komitacılar, tutkuları değiştikçe, aynı denizi karıştıran rüzgarın dalgaları bir o yana bir bu yana savurması gibi, halkı bir o yöne bir bu yöne döndürmüşlerdir. Monarşiyle yönetilen Makedonya'da Atina tarihindeki kadar çok zorbalık örneğine rastlamayamazsınız."

Montesquieu'nün de demokrasiye hayranlık duyduğu söylenemezdi. Üç yönetim biçimini (cumhuriyet, monarşi ve despotizm) açıkladıktan sonra, halk yönetiminin ne gibi sonuçlar getirebileceğini açıkça gösterir:

"İnsanlar yasalarla özgürdü; insanlar yasalar olmadan özgürlüğü yeğleyeceklerdir; davranış kuralları artık bir sertlik gibi, düzen ise bir engel gibi görülüyor. Daha önceleri bireylerin refahı kamu varlığını oluştururdu, ama artık kamu varlığı bireylerin mirası oldu. Cumhuriyet ganimettir, gücü birkaç yurttaşın gücüne ve bütün yurttaşların özgürlüğüne dayanır."

"... Tek bir zorbanın bütün kötü özelliklerini taşıyan küçük küçük zorbalar belirir. Çok kısa bir süre içinde özgürlükten geriye elle tutulur bir şey kalmaz; tek bir zorba ortaya çıkar ve halk her şeyi, hatta yolsuzluğun avantajlarını bile yitirir.

"Dolayısıyla demokrasinin önüne geçilmesi gereken iki aşırı ucu vardır: eşitlik ruhunun aşırı boyutlara varması tek kişinin despotizmine, tek kişinin despotizminin aşırı boyutlara varması ise fethe yol açar."

Montesquieu'nün ideali, İngiltere'de monarşinin yozlaşarak despotizme dönüşmesinin önüne geçen meşruti hükümetti. Bunun dışında bu filozofun devrimde çok az etkisi olmuştur.

Çok önemli bir rolü olduğu söylenen Ansiklopedicilerden ise, Voltaire ve Diderot gibi liberal monarşi yanlısı olan d'Holbach dışında, siyasetle çok ilgilenen olmamıştır. Ansiklopediciler daha çok o sıralar filozoflara aşırı derecede hoşgörüsüz ve düşmanca davranan Kilise'nin hakları çiğneyen tavrına karşı bireysel özgürlüğü savunan yazılar yazmışlardır. Ne Sosyalist ne de demokrat olduklarından, Devrim onların düşünce ilkelerinden hiçbirisinden yararlanamazdı:

Voltaire'in kendisi hiçbir şekilde bir demokrasi yandaşı değildi:

"Demokrasi ancak çok küçük bir ülke için uygundur, hatta o durumda bile bu ülkenin çok elverişli bir yerde bulunması gerekir. Bu ülke küçük de olsa, sonuçta insanlardan oluştuğu için hatalar yapılacaktır. Aynı keşişlerle dolu bir manastırda olduğu gibi, burada da anlaşmazlık olacaktır; ancak St. Barthélemy katliamı, İrlanda soykırımları, Sicilya ayaklanması, Engizisyon, karşılığını ödemeden denizden su

aldıkları için kadırgaların suçlanması gibi olaylar burada olmayacak; tabii ki bu cumhuriyet cehennemin bir köşesindeki şeytanlardan oluşmuyorsa."

Devrim'in fikir kaynağı olduğu söylenen bütün bu insanların düşünceleri yıkıcı olmaktan çok uzaktır, devrimci hareketin gelişiminde onların gerçek bir etkisinin olduğunu düşünmek gerçekten çok zordur. Rousseau, döneminin birkaç demokrat filozofundan biriydi, bu yüzden Toplumsal Sözleşme'si Terör Dönemi'nin kutsal kitabı oldu. Bu kitap, hiçbir felsefeye dayanmayan, bilinçdışı, mistik ve duygusal dürtülerden kaynaklanan eylemleri mazur gösterecek rasyonel gerekçeleri sunuyordu.

Doğruyu söylemek gerekirse, Rousseau'nun demokratik düşünceleri de hiç su götürmez değildi. Rousseau da halk egemenliğine dayalı toplumsal yeniden örgütlenme projelerinin ancak çok küçük bir Devlet'te uygulanabileceğini söylüyordu; Polonyalılar ondan demokratik bir anayasa taslağı hazırlamasını istediklerinde, onlara tacını oğluna devredecek bir hükümdar seçmelerini tavsiye etmişti.

Rousseau'nun teorileri arasında ilkel toplumsal durumun mükemmelliği ile ilgili olan büyük bir başarı kazandı. Dönemindeki çeşitli yazarlarla birlikte insanlığın ilkel durumunun mükemmel olduğunu, bunun toplumun oluşmasıyla yozlaştığını gösterdi. Toplumu iyi yasalarla değiştirerek, bu geçmişteki dünyanın mutluluğu geri getirilebilirdi. Rousseau, psikolojiden hiç habersiz, insanların her zaman ve her yerde aynı olduğuna, aynı yasalar ve kurumlarla yönetilebileceklerine inandı. O zamanki genel inanç buydu. Helvetius, "Bir halkın erdemli ve kötü yönleri her zaman onu yöneten yasaların kaçınılmaz bir sonucudur... Bütün halklar için er-

demin bilgece bir yönetimin sonucu olduğundan nasıl şüphe edebiliriz?" diyor.

Bundan daha büyük bir yanlış olamaz.

3. Devrim sırasında burjuvazinin felsefi düşünceleri

Orta sınıftan bir Fransız'ın Devrim sırasındaki toplumsal ve siyasi görüşlerini söylemek hiç de kolay değil. Bu görüşler kardeşlik, eşitlik, halk egemenliği gibi, daha sonra birkaç bölümünü alıntılayacağımız İnsan Hakları Bildirgesi'nde özetlenecek birkaç formüle indirgenebilir.

On sekizinci yüzyıl filozoflarının Devrim'de etkin olan kişilerce pek sevildiği söylenemez. O dönemin konuşmalarında çok nadir bu filozoflardan alıntılar yapılmıştır. Yunanistan ve Roma'nın klasik dönemlerini akıllarından çıkaramayan bu yeni yöneticiler Platon'larını ve Plutarch'larını tekrar tekrar okuyorlardı. Onlar davranış kuralları, sade alışkanlıkları, yasalarıyla Sparta'nın anayasasını yeniden canlandırmak istiyorlardı.

Lycurgus, Solon, Miltiades, Manlius Torquatus, Brutus, Mucius Scævola, hatta efsanevi Minos bile kürsüde olduğu kadar tiyatroda da tanınan figürlerdi, halk onlar için çıldırıyordu. Antik çağ kahramanlarının gölgeleri devrimci meclislerde dolaşıyordu. Ancak gelecek kuşaklar onların yerine on sekizinci yüzyıl filozoflarının gölgelerini koydu.

Genellikle ince düşünceli filozoflardan etkilenmiş cesur yenilikçiler gibi gösterilen bu dönemdeki adamların, aslında yenilik yapmaya hiç niyetleri olmadığını, kendilerinin de

pek anlamadığı, tarihin sislerine gömülmüş bir geçmişe dönmeyi istediklerini görüyoruz.

Daha makul olanları, bu modellere dönmektense, Montesquieu ile Voltaire'in övgüler yağdırdığı, en sonunda bütün ulusların şiddetli buhranlardan geçmeden taklit edeceğinin düşünüldüğü İngiliz meşruti sistemini kabul etmeyi amaçlamıştır.

Bu insanların istekleri mevcut monarşiyi mükemmelleştirme arzusundan öteye gitmiyordu, onu yıkmak gibi bir arzuları yoktu. Ancak devrim sırasında insanlar genellikle düşündüklerinden çok daha farklı bir yola girerler. États Généraux'nun toplandığı sırada hiç kimse barışçı burjuvalarla yazın adamlarının yer aldığı bir devrimin tarihin en kana susamış diktatörlüklerinden birine dönüşeceğini tahmin edemezdi.

IV. BÖLÜM

Fransız Devrimi'yle ilgili psikolojik yanılsamalar

1. İlkel insan, doğal yaşama haline dönüş ve insan psikolojisi ile ilgili yanılsamalar

Daha önce de söylemiştik, ama bir kere daha yineleyelim: Bir öğretinin yanlışları o öğretinin yayılmasına engel değildir, dolayısıyla bizim burada ilgilenmemiz gereken bu öğretinin insanların zihinleri üzerindeki etkisidir.

Yanlış öğretilerin eleştirisi çoğu zaman pratik bir yarar getirmese de, psikolojik bir bakış açısından oldukça ilginçtir. İnsan zihninin nasıl çalıştığını anlamak isteyen bir psikolog, insan yaşamındaki yanılsamalar üzerinde her zaman dikkatlice düşünmelidir. Belki de tarihin hiçbir döneminde bu yanılsamalar, Devrim sırasında olduğu kadar derin etkide ve çok sayıda olmamıştır.

Bu yanılsamalardan en önemlisi ilk atalarımızla ve ilkel

toplumlarla ilgili çarpıcı görüş olmuştur. Antropoloji ilk atalarımızın yaşadığı koşulları henüz açıklamamış olduğundan, İncil'deki efsanelerin etkisi altında insanın Yaratıcı'nın ellerinden mükemmel bir şekilde çıktığı varsayılmıştır. Bu varsayımlara göre ilk toplumlar daha sonradan uygarlık tarafından yıkılmış modellerdir, insanlık onlara geri dönmelidir. Doğal yaşam haline geri dönüş çok kısa bir süre içinde toplu bir isteğe dönüşmüştür. "Yazılarımda ele aldığım temel ahlâk ilkesi, insanın adaleti ve düzeni seven, doğasında iyi bir varlık olduğudur" der Rousseau.

Günümüze kadar gelen kalıntılardan ilk atalarımızın yaşam koşullarını belirleyen modern bilim çok uzun zaman önce bu öğretinin yanlış olduğunu gösterdi. İlkel insan da, aynı modern yabani gibi, iyiliği, ahlâkı, acımayı bilmeyen, cahil ve zalim bir vahşiydi. Yalnızca ilkel dürtüleriyle hareket ediyordu, açlık onu mağarasından çıkarıp avının üstüne atıyor, nefret onu düşmanın üstüne saldırtıyordu. Akıl henüz doğmadığından, onun içgüdülerini denetleyemezdi.

Uygarlığın amacı, bütün devrimci inançların tersine, doğal yaşama geri dönmek değil, oradan kurtulmak olmuştur. Jakobenler, bir uygarlığın var olması için gerekli bütün toplumsal kısıtlamaları yıkarak, insanlığı yeniden o ilkel duruma sürüklemişler, siyasi bir topluluğu barbar bir sürüye çevirmişlerdir.

Bu teorisyenlerin insan doğasıyla ilgili düşünceleri, bir Romalı general için kehanetlerin gücü ne kadar önemli olabilirse, o kadar önemli olmuştur. Ancak insanları harekete geçiren nedenler olmalarıyla önemli bir etki taşımışlardır. Konvansiyon her zaman bu düşüncelerde güç kaynağı bulmuştur.

İlk atalarımızla ilgili yanlışlar mazur görülebilir yanlışlar-

dır, çünkü modern buluşlar onların gerçek yaşam koşullarını bize göstermeden önce hiçbir şey bilmiyorduk. Ama Devrim'de etkin olan kişilerin insan psikolojisi konusundaki bilgisizliklerini anlayabilmek çok daha zordur.

On sekizinci yüzyılın filozofları sanki en küçük bir gözlem yeteneğinden bile büsbütün yoksun gibidir. Çağdaşları arasında yaşarlar, ancak onları görüp anlayamazlar. Her şeyin ötesinde, halk zihniyetinin gerçek doğası hakkında şüpheleri yoktur. Halktan gelen bir insan onların gözünde hep o düşlerinde yarattıkları asılsız modele benzer. Psikolojiden ve tarihin derslerinden habersiz bu filozoflar, avam tabakasından gelen bir insanı doğasında iyi, sevecen, değerbilir, her zaman aklın sesini dinlemeye hazır biri gibi görmüşlerdir.

Meclis'teki konuşmalar bize bu yanılsamaların ne kadar derin olduğunu gösterir. Köylüler şatoyu yakmaya başladıklarında Meclis'tekiler çok şaşırmış, duygu yüklü konuşmalarla onlara seslenmiş, "iyi krala acı çektirmemeleri" için durmalarını söyleyerek yalvarmış, "erdemleriyle onu şaşırtmaları" için ant verdirmeye çalışmışlardı.

2. İnsanı Geçmişinden Koparmak ve Yasaların İnsanları Değiştirme Gücü İle İlgili Yanılsamalar

Devrimci kurumlara temel olan ilkelerden biri insanın geçmişinden kolayca koparılabileceği, kurumlar aracılığıyla bir toplumun her açıdan yenilenebileceğiydi. Zamanın yasa-koyucuları, aklın ışığı altında, model görevi görecek ilkel çağlar dışında bütün geçmişin yanlışlardan ve boş inançlardan oluşan bir mirası temsil ettiğine ikna olmuş, bu geçmişten

bütünüyle kopulması gerektiğine karar vermişlerdi. Amaçlarını daha iyi vurgulamak için, yeni bir çağ açtılar, takvimi, ayların ve mevsimlerin adlarını değiştirdiler.

Bütün insanların benzer olduğunu varsayarak, insan ırkı için yasalar düzenleyebileceklerini düşündüler. Condorcet "İyi bir yasa, tıpkı bir geometri teoreminin bütün herkes için doğru olması gibi, bütün insanlar için iyi olmalıdır" sözlerini söylerken apaçık bir doğruyu dile getirdiğini düşünüyordu.

Devrim teorisyenleri, görünür nesneler dünyasının ötesindekileri, bu nesneleri harekete geçiren gizli kaynakları hiç algılayamadılar. Yaptıkları yanlışların büyüklüğünü, hangi türden olursa olsun, bir canlı varlığın geçmişine ne kadar bağımlı olduğunu görebilmeleri için biyolojik ilerlemelerle dolu bir yüzyılın geçmesi gerekiyordu.

Devrim'in reformcuları geçmişi anlamadan geçmişin etkileriyle sürekli çatışmaya giriyorlardı. Onlar geçmişi yıkmak istediler, ama sonunda geçmiş onları yıktı.

Yasa-koyucuların yasalarla kurumların mutlak gücüne olan inançları Devrim'in sonunda sarsıldı, ancak başlangıçta inançları tamdı. Grégoire, Kurucu Meclis'in kürsüsünden şunları söylediğinde hiç şaşkınlık yaratmamıştı: "İsteseydik dini değiştirirdik, ama değiştirmek istemiyoruz." Daha sonradan değiştirmek istediklerini ve çabalarının nasıl bir başarısızlıkla sonuçlandığını biliyoruz.

Jakobenlerin ellerinde başarı için gerekli bütün araçlar vardı. En zorba istibdat yönetimlerinden biri sayesinde, bütün engeller ortadan kaldırılmış, dayatmayı sevdikleri yasalar hep kabul edilmişti. Şiddet, yıkıp yakma, yağmalama, soykırım, genel karmaşa dolu on yıllık bir dönemden sonra, güçsüzlükleri öyle bir ortaya çıktı ki, toptan reddedildiler.

Daha sonra bütün Fransa'nın istediği diktatör onların yıktıkları şeylerin büyük bölümünü yeniden kurdu.

Jakobenlerin saf aklın yolunda toplumu yeniden kurma çabaları çok ilginç bir deney ortaya koyuyor. İnsanlık bu deneyi o kadar geniş boyutta belki de bir daha asla yaşamayacak.

Bundan çıkarılan ders çok büyük olsa da, bazı zihniyetler için bu ders yeterli olmamış gibi görünüyor; çünkü bugün bile Sosyalistlerin toplumu kendi hayali planlarına göre baştan aşağıya yeniden kurmak istediklerini duyuyoruz.

3. Büyük devrimci ilkelerin teorik değerleriyle ilgili yanılsamalar

Yeni bir düzen kurmayı amaçlayan Devrim'in temel ilkeleri 1789, 1793 ve 1795 yıllarında kaleme alınan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgeleri'nde yer alır. Bu üç bildirge de "egemenlik ulusundur ilkesi"ni kabul eder.

Öteki bölümlerde ise, üç Bildirge, farklı noktalarda, özellikle de eşitlik konusunda, farklı görüşler içerir. 1789 Bildirgesi, 1. Madde'de şunu belirtir: "İnsanlar özgür ve eşit haklarla doğarlar, öyle kalırlar." 1793 Bildirgesi bunu daha öteye taşır ve 3. Madde'de bize şunları söyler: "İnsanlar doğalarında özgürdür." 1795 Bildirgesi ise 3. Madde'sinde daha ılımlıdır: "Eşitlik yasaya dayanır ve herkes için aynıdır." Bunun yanı sıra, üçüncü Bildirge, haklardan söz ettikten sonra, görevleri de belirtmekte yarar görür. Ahlaki bakışı aynı İncil'inki gibidir. 2. Madde'ye göre: "Bir insanın ve yurttaşın bütün görevleri doğası gereği herkesin yüreğine işlenmiş şu iki il-

kede yatar: Başkalarının sana yapmasını istemediğin bir şeyi sen de başkalarına yapma; başkalarından görmeyi arzuladığın iyiliği sürekli sen de başkalarına yap."

Bu bildirilerin asıl önemli bölümleri, gerçekten etkisini sürdüren bölümleri, eşitlik ve halk egemenliği ile ilgili bölümlerdir.

Rasyonel anlamı zayıf olsa bile, Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik sözcüklerinden oluşan Cumhuriyetçi parola çok önemli bir rol oynamıştır.

Yüreklerimize işleninceye kadar birçok duvarda yazılı kalacak olan bu sihirli formülün, eski büyücülerin bazı sözcüklere atfettiği doğaüstü bir gücü vardır.

Bu formül, vaatlerinin yarattığı yeni umutlar sayesinde, önemli ölçüde yaygınlık kazandı. Binlerce insan onun uğruna yaşamlarını feda etti. Günümüzde bile dünyanın herhangi bir bölgesinde bir devrim olsa yine aynı formüle başvuruluyor.

Seçenler için aşırı mutluluk vaat eden bu formül, herkesin kendi arzuları, nefretleri ve umutları doğrultusunda özgürce yorumlayabileceği, sınırsız sayıda düşler çağrıştıran cümleler kategorisine girer. İnanç konusuna gelindiğinde, sözcüklerin gerçek anlamının pek önemi yoktur; onları önemli kılan insanların onlara verdikleri anlamlardır.

Devrimci söz oyununu oluşturan üç ilke arasında en verimli sonuçlar doğuranı eşitlik ilkesidir. Bu kitabın bir başka bölümünde bu ilkenin bugüne kadar ayakta kalan ve hâlâ verimli sonuçlar doğuran tek ilke olduğunu göreceğiz.

Dünyaya eşitlik düşüncesini getiren tabii ki Devrim değildi. Yunan cumhuriyetlerine gitmeden eşitlik teorisinin en açık biçimiyle Hıristiyanlık ve Müslümanlık'ta öğretildiğini

söyleyebiliriz. Tek bir Tanrı'nın kulu olan bütün insanlar O'nun önünde eşittir ve ancak erdemlerine göre yargılanırlar. Ruhların Tanrı önünde eşitliği dogması hem Müslümanlar, hem de Hıristiyanlar için vazgeçilmez bir dogmaydı.

Ancak bir ilkeyi ilan etmek onun gözetilmesini güvence altına almaya yetmez. Hıristiyan Kilisesi kısa sürede teorik eşitlikten vazgeçmek zorunda kaldı, Devrimciler de ancak nutuklarında eşitliği hatırladılar.

"Eşitlik" sözcüğünün anlamı kullanan kişiye göre değişir. Bu sözcük genellikle gerçek anlamına ters düşen duyguları saklamak için kullanılır, kendi üstünde kimsenin olmaması gibi kaçınılmaz bir gereksinimi temsil eder, bu gereksinim aynı derecede kuvvetli bir başka arzuyla, herkesin üstünde olmak arzusuyla birleşir. Hem Devrim sırasındaki hem de günümüzdeki Jakobenler için, "eşitlik" sözcüğü bütün üstünlüklerden nefret edilmesi anlamını içerir. Bu kişiler üstünlüğü ortadan kaldırmak için davranış biçimlerini, görenekleri, konumları tek-tipleştirmeye çalışırlar. Kendi uyguladıkları dışındaki bütün despotluklar onların gözünde iğrençtir.

Doğal eşitsizliklerin önüne geçemedikleri için onların varlığını inkar ederler. İkinci İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1793), kanıtların tersine, "herkes doğa gereği eşittir" ilkesini savunur.

Devrimcilerin çoğundaki ateşli eşitlik arzusu aslında yalnızca şiddetli bir eşitsizlik gereksinimini gizlemektedir. Napoleon eski soyluluk sıfatlarını ve nişanlarını yeniden koymak zorunda kalmıştı. Taine, en fanatik devrimciler arasında kullanılmaya en yatkın hükmetme araçlarına rastlanıldığını gösterdikten sonra şunları söyler:

"Özgürlük ve eşitlik adına verilen bütün vaatlerden son-

ra, birdenbire, alt konumlarda olanlarda bile, buyurucu içgüdüler, yönetme gereksinimi ve birçok durumda paraya ya da zevke duyulan bir açlık ortaya çıktı. Kamu Güvenliği Komitesi'nin delegesi ile İmparatorluğun bakanı, valisi ya da vali yardımcısı arasındaki fark çok azdır: iki farklı kostüm içindeki aynı adamdır bunlar, biri carmagnole, öbürü de şeritli ceket giymektedir."

Eşitlik dogmasının ilk sonucu burjuvazinin halk egemenliğini ilan etmesi olmuştur. Bunun dışında bu egemenlik bütün Devrim boyunca teorinin ötesine geçememiştir.

Devrim'in kalıcı mirası otorite ilkesidir. Cumhuriyetçi söz oyunları içinde bu ilkeye genellikle eşlik eden "özgürlük" ve "kardeşlik" terimlerinin asla bu kadar büyük etkileri olmamıştır. Hatta Devrim ve İmparatorluk sırasında bu terimlerin nutukları süslemek dışında hiçbir etkisi olmadığını söyleyebiliriz.

Bu iki terimin daha sonra da pek bir etkisi olmamıştır. Kardeşlik hiçbir zaman gerçekleşmemiş, halklar da özgürlüğü pek umursamamıştır. Bugün işçilerimiz özgürlüklerini büsbütün sendikalarına teslim etmişlerdir.

Özetlemek gerekirse; Cumhuriyetçi parola uygulamaya çok az geçirilmiş, ama çok büyük bir etki bırakmıştır. Fransız Devrimi'nden geriye insanların zihninde Devrim'in ilkelerini özetleyen ve Devrim ordularınca bütün Avrupa'ya yayılan üç bilindik sözcükten başka bir şey kalmamıştır.

II. CİLT

DEVRİM SIRASINDA ETKİN OLAN RASYONEL, DUYGUSAL, MİSTİK VE KOLEKTİF ÖĞELER

Kurucu Meclis'in Psikolojisi

1. Fransız Devrimi sırasında etkin olan psikolojik öğeler

Fransız Devrimi'nin hem ortaya çıkışında hem de devrim sırasında rasyonel, duygusal, mistik ve kolektif yapıdaki öğeler etkindi, bu kategorilerden her biri ayrı bir mantığa göre işliyordu. Daha önce de söylediğim gibi, birçok tarihçi, bu etkenlerin her birinin farklı etkilerini ayrıştıramadığı için, bu dönemi çok kayıtsızca yorumlamıştır.

Genellikle açıklama amacıyla başvurulan rasyonel öğenin aslında çok az bir etkisi olmuştur. Devrim için yolu açmış, başlangıçta, yalnızca orta-sınıfın katıldığı zamanlarda etkisini sürdürmüştür. Rasyonel öğenin işleyişi, vergi reformu, hiçbir işlevi olmayan soylular sınıfının ayrıcalıklarının kaldırılması gibi, o zaman önerilen yasa tasarılarının birçoğunda görülebilir.

Devrim halka iner inmez, rasyonel öğelerin etkisi, duygusal ve kolektif öğelerin önünde hızla eriyip gitti. Devrimci inancın temelini oluşturan mistik öğeler ise orduyu ateşledi ve yeni inancı bütün dünyaya yaydı.

Bu çeşitli öğelerin hem olaylardaki hem de bireylerin psikolojisindeki rollerini göreceğiz. Belki de bu öğelerden en önemlisi mistik öğe. Devrim'i dini bir inancın oluşumu gibi görmezsek tam olarak kavrayamayız. Daha önce bütün inançlarla ilgili söylediklerim Devrim için de geçerlidir. Örneğin, Reform ile ilgili olan bölümü düşünecek olursak, Reform ile Devrim arasındaki bağlantı bir analojinin ötesindedir.

İnançlardaki azıcık rasyonel değeri gösterebilmek için bir sürü zaman harcamış olan filozoflar, bugün artık onların işlevini daha iyi anlamaya başladılar. İnançların bir uygarlığın bütün öğelerini değiştirmeye yetecek güçteki tek etken olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar.

İnsanlara kendilerini akıldan bağımsız olarak dayatan inançların düşünce ve duyguları tek bir doğrultuya yöneltme güçleri vardır. Saf aklın asla böyle bir gücü olmamıştır, çünkü akıl hiçbir zaman insanların yüreklerini tutuşturmamıştır.

Devrim'in kısa sürede büründüğü dini görüntü, yayılma gücünü, elde ettiği ve koruduğu saygınlığı açıklar.

Bu yeni anıtın aynı yeni bir dinin temeli gibi kabul edilmesi gerektiğini ancak birkaç tarihçi anlamıştır. Bunu algılayabilenlerden ilki Tocqueville'in kavrayışı güçlü zekasıdır sanırım.

"Fransız Devrimi dini bir devrim gibi ilerleyen ve dini bir devrimin bazı özelliklerini üstlenen siyasi bir devrimdi" de-

miştir Tocqueville. "Şimdi hangi düzenli ve tipik özellikler açısından Fransız Devrimi'nin dini bir devrime benzediğini görelim: Aynı bir dini devrim gibi çok uzak ve geniş alanlara yayılmakla kalmadı, bu yayılmayı vaaz ve propagandayla sağladı. İnsanları inancından döndüren, içeride olduğu kadar, dışarıda yabancılara da tutkuyla kabul ettirilmeye çalışılan siyasi bir devrim: bunun ne kadar alışılmamış bir şey olduğunu düşünün."

Devrim'in dini yönü kabul edildiğinde, bununla birlikte gelen öfke ve yıkım da kolayca açıklanabilir. Tarih bize dinlerin doğuşunda da böyle olaylar yaşandığını gösterir. Devrim'in zafer kazanmış tanrıların havarilerinden bekledikleri şiddet ve hoşgörüsüzlüğe yol açması kaçınılmazdı. Devrim yirmi yıl boyunca Avrupa'yı birbirine kattı, Fransa'yı yaktı yıktı, milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlandı, ülkenin birçok kere istila edilmesine yol açtı. Fakat değişmez bir kuralın gereği olarak, ancak böyle felaketler sonucunda, bir halk inançlarını değiştirebilir.

İnançların temelini her zaman mistik öğe oluştursa da, bazen ona duygusal ve rasyonel öğeler de çabucak eklenebilir. Bir inanç duygusal alan içinde yer alan grup duyguları, tutkuları ve çıkarlarının gelişimine de katkıda bulunur. Sonunda akıl bütün bunları sarıp sarmalar, hiçbir rol almadığı olaylar için haklı gerekçeler bulmaya çalışır.

Devrim sırasında herkes bu yeni inanca kendi isteğine göre farklı bir rasyonel kılıf geçirmeye çalıştı. İnsanlar Devrim'de uzun bir zamandır acısını çektikleri dini ve siyasi despotizmlerle hiyerarşilerin bastırılışını gördüler. Goethe gibi yazarlar ile Kant gibi düşünürler Devrim'de aklın zaferini gördüklerini sandılar. Humboldt gibi yabancılar "özgürlük

havasını içine çekmek ve despotizmin cenaze törenine yardım etmek üzere" Fransa'ya geldiler.

Bu entelektüel yanılsamalar uzun sürmedi. Olayların gelişimi kısa sürede bu düşün gerçek temellerini ortaya çıkardı.

2. Ancien Regime'in Çözülüşü ve États Généraux'nun Toplanışı

Devrimler eyleme geçirilmeden önce, insanların zihinlerinde tasarlanırlar. Daha önceden belirttiğimiz nedenlerle ortaya çıkışı hazırlanan Fransız Devrimi XVI. Louis yönetimiyle eyleme dönüştürüldü. Her geçen gün hoşnutsuzluğu ve tenkitçiliği artan orta sınıflar taleplerini arttırıyordu. Herkes Reform istiyordu.

XVI. Louis Reform'un gerekliliğini tamamıyla anlamıştı, ancak ruhban sınıfına ve soylulara bunu kabul ettiremeyecek kadar güçsüzdü. Malesherbes ve Turgot gibi Reformcu bakanlarını bile elinde tutamadı. Açlıklar ve artan vergilerle bütün sınıflar gittikçe yoksullaştı, Saray'ın gelirleri genel sıkıntıyla büyük bir karşıtlık oluşturuyordu.

Mali durumu düzeltmeleri için çağrılmış olan eşraf eşit vergilendirme sistemine karşı çıktı, Parlamento'nun onay bile vermediği birkaç önemsiz reformu önerdiler. Parlamento'nun dağıtılması kaçınılmazdı. Öteki bölgelerdeki parlementler de Paris'teki ile aynı nedenden ötürü dağıtıldılar. Bu parlementler iki yüz yıldır hiç toplanmamış olan États Généraux'nun toplanması talebini bütün Fransa'ya yaydılar.

Karar alınmıştı: 100.000'ini din adamlarının, 150.000'ini

soyluların oluşturduğu Fransa, temsilcilerini meclise gönderdi. Toplam 1.200 temsilci vardı, bunlardan 578'i çoğunlukla yargıç, avukat ve doktorlardan oluşan tiers état'dandı. Ruhban sınıfının 300 temsilcisinden 200'ü avam tabakasından geliyordu, bunlar soylularla ruhban sınıfına karşı tiers état ile birleştiler.

İlk oturumdan başlayarak farklı toplumsal konumlardan, (dolayısıyla) farklı zihniyetlerden gelen temsilciler arasında fikir çatışmaları çıktı. Ayrıcalıklı temsilcilerin gösterişli giysileri tiers état'nın silik giysileriyle yan yana geldiğinde küçük düşürücü bir karşıtlık oluşturuyordu.

İlk oturumda soylularla ruhban sınıfı sınıflarının ayrıcalıkları gereği kralın önünde başlarmda şapkalarıyla duruyorlardı. Tiers état'dan gelenler de onları taklit etmek istediler, ancak ayrıcalıklı üyeler buna karşı çıktı. Ertesi gün örselenmiş öz-sevginin sesi daha fazla duyulmaya başladı. Tiers état'nın temsilcileri ayrı salonlarda oturan soylularla din adamlarını güçlerini kanıtlamak üzere bir arada oturmaya çağırdı. Soylular buna karşı çıktı. Görüşmeler bir aydan daha uzun sürdü. En sonunda tiers état'nın temsilcileri, piskopos Siéyès'in önerisi üzerine, Ulusal Meclis'i kurduklarını ilan ettiler. Bu noktadan sonra Devrim kendi çizgisinde ilerledi.

3. Kurucu Meclis

Siyasi bir meclisin gücü her şeyden önce muhaliflerinin güçsüzlüğünde yatar. Karşılaştığı hafif direnişe şaşıran, bir avuç hatibin yönlendirici etkisiyle coşan Kurucu Meclis, ilk otu-

rumlarından başlayarak, egemen bir organ gibi hareket etti. Her şeyden önemlisi vergi koyma gücünü kendi üstüne geçirdi, bu kraliyetin ayrıcalıklı haklarından birinin ciddi biçimde çiğnenmesi anlamına geliyordu.

XVI. Louis'nin bunun karşısındaki direnişi çok zayıf kaldı. Kral Meclis'in toplandığı salonu kapatmakla yetindi. Temsilciler bundan sonra tenis kortunda buluşmaya başladılar ve kraliyetin Anayasa'ya dayanması değişmez bir gerçek olarak kabul edilinceye kadar dağılmamaya yemin ettiler.

Ruhban sınıfının temsilcilerinden çoğu da onlara katıldı. Kral Meclis temsilcilerinin aldığı kararı feshetti ve bütün temsilcilerin görevlerinden ayrılmalarını emretti. Baş tören sorumlusu Dreux-Brézé Markisi, onları kralın emrine uymaya çağırınca, Meclis Başkanı "ulusun meclisi emir alamaz" yanıtını verdi; Mirabeau da, kralın elçisine, ulusun iradesiyle toplanmış bulunan Meclis'in ancak süngünün ucunda geri çekileceğini söyledi. Sonuçta yenilgiyi kabul eden yine kral oldu.

9 Haziran'da temsilcilerin toplantısı Kurucu Meclis adını aldı. Kral yüzyıllardır ilk kez yeni bir gücün, daha önceden görmezden gelinmiş, halkın seçtiği temsilcilerden oluşan gücün varlığını tanımak zorunda kalmıştı. Mutlak monarşi dönemi kapanmıştı.

Kendini gittikçe daha da ciddi bir tehdit altında hissetmeye başlayan XVI. Louis, yabancı kiralık askerlerden oluşan birkaç birliği Versailles'a çağırdı. Meclis bu birliklerin geri çekilmesini istedi. Kral bu isteği reddetti, Necker'i kovarak yerine aşırı derecede otoriter kişiliğiyle tanınan Mareşal de Broglie'yi getirdi.

Ancak Meclis'in de güçlü destekçileri vardı. Camille Des-

moulins gibi hatipler yığınları özgürlüğü savunmaya çağıran nutuklar verdiler. Tehlike çanlarını çaldılar, 12.000 kişilik bir halk ordusu topladılar, İnvalides'den tüfekleri ve topları aldılar, 14 Temmuz'da silahlı milisler Bastille'e doğru yürümeye başladı. Yeterli savunulmayan kale birkaç saat içinde ele geçirildi. Kalenin içinde biri deli, dördü de hüküm yemiş yedi tutuklu vardı.

Keyfi iktidarın kurbanı olan birçok kişinin hapsedildiği Bastille, zihinlerde krallık yönetimini simgeliyordu; ama Bastille'i yıkanlar aslında Bastille'de acı çekmemiş insanlardı. Burada soylular sınıfının dışında birinin hapsedilmesi nadir rastlanılır bir durumdu.

Bu kalenin ele geçirilişinin etkisi günümüze kadar sürdü. M. Rambaud gibi ciddi tarihçiler, "Bastille'in ele geçirilişi, yalnızca Fransa tarihinde değil, bütün Avrupa tarihinde bir doruktur, dünya tarihinde de yeni bir çağ açmıştır" iddiasında bulunmuşlardır.

Bu türden bir safdillik biraz aşırıdır. Olayın önemi, halkın daha önceden güçlü olan bir otoritenin güçsüzlüğünün açık bir kanıtını ilk kez algılaması gibi psikolojik bir olguda yatar.

Otorite ilkesi halkın zihninde hasar görünce çok çabuk çözülür. En önemli kalesini halk saldırılarına karşı koruyamayan bir kraldan ne beklenebilir ki? Her şeye kadir olduğu varsayılan hükümdar artık gücünü yitirmişti.

Bastille'in ele geçirilişi Devrim sırasında çok yaygın olan düşünce sirayeti olgusunun başlangıcıydı. Yabancı kiralık askerler, bu harekette neredeyse hiçbir çıkarları olmamalarına karşın, isyan belirtileri göstermeye başladılar. XVI. Louis bu birliklerin dağılmasını kabullenmek zorunda kaldı. Necker'i göreve geri çağırdı, Hôtel de Ville'e gitti, orada bulunu-

şuyla emrivakileri onaylamış oldu, Ulusal Muhafız Birliği kumandanı La Fayette'in verdiği kırmızı, beyaz, mavi renkler taşıyan, Paris'in ve kralın renklerini birleştiren yeni kokardı kabul etti.

Bastille'in ele geçirilişiyle sonuçlanan ayaklanmayı "tarihte bir doruk" gibi nitelendirmek yanlış olsa da, bu olayın halk hareketinin başlangıcını gösteren an olduğunu söyleyebiliriz. Silahlanmış halk bundan sonra devrimci meclislerin müzakerelerine her gün müdahale etmeye başladı ve alınan kararları ciddi biçimde etkiledi.

Halkın, halk egemenliği dogmasıyla uyum içindeki bu müdahaleleri birçok Devrim tarihçisinin saygı dolu hayranlığını kazandı. Yığın psikolojisinin yüzeysel bir incelemesi bile, halk denilen bu mistik varlığın aslında birkaç liderin iradesini dile getirmekten başka bir şey yapmadığını hemen gösterirdi. Halk Bastille'i ele geçirdi, Tuilieres Sarayı'na saldırdı, Konvansiyon'u işgal etti gibi şeyler söylemek doğru değildir; bazı liderler (genellikle kulüpler aracılığıyla) avam tabakasından silahlı çeteleri birleştirmişler, onları Bastille'e ya da Tuilieres Sarayı'na doğru yöneltmişlerdir. Devrim sırasında aynı yığınlar başlarındaki liderlere göre birbirinin tam karşıtı taraflara saldırmışlar ya da bunları savunmuşlardır. Bir yığının liderininkinden başka bir görüşü yoktur.

En etkili telkin yollarından biri örnek göstermek olduğundan, Bastille'in alınışını kaçınılmaz olarak başka kalelerin yıkımı izledi. Küçük Bastille'ler gibi kabul edilen birçok şato, kendi kalelerini yıkan Parislileri taklit etmek isteyen köylülerce yakıldı. Toprak sahiplerinin evleri feodal hakların getirdiği sıfatları taşıdığından, bunu daha da büyük bir öfkeyle gerçekleştirdiler. Bu bir tür Jacquerie'ydi.

Kralın karşısında çok gururlu ve kibirli olan Kurucu Meclis, halkın karşısında aynı kendisinden sonra gelecek bütün devrimci meclisler gibi, aşırı derecede ödlekti.

4 Ağustos gecesindeki kargaşalara son vermek isteyen Meclis, soylular sınıfından Vikont Noailles'in önerisi üzerine, toprak sahiplerinin haklarının kaldırılmasını oylamayla kabul etti. Bu karar soyluların ayrıcalıklarını bir vuruşta kaldırmasına karşın, oylama gözyaşları ve kucaklaşmalar içinde gerçekleştirildi. Bir yığın içinde, özellikle de korkuyla ezilmiş bir meclis içinde, duyguların nasıl çabucak insandan insana geçebildiğini düşündüğümüzde, bu tür duygusal coşkunlukları kolayca açıklayabiliriz.

Eğer soylular haklarından birkaç yıl önce vazgeçmiş olsalardı, Devrim hiç kuşkusuz gerçekleşmeyecekti, ancak artık bunun için çok geçti. Başka çare kalmayınca teslim oluyorsanız, teslim olduğunuz kişilerin taleplerini arttırmaktan başka bir şey yapmazsınız. Siyasette her zaman ileriye bakmalı, teslim olmak zorunda kalmadan çok daha önce teslim olmalıdır.

XVI. Louis, Meclis'in 4 Ağustos gecesi aldığı kararları onaylayıp onaylamamak konusunda iki ay tereddütte kaldı. Versailles'a çekildi. Liderler, sarayda büyük miktarda ekmek istifi olduğunu söyleyerek, halktan erkekli kadınlı 7.000 ya da 8.000 kişilik bir güruhu oraya gönderdiler. Sarayın parmaklıkları zorlandı, bazı muhafızlar öldürüldü, kral ve ailesi, öldürülen askerlerin kafalarını mızraklarının ucuna geçirmiş, çığlık çığlığa bağrışan bir yığının içinden Paris'e kaçmak zorunda kaldı. Korkunç yolculuk altı saat sürdü. Bu olaylar daha sonradan Ekim "günleri" diye anıldı.

Halkın gücü gittikçe arttı; aslında kral da, bütün meclis

gibi, halkın ellerindeydi; yani, kulüplerle liderlerinin insafına kalmıştı. Bu halk gücü yaklaşık on yıl boyunca egemenliğini sürdürdü, Devrim de tümüyle bu gücün bir eseriydi.

Meclis, tek egemenliğin halkta bulunduğunu ilan etmesine karşın, teorik beklentilerinin çok ötesine gitmiş ayaklanmalardan da utanç duyuyordu. İnsanlığın sonsuz mutluluğunu sağlayacağı kesin bir anayasa tasarlarken, düzenin yeniden geleceğini umuyordu.

Bütün Devrim boyunca meclislerin en başta gelen meşguliyetlerinden birinin anayasa düzenlemek, yürürlükten kaldırmak, sonra yeniden düzenlemek olduğunu biliyoruz. Teorisyenler, bugün de olduğu gibi, anayasalarda toplumu dönüştürme gücünün olduğunu varsaymışlardı; dolayısıyla, Meclis üstüne düşen bu görevi görmezden gelemezdi. Bu sırada ilkelerini özetleyen görkemli bir İnsan Hakları Bildirgesi yayımladı.

Anayasanın, duyuruların, bildirgelerle nutukların halk hareketleri üzerinde de, Meclis'in içinde her geçen gün sayısı artan muhalifler üzerinde de hiçbir etkisi yoktu. Bu muhalifler kulüplerden destek gören ilerici taraftın yükselişine gittikçe daha fazla kapılmaya başladılar. Danton, Camille Desmoulins, daha sonra da Marat ve Hébert avam tabakasını nutukları ve dergileriyle coşturdular. Meclis sonunda aşırılıkların bulunduğu yokuştan hızla inmeye başlamıştı.

Bütün bu kargaşa sırasında ülkenin mali durumu düzelmiyordu. Sonunda hayırsever konuşmaların bu perişan durumu değiştirmeyeceğini anlayan ve iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalan Meclis, 2 Kasım 1789'da Kilise mallarına el konulması kararını aldı. Kilise'nin inananlardan topladığı vergilerden oluşan geliri 8.000.000 sterlini buluyordu, malların

aşağı yukarı 120.000.000 sterlin değerinde olduğu tahmin ediliyordu. Bunlar Fransa'nın üçte birine sahip olan yüzlerce papaz ve psikopos arasında paylaşılıyordu. Kamulaştırıldıktan sonra "ulusal mülk" adını alan bu mallar ilk olarak 400.000.000 frank (16.000.000 sterlin) tutarında basılan assignat'ların güvencesi oldu. Başlangıçta bunlar halktan kabul gördü, ancak Directoire ve Konvansiyon yönetimleri sırasında o kadar çok para basıldı ki (45.000.000.000 frank ya da 1.800.000.000 sterlin tutarında assignat basıldı bu dönemde), sonunda yüz livre değerindeki bir assignat ancak birkaç metelik eder duruma geldi.

Güçten düşmüş Louis, danışmanlarının tavsiyeleri üzerine, alınan kararları onaylamayarak Meclis'le mücadele etmeye çalıştı.

Liderlerin günlük telkinleri ve düşünce sirayetinin etkisi altında, devrimci hareket, Meclis'ten bağımsız olarak, hatta çoğu zaman da Meclis'e ters düşerek her yere yayıldı.

Kasaba ve köylerde Ulusal Muhafız Birliği'nin yerel kollarınca korunan devrimci belediyeler kuruldu. Komşu kasabalar eğer bir gün gerekirse kendilerini savunmak için karşılıklı anlaşmalar yapmak üzere toplandılar. Böylece federasyonlar oluştu, bütün bunlar sonunda birleşti; Ulusal Muhafızlar'dan 14.000'i Paris'e gönderildi, bunlar 14 Temmuz 1790'da Champ-de-Mars'ta toplandılar. Kral burada Ulusal Meclis'in çıkardığı Anayasa'yı koruyacağına yemin etti.

Bu boş yemine karşın, monarşinin babadan oğla geçen haklara dayanan ilkeleriyle Meclis'in ilan ettiği ilkeler arasında hiçbir uzlaşma olamayacağı her geçen gün daha iyi anlaşılıyordu.

Kendini tamamıyla güçsüz hisseden kral kaçmaktan baş-

ka bir çare düşünemedi. Varennes'de yakalanınca bir tutuklu olarak Paris'e geri getirildi ve Tuileries Sarayı'nda hapsedildi. Hâlâ aşırı derecede kral yanlısı olan Meclis, onun iktidarını geçici bir süre için askıya aldı ve yönetim görevini tümden üstlenmeyi kararlaştırdı.

Hiçbir hükümdar kendisini Louis'nin kaçtığı sıradaki kadar zor bir durumda bulmamıştır. Richelieu'nün dehası bile onu bu durumdan kurtaramazdı. Kralın başından beri güvenebileceği tek savunma yolu da başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Kurucu Meclis'in var olduğu süre boyunca hem Fransızlar'ın hem de Meclis'tekilerin büyük bir çoğunluğu kraliyet yönetimi yanlısıydı; eğer kral liberal bir monarşiye razı gelseydi, belki de iktidarda kalmayı başaracaktı. Louis'nin Meclis'le uzlaşmaya varabilmesi için böylesi küçük bir şeye söz vermesi gerekiyordu.

Verilecek söz küçüktü belki ama, onun düşünce yapısına göre bu küçük sözün verilmesi kesinlikle imkansızdı. Atalarından miras kalan bu monarşi mekanizmasını değiştirmeye razı gelse, atalarının ruhları yerlerinden kalkar önüne çıkardı. Buna karşın yine de böyle bir şeye kalkışsa ailesinden, din adamlarından, Saray'dan gelecek tepkilerin altından kalkamazdı. Monarşinin temelini oluşturan iki eski kast, soylular ve din adamları, o sıralarda neredeyse kralın kendisi kadar güçlüydü. Meclis'in emirlerini kabul edermiş gibi davrandığında ise, ya zorunda kaldığı için ya da zaman kazanmak için böyle davranıyordu. Yabancı güçlere başvurması ise, bütün doğal savunma yolları başarısızlıkla sonuçlanmış çaresiz bir insanın kararlılığını gösteriyordu.

Kral, özellikle de kraliçe, yüzyıllardır Fransa'nın rakibi olmuş Avusturya'dan gelebilecek bir yardım gibi garip hayal-

lere kapıldı. Avusturya istemeye istemeye kralın yardımına gelecek olsa bile, bu ancak çok büyük bir ödül beklentisiyle olabilirdi. Kral en sonunda kendisinden beklenilen karşılığın Alsace, Alpler ve Navarre'dan oluştuğunu anladı.

Meclis'i çok fazla kraliyet yanlısı bulan kulüplerin liderleri halkı Meclis'in üstüne saldı. XVI. Louis'nin mahkemesini yürütmek üzere Meclis'in yeni bir kurucu güç toplamasını talep eden bir dilekçe imzalandı.

Her şeye karşın monarşik olan, Devrim'in aşırı derecede demagojik bir özellik kazanmaya başladığını düşünen Meclis, halkın eylemlerine karşı kendini savunma kararı aldı. La Fayette'in yönettiği bir Ulusal Muhafız Birliği taburu kalabalığı dağıtmak üzere Champ-de-Mars'a gönderildi. Burada toplananlardan ellisi öldü.

Meclis bu zayıf direnişini uzun süre sürdüremedi. Halktan aşırı derecede korktuğundan, krala karşı kibrini gittikçe arttırdı, her geçen gün kralın elinden ayrıcalıklarının ve otoritesinin bir bölümünü aldı. Kral artık başkalarının isteklerini yerine getirmek zorunda olan bir memurdan pek farklı değildi.

Meclis kralın elinden aldığı otoriteyi kendisi kullanabileceğini sandı, ancak bu Meclis'in gücünü aşıyordu. Bu kadar çok bölünmüş bir güç her zaman zayıftır. Mirabeau "Hiçbir şey altı yüz kişinin egemen otoritesinden daha kötü olamaz" demiştir.

Devlet'in bütün güçlerini kendisinde toplayacağını ve bu güçleri XVI. Louis gibi kullanabileceğini sanan Meclis sonunda bunların hiçbirini kullanamadı.

Meclis'in otoritesi düştükçe anarşi arttı. Halk içindeki liderler sürekli ortalığı karıştırıyorlardı. İsyan ve ayaklanma

tek güç haline geldi. Meclis her gün tehditler ve taleplerle gelen kaba ve buyurucu heyetlerce işgal ediliyordu.

Meclis'in korkunun gerginliği içinde sürekli boyun eğdiği bütün bu halk hareketleri hiç de kendiliğinden gelişmiyordu. Bu hareketler aslında Meclis'in yanı sıra başka güçlerin (kulüpler ve Komün) varlığını gösteriyordu.

Bu kulüplerin en güçlüsü çok kısa bir süre içinde ülke çapında her biri merkezi organa bağlı beş yüz kola yayılan Jakobenler Kulübü'ydü. Bütün devrim boyunca bu kulübün baskın bir etkisi oldu. Bu kulüp önce Meclis'in, sonra da Fransa'nın lideri oldu; tek rakibi yalnızca Paris'te etkin olan isyancı Komün'dü.

Ulusal Meclis'in güçsüzlüğü ve başarısızlıkları onu halkın gözünden iyice düşürdü. Meclis bu durumun farkındaydı, her geçen gün daha da güçsüzleştiğini hissedince yeni anayasanın daha çabuk çıkarılması kararını aldı, böylece kendisini feshedebilecekti. Fazlasıyla düşüncesizce olan son eylemi ise, Kurucu Meclis'in hiçbir üyesinin Yasama Meclisi'ne seçilemeyeceği kararını çıkartmaktı. Bunun sonucunda Yasama Meclisi'nin üyeleri kendilerinden öncekilerin kazandıkları deneyimlerden yoksun bırakıldılar.

Anayasa 3 Eylül'de tamamlandı ve 13 Eylül'de Meclis'in bütün yetkilerini geri verdiği kral tarafından onaylandı.

Bu anayasa temsiliyete dayanan bir hükümet kurdu; halkın seçtiği temsilcilere yasama yetkisini, krala ise yürütme yetkisini ve Meclis'in çıkardığı kararları veto etme hakkını verdi. Eski bölgelerin yerini yeni yönetim bölgeleri aldı. Eski vergilendirme sisteminin yerine bugün de yürürlükte olan doğrudan ve dolaylı vergiler getirildi.

Yönetim bölgelerini değiştiren ve bütün eski toplumsal

örgütlenmeleri yıkan Meclis, ülkenin dini örgütlenişini değiştirebilecek kadar güçlü olduğunu düşündü. Ruhban sınıfının üyelerini halkın seçmesi gerektiğini, böylece din adamlarının başları Papa'nın etkisinden kurtulacaklarını iddia etti.

Ruhban sınıfındaki bu sivil oluşum, Konsüllük dönemine kadar sürecek olan dini mücadelelerle işkencelerin kaynağıydı. Rahiplerin üçte ikisi kendilerinden istenilen yemini etmediler.

Kurucu Meclis'in yönetimde olduğu üç yıl boyunca Devrim önemli sonuçlar doğurdu. Bu sonuçların belki de en önemlisi ayrıcalıklı sınıfların mallarının tiers état'ya geçmesi oldu. Böylece savunulması gereken çıkarlar yaratılırken, yeni rejimin coşkun yandaşları da ortaya çıkmış oldu. Kabarmış iştahların doyurulmasıyla desteklenen bir Devrim hiç kuşkusuz güçlü olacaktır. Soyluların yerini alan tiers état ve kamulaştırılan mülkleri satın alan köylüler, Ancien Régime yeniden kurulursa, bütün bu ayrıcalıklarını yitireceklerini çok iyi biliyorlardı. Devrim'i canla başla savunurken aslında kendi servetlerini savunuyorlardı.

Devrim'in bir bölümü sırasında yönetim bölgelerinden neredeyse yarısının kendilerini ezen bu despotizme karşı hemen hemen hiç ayaklanmamış olmaları işte bu yüzdendir. Cumhuriyetçiler bütün muhalefeti alt ediyorlardı. Bu mücadelelerinde çok güçlüydüler, çünkü yalnızca yeni bir ideali değil, yeni maddi çıkarları da savunuyorlardı. Bu iki etkenin bütün Devrim boyunca nasıl bir iz bıraktığını, İmparatorluğun kuruluşuna ne kadar önemli bir katkıda bulunduğunu görmeliyiz.

II. BÖLÜM

Yasama Meclisi'nin psikolojisi

1. Yasama Meclisi dönemindeki siyasi olaylar

Yasama Meclisi'nin düşünce yapısını incelemeden önce, bu Meclis'in yönetimde olduğu bir yıllık kısa dönemde gerçekleşen önemli siyasi olayları özetleyelim. Bu olaylar hiç kuşkusuz Meclis'in psikolojik görüntüsünü önemli ölçüde etkilemiştir.

Aşırı derecede monarşi yanlısı olan Yasama Meclisi, aynı kendisinden önceki Meclis gibi, monarşiyi yıkmayı aklından bile geçirmiyordu. Krala birazcık kuşkuyla baksa da, onu tahtta tutabilmeyi umut ediyordu.

Meclis'in şanssızlığına, Louis sürekli yabancı ülkelerden yardım istiyordu. Tuileries Sarayı'na kapatılmış bulunan, yalnızca İsviçreli muhafızlarınca korunan ürkek kral, birbirinin tam karşıtı etkiler altındaydı. Kamuoyunu değiştirmeyi amaçlayan dergilere destek verdi, ancak bu dergilerin editör-

lüğünü yapan "paragözler" yığınların zihniyetiyle ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı. Kullandıkları tek ikna yolu Devrim'in bütün yandaşlarını dar ağacıyla tehdit etmek, yabancı bir ordunun Fransa'yı işgal edip kralı kurtaracağı kehanetinde bulunmaktı.

Kraliyet artık yabancı saraylardan başka bir şeye güvenmiyordu. Soylular göç ediyordu. Prusya, Avusturya ve Rusya Fransa'yı işgal etmek üzere savaş açacakları tehdidini savuruyorlardı. Saray bu ülkelerin tutumundan memnundu. Üç kralın Fransa'ya karşı koalisyona girmeleri üzerine, Jakoben Kulübü bir halk cephesi oluşturmayı önerdi. O sırada devrimci hareketin başında Jakobenlerle birlikte Girondinler vardı. Halkı silahlanması için ayaklandırdılar; 600.000 gönüllüye silah verildi. Saray Girondin bir bakanı kabul etti. Bu bakanın etkisi altında XVI. Louis Avusturya'ya savaş açma önerisini Meclis'e götürmek zorunda kaldı. Meclis bu öneriyi hemen kabul etti.

Kral savaş ilan ederken aslında içten değildi. Kraliçe Fransa'nın sefer planlarını ve Konsey içindeki gizli görüşmeleri Avusturyalılara iletti.

Savaşın başlangıcı bir felaketti. Paniğe kapılan birçok birlik dağıldı. Kulüplerin galeyana getirdiği, kralın Fransa'nın düşmanlarıyla komplo kurduğuna ikna olmuş varoşlar ayaklandı. Liderleri Jakobenler, özellikle de Danton, 20 Haziran'da Tuileries Sarayı'na kralın görevine son verilmesi tehdidini içeren bir dilekçe gönderdiler. Daha sonra da sarayı işgal edip, krala sövgüler yağdırdılar.

Yazgı Louis'yi trajik sona doğru götürüyordu. Jakobenlerin kraliyete karşı tehditleri birçok bölgede öfke yaratırken, bir Prusya ordusunun Lorraine sınırlarına geldiği öğrenildi.

Kral ve kraliçenin dışarıdan gelecek bir yardım umutları asılsızdı. Marie-Antoinette Avusturya ve Fransa halklarının psikolojisi konusunda tam bir yanılsama içindeydi. Birkaç fanatiğin Fransa'ya dehşet saçtığını görerek, Parislilere dehşet saçmanın ve tehditler yoluyla onları yeniden kralın otoritesi altına almanın aynı derecede kolay olacağını sandı. Ondan etkilenen Fersen, Paris'i "eğer kraliyet ailesi zarar görürse bütün şehri yıkmak"la tehdit eden Braunschweig Manifestosu'nu ilan etme görevini üstlendi.

Sonuçta ortaya çıkan etki düşünülenin tam tersiydi. Manifesto suç ortağı olarak görülen krala karşı bir öfke yarattı ve onu halkın gözünde iyiden iyiye düşürdü. O günden başlayarak kralın dar ağacına gideceği kesinleşmişti.

Danton'un etkisi altında bölge delegeleri Hôtel de Ville'e yerleştiler ve isyancı bir Komün oluşturdular; bu Komün Ulusal Muhafız Birliği'nin krala sadık olan kumandanını tutukladı, tehlike çanlarını çaldı, Ulusal Muhafızlar'ı silahlandırarak onları 10 Ağustos'ta halkla birlikte Tuileries üzerine saldı. Louis'nin çağırdığı askeri birlikler dağıldı. Sonunda İsviçreli muhafızlarla kralın hizmetindeki birkaç beyefendi dışında kralı savunacak hiç kimse kalmadı. Bunların neredeyse tümü öldü. Yalnız başına kalan kral Meclis'e sığındı. Yığınlar kralın görevi bırakmasını istiyordu. Yasama Meclisi kralın görevden uzaklaştırılmasına karar verdi ve kralın yazgısı hakkındaki kararı bir sonraki Meclis'e, Konvansiyon'a bıraktı.

2. Yasama Meclisi'nin düşünce yapısı

Yeni üyelerden oluşan Yasama Meclisi psikolojik açıdan oldukça ilginçti. Siyasi bir topluluğun özelliklerini bu derece iyi sergileyen ancak birkaç meclis bulunabilir.

Meclis, aralarında mutlak monarşi ve meşruti monarşi yandaşlarının, cumhuriyetçilerin, Girondinler ile Montagnardların bulunduğu yedi yüz elli temsilciden oluşuyordu. Avukatlarla yazın adamları çoğunluğu oluşturuyordu. Daha az sayıda olmak üzere üst düzey memurlar, rahipler ve birkaç bilimadamı da Meclis'te yer alıyordu.

Bu Meclis'teki üyelerin felsefi düşüncelerinin çok gelişmiş olduğu söylenemezdi. Birçoğu Rousseau'nun doğal yaşama haline dönüş düşüncesine kapılmıştı. Ama hepsi aynı selefleri gibi daha çok Yunan ve Latin antik çağının etkisi altındaydı. Cato, Brutus, Gracchus, Plutarch, Marcus Aurelius ve Platon'a sürekli göndermeler yapıyorlar, konuşmalarını bu düşünürlerden aldıkları imgelerle süslüyorlardı. Konuşmacı XVI. Louis'yi aşağılamak istediğinde ona Caligula diyordu.

Geleneği yıkma umutlarıyla devrimciydiler, ama uzak bir geçmişe dönme iddialarıyla ne kadar gerici olduklarını da gösteriyorlardı.

Bunun dışında bütün bu teorilerin onların davranışlarında pek bir etkisi olduğunu söyleyemeyiz. Konuşmalarında sürekli akıldan söz ediyorlardı, ama eylemlerinde akıldan iz yoktu. Ne kadar etkili olabileceğini daha önceden gösterdiğimiz duygusal ve mistik öğeler eylemlerini yönlendiriyordu.

Yasama Meclisi'nin psikolojik özellikleri Kurucu Meclis'inkilerle aynıydı, ancak bu özellikler çok daha fazla vurgu

kazanmıştı. Bu özellikleri dört sözcükle özetleyebiliriz: kolayca etkilenebilirlik, değişkenlik, ürkeklik ve güçsüzlük.

Değişkenlik ve kolayca etkilenebilirlik özellikleri üyelerin sürekli değişen davranışlarında görülebilir. Bir gün birbirlerine hakaretler ve yumruklar savururlar. Ertesi gün "gözyaşları içinde birbirlerinin kollarına atılırlar." Kralın tahttan indirilmesi için dilekçe verenlerin cezalandırılmasını talep eden bir konuşmaya alkış tuttuktan sonra aynı gün kralın düşürülmesini isteyen bir heyetle oturumu onurlandırırlar.

Meclis'in tehditler karşısındaki ödlekliği ve ürkekliği inanılmazdı. Kraliyet yanlısı olmasına karşın kralın görevden uzaklaştırılmasını onayladı, Komün'den gelen emir üzerine onu ailesiyle birlikte Temple'a hapsetti.

Yasama Meclisi de, aynı Kurucu Meclis gibi, güçsüzlüğü yüzünden hiçbir yetkiyi kullanamadı; Komün'ün ve Hébert, Tallien, Rossignol, Marat, Robespierre gibi önemli liderlerin yönetimindeki kulüplerin etkisine teslim oldu.

İsyancı Komün, Thermidor 1794'e kadar devlet içindeki tek gücü oluşturdu ve sanki Paris'i yönetme yetkisi elindeymiş gibi hareket etti.

XVI. Louis'nin Temple Kalesi'ne hapsedilmesi emrini veren Komün'dü, Meclis ise kralın Luxembourg Sarayı'na hapsedilmesini istemişti. Hapishaneleri şüphelilerle dolduran, sonra da bunların öldürülmesini emreden yine Komün'dü.

Günlük 24 Livre'e çalışan, Komün'ün birkaç üyesinden emir alan 150 haydutun dört gün içinde 1200 kişiyi nasıl ince işkence yöntemleriyle öldürdüğünü biliyoruz. Bu cinayetler Eylül Katliamları diye adlandırılır. Paris Belediye Başkanı Pétion katilleri saygıyla ağırlamış, onlara içki ikram etmiş-

ti. Birkaç Girondin buna karşı çıktı, Jakobenler ise tamamıyla sessiz kaldı.

Dehşete düşmüş Meclis, nüfuzu daha yüksek temsilcilerinin, özellikle Couthan ve Billaud-Varenne'in yüreklendirdiği bu katliamları önce bilmezden geldi. En sonunda bu katliamları kınamaya karar verdi, ancak bunların devam etmesini engellemek için hiçbir girişimde bulunmadı.

Güçten düştüğünün farkına varan Yasama Meclisi on beş gün sonra dağılma kararı alarak yerini Konvansiyon'a bıraktı.

Bu Meclis eylemleriyle felaketlere yol açtı; bunu amaçlamadı ama sonuçta ortaya çıkan durum buydu. Kral yanlısıydı, monarşiyi yüz üstü bıraktı; insanseverdi, Eylül Katliamları'na göz yumdu; barışseverdi, Fransa'yı güç bir savaşın içine sürükledi; böylece zayıf bir hükümetin ülkesini her zaman felakete götüreceğini de göstermiş oldu.

Bu iki devrimci Meclis'in tarihi, olayların nasıl kaçınılmaz sonuçlara doğru ilerlediğini gösteriyor. Belki ilk seferinde bir seçim yapabileceğimiz bu zorunluluklar zinciri sonrasında bize hiç danışmadan gelişiyor. Bir karar vermekte özgürüz, ancak bu kararın sonuçlarını değiştirmek elimizden gelmiyor.

Kurucu Meclis'in aldığı ilk kararlar rasyonel ve iradiydi, ancak bunların ardından gelen sonuçlar iradenin, aklın ya da öngörünün sınırlarını aştı.

1789'da kim XVI. Louis'nin ölümünü, La Vendée savaşlarını, Terör Dönemi'ni, ardı arkası kesilmeyen giyotin cezalarını ve anarşiyi ya da bütün bunların ardından bir askerin demir pençesi önderliğinde geleneğe ve düzene geri dönüleceğini tahmin edebilirdi ki?

Devrimci Meclislerin ilk eylemlerinden sonra ortaya çıkan olaylar zinciri içinde belki de en çarpıcı olanı yığınların yönetiminin (ya da ayak takımı iktidarı) yükselişi ve gelişimidir.

Burada sözünü ettiğimiz olayların (Bastille'in alınışı, Versailles'ın işgal edilişi, Eylül Katliamları, İsviçreli Muhafızlar'ın öldürülmesi, Tuileries Sarayı'na hücum, kralın tahtından indirilmesi ve hapsedilmesi) ardında yığınların ve liderlerinin psikolojisini etkileyen yasaları görebiliyoruz.

Şimdi yığınların gücünün her geçen gün artışını, bütün öteki güçlerin üstesinden gelişini ve en sonunda onların yerini alışını inceleyeceğiz.

III. BÖLÜM

Konvasiyon'un psikolojisi

1. Konvansiyon efsanesi

Konvansiyon'un tarihi yalnızca psikolojik belgeler açısından zengin olmakla kalmaz, aynı zamanda bir döneme tanıklık edenlerin ya da bu tanıkların hemen ardından gelenlerin gözlemledikleri olaylar ve çevrelerindeki insanlar hakkında tam bir fikir oluşturmak konusunda ne kadar güçsüz olduklarını gösterir.

Devrim'den bu yana bir yüzyıldan fazla bir süre geçti ve insanlar ancak yeni yeni bu dönemle ilgili yargılar yürütmeye başlayabildiler; bu yargılar hâlâ kesinlikten çok uzak olsa da, eskilerinden biraz daha doğru.

Bu durum arşivlerden yeni belgelerin çıkarılmasından değil, kanlı dönemi sihirli bir bulut içinde saran efsanelerin zaman geçtikçe yavaş yavaş kaybolmasından kaynaklanıyor.

Bu efsanelerden belki de en güçlüsü, çok kısa bir süre önceye kadar atalarımızın "Konvansiyon'un Devleri" diye görkemli bir ad taktıkları kişilikleri çevreleyen efsaneydi.

Konvansiyon'un ayaklanmış Fransa'ya ve silahlanmış Avrupa'ya karşı verdiği mücadeleler öyle bir izlenim yarattı ki, bu güç mücadelenin kahramanları sanki üstün bir insan ırkından ya da Titanlar'ın soyundan geliyormuş gibi kabul edildi.

Dönemin olayları birbirine karıştırılır, üst üste yığılırsa "dev" nitelendirmesi haklı çıkarılabilir. Ordunun yaptıkları Konvansiyon'unkilerle bir tutulmuş, yalnızca aynı anda gerçekleştikleri için bu olaylar birbirleriyle bağlantılı görülmüştür. Ordunun zaferinden Konvansiyon'a pay çıkarılmış, bu da Terör Dönemi'nin katliamları, iç savaşın zalimliği, Fransa'nın yakıp yıkılması için bir mazeret oluşturmuştur.

Modern eleştirinin irdeleyici araştırmaları sonucunda bu heterojen olaylar yığını yavaş yavaş çözüldü. Cumhuriyet orduları eski saygınlığını korudu, ancak kendi iç çekişmelerine dalmış Konvansiyon'un bu ordunun zaferleriyle hiçbir ilgisi olmadığını da kabul etmek zorunda kaldık. Meclis komitelerindeki üyelerden ancak ikisi ya da üçü ordularla ilgilenmiştir; orduların zafer kazanması ise, sayıca fazlalıkları ve yetenekli genç generallerin yanı sıra, yeni bir inancın askerlerde uyandırdığı coşkuyla bağlantılıdır.

Devrim ordularına ayıracağımız bir bölümde bu orduların silaha sarılmış bir Avrupa'yı nasıl fethettiklerini göreceğiz. Yeni inancın temelini oluşturan özgürlük ve eşitlik fikirleriyle yola koyulan bu ordular, sınırlara vardıklarında, önceleri hakkında hiçbir şey bilmedikleri, sonra da nefret ettikleri hükümetin zihniyetinden çok farklı özel bir zihniyet geliştirdiler.

Bu orduların zaferlerinde hiçbir rolü olmayan Konvansiyon'dakiler, kendilerini yöneten ve giyotin yardımıyla yeni bir Fransa yarattıklarını öne süren liderlerinin emirlerine göre tehlikeyi göze alarak yasalar düzenlemekle uğraştılar.

Bu cesur ordular sayesinde, Konvansiyon'un tarihi, birçok kuşakta bugün bile etkisini sürdüren dini bir saygı uyandıracak şekilde yüceleştirildi.

Konvansiyon "Devleri"nin psikolojilerini yakından incelediğimizde yüceliklerinin birdenbire silikleştiğini görürüz. Genelde hepsi fazlasıyla vasat kişilerdi. Onların en ateşli savunucularından biri olan M. Aulard da bunu kabul etmek zorunda kalmıştır.

Fransız Devrimi Tarihi adlı kitabında M. Aulard bunu şöyle dile getirir:

"1789 ile 1799 yılları arasında çok büyük, çok önemli işler gerçekleştiren kuşağın bir devler kuşağı olduğu söylenir; daha açıkça belirtmek gerekirse, bu kuşağın kendisinden önce ve sonra gelenlere göre çok daha sivrilmiş bir kuşak olduğu iddia edilir. Bu geçmişe dönük bir yanılsamadır. Devrim'de etkin olan beledî, Jakoben ya da milliyetçi grupları oluşturan yurttaşlar, XV. Louis ya da Louis Philippe dönemindeki Fransızlardan ne aydınlanma ne de yetenek açısından daha üstündür. Paris sahnesinde göründükleri ya da devrimci meclislerin en parlak hatipleri oldukları için tarihe geçmiş bu kişiler sıradışı bir yeteneğe mi sahiptiler? Mirabeau belli bir noktaya kadar dahi sıfatını hak ediyordu; ama ötekiler (Robespierre, Danton, Vergniaud) örneğin bugünkü hatiplerimizden daha mı yetenekliydiler? 1793'te, sözde 'devler'in döneminde, Mme. Roland anılarında şunları yazmış: 'Fransa'da sanki hiç adam kalmamıştı; bu devrimdeki adam kıtlı-

ğı gerçekten şaşırtıcıydı; ortada kuş beyinlilerden başka neredeyse hiç kimse yoktu.' "

Konvansiyon'daki kişileri tek tek gözden geçirdikten sonra onlara bir de toplu olarak bakacak olursak, ne zekalarıyla ne erdemleriyle ne de cesaretleriyle öne çıktıklarını görürüz. Bir insan topluluğu hiçbir zaman böyle bir ödleklik sergilememiştir. Konvansiyon üyelerinin konuşmalarında ve uzak tehlikeler karşısında gösterdikleri dışında hiç mi hiç cesaretleri yoktu. Kraliyete yönelik konuşmalarında çok gururlu ve tehditkâr olan bu meclis, belki de dünyanın görüp görebileceği en ürkek ve uysal siyasi topluluktu. Kulüplerden ve Komün'den gelen emirlere köle gibi uyuyor, her gün meclis salonunu işgal eden halk delegeleri önünde tir tir titriyordu; isyancılar karşısında en parlak üyelerini onların ellerine teslim edecek kadar itaatkârdı. Konvansiyon halktan gelen emirler sonucunda o kadar saçma yasaları onaylıyordu ki, isyancılar salonu terk eder etmez bunları feshetmek zorunda kalıyordu; bu haliyle de bütün dünyaya acınacak bir görüntü sunuyordu.

Böyle bir zayıflık örneği olmuş çok az meclis vardır. Bir halk hükümetinin ne kadar aşağılara düşebileceğini görmek istiyorsak, Konvansiyon'a bakmamız yetecektir.

2. Jakoben dininin zaferiyle gelen sonuçlar

Konvansiyon'un özel fizyonomisini oluşturan etkenler arasında en önemlilerinden biri devrimci bir dinin kuruluşudur. Oluşum süreci içindeki bir dogma en sonunda tam olarak inşa edilmiştir.

Bu dogma bir bakıma tutarsız öğelerin yan yana gelmesiyle oluşmuş bir bütündür. İnsan doğası, insan hakları, özgürlük, eşitlik, toplumsal sözleşme, zorbalardan nefret, halk egemenliği bu yeni inancın müritleri için tartışma götürmez maddelerdir. Bu yeni doğruların güçlerinden kuşkusu olmayan havarileri olmuş, bu havariler de, dünya üzerindeki bütün inananlar gibi, onları zor kullanarak başkalarına dayatmaya çalışmıştır. İnanmayanların görüşleri dikkate alınmamalıdır; onların tümü zaten yok edilmeyi hak eder.

Reform'dan söz ederken de gördüğümüz gibi, sapkınlara karşı duyulan nefretin büyük inançların vazgeçilmez bir özelliği olduğunu düşünürsek, Jakoben dininin hoşgörüsüzlüğünü kolayca kavrayabiliriz.

Reform'un tarihi bize aynı tarafta yer alan iki inanç arasındaki çatışmanın da ne kadar sert olabileceğini kanıtlar. Dolayısıyla, Jakobenlerin Konvansiyon döneminde inançları kendilerinden çok da farklı olmayan öteki cumhuriyetçilere karşı öfkeyle mücadele etmeleri bizi şaşırtmamalıdır.

Yeni havariler propagandalarını canla başla yapıyorlardı. Taşradakileri yeni inanca döndürmek için giyotinler eşliğinde hevesli müritler gönderiliyordu. Yeni inancı savunan engizisyoncuların hatayla uğraşacak zamanları yoktu. Robespierre'in belirttiği gibi, "Cumhuriyet, kendisinin karşısında duran her şeyin yıkımı" demekti. Ülke yeni baştan yaratılmaya karşı çıksa bile ne fark ederdi ki? Kendisine rağmen yeni baştan yaratılacaktı. Carrier bunu "Fransa'yı kendi istediğimiz gibi yeni baştan yaratamayacaksak, bütün ülkeyi mezarlığa dönüştürürüz daha iyi" sözleriyle dile getirmiştir.

Yeni inançtan çıkan Jakoben siyaseti çok basitti. Hiçbir

muhalefeti kaldırmayan bir diktatörlüğün yönetimindeki eşitlikçi bir Sosyalizmdi bu.

Fransa'yı yöneten teorisyenlerin ekonomik zorunluluklar ve insanın gerçek doğasıyla daha uyumlu pratik düşünceler hakkında söyleyecek bir sözleri yoktu. Nutuklar ve giyotin onlara yetiyordu. Nutukları ise çok çocukçaydı. Taine bu konuda şunları söylemiştir: "Doğa, akıl, halk, zorbalar, özgürlük hakkında gerçeklikten tamamıyla uzak soyutlamalar: şişirilmiş bir sürü balonun hiç gereksiz yere havada birbirleriyle çarpışmaları gibi. Bütün bunların gerçeğe dönük korkunç sonuçları olduğunu bilmeseydik, hepsini mantık oyunları, okul alıştırmaları, akademik gösteriler, ideolojik birleşimler gibi düşünebilirdik."

Jakobenlerin teorileri uygulamada mutlak bir zorbalıkla sonuçlandı. Onlara göre koşulları, mal ve mülkleri açısından eşit duruma getirilmiş yurttaşların egemen bir devlete tartışmasız itaat etmeleri kaçınılmazdı.

Kendilerinden önce gelen krallardan çok daha fazla yetki üstlenmişlerdi. Ticari malların fiyatlarını onlar belirliyor, yurttaşların yaşamları ve mülkleri hakkındaki kararları onlar alıyorlardı.

Yeni inancın ülkeyi baştan yaratacağına o kadar güveniyorlardı ki, krallara savaş açtıktan sonra tanrılara da savaş açtılar. Azizlerin içine alınmadığı bir takvim yaratıldı. Notre-Dame'daki törenlerle "rahmetli Kutsal Meryem"in sunağında ibadet edilen yeni bir ilah, Akıl yaratıldı; bu törenler birçok yönden Katolik inancındakilerin aynısıydı. Bu inanç, Robespierre kendisinin baş rahip olduğu kişisel bir din kuruncaya kadar sürdü.

Fransa'nın tek efendileri, Jakobenler ve müritleri, hiçbir

yerde çoğunluğu oluşturmadıkları halde, bütün ülkeyi tek bir ceza görmeden yağmaladılar.

Bunların sayılarını tam olarak belirlemek pek kolay değildir. Yalnızca çok az olduklarını biliyoruz. Taine'e göre 700.000 nüfuslu Paris'te 5.000, 300.000 nüfuslu Besançon'da 300, tüm Fransa'da da 300.000 kadardı sayıları.

Aynı yazarın "Fransa'yı fethetmeye koyulmuş küçük bir eşkiyalar feodalitesi" diye tanımladığı bu kişiler, az sayıda olmalarına karşın, ülkeye hakim olmayı başardılar, bunun da bir sürü nedeni vardı. Her şeyden önce inançları onlara önemli bir güç veriyordu. Ayrıca Hükümet'i temsil ediyorlardı ve Fransızlar yüzyıllardır yöneticilere itaat etmişlerdi. Son olarak, onları yıkmak Ancien Régime'i geri getirmek anlamına geliyordu, bu da ulusal mülkleri satın alan birçok kişinin çok korktuğu bir durumdu. Ama yine de zorbalıkları o kadar artmış olacak ki, birçok bölge onlara karşı ayaklanmak zorunda kaldı.

Onların gücünü pekiştiren bu etkenlerden ilki çok önemliydi. Güçlü ve zayıf inançlar arasındaki çatışmada kazanan hiçbir zaman zayıf inançlar olmaz. Güçlü bir inanç, zayıf iradelere boyun eğdirecek güçlü iradeler yaratır. Jakobenlerin en sonunda ortadan silinmeleri de, uyguladıkları şiddetin zayıf iradeleri bir araya getirmesi, bu birlikten çıkan ağırlığın da onların güçlü iradelerine üstün gelmesi yüzündendir.

Jakobenlerin büyük bir nefretle işkence ettikleri Girondinlerin de inançları sağlamdı, ancak ikisi arasındaki mücadelede Girondinlerin eğitimleri ve bazı geleneklerle başkalarının haklarına olan saygıları, düşmanlarının hiç mi hiç umurunda olmayan vicdani endişelere yol açtı.

Emile Olivier bu konuda şunları söyler: "Girondinlerin

düşüncelerinden birçoğu hassas ve yüce gönüllüydü. Jakoben ayak takımının düşünceleri ise sığ, kaba ve zalimceydi. Vergniaud'nun ününü 'ilahi' Marat'nın ünüyle karşılaştırdığımızda hiçbir şekilde kapatılamayacak bir uçurum görürüz."

Başlangıçta yetenekleri ve güzel konuşmalarıyla Konvansiyon'da üstünlük elde eden Girondinler, çok kısa bir süre içinde Montagnardların (pek önemi olmayan, ancak sürekli etkin olan ve avam tabakasının tutkularını ateşlemeyi bilen değersiz fanatikler) hakimiyeti altına girdiler. Meclisleri etkileyen yetenek değil şiddetti.

3. Konvansiyon'un düşünce yapısı

Bütün meclislerde ortak görülen düşünce özelliklerinin yanı sıra, çevrenin ve koşulların etkisiyle ortaya çıkan, bir meclise özel bir fizyonomi kazandıran bazı özellikler de vardır. Kurucu Meclis'te ve Yasama Meclisi'nde gözlemlenen özelliklerden birçoğu Konvansiyon'da biraz daha abartılmış bir haliyle yeniden ortaya çıktı.

Bu Meclis, üçte birinden fazlası daha önce Kurucu Meclis'te ya da Yasama Meclisi'nde görev almış yedi yüz elli temsilciden oluşuyordu. Jakobenler insanlara dehşet saçarak seçimlerden zaferle çıkmayı başardılar. Seçmenlerin büyük çoğunluğu, yedi milyon seçmenden altı milyonu, oy kullanmaktan kaçındı.

Temsilcilerin mesleklerine gelince, Meclis çok sayıda avukat, noter, icra memuru, eski yargıç ve birkaç edebiyatçıdan oluşuyordu.

Konvansiyon'daki zihniyet homojen değildi. Birbirinden çok farklı kişilikteki bireylerden oluşmuş bir meclis kısa sürede gruplara ayrılır. Konvansiyon'da üç grup vardı: Girondinler, Montagnardlar ve Plaine grubu. Meşrutiyetçiler neredeyse hiç yoktu.

İki uç taraf olan Girondinler ile Montagnardların her biri yüz üyeden oluşuyordu. En ilerici üyeler Montagnardlardaydı: Couthon, Hérault de Séchelles, Danton, Camille Desmoulins, Marat, Collot d'Herbois, Billaud-Varennes, Barras, Saint-Just, Fouché, Tallien, Carrier, Robespierre gibi. Girondinler arasında Brissot, Pétion, Condorcet ve Vergniaud vardı.

Meclis'in geri kalan beş yüz üyesi (büyük çoğunluk) Plaine diye bilinen gruptandı.

Bu grup fikirleri değişken, sessiz, kararsız, ürkek, her dürtünün peşinden gitmeye hazır, anlık heyecana çabuk kapılan bir topluluktu. Öteki iki gruptan hangisi daha güçlüyse kayıtsızca ona kulak veriyordu. Bir süre Girondinlere itaat ettikten sonra, Montagnardların üstün gelmesiyle birlikte onların yönetimine bıraktı kendisini. Bu daha önce belirttiğimiz yasanın kaçınılmaz bir sonucu aslında; zayıf iradeler her zaman güçlü iradelerin egemenliğine girer.

Büyük düzenbazların etkisi Konvansiyon sırasında da önemli derecede hissedildi. Meclis, yoğun inançlarından büyük güç alan dar görüşlü, şiddet yanlısı bir azınlığın peşinden sürüklendi.

Zalim ve cüretkâr bir azınlık, her zaman korkak ve kararsız bir çoğunluğu peşinden sürükleyecektir. Bu bütün devrimci meclislerde sürekli aşırı uçlara doğru olan eğilimi açıklar. Konvansiyon'un tarihi bir başka bölümde incelediğimiz ivme yasasını bir kere daha kanıtlar.

Konvansiyon'un üyeleri ılımlılıktan sürekli artan bir şiddete doğru geçmek zorundaydılar. En sonunda birbirlerini öldürdüler. Başlangıçta Konvansiyon'u yöneten 180 Girondin'den 140'ı ya öldürüldü ya da kaçtı, en sonunda Teröristlerin en fanatiği Robespierre dehşete kapılmış, itaatkâr temsilciler yığınını tek başına yönetmeye başladı.

Bütün bunlar bir yana, zeka ve deneyim beş yüz kişilik kararsız ve değişken çoğunlukta ortaya çıkacaktı. Konvansiyon'un yararlı işlerini gerçekleştiren teknik komiteler hep Plaine grubunun üyelerinden oluşuyordu.

Plaine grubunun siyasete neredeyse kayıtsız olan üyeleri hiç kimsenin dikkatini çekmemek için özel bir çaba gösteriyorlardı. Komitelerinden dışarı çıkmayan bu üyeler, Meclis'te olabildiğince az göründüler; Konvansiyon'un oturumlarında neden temsilcilerin ancak üçte birinin bulunduğunu bu bize açıklar.

Ne yazık ki, her zaman olduğu gibi, bu zeki ve dürüst adamlar tamamıyla kişiliksizdi, onlara sürekli hükmeden korku, dehşet verici efendilerinin önerdiği en kötü yasa tasarılarını bile onaylamalarını sağladı.

Plaine grubunun üyeleri oylamaları emredilen her şeyi (Devrim Mahkemesi'nin kurulmasını, Terör'ü) oyladılar. Onların yardımıyla Montagnardlar Girondinleri ezdi, Robespierre Hébertistler ile Dantonistleri yıktı. Bütün zayıf insanlar gibi güçlünün peşinden gittiler. Plaine grubunu ve Meclis'in çoğunluğunu oluşturan yumuşak huylu yardımseverler ödeklikleriyle Konvansiyon'un korkunç aşırılıklarına yol açtılar.

Konvansiyon'da baskın çıkan psikolojik özellik dehşetli bir korkuydu. İnsanlar kendi kafalarını omuzlarının üstünde

tutabilmek gibi kuşku dolu bir umut uğruna başkalarının kafalarını keserken özellikle bu korkuyla hareket ediyorlardı.

Bu, nedeni anlaşılabilir bir korkuydu tabii ki. Talihsiz temsilciler yuhalamalar, bağırış çağırışlar arasında tartışmalarını sürdürmek zorundaydılar. Mızraklar kuşanmış gerçek yabaniler Meclis'i her an işgal ediyordu, üyelerin çoğu artık oturumlara katılmaya cesaret edemiyordu. Katıldıklarında ise sayıca onların yalnızca üçte biri kadar olan Montagnardların emrine göre sessizce oylarını kullanmak için katılıyorlardı.

Montagnardları etkisi altına alan korku da bunun kadar derindi. İnsanlar düşmanlarını yalnızca sığ inançlarından dolayı değil, kendi yaşamlarının da tehlike altında olduğunu sezdikleri için yok ederler. Devrim Mahkemeleri'ndeki yargıçların korkusu da bundan daha az değildi. Danton'u, Camille Desmoulins'in dul kalmış eşini kendi istekleriyle aklayabilirdiler; ancak buna cesaret edemediler.

Robespierre tek lider durumuna geldiğinde, korku hayaletinin Meclis üzerindeki baskısı en üst dereceye vardı. Robespierre'in tek bakışının öteki üyeleri korkudan sindirdiği doğrudur. Yüzlerinden "korkunun getirdiği solgunluk ve çaresizliğin getirdiği kendinden geçmişlik" okunuyordu.

Herkes Robespierre'den, Robespierre de herkesten korkuyordu. Kendisine karşı kurulan komplolardan korktuğu için insanların kafalarını kesiyor, başkaları da yine korku yüzünden buna göz yumuyordu.

Konvansiyon üyelerinin anılarına baktığımızda bu iç karartıcı dönemin onlarda ne korkunç bir iz bıraktığını görürüz. Taine'in aktardığına göre, yirmi yıl sonra, Kamu Güven-

liği Komitesi'nin gerçek amacı ve gizli düşünceleri hakkındaki soruyu Barrère şöyle yanıtlamıştır:

"Tek bir duyguyla, kendini koruma duygusuyla, tek bir arzuyla, tehdit altında olduğuna inandığımız yaşamlarımızı kurtarma arzusuyla hareket ediyorduk. Komşunuzun kafasını kesiyordunuz ki, komşunuz sizi giyotine göndermesin."

Konvansiyon'un tarihi, liderlerin ve korkunun bir meclis üzerindeki etkisini gösteren en çarpıcı örneklerden birisidir.

IV. BÖLÜM

Konvansiyon hükümeti

1. Kulüplerin ve Komün'ün Konvansiyon sırasındaki etkinlikleri

Konvansiyon, yönetimde olduğu dönem boyunca kulüplerle Komün'ün liderlerince yönlendirildi.

Daha önceki meclislerde bunların nasıl bir etkisi olduğunu görmüştük. Konvansiyon sırasında bu etki iyice arttı. Konvansiyon'un tarihi aslında onun üzerinde egemenlik kuran kulüplerle Komün'ün tarihidir. Bunlar yalnızca Konvansiyon'u değil, bütün Fransa'yı esir aldılar. Başkenttekilerce yönetilen birçok küçük taşra kulübü, yargıçları denetledi, şüphelileri ihbar etti, bütün devrimci emirlerin yerine getirilmesi görevini üstlendi.

Kulüpler ya da Komün belli yasaların çıkarılmasına karar verdiklerinde Meclis'in bunları oylaması için dayatıyorlardı. Meclis karşı çıkarsa silahlı heyetlerini (ayak takımından top-

lanmış silahlı çeteler) gönderiyorlardı. Verdikleri emirlere her zaman köle gibi uyuluyordu. Komün gücünden o kadar emindi ki, hoşuna gitmeyen temsilcilerin atılmasını bile Konvansiyon'dan isteyebiliyordu.

Konvansiyon genellikle eğitimli kişilerden oluşuyordu, Komün'ün ve kulüplerin üyeleri ise çoğunlukla kişisel görüşleri olmayan, her zaman liderlerinin (Danton, Camille Desmoulins, Robespierre vb.) peşinden giden küçük dükkan sahipleri, işçiler ve zanaatkârlardı.

Bu iki güç arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, isyancı Komün Paris'te kulüplerden çok daha etkiliydi, çünkü devrimci bir ordu oluşturmuştu. Emrinde öldürmek, yakıp yıkmak, özellikle de yağmalamak dışında bir şey düşünmeyen kırk sekiz Ulusal Muhafız birliği vardı.

Komün'ün Paris'i ezen zorba yönetimi korkunçtu. Örneğin, Chalandon adındaki bir ayakkabı tamircisine başkentin belli bir bölümünde denetim hakkını veriyordu; bu hak, bu tamircinin şüphelendiği bütün kişileri Devrim Mahkemesi'ne, dolayısıyla giyotine gönderme yetkisi anlamına geliyordu. Böylece bu kişi bazı sokakları neredeyse tümden boşaltabiliyordu.

Konvansiyon başlangıçta Komün'e karşı zayıf bir mücadele verdi, ama bu direnişi fazla uzun sürmedi. Konvansiyon Komün'ün dostu Hébert'i yakalamak isteyince, Komün, Meclis'i tehdit eden ve bu yakalama emrini çıkartan Girondinlerin atılmasını emreden silahlı çeteler gönderdiğinde, ikisi arasındaki çatışma doruk noktasına tırmandı. Konvansiyon bu emre uymayı reddedince, Komün, 2 Haziran 1798'de, Hanriot'ın kumandasındaki devrimci ordusuyla Meclis'i kuşattı. Dehşete kapılan Meclis yirmi yedi üyesini

teslim etmek zorunda kaldı. Komün, alay edercesine, itaatkârlığından ötürü Meclis'i kutlamak üzere anında bir heyet gönderdi.

Girondinlerin düşüşünden sonra Konvansiyon tamamıyla bütün gücü elinde bulunduran Komün'ün emirlerine boyun eğdi. Komün, mahkeme ve giyotinin eşlik edeceği bir devrim ordusunun kurulmasını istedi, bu ordu şüphelileri cezalandırmak için Fransa'yı baştan aşağı kuşatacaktı.

Konvansiyon ancak yönetiminin son dönemlerinde, Robespierre'in düşüşünden sonra, Jakobenlerin ve Komün'ün boyunduruğundan kurtulma çabasını gösterdi. Jakoben Kulübü'nü kapattı ve önde gelen liderlerini giyotine gönderdi.

Bu tür yaptırımlara karşın liderler halkı Konvansiyon'a karşı galeyana getirmeyi sürdürdüler. Germinal ve Prairial'da Konvansiyon sürekli kuşatmayla karşı karşıya kaldı. Silahlı heyetler, Konvansiyon'u, Komün'ün yeniden kurulmasını ve yeni bir Meclis'in toplanmasını kabul etmeye bile zorladılar, ancak Konvansiyon bu yasayı isyancılar gider gitmez feshetti. Korkusundan duyduğu utançla faubourgları silahsızlandırmak üzere birlikler gönderdi, bu birlikler neredeyse on bin kişiyi tutukladı. Hareketin yirmi altı lideri ölümle cezalandırıldı, isyanla ilişkisi olan altı temsilci giyotine gönderildi. Ancak Konvansiyon'un direnmeye hiç niyeti yoktu. Kulüplerin ve Komün'ün denetimi sona erince Kamu Güvenliği Komitesi'ne itaat etmeye başladı ve onun emirlerini hiç tartışmaksızın yerine getirdi.

H. Williams'ın sözleriyle, "Avrupa'nın bütün prenslerini ve krallarını zincirlerle dize getireceğini söyleyen Konvansiyon'u, bir avuç paralı asker, kendi tapınağında bir tutuklu haline getirdi."

2. Fransa'da Konvansiyon sırasındaki yönetim – Terör

Konvansiyon 1792'de toplanır toplanmaz kraliyetin kaldırılmasını emreden bir yasa çıkardı, taşranın kraliyet yanlısı olduğunu bilen birçok temsilcinin tereddütüne karşın Cumhuriyet'i ilan etti.

Cumhuriyet'i ilan etmekle bütün uygar dünyayı değiştireceğine yürekten inandığı için yeni bir çağ ve takvim başlattı. Bu çağın I. yılı yalnızca aklın yönetimindeki bir dünyanın ortaya çıkışını müjdeliyordu. Konvansiyon'daki büyük çoğunluk istemediği halde, Komün'ün emri üzerine, XVI. Louis'nin yargılanmasıyla bu çağ başlamış oldu.

Aslında başlangıçta Konvansiyon oldukça ılımlı üyelerin, yani Girondinlerin yönetimi altındaydı. Meclis başkanı ve sekreterler bu partinin en iyi tanınan üyeleri arasından seçilmişti. Daha sonradan Konvansiyon'un mutlak lideri olacak Robespierre'in bu sırada etkisi o kadar azdı ki, başkanlık seçiminde Pétion iki yüz otuz beş oy alırken, o ancak altı oy alabilmişti.

Montagnardlar Meclis'te azınlık olmalarına karşın bir yolunu bulup Louis'nin yargılanmasını sağladılar. Bu hem Girondinler'e karşı bir zafer hem bütün kralların mahkum edilmesi hem de yeni düzenin eski düzenden bütünüyle kopuşu anlamına geliyordu.

Louis'nin yargılanmasını sağlamak için çok akıllıca hareket ettiler; Konvansiyon taşradan gelen dilekçe yağmuruna tutuldu, Paris'teki isyancı Komün bu yargılamayı emreden bir heyet gönderdi.

Bütün devrim meclislerinde görülen ortak bir özellik, ya-

ni tehditlere boyun eğerek her zaman istediğinin tam tersini yapma özelliği, burada da kendini gösterdi ve Konvansiyon'daki temsilciler karşı koyma cesaretini gösteremediler. En sonunda Louis'yi yargılama kararı verildi.

Kendilerine tek tek sorulsa kralın ölümünü istemeyecek olan Girondinler, toplandıklarında korkuları yüzünden yargılanması doğrultusunda oy verdiler. Louis'nin kendi kafasını kurtarmak isteyen kuzeni Duc d'Orleans da bunu oyladı. 21 Ocak 1973'te giyotine gittiğinde, bir tek tanrılarda bulunduğunu düşündüğümüz geleceği görme yetisi Louis'de de olsaydı, zayıflıkları yüzünden onu savunmayan Girondinlerin de bir bir peşinden geldiklerini görürdü.

Yalnızca yararcı bir bakış açısından değerlendirilecek olursa, Louis'nin idamı Devrim'in yaptığı hatalardan biriydi. İç savaşa yol açtı ve Avrupa Fransa'ya karşı silahlarını kuşandı. Kralın ölümü, Konvansiyon'un içinde de, Montagnardların zaferi ve Girondinlerin ihraç edilmesiyle sonuçlanan iç mücadelelere yol açtı.

Montagnardların etkisiyle çıkarılan yasalar o kadar despotlaştı ki, Batı ve Güney'i de içine alan altmış yönetim bölgesi ayaklandı. Eğer kraliyetçilerden gelen uzlaşmacı yardım isyancıların Ancien Régime'in yeniden geleceği gibi bir korkuya kapılmasına yol açmasaydı, ihraç edilmiş temsilcilerden birçoğunun liderliğindeki bu ayaklanma belki de başarıyla sonuçlanabilirdi. Toulon'da isyancılar XVII. Louis'ye alkış bile tuttular.

Böylece başlayan iç savaş Devrim'in büyük bölümünde sürdü. En acımasız şekilde dövüşüldü. İhtiyar adamlar, kadınlar, çocuklar, bütün herkes katledildi, köyler ve ekinler

yakıldı. Yalnızca Vendée'de öldürülenlerin sayısının yarım milyonla bir milyon arasında olduğu tahmin ediliyordu.

İç savaşın hemen ardından dış savaş geldi. Jakobenler bütün bu sorunları yeni bir anayasa hazırlayarak çözmeyi düşündüler. Formüllerin sihirli gücüne inanmak bütün devrimci meclisler için bir geleneğe dönüşmüştü. Fransa'da bu inanç, deneylerin başarısızlıkla sonuçlanmasından hiç mi hiç etkilenmedi.

Devrim'in büyük hayranlarından biri olan M. Rambaud şunları söyler: "Bütün bunları yaparken Konvansiyon'da güçlü bir inanç vardı; Devrim'in ilkelerini bir yasayla formüle ettiğinde, düşmanlarını bozguna uğratacağına, daha doğrusu onların düşüncelerini değiştirebileceğine, adaletin gelişiyle isyancıların silahlarını bırakacağına yürekten inanıyordu."

Konvansiyon yönetimde olduğu dönemde iki anayasa taslağı hazırladı; I. yıldaki (1793) ve III. yıldaki (1795) taslaklar. Bunlardan ilki hiçbir zaman uygulamaya konulmadı, kısa sürede mutlak bir diktatörlük onun yerine geçti; ikincisi ise Directoire yönetimini kurdu.

Konvansiyon'da büyük bir meclisle ülkenin yönetilemeyeceğini hemen kavrayan çok sayıda avukat ve girişimci vardı. Bunlar kısa sürede Konvansiyon'u birbirinden bağımsız küçük komitelere böldüler; iş, yasama, maliye, tarım, sanat komiteleri vb. Bu komiteler Meclis'in çoğunlukla gözleri kapalı onayladığı yasaları hazırladılar.

Bu komiteler sayesinde Konvansiyon yalnızca yıkıcı işler yapmamış oldu. Birçok yararlı yasa tasarısı hazırlayan komiteler, önemli okulların açılmasını, metrik sistemin kabul edilmesini vb. sağladılar. Daha önceden belirttiğimiz gibi, Mec-

lis'teki temsilcilerin büyük bölümü, yaşamlarını tehlikeye atacak siyasi çatışmalardan uzak durmak için bu komitelere sığındı.

Siyasetle hiçbir ilgisi olmayan iş komitelerinin başında Nisan 1793'te kurulan ve dokuz üyeden oluşan Kamu Güvenliği Komitesi vardı. Önceleri Danton'un yönettiği, sonra da aynı yılın Temmuz ayında Robespierre'in yönetmeye başladığı bu komite yavaş yavaş hükümetin bütün yetkilerini üstüne geçirdi; bunlar arasında bakanlara ve generallere emir vermek de yer alıyordu. Savaştaki operasyonları Carnot, maliyeyi Cambon, genel siyaseti Saint-Just ve Collot-d'Herbois yönetiyordu.

Teknik komitelerin oyladıkları bütün yasalar çok akıllıcaydı, Konvansiyon'un kalıcı işleri bunlar oldu; ancak Meclis'i işgal eden heyetlerin tehditleri altında onaylanan yasaların gülünçlüğü de ortadaydı.

Ne halkın ne de Konvansiyon'un çıkarları yararına olduğu söylenebilecek bu yasalar arasında Eylül 1793'te onaylanan, yiyecek fiyatlarını belirlemeyi amaçlayan, ancak sürekli bir kıtlığa yol açan maksimum yasası, Saint-Denis'teki kraliyet mezarlarının yıkılması, kraliçenin yargılanması, Vendée'nin planla yakılıp yıkılması, Devrim Mahkemesi'nin kurulması vb. yer alır.

Konvansiyon döneminde yönetimde kullanılan siyasetlerin başında Terör geliyordu. Eylül 1793'te başlayan Terör Dönemi, altı ay boyunca, yani Robespierre'in ölümüne dek hüküm sürdü. Jakobenlerden bazıları (Danton, Camille Desmoulins, Hérault de Séchelles vb.) ılımlılığın denenmesi önerisini getirmeye çalıştılar. Ancak bu öneri darağacına gönderilmelerine yol açtı. Bu utanç verici döneme son veren halkın yorgun düşmesinden başka bir şey değildi.

Konvansiyon içindeki farklı hizipler arasındaki mücadeleler ve uç noktalara doğru görülen eğilim, bu mecliste rol oynamış önemli adamların bir bir yok edilmesiyle sonuçlandı. En sonunda Konvansiyon Robespierre'in egemenliği altına girdi. Konvansiyon düzenini yitirip, Fransa'yı harabeye çevirirken, ordular parlak zaferler kazanıyordu. Ren nehrinin sol kıyısı, Belçika ve Hollanda ele geçirilmişti. Basle antlaşmasıyla bu fetihler onaylanmış oldu.

Orduların zaferlerinin Konvansiyon'dan bütünüyle ayrı değerlendirilmesi gerektiğini daha önce belirtmiştik, bu konuya sonradan yine döneceğiz. O yıllarda yaşayanlar bunu çok iyi anlıyorlardı, ancak bugün bu genellikle unutuluyor.

Konvansiyon üç yıllık yönetiminden sonra 1795'te dağıtıldığında, genel bir güvensizlikle değerlendirilmişti. Günlük kaprislerin oyuncağı olduğundan, Fransa'yı yatıştırmayı beceremeyiş, onu anarşinin içine sokmuştu. Konvansiyon hakkındaki genel düşünceyi İsveçli chargé d'affaires Baron Drinkmann'ın Temmuz 1799'da yazdığı bir mektup çok iyi özetler: "Bundan böyle hiçbir halkın, Fransa'yı yeni özgürlüğünün başlangıcından beri yönetenlerden daha zalim, daha ebleh alçakların iradesiyle yönetilmeyeceğini umuyorum."

3. Konvansiyon'un sonu. Directoire'ın başlangıcı

Her zaman formüllerin gücüne inanmış olan Konvansiyon, yönetim döneminin sonunda, III. yılda, 1793'te hazırlanan ve hiç yürürlüğe konulmamış olan Anayasa'nın yerini alacak yeni bir anayasa hazırladı. Yasama yetkisi Yaşlılar Meclisi denilen 150 üyelik bir meclisle 500 temsilciden oluşan bir

başka meclis arasında paylaşılıyordu. Yürütme yetkisi ise, beş kişilik Directoire'a verilmişti; bu beş kişiyi Beşyüzler Meclisi'nin gösterdiği adaylar arasından Yaşlılar Meclisi seçiyor, her yıl bir üyenin seçimle değiştirilmesiyle Directoire yenileniyordu. Yeni Meclis'teki üyelerin üçte ikisinin Konvansiyon'daki temsilciler arasından seçilmesi öngörülmüştü. Bu sağduyulu önlem, yönetim bölgelerinden yalnızca onu Jakobenlere sadık kaldığından pek bir işe yaramadı.

Kraliyetçilerin seçilmesini önlemek üzere Konvansiyon bütün emigréler için sonsuza dek sürgün kararı aldı.

Bu anayasanın ilanı halk üzerinde beklenen etkiyi yaratmadı. Halk ayaklanmaları üzerinde hiçbir etkisi olmadı, bu ayaklanmalar sürdü. Bunlardan en önemlisi 5 Ekim 1795'te Konvansiyon'u tehdit eden ayaklanmaydı. Ayaklanmanın liderleri Meclis üzerine gerçek bir ordu gönderdiler. Konvansiyon bu sabır taşırıcı olaydan önce kendini savunmaya karar vererek Barras'ın kumandanlık ettiği birlikleri gönderdi.

O sıralar yavaş yavaş tanınmaya başlayan Bonaparte'a ayaklanmayı bastırma görevi verilmişti. Böyle bir liderle birlikler de hızlı ve çevik hareket ediyorlardı. St. Roch'taki kilisenin yakınlarında topa tutulan isyancılar yüzlerce ölüyü orada bırakarak kaçtılar.

Konvansiyon'un pek de alışkın olmadığı bir kararlılığı gösteren bu eylem, aslında yalnızca askeri operasyonlardaki çeviklikten kaynaklanıyordu; bütün bunlar gerçekleşirken isyancılar Meclis'e heyetler göndermiş, Meclis de her zamanki gibi onlara boyun eğmeye hazır olduğunu göstermişti.

Bu ayaklanmanın bastırılması Konvansiyon'un gerçekleştirdiği önemli işlerden sonuncusuydu. 26 Ekim 1795'te Konvansiyon dağıldığını açıkladı ve yerini Directoire'a bıraktı.

Konvansiyon yönetiminden çıkarılabilecek psikolojik derslerin bazılarına zaten dikkat çekmiştik. Bunlardan en çarpıcısı, şiddetin insanların zihinleri üzerinde sürekli bir egemenlik kuramayacağıydı.

Hiçbir hükümet böylesine güçlü yönetim araçlarına sahip olmamıştı; ancak sürekli giyotin tehdidine, taşraya giyotinle birlikte gönderilen delegelere, acımasız yasalara karşın, Konvansiyon hiç durmaksızın ayaklanmalara, isyanlara, komplolara karşı mücadele etmek zorunda kaldı. Binlerce kişi kafasını kaybetse de, şehirler, yönetim bölgeleri ve Paris'teki faubourglar sürekli ayaklanıyorlardı.

Egemen olduğunu sanan bu Meclis, insanların zihninde yer etmiş, hiçbir maddi kısıtlamanın üstesinden gelemeyeceği sabit, yenilmez güçlere karşı savaştı. Bu gizli etkenlerin gücünü hiçbir zaman anlayamadı ve onlara karşı boş bir mücadele verdi. Sonunda bu görünmez güçler galip geldi.

V. BÖLÜM

Devrimci şiddet örnekleri

1. Devrimci şiddetin psikolojik nedenleri

Daha önceki bölümlerde devrimci teorilerin yeni bir inanç oluşturduğunu görmüştük.
İnsansever ve duygusal bir söylem içinde özgürlük ve kardeşlik yüceltildi. Ama bütün dinlerde olduğu gibi, burada da öğreti ve eylemler arasında tam bir karşıtlık görebiliriz. Uygulamada özgürlük hiç hoş görülmüyordu, kardeşliğin yerini de kısa sürede çılgın katliamlar aldı.

İlkelerle davranışlar arasındaki karşıtlık, inançlarla birlikte gelen hoşgörüsüzlükten kaynaklanır. Bir din insanseverlik ve hoşgörü dolu olabilir, ancak ona inananlar her zaman onu başkalarına zorla dayatmak isteyeceklerdir; sonuçta şiddet kaçınılmazdır.

Dolayısıyla, Devrim'in zalimlikleri yeni dogmaları yaymanın doğal bir sonucuydu. Engizisyon, Fransa'daki dini sa-

vaşlar, St. Barthélemy katliamı, Nantes fermanının yürürlükten kaldırılması, "Dragonnades", Janseniusçulara edilen işkence vb. Terör'le aynı aileden geliyor, aynı psikolojik nedenlerden kaynaklanıyordu.

XIV. Louis zalim bir kral değildi, ancak inancının etkisi altında birçok Protestan'ı öldürerek, kürek mahkûmluğuna tutsak ederek, yüz binlerce Protestan'ı Fransa dışına çıkmaya zorladı.

İnananların uyguladıkları ikna yöntemlerinin kendi inançlarından olmayan muhalefetten korkmalarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Protestanlar ve Janseniusçular XIV. Louis yönetimi için hiç tehlikeli değillerdi. Hoşgörüsüzlük, her şeyden önce, en göz kamaştırıcı doğruları elinde bulundurduğuna inanmış bir zihniyetin, bu doğruları kabul etmeyen, dolayısıyla da iyi bir inançla hareket etmeyen insanlar karşısında duyduğu öfkeden doğar. Bir insanın elinde yanlışı silecek güç varsa, onu nasıl destekleyebilir ki?

Her çağda inananlar işte böyle akıl yürütmüşlerdir. XIV. Louis ve Terör Dönemi'nin adamları da böyle akıl yürütmüşlerdir. Terör Dönemi'ndekiler ayrıca çok açıkça görülebilecek mutlak doğruları ellerinde bulundurduklarına, bunların zaferiyle insanlığı yeni baştan yaratacaklarına inanmışlardı. Muhaliflerine karşı Kilise'nin ve Fransız krallarının sapkınlara karşı olduğundan daha hoşgörülü olabilirler miydi?

Terörün bütün inananlarca zorunlu görülen bir yöntem olduğunu kabul etmek durumunda kalıyoruz; ilk çağlardan bu yana dini kodlar her zaman teröre dayandırılmıştır. İnananlar, insanları kendi buyruklarına uymaya zorlamak için, sonsuz azaplar cehennemi tehditleriyle onları dehşete düşürmeye çalışmışlardır.

Jakoben inancının havarileri de, aynı ataları gibi davranmış, aynı yöntemleri kullanmıştır. Aynı olaylar yeniden gerçekleşecek olsa, yine aynı eylemleri göreceğimiz kesindir. Yeni bir inanç (örneğin, Sosyalizm) yarın zafer kazanacak olsa, Engizisyon'un ve Terör'ün kullandığı propaganda yöntemlerini kullanacaktır.

Ancak, Jakoben Terörü'nü yalnızca dini bir hareketin sonucu gibi değerlendirecek olursak, onu tam anlayamayız. Daha önce Reform'da da gördüğümüz gibi, üstün gelen dini bir inancın çevresinde o inanca bağlı olan bireysel çıkarlar toplanır. Terör'ü birkaç fanatik havari yönetti, ama dar kafalarıyla dünyayı yeni baştan yaratacaklarını düşünen bu az sayıdaki coşkun inananların yanı sıra, yalnızca kendi servetini arttırmayı düşünen çok sayıda insan vardı. Bu kişiler, onlara yağmacılıklarının tadını çıkartma sözü veren ilk muzaffer liderin çevresinde toplanmaya hazırdı.

Albert Sorel'in sözleriyle, "Devrim'in Teröristleri, Terör'e başvurdular, çünkü iktidarda kalmak istiyorlardı ve bunu başka türlü gerçekleştiremiyorlardı. Kendilerini kurtarmak için Terör'ü kullandılar, ama daha sonra Devlet'in kurtuluşu için böyle hareket ettiklerini söylediler. Terör, bir sisteme dönüşmeden önce, yönetimde kullanılan bir araçtı; bu aracı meşrulaştırmak için de bu sistem bulundu."

Emile Ollivier'in Devrim hakkındaki kitabında vardığı şu yargıya bütünüyle katılabiliriz: "Terör her şeyden önce bir Jacquerie, yöntemine uydurulmuş bir yağma, bir suçlular topluluğunun düzenleyebileceği en büyük hırsızlık olayıydı."

2. Devrim Mahkemeleri

Devrim Mahkemeleri Terör'ün işleyişini sağlayan en önemli araçtı. Danton'un teşvikiyle kurulan, bir yıl sonra kurucusunu da giyotine gönderen Paris Mahkemesi'nin yanı sıra, bu mahkemeler bütün Fransa'ya yayıldı.

Taine'e göre, "40'ı gezici olan yüz yetmiş sekiz mahkeme ülkenin her bir yanında ölüm cezaları veriyor, bu cezalar hemen infaz ediliyordu. 16 Nisan 1793'ten II. yılın Thermidor'una kadar geçen süre içinde Paris Mahkemesi 2625 kişiyi giyotine gönderdi, taşra mahkemeleri de Paris Mahkemesi kadar yoğun çalıştı. Yalnızca küçük Orange kasabasında 331 kişi giyotine gönderildi. Arras şehrinde de 299 erkek ve 93 kadın giyotine gönderildi... Yalnızca Lyons şehrinde devrim komiseri 1684 idamın olduğunu itiraf etti... Toplam cinayet sayısı 17.000'i buluyordu, öldürülenlerden 1200'ü kadın, bir kısmı da seksen yaşlarındaki insanlardı."

Paris Devrim Mahkemesi yalnızca 2625 kurbanın olduğunu iddia etse de, bütün şüphelilerin zaten Eylül Katliamı sırasında toptan öldürüldüğünü unutmamalıyız.

Paris Devrim Mahkemesi, Kamu Güvenliği Komitesi'nin bir maşasıydı; Fouquier-Tinville'in duruşması sırasında çok haklı olarak belirttiği gibi, bu komitenin emirlerini uygulamaktan başka bir şey yapmıyordu. Başlangıçta birkaç yasal formalite denendi, ancak bu uzun sürmedi. Sorgulama, savunma, tanıklar; bütün bunlar sonunda bir kenara bırakıldı. Ahlaki kanıt (yani yalnızca şüphe) cezalandırmaya yetiyordu. Mahkeme başkanı genellikle sanığa anlaşılmaz bir soru sormakla yetiniyordu. Süreci daha da hızlandırmak için Fouquier-Tinville Mahkeme'nin toplandığı gün giyotinin de kurulmasını önermişti.

Bu mahkeme, bütün sanıkları hiçbir ayrım gözetmeksizin sırf parti düşmanlığı gibi bir nedenden ötürü darağacına gönderdi, kısa sürede Robespierre'in elinde en kanlı istibdat yönetimi aracına dönüştü. Kurucularından biri olan Danton da bu mahkemenin kurbanlarından biri olduğunda, darağacına gitmeden önce böyle bir mahkemenin kurulmasına katkıda bulunduğu için Tanrı'dan ve insanlardan kendisini affetmelerini diledi.

Bu mahkeme hiçbir şeye acımadı: ne Lavoisier'nin dehasına, ne Lucile Desmoulins'ın kibarlığına ne de Malesherbes'in erdemliliğine. Benjamin Constant, "Bunca yetenek en korkak ve en zalim insanlarca katledildi!" demiştir.

Devrimci Mahkeme'nin neden kurulduğunu anlayabilmek için onu kuran ve yöneten Jakobenlerin dini zihniyetleri ile ilgili düşüncelerimize yeniden dönmemiz gerekir. Özü ve amacı açısından değerlendirildiğinde bu mahkeme, Engizisyon'a benzeyen bir kurumdu. Bu mahkemeye kurban gönderenler (Robespierre, Saint-Just ve Couthon) bütün kafirleri, dünyayı yeni baştan yaratacak inancın bütün düşmanlarını cezalandırarak insan ırkına iyilik yaptıklarını düşünüyorlardı.

Terör Dönemi sırasındaki idamlar yalnızca aristokrasinin üyelerini içermiyordu; 4000 köylü, 3000 işçi de giyotine gönderilmişti.

Günümüzde Paris'teki bir idamın yaratacağı duygu sarsıntısını düşünerek, o sıralarda bunca insanın idam edilmesinin çok büyük bir duygu sarsıntısı yarattığını sanabiliriz. Ama alışkanlık duyarlılığı öylesine köreltmişti ki, insanlar idamlara neredeyse hiç aldırmıyordu. Anneler çocuklarını

alıp, sanki kukla tiyatrosuna götürür gibi, giyotindeki insanları seyretmeye götürüyorlardı.

İdamların gündelik bir olaya dönüşmesi insanları ölüme karşı kayıtsızlaştırmıştı. Hepsi darağacına büyük bir sakinlikle gidiyor, Girondinler basamakları çıkarken Marseillaise marşını söylüyorlardı.

Bu teslimiyet insanların duygularını çok çabuk köreltebilen alışkanlık yasasından kaynaklanıyordu. Her gün kraliyet yanlısı ayaklanmaların çıktığını düşünürsek, giyotin artık insanları dehşete düşürmüyordu. Terör sanki hiç kimseyi terörize etmiyordu. Terör uzun sürmediği zaman çok etkili bir psikolojik süreçtir. Ancak gerçek terör tehditlerde yatar, bu tehditlerin gerçekleştirilmesinde değil.

3. Taşradaki Terör

Taşradaki Devrim Mahkemeleri'nin idamları Terör Dönemi'nde yönetim bölgelerinde yaşanan katliamların yalnızca bir bölümünü oluşturuyordu. Aylaklarla eşkiyalardan oluşan devrim ordusu, insanları öldürüp mallarını yağmalayarak Fransa'yı boydan boya kat etti. Aşağıda Taine'den alıntılayacağımız bölümde bu ordunun kullandığı yöntem çok iyi açıklanıyor:

"2.000 kişinin yaşadığı Bedouin kasabasında bilinmeyen eller özgürlük ağacını kesti; 433 ev yıkıldı ya da ateşe verildi, 16 kişi giyotine gönderildi, 47 kişi de kurşuna dizildi; geride kalan insanlarsa kasabadan çıkarıldılar, dağlarda başıboş yaşamak zorunda kaldılar, toprağın içinde oydukları mağaralara sığındılar."

Devrim Mahkemesi'ne gönderilen zavallıların yazgısı da bundan daha iyi değildi. Duruşma oyunları çabucak sona erdi. Carrier, Nantes şehrinde, 5.000 kişiyi (erkek, kadın, çocuk demeden) kendi isteğine göre ya boğarak ya da ateş ederek öldürdü.

"Thermidor" denilen tepki döneminden sonra katliamların ayrıntıları Moniteur'de yayınlanmaya başladı. Birkaç satırı alıntılıyorum:

"Thomas 'Noirmoutier'in alınmasından sonra, erkeklerin, kadınların ve ihtiyarların diri diri yakıldıklarını gördüm... kadınlara, on dört ve on beş yaşlarındaki kızlara tecavüz edildi, sonra da bunlar katledildi, körpecik bebekler bir süngüden öbürüne fırlatılıyordu; annelerinin yanından alınan çocukların vücutları yerde gerilmişti' diye anlatıyor."

Aynı sayıda Julien adında birisinin yeminli ifadesini de görüyoruz; bu ifadede, Carrier'nin, kurbanlarını, kendi mezarlarını kazmaya ve sonra da diri diri gömülmeye nasıl zorladığı anlatılıyor. 15 Ekim 1794'teki sayıda Merlin de Thionville'in kaleme aldığı bir rapor yer alıyor; bu rapor, le Destin gemisi kaptanının kırk bir kurbanı gemiye alıp, sonra da onları boğulmaya terk etmek için emir aldığını kanıtlıyor; "bu kurbanlar arasında 78 yaşında kör bir adam, on iki kadın, on iki genç kız, aralarından onu 6 ile 10 yaşlarında olan on dört çocuk, beş tane de süt emen bebek vardı."

Carrier'nin duruşması sırasında (Moniteur, 30 Aralık 1794) "kadınların ve çocukların boğularak ve ateş edilerek öldürülmesini emrettiği, General Haxo'ya La Vendée'de yaşayan herkesi yok edip, bütün konutları da yakması emrini verdiği" kanıtlanmıştı.

Carrier, bütün katliamcılar gibi, kurbanlarının acı çektiği-

ni görmekten müthiş bir zevk alıyordu. "Rahiplerin peşine düştüğüm bölgede, ölürken yüzlerini buruşturmalarını seyrettiğim anki kadar hiç gülmemiş ya da öyle bir zevki daha önce hiç tatmamıştım" (Moniteur, 22 Aralık 1794).

Carrier Thermidor tepkisini yatıştırmak için yargılandı. Ancak Nantes şehrindeki katliamlar birçok başka yerde yinelendi. Fouché, Lyons şehrinde 1.000'den fazla kişiyi katletti, Toulon'da o kadar fazla kişi öldürülmüştü ki, nüfus birkaç ay içinde 29.000'den 7.000'e düştü.

Carrier, Fréron, Fouché ve bütün bu kötü insanları savunurken onların hiç durmaksızın Kamu Güvenliği Komitesi'nce harekete geçirildiklerini söylemeliyiz. Carrier, duruşması sırasında bunu kanıtlamıştı:

"Her gün 150 ya da 200 kişinin öldürüldüğünü kabul ediyorum" diyor 24 Aralık 1794 tarihli Moniteur'de. "Ancak bütün bunlar Komisyon'un emriyle gerçekleştirildi. Konvansiyon'a yüzlerce haydutun öldürüldüğünü bildirdim, bu mektuba övgüler yağdırdılar, Bulletin'e eklenmesini emrettiler. Bugün bana karşı çok öfkeli olan bütün bu temsilciler o zaman ne yapıyorlardı acaba? Övgü yağdırıyorlardı. Beni neden hâlâ 'görevde' tuttular? Çünkü ben o zaman ülkenin kurtarıcısıydım, şimdi ise kana susamış bir adamım."

Ne yazık ki Carrier, aynı konuşmada belirttiği gibi, Konvansiyon'u yalnızca yedi sekiz kişinin yönettiğinden habersizdi. Ama dehşete düşmüş Meclis, bu yedi sekiz kişi ne emrettiyse onaylıyordu, dolayısıyla Carrier'nin iddiasına verecek bir yanıtları yoktu. Carrier giyotine gitmeyi tabii ki hak etti, ama bütün Konvansiyon da katliamları onayladığından onunla birlikte giyotine gitmeyi hak etmişti.

Komite'nin "görevli"leri hiç durmaksızın harekete geçir-

mek için yazdığı mektuplarla haklı çıkan Carrier'nin savunması, Terör'ün şiddetinin bir sistemden kaynaklandığını, kimi zaman öne sürüldüğü gibi yalnızca birkaç bireyin girişimiyle ortaya çıkmış bir şey olmadığını gösteriyor.

Terör sırasında yıkıma duyulan açlık yalnızca insanların öldürülmesiyle giderilmedi; daha büyük bir yıkım da cansızlar üzerinde gerçekleştirildi. Gerçek inanan her zaman bir put-kırıcıdır. İktidara geldiği gibi, inancının bütün düşmanlarını, karşıt inancı hatırlatan bütün imgeleri, tapınakları ve simgeleri aynı coşkuyla yok eder.

İmparator Theodosius'un Hıristiyanlık dinine geçtikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi, altı bin yıldır Nil'in çevresine inşa edilmiş tapınakların büyük çoğunluğunu yıkmak olmuştu. Dolayısıyla, Devrim liderlerinin tiksinti uyandıran bir geçmişin kalıntıları gibi gördükleri anıtlara ya da sanat yapıtlarına saldırmalarına şaşırmamalıyız.

Heykeller, el yazmaları, vitray camdan pencereler, kaplamalar bir delilik nöbeti içinde kırıldı. Napoleon döneminde Otranto Dükü ünvanını kazanacak, XVIII. Louis zamanında da bakanlık yapacak olan Fouché, Konvansiyon'un komiseri olarak Nièvre şehrine gönderildiğinde, bütün şato kulelerinin ve kiliselerdeki çan kulelerinin yıkılmasını emretti, "çünkü bunlar eşitliği zedeliyordu."

Devrimci vandallık mezarlara kadar uzandı. Barrère'nin Konvansiyon'a okuduğu bir rapordan sonra, Saint-Denis'teki muhteşem kraliyet mezarları yıkıldı; II. Henri'nin Germain Pilon tarafından inşa edilmiş mozolesi parçalara ayrıldı, tabutlar boşaltıldı, Turenne'in vücudu bir antika gibi Müze'ye gönderildi, bekçilerden biri dişlerini çıkartıp antika diye satmaya kalktı. IV. Henri'nin bıyığı ve sakalı da kesilmişti.

Görece olarak daha aydın olan insanların Fransa'nın yıkımına razı geldiklerine tanıklık etmek çok üzücü. Onları bağışlamak için güçlü inançların en kötü aşırılıklara yol açacağını, her gün isyancıların işgali altında kalan Konvansiyon'un da halk iradesine teslim olduğunu hatırlamamız gerekir.

Gittikçe kızgınlaşan bu yıkım bize yalnızca fanatizmin gücünü göstermiyor: Aynı zamanda bütün toplumsal kısıtlamalardan kopan insanların ve onların eline düşen bir ülkenin başına neler gelebileceğini gösteriyor.

VI. BÖLÜM

Devrim orduları

1. Devrim Meclisleri ve Orduları

Devrimci Meclisler, özellikle de Konvansiyon hakkında iç çekişmelerinin, zayıflıklarının, şiddet eylemlerinin ötesinde bir şey bilinmeseydi, onlardan geriye kalan çok kasvetli bir anı olurdu.

Ancak bu kana bulanmış dönem, orduların başarısı yüzünden, düşmanların gözünde bile kimsenin karşı çıkamayacağı bir zafer dönemidir. Konvansiyon dağıldığında Fransa Belçika'nın ve Ren nehrinin sol kıyısındaki bölgelerin alınmasıyla topraklarını genişletmişti.

Konvansiyon'u bir bütün olarak düşünürsek, orduların zaferlerinden ona pay çıkarmak doğru gibi görünebilir; ancak bu bütünün her bir öğesini ayrı ayrı inceleyerek ele alırsak, bu öğelerin birbirinden bağımsızlığı açıkça görülecektir.

Konvansiyon'un o dönemdeki askeri olaylarda çok az rolü olduğu apaçıktır. Cephedeki ordularla Paris'teki devrim meclisleri, birbirleri üzerinde pek etkisi olmayan, olayları çok farklı gözlerle değerlendiren iki farklı dünyaydı.

Konvansiyon'un halktan gelen tepkiye göre fikirlerini her gün değiştiren zayıf bir hükümet olduğunu gördük; gerçekten de tam bir anarşi örneğiydi. Hiçbir şeyi yönetmiyor, kendisi sürekli yönetiliyordu; böyle bir durumda orduları nasıl yönetebilirdi ki?

Tamamıyla kendi iç çekişmelerine dalmış olan Meclis, bütün askeri konuları, Carnot'nun neredeyse tek başına yönettiği özel bir komiteye bıraktı; bu komitenin gerçek işlevi birliklere erzak ve cephane sağlamaktı. Carnot'nun becerisi, Fransa'nın emrindeki 752.000 adamı stratejik olarak çok önemli noktalarda yönetmesinin yanı sıra, orduların generallerine hücuma geçmelerini ve sıkı bir disiplin sağlamalarını tavsiye etmesinde yatıyordu.

Meclis'in ülke savunmasındaki tek payı toplu halde askere alma yasasının çıkarılması oldu. O sıralarda Fransa'yı tehdit eden birçok düşmanın karşısında, her hükümet böyle bir karar alırdı. Kısa bir süre için Meclis bazı generallerin boynunu vurmak üzere ordulara temsilciler de gönderdi, ancak bu siyaset uzun sürmedi.

Meclis'in askeri alandaki etkinlikleri yok denecek kadar azdı. Ordular, sayıca üstünlükleri, coşkuları, genç generallerinin taktikleri sayesinde, Meclis'in yardımı olmaksızın zaferlerini kazandılar. Konvansiyon'dan bağımsız olarak savaştılar ve düşmanlarını yendiler.

2. Avrupa'nın Devrim'e karşı mücadelesi

Devrimci orduların başarısına yol açan çeşitli psikolojik etkenleri sıralamadan önce, Avrupa'ya karşı girişilen savaşın nedenini ve gelişimini kısaca hatırlamamızda yarar var.

Devrim'in başlangıcında yabancı hükümdarlar uzun süredir rakipleri olan Fransız monarşisinin geçirdiği zorluklardan memnundular. Fransa'nın büyük ölçüde zayıflayacağına inanan Prusya Kralı, kendi topraklarını genişletmeyi düşünerek, Avusturya İmparatoru'na Flandre ve Alsace bölgeleri karşılığında Louis'ye yardım etmesini söyledi. İki hükümdar Şubat 1792'de Fransa'ya karşı bir ittifak anlaşması imzaladılar. Fransa, Girondinlerin etkisi altında, bu saldırıyı önceden kestirdi ve Avusturya'ya savaş açtı. Fransız ordusu başlangıçta birçok engelle karşılaştı. Müttefikler Champagne bölgesine girmiş, Paris'in 130 mil ötesine kadar gelmişlerdi. Valmy'deki Dumoriez zaferi onları durdurdu.

Yalnızca 300 Fransız, 200 Prusyalı asker ölmüşse de, bu savaşın çok önemli sonuçları olmuştur. Yenilmez diye bilinen bir ordunun geri çekilmek zorunda bırakılması, genç devrimci birliklere cesaret verdi, bundan böyle her yerde hücuma geçtiler. Birkaç hafta içinde Valmy'deki askerler Avusturyalıları Belçika'dan çıkardılar, burada özgürlükçüler diye karşılandılar.

Ancak savaş asıl önemini Konvansiyon döneminde kazandı. 1793'ün başında Meclis Belçika'nın Fransa'yla birleşmesi kararını aldı. Bunun sonucunda İngiltere'yle yirmi iki yıl süren bir çatışma çıktı.

Nisan 1793'te Antwerp'te toplanan İngiltere, Prusya ve Avusturya temsilcileri Fransa topraklarını parçalama kararı-

nı aldılar. Prusyalılar Alsace ve Lorraine bölgelerini, Avusturyalılar Flandre ve Artois bölgelerini, İngilizler de Dunkirk bölgesini ele geçireceklerdi. Avusturya büyükelçisi, Devrim'i, teröre başvurarak, "ülkeyi yöneten partiyi tümden yok ederek" ezmeyi önerdi. Bu tür beyanlar karşısında Fransa'nın yenmekten ya da yok olmaktan başka seçeneği yoktu.

1793 ve 1797 yılları arasındaki bu ilk ittifak sırasında Fransa, Pyrénées bölgesinden kuzeye bütün cephelerde savaşmak zorunda kaldı.

Başlangıçta daha önceden kazandığı toprakları kaybetti, birçok yenilgiyle karşılaştı. İspanyollar Perpignan ve Bayonne'u, İngilizler Toulon'u, Avusturyalılar Valenciennes'i ele geçirdiler. Konvansiyon, tam bu noktada, 1793 yılının sonlarına doğru, on sekiz ve kırk yaşları arasındaki bütün Fransız erkeklerinin askere alınması kararını çıkardı, böylece cepheye toplam 750.000 asker göndermeyi başardı. Kraliyet ordusunun eski birlikleri gönüllülerden ve zorunlu askerlerden oluşan taburlarla birleştirildi.

Müttefikler geri püskürtüldü, Jourdan'm kazandığı Wattignies zaferinden sonra Maubege düşmandan kurtarıldı. Hoche Lorraine'i kurtardı. Fransa Belçika'yı ve Ren nehrinin sol kıyısını fethederek hücuma geçti. Jourdan Fleurus'te Avusturyalıları yendi, onları Ren nehrine doğru geri çekilmeye zorladı, Cologne ve Coblentz'i işgal etti. Hollanda istila edildi. Müttefik ülkelerinin hükümdarları barış isteyerek geri çekildiler ve Fransa'nın fetihlerini kabul ettiler.

Fransızların başarılarının bir nedeni de düşmanın asla bu işe yüreğini koymamış olmasıdır; hepsi 1793-5'te ele geçirdikleri Polonya'yı paylaşmakla meşguldü. Daha fazla toprak elde etmek için her güç orada bulunmayı istiyordu. Bu yüz-

den Prusya Kralı 1792'deki Valmy savaşından sonra geri çekildi.

Müttefiklerin tereddütleri ve karşılıklı güvensizlikleri Fransa'nın çok işine yaradı. General Thiébault'nun da dediği gibi, "Avusturyalılar 1793 yazında Paris'e yürümüş olsalardı, kesin kaybederdik. Asker, subay, general toplayacak zaman tanıyarak bizi kendileri kurtardılar."

Basle antlaşmasından sonra Fransa'nın Avrupa'da Avusturyalılar dışında önemli bir rakibi kalmadı. Directoire, İtalya'da Avusturyalılara saldırma kararını aldı. Bonaparte bu seferi yönetmekle görevlendirilmişti. Nisan 1796'dan Nisan 1797'ye dek süren bir yıllık savaştan sonra, Bonaparte, Fransa'nın son düşmanlarını barış istemek zorunda bıraktı.

3. Devrimci orduların başarısını sağlayan psikolojik ve askeri etkenler

Devrimci orduların başarılarının ardındaki nedenleri anlayabilmek için, bu üstleri başları yırtık pırtık, genellikle çıplak ayaklı birliklerdeki olağanüstü coşkuyu, dayanıklılığı ve özveriyi hatırlamamız gerekir. Devrimci ilkelere gönülden bağlı bu birlikler, dünyayı baştan yaratacak yeni bir dinin havarileri olduklarına inanmışlardı.

Devrim ordularının tarihi, Arap göçmenlerinin Muhammed'in idealleriyle harekete geçerek güçlü ordular kurmalarını ve eski Roma dünyasının bir bölümünü hızla fethetmelerini hatırlatır. Buna benzer bir inanç, Devrim askerlerine, onları hiç yüzüstü bırakmayan, hiçbir yenilgiyle sarsılmayan bir kahramanlık ve yiğitlik aşıladı. Konvansiyon'un yerini

Directoir aldığında, onlar ülke topraklarını işgalden kurtarmış, düşman topraklarını ele geçirmek için savaşa girişmişlerdi. Bu dönemde Fransa'daki tek gerçek Cumhuriyetçiler askerlerdi.

İnanç çabuk yayılır, Devrim de yeni bir çağ gibi kabul ediliyordu; dolayısıyla, işgal edilen ülkelerden çoğu, kendi hükümdarlarının mutlakiyetçiliği altında ezildiklerinden, işgalcileri özgürlük savaşçıları gibi karşıladı. Savoy'da yaşayanlar birlikleri karşılamaya koştular. Mayence'te kalabalık onları coşkuyla karşıladı, özgürlük ağaçları dikti, Paris'tekinin taklidi bir Konvansiyon oluşturdu.

Devrim orduları monarşinin boyunduruğu altında ezilmiş, hiçbir kişisel ideali olmayan halklarla uğraşırken daha kolay başarıya ulaşıyorlardı. Ancak kendi idealleri kadar güçlü idealleri olan halklarla mücadeleye girdiklerinde zafer kazanmaları çok daha zordu.

Eşitlik ve özgürlük gibi yeni idealler tam bir inancı bulunmayan, hükümdarlarının despotizmiyle ezilen halkları kandırabiliyordu; ancak zihinlerinde uzun süredir yerleşmiş güçlü bir ideali bulunanlar karşısmda doğal olarak güçsüz kalıyordu. Bu yüzden, din ve monarşi yanlısı düşünceleri fazlasıyla güçlü olan Bretagneliler ve Vendéeliler, Cumhuriyet'in ordularına karşı yıllarca başarıyla mücadele ettiler.

Mart 1793'te Vendée ve Bretagne'deki ayaklanmalar on yönetim bölgesine sıçradı. Poitou'daki Vendéeliler ve Chouans'taki Bretagneliler 80.000 kişilik bir ordu hazırladılar.

Karşıt idealler (aklın hiçbir rol oynamadığı inançlar) arasındaki çatışmalar her zaman acımasızdır; bu yüzden, Vendée ile olan mücadele dini savaşlarda her zaman görülen kızgın vahşete anında büründü. Savaş, Hoche'nin bölgeyi "hu-

zura kavuşturduğunu" ilan ettiği 1795'e kadar sürdü. Huzura kavuşturma, bölgeyi savunanların yok edilmesinden başka bir anlama gelmiyordu.

Molinari'nin sözleriyle, "iki yıl süren iç savaştan sonra, Vendée korkunç bir harabe yığınına dönüşmüştü. 900.000 insan (erkekler, kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar) ölmüştü, katliamdan kurtulabilen az sayıdaki insanın yiyecek ya da barınak bulması neredeyse olanaksızdı. Tarlalar harap edilmiş, çitler ve duvarlar yıkılmış, evler yakılmıştı."

Devrim askerleri, onları yenilmez kılan inançlarının yanı sıra, savaş alanlarında gayretli ve düzenli önemli generallerce yönetilmenin üstünlüğünden de yararlanıyorlardı.

Ordunun soylulardan gelen daha önceki liderlerinin çoğunluğu ülke dışına göç etmişti; bu yüzden, yeni bir subay topluluğu oluşturmak gerekiyordu. Bunun sonucunda askeri yetenekleri olanlar kendilerini gösterebildiler, birkaç ay içinde bütün mevki basamaklarını atladılar. Örneğin, 1789 yılında onbaşı olan Hoche, yirmi beş yaşına geldiğinde bir tümenin generali, bir ordunun kumandanı olmuştu. Bu liderlerin aşırı gençliği, onlara karşı savaşan orduların alışık olmadığı bir mücadele ruhuna yol açıyordu. Yalnızca yeteneklerine göre seçilmiş, hiçbir geleneğin ya da kalıplaşmış düzenin engeline takılmayan bu subaylar, yeni zorunluluklara uyan taktikleri çok çabuk bulabiliyorlardı.

Yedi Yıl Savaşı'ndan beri her yerde kullanılan yöntemlere göre eğitilmiş deneyimli profesyonel birliklerin karşısında savaşan deneyimsiz askerlerden karmaşık manevralar bekleyemeyiz.

Birliklerin yığın halinde harekete geçmesiyle hücum ediliyordu. Generallerin emrinde bulunan askerlerin sayıca çok

fazla olmaları sayesinde, bu etkili, ama kaba yöntemin doğurabileceği önemli gedikler hızla doldurulabiliyordu.

Yığınlarca adam süngüyle düşmana hücum ediyor, askerlerin yaşamına daha çok özen gösteren yöntemlere alışmış düşmanları çabucak bozguna uğratıyordu. O günlerde ateş etme hızının yavaş olması Fransız taktiklerinin uygulanmasını kolaylaştırıyordu. Bu taktikler zafer kazandırdı, ancak büyük kayıplar pahasına. Yapılan hesaplara göre, 1792 ve 1800 yılları arasında, Fransız ordusu etkin gücünün üçte birini (2.000.000 askerden 700.000'ini) savaş meydanında kaybetti.

Olayları psikolojik bir bakış açısından incelerken de, sonuçları, sonucu oldukları olgulardan yola çıkarak aydınlatmayı sürdürmeliyiz.

Paris'teki devrimci yığınları ve orduları incelediğimizde, birbirinden çok farklı, ama kolayca yorumlanabilir iki tablo çıkar karşımıza.

Yığınların akıl yürütemediklerini, yalnızca sürekli değişen dürtülerinin ardından gittiklerini kanıtlamıştık; ancak bunun yanı sıra, onların kahramanlığa yatkınlığını, fedakarlık duygularının çok gelişmiş olduğunu, bir inanç uğruna yaşamlarını vermeye hazır binlerce insan bulabileceğimizi de belirtmiştik.

Birbirinden bu kadar farklı psikolojik özelliklerin koşullara göre birbirine hiç benzemeyen, hatta birbiriyle çelişen eylemlere yol açması doğaldır. Konvansiyon ve ordularının tarihi de bunu kanıtlar. Bu tarih bize aynı öğelerden oluşan yığınların Paris'te cephede olduğundan çok farklı davrandığını gösterir; neredeyse bu insanların aynı insanlar olduğuna bile inanmak zor.

Paris'teki yığınlar düzensiz, şiddet yanlısı, kana susamış, sürekli değişen talepleriyle de ülke yönetimini olanaksızlaştırmış yığınlardı.

Ordularda ise tümden değişik bir tablo vardı. Aynı insan yığını, çalışkan bir köylü halktan gelen düzenli öğelerle kendisini denetliyor, askeri disiplinle standartlaşıyordu; kolayca yayılan coşkuyla harekete geçerek yokluklara kahramanca destek veriyor, tehlikeleri küçümsüyor, Avrupa'nın en yenilmez ordularının üstesinden gelecek o inanılmaz havanın yaratılmasına katkıda bulunuyordu.

Bunlar disiplinin gücünü göstermek için hatırlanacak gerçekler arasındadır. Disiplin insanları değiştirir. Halklar ve ordular disiplinin etkisinden kurtulduklarında barbar sürülere dönerler.

Bu gerçek her gün gittikçe daha da fazla unutuluyor. Topluluk mantığının temel yasalarını önemsemeyerek, halk yığınlarından gelen değişken dürtüleri yönetmeyi öğrenmek yerine, bu dürtülere teslim oluyoruz. Yığınlara hangi yoldan gidecekleri gösterilmelidir; bu yolu seçmek onlara düşmez.

VII. BÖLÜM

Devrim liderlerinin psikolojisi

1. Devrimcilerin zihniyetleri. Şiddet yanlısı ve zayıf kişiliklerin etkisi

İnsanlar zekalarıyla yargıya varırlar, kişiliklerince yönlendirilirler. İnsanı tam olarak anlayabilmek için bu ikisini birbirinden ayırmamız gerekir.

Büyük eylem dönemlerinde (devrim de doğal olarak bu tür dönemlerdendir) kişilik her zaman ilk sırada gelir.

Kargaşa zamanında egemen olan zihniyetleri daha önce birçok bölümde açıkladığımız için bu konuya burada yeniden geri dönmemize gerek yok. Bu zihniyet türleri, her insanın miras aldığı ve zamanla geliştirdiği kişiliğe göre doğal olarak değişiklik gösteren genel türlerdir.

Jakoben zihniyetinde mistik öğenin ne kadar önemli bir rol oynadığını, bu öğenin yeni inancın yandaşlarını ne kadar insafsız bir bağnazlığa götürdüğünü görmüştük.

Meclislerdeki bütün üyelerin bağnaz olmadığını da görmüştük. Aslında bağnazlar azınlıktaydı; devrimci meclislerin en kana susamışında bile büyük çoğunluğu tarafsız, ürkek ve ılımlı kişilikte üyeler oluşturuyordu. Thermidor'dan önce bu grup korkudan şiddet yanlısı temsilcilerin, Thermidor'dan sonra ise ılımlı temsilcilerin yanında oy kullandı.

Başka zamanlarda olduğu gibi, devrim sırasında da, birbirine en karşıt dürtülere uyan bu tarafsız kişilikler sayıca en fazla olanlardır. Aslında bunlar da şiddet yanlısı kişilikler kadar tehlikelidir. Şiddet yanlılarının gücü, tarafsızların güçsüzlüğünden kaynaklanır.

Bütün devrimlerde, özellikle de Fransız Devrimi'nde, dar görüşlü ama kararlı kişilerden oluşan küçük bir azınlığın, çok zeki ama kişiliksiz insanlardan oluşan büyük bir çoğunluğa hükmettiğini görürüz.

Bağnaz havarilerle güçsüz kişiliklerin yanı sıra, bir devrim mutlaka kâr etmeyi düşünen bireyler de yaratır. Fransız Devrimi'nde bu tür insanlar çoktu. Bunların amaçları, koşullardan yararlanıp kendi servetlerini arttırmaktı. Barras, Tallien, Fouché, Barrère gibi birçok kişinin amacı buydu. İzledikleri siyaset, zayıfa karşı güçlüye hizmet etmekten başka bir şey değildi.

Bugün "sonradan görmeler" diye adlandırabileceğimiz bu kişiler Devrim'in başlangıcından beri sayıca fazlaydılar. Camille Desmoulins 1792'de şunları yazmıştır: "Bizim Devrim'imiz kökenini her bireyin benlikçiliği ve öz-sevgisinde bulur, genel çıkar bunların birleşiminden oluşur."

Başka bir bölümde incelediğimiz siyasi kargaşa dönemlerindeki zihniyet türleri ile ilgili gözlemlerimizi bu göstergelere eklersek, devrimcilerin kişilikleri hakkında genel bir fi-

kir elde edebiliriz. Daha önce açıkladığımız ilkeleri Devrim döneminin en önde gelen kişiliklerine uygulayalım şimdi.

2. Komiserlerin ya da "görevli" temsilcilerin psikolojisi

Konvansiyon üyelerinin Paris'teki davranışlarını her zaman kendi meslektaşları ya da çevre denetliyor, kısıtlıyor ya da harekete geçiriyordu.

Onlar hakkında düzgün bir yargıya varabilmek için kendi başlarına, denetimsiz, tam bir özgürlük içinde kaldıkları durumlara bakmamız gerekir. Konvansiyon'un yönetim bölgelerine gönderdiği "görevli" temsilciler işte böyle bir durumdaydı.

Bu delegelerin mutlak bir yetkisi vardı. Hiçbir tenkit onları huzursuz etmiyordu. Alt düzeydeki görevliler ve sulh yargıçları onların emirlerine uymak zorundaydı.

"Görevli" bir temsilci keyfince "müsadere" edebilir, zorla el koyabilir ya da haczedebilirdi; dilediğince vergilendirebilir, hapse atabilir, sınır dışı edebilir ya da idama gönderebilirdi; kendi bölgesinde o bir paşaydı.

Kendilerini "paşalar" gibi gören bu temsilciler, "muhafızlarla çevrili, altı atlı arabalara biniyor; çalgıcılar, fahişeler ve paragözlerle birlikte otuz kişilik görkemli masalara oturup, müzik eşliğinde yemek yiyorlardı..." Lyons şehrinde "Collot d'Herbois'nın debdebeli görünüşüne bakan, karşısında Muhteşem Türk var sanırdı. Hiç kimse ricasını üç kere yinelemeden onun yanına gelemezdi; davetlilerin kabul edildiği odaya girmeden önce bir dizi bölmeden geçmek gerekirdi,

ayrıca kimse ona on beş adımdan daha fazla yaklaşamazdı."

El kol hareketleri bile bütün başların öne düşmesine yetecek heybetteki muhafızların eşliğinde, bütün ihtişamlarıyla kasabalara giren bu diktatörlerin inanılmaz kibrini gözümüzde canlandırabiliriz.

Müvekkili olmayan önemsiz avukatlar, hastası olmayan doktorlar, kiliseden atılmış din adamları, silik savcılar daha önceki renksiz yaşamlarından çıkıp, birdenbire tarihin en güçlü zorbalarıyla aynı düzeye geldiler. Keyiflerine göre insanları giyotine göndererek, boğarak, onlara acımasızca ateş ederek, eski vasat durumlarından çıkıp, astığı astık kestiği kestik hükümdarlarla aynı düzeye yükseldiler.

Neron ya da Heliogabalus Konvansiyon temsilcilerini zorbalıkta geçemezdi. Çünkü bu ikisini belli bir dereceye kadar hep yasalar ve görenekler kısıtlamıştır. Komiserleri ise kısıtlayan hiçbir şey yoktu.

Taine'in sözleriyle, "Fouché, elinde saplı gözlüğüyle, Lyons halkından 210 kişinin katledilişini pencereden seyretti. Collot, Laporte ve Foché kurşuna dizme (fusillades) günlerinde ziyafet çekerlerdi; her kurşun sesiyle sevinç çığlıkları atıp şapkalarını sallarlardı."

Böylesine bir kana susamış zihniyet sergileyen "görevli" temsilciler arasında mutlak bir güç ele geçirdikten sonra Arras ve Cambrai şehirlerini yakıp yıkan eski rahip Lebon'u anabiliriz. Lebon ve Carrier örnekleri, yasanın ve geleneğin boyunduruğundan kurtulan insanın ne duruma gelebileceğini gösterir bize. Gaddar komiserin zalimliğini Sadizm iyice şiddetlendirmiştir; darağacı Lebon'un evinin önünde kurulurdu, böylece kendisi, eşi ve yardımcıları katliamın tadını çıkarırlardı. Giyotinin ayağına bir içki büfesi kurulur, bura-

da sans-culottelar içki içerdi. Cellat onları eğlendirmek için gülünç hareketlerle kaldırıma idam edilenlerin çıplak bedenlerini yığardı.

"Lebon'un 1795'te Amiens'te yayımlanan iki ciltlik duruşma tutanakları bir kabus gibidir. Arras ve Cambrai katliamlarından sağ kalanlar, yirmi oturum boyunca, Amiens'te Konvansiyon'un eski üyesinin yargılandığı eski salona gelirler. Bu hayalet gibi insanların yas içinde anlattıkları daha önce hiç duyulmamış şeylerdir. Sokakların insanlardan arındırılması; uyduruk bir duruşmadan sonra doksanlık ihtiyarlarla on altılık kızların idam edilmesi; aşağılanan, şölene dönüştürülen, zevk alınan ölümler; müzik eşliğinde idamlar; darağacını korumaları için çocuklardan kurulan taburlar; aklını kaçırmış bir satrapın zevke düşkünlüğü, alaycılığı, akla gelmedik işkenceleri; Sade'ın yazdığı bir romansın epiğe dönüşmesi; bu korkunç olayların bir bir ortaya çıkışını okurken, uzun zamandır terörle yıldırılmış bütün ülkenin en sonunda bu terörü kustuğunu, orada duran zavallıyı, nefret edilen ve yok olan bir sistemin günah keçisini ezerek korkaklığının öcünü aldığını görürüz."

Eski din adamının tek savunması yalnızca emirlere uyduğunu söylemek olmuştur. Ona karşı getirilen bu suçlamalar uzun zamandır biliniyordu; Konvansiyon hiçbir şekilde onu bunlardan dolayı eleştirmemiştir.

Birdenbire en güçlü despotlardan daha büyük bir güç elde eden "görevli" temsilcilerin kibrinden daha önce söz etmiştim; ama bu kibir onların vahşetini açıklamaya yetmez.

Bunun başka nedenleri vardı. Güçlü bir inancın havarileri olan Konvansiyon delegeleri, aynı kutsal görevlerini yerine getiren engizisyoncular gibi, kurbanlarına acıyamazlardı,

acımış olamazlardı. Ayrıca yasanın ve geleneğin kısıtlamalarından kurtuldukları için, ilkel hayvanilikten içimizde kalan en yabani içgüdüleri başıboş bırakabilirlerdi.

Uygarlık bu içgüdüleri denetim altına alır, ama bunlar asla yok olmaz. Avcının içindeki öldürme isteği bunun bir kanıtıdır. M. Cunisset-Carnot aşağıdaki satırlarda her zararsız oyunda avcının içindeki barbarı uyandıran bu kalıtımsal eğilimin gücünü anlatıyor:

"Sırf öldürme zevki için öldürmek evrensel bir eğilimdir; avcılık içgüdüsünün temelini de bu oluşturur, uygar ülkelerde bunun yayılmasını artık yaşama gereksinimiyle açıklayamayız. Yabani atalarımıza zor yaşam koşullarının kaçınılmaz olarak dayattığı bir eylemi sürdürmekten başka bir şey yapmıyoruz aslında; onlar o koşullarda ya öldüreceklerdi ya da açlıktan öleceklerdi, bugün ise avcılığın meşru bir nedeni kalmamıştır. Ama hâlâ sürüyor, bizse buna karşı bir şey yapamıyoruz; belki de bizi çok uzun süredir bağlamış bu esaretin zincirlerini asla kıramayacağız. Av sevgisi bize hükmettiğinde karşılarında bütün merhametimizi kaybettiğimiz hayvanların kanını dökmekten aldığımız yoğun ve tutkulu zevk duygusunun önüne geçemiyoruz. En narin, en güzel yaratıklar, baharın neşesini getiren ötücü kuşlar tüfeklerimizden çıkan mermilerle yere çakılıyor ya da kapanlarımıza düşüyor, onları korkmuş, kanlar içinde, neden olduğumuz korkunç acı içinde kıvranırken, güçsüz kırık pençeleri üzerinde yürüyerek kaçmaya çalışırken ya da artık onları taşıyamayan kanatlarını çaresizce çırparken gördüğümüzde bile hiçbir merhamet ürpertisi zevkimizi bozmuyor... Bütün bunların nedeni ise, içimizden en iyilerin bile karşı koyamayacağı, buyurucu, atalara çekim dürtüsü."

Normal zamanlarda yasalardan korkunun getirdiği kısıtlamalar yüzünden atalara çekim dürtüsü yalnızca hayvanları öldürmekle sınırlı kalır. Ancak yasalar işlemediğinde, insanlar da buna eklenir; teröristlerin insan öldürmekten müthiş bir zevk almalarının nedeni de bu dürtüdür. Carrier'nin, kurbanlarının işkence sırasındaki yüzlerini düşünmekten aldığı hazzı dile getiren sözleri bunun iyi bir örneğidir. Birçok uygar insanda vahşet bastırılmış bir içgüdüdür, ama bastırılması onun yok edildiği anlamına gelmez.

3. Danton ve Robespierre

Danton ve Robespierre Devrim'in en önemli iki kişiliğiydi. Danton hakkında fazla bir şey söylemeyeceğim: psikolojisi yalın olduğu kadar da bilindik. Her şeyden önce atılgan ve sert bir kulüp hatibi olan Danton, insanları her zaman harekete geçirebileceğini göstermişti. Yalnızca konuşmalarında zalimdi, bunların sonuçlarından da çoğu zaman pişmanlık duyuyordu. En başından beri en tepede göze çarpıyordu, gelecekteki rakibi Robespierre ise o sıralar en alt kademelerde yer alıyordu.

Danton bir dönem Devrim'e ruh verdi, ancak davranışlarında tam bir direşkenlik ve kararlılık yoktu. Ayrıca, Robespierre'in tersine, yoksuldu. Robespierre'in bitmez tükenmez bağnazlığı, Danton'un aralıklı çabalarını sonunda yenik düşürdü. Buna karşın, öylesine güçlü bir halkçı siyasetçinin, silik, kindar düşmanı ve vasat rakibi tarafından darağacına gönderilmesi şaşırtıcı bir olaydı.

Devrim'in en etkili adamı olan, sık sık incelemelere konu

edilen Robespierre'i anlamak daha zordur. Ona yalnızca Devrim'in düşmanları karşısında değil, aynı zamanda mevcut hükümetin düşmanı sayılamayacak meslektaşları karşısında da yaşam ve ölüm yetkisini veren olağanüstü gücü anlayabilmek zordur.

Ne Robespierre'in soyutlamalar içinde kaybolmuş bir ukalâ olduğunu iddia eden Taine'in görüşleriyle ne onun ilkeleri sayesinde başarıya ulaştığını iddia eden Michelet'nin düşünceleriyle ne de çağdaşı Williams'ın "onun yönetiminin sırlarından biri, yüz karası olarak bilinen ya da bir suçla lekelenen insanları kendi hırsına basamak yapmasıdır" sözleriyle bu konuyu açıklayabiliriz.

Robespierre'in başarısının güzel konuşma yeteneğinden geldiğini düşünemeyiz. Gözlerindeki koruyucu gözlükleriyle, soyutlamalarla dolu soğuk ve anlaşılması güç konuşmalarını zar zor okuyan biriydi o. Meclis'te Danton ve Girondinler gibi müthiş yetenekli hatipler vardı; ama sonunda onları deviren Robespierre oldu.

Diktatörün en sonundaki yükselişi için hiçbir kabul edilebilir açıklamamız yok. Robespierre, Ulusal Meclis'te nüfuzu olmadığı halde, Konvansiyon'a ve Jakobenlere hükmetmeyi başardı. Billaud-Varennes'in sözleriyle "Kamu Güvenliği Komitesi'ne gelmeden önce zaten Fransa'nın en önemli adamı haline gelmişti."

Michelet şunları söylüyor: "Robespierre'in hikâyesi olağanüstüdür, Bonaparte'ınkinden çok daha hayret vericidir. Bu hikâyede, ağların nasıl örüldüğünü, çarkların nasıl işlediğini, güçlerin nasıl hazırlandığını görmek daha güçtür. Dürüst, sert ama sofu, şöyle böyle yetenekleri olan bir adam, bir sabah ne olduğunu bilmediğim bir felaketle doğrulur ve yük-

selmeye başlar. Böylesini Binbir Gece Masalları'nda bile göremezsiniz. Birdenbire tahttan daha yukarıya çıkar. Bir sunağın üstüne yerleşir. Şaşırtıcı bir hikâye!"

Koşulların Robespierre'e önemli derecede yardım ettiği kesin. İnsanlar kendilerine hükmedecek bir yöneticiye ihtiyaç duyarak ona yöneldiler. Ama o zaten oradaydı, bizim bulmaya çalıştığımız oraya hızla yükselişinin nedeni. Onda bugün gözümüzden kaçan bir tür kişisel çekicilik olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Kadınlarla olan ilişkilerindeki başarısı da bu teoriyi destekliyor. O konuştuğu günlerde "geçitler kadınlarla dolardı... tribünlerde yedi ya da sekiz yüz kadın olurdu, öyle de güçlü alkışlarlardı ki! Jakoben Kulübü'nde o konuştuğunda, duygu yüklü hıçkırıklar ve ağlamalar duyulurdu, insanlar salonu yıkacak gibi tepinirlerdi." Mme. de Chalabre, yıllık bin altı yüz sterlin geliri olan genç bir dul, ona tutkulu aşk mektupları gönderiyor, onunla evlenmeye can atıyordu.

Robespierre'in popülerliğini sağlayan nedeni kişiliğinde bulamayız. Yaradılıştan hastalık hastası, vasat zekâlı, soyutlamaların dışına çıkamadığı için gerçekleri kavramaktan aciz, kurnaz ve hilekâr olan Robespierre'in kişiliğinde en ağır basan özellik, son gününe kadar gittikçe artan aşırı gururuydu. Yeni bir inancın baş rahibi olduğundan, Tanrı'nın onu erdemin saltanatını kurmak üzere dünyaya gönderdiğine inanıyordu. "Yüce Tanrı'nın dünyayı düzelteceğini söylediği Mesih'in o olduğunu" ifade eden mektuplar alıyordu.

Hitabet iddialarından geri kalmayan Robespierre, konuşmalarını süslemek için didindi durdu. Camille Desmoulins gibi başka hatipleri ya da yazın adamlarını kıskançlığından ölümle cezalandırdı.

Biraz önce adını andığımız yazar şunları söylüyor: "Despotun gazabından en çok çekenler yazın adamlarıydı. Onlar söz konusu olduğunda, bir meslektaşın kıskançlığı, bir zorbanın öfkesiyle birleşiyordu. Robespierre'in onlara işkence yaparken duyduğu nefret, onun despotizmine karşı direnişlerinden çok, onunkileri gölgede bırakan yeteneklerinden kaynaklanıyordu."

Diktatör meslektaşlarını hiç gizlemeksizin, aşırı derecede hor görüyordu. Barras giyip kuşanırken onun yanına gittiği, tıraş olduktan sonra, sanki o orada değilmiş gibi, meslektaşının bulunduğu yere doğru tükürdüğü, onun sorularını yanıtlamaya bile tenezzül etmediği söylenir.

Burjuvaziye ve temsilcilere de aynı nefret dolu küçümsemeyle bakıyordu. Onun gözünde yalnızca yığınlar değerliydi: "Egemen halk gücünü kullanırken, onun önünde eğilmekten başka bir şey gelmez elimizden. Halkın yaptığı her şey erdemli ve doğrudur; hiçbir aşırılık, hata ya da suç mümkün değildir."

Robespierre'in zulüm takıntısı vardı. İnsanların boyunlarını vurdurmasının nedeni, kendini misyonu olan bir havari gibi görmesinin yanı sıra, düşmanlar ve kumpasçılarla kuşatıldığına inanmasından kaynaklanıyordu. M. Sorel'in söylediği gibi, "meslektaşları onun karşısında çok ödlekti, ama onun meslektaşlarından korkusu çok daha büyüktü."

Robespierre'in beş ay süren mutlak diktatörlüğü bazı liderlerin gücünün çarpıcı bir örneğidir. Arkasında ordu desteği olan bir despotun istediği kişiyi kolayca nasıl mahvedebildiğini anlayabiliriz; ancak bir adamın tek başına kendisiyle akran çok sayıda kişiyi öldürtmeyi başarabilmesi kolay açıklanabilecek bir olay değildir.

Robespierre'in o kadar mutlak bir gücü vardı ki, en önemli temsilcileri (Desmoulins, Hébert, Danton ve daha birçoğu) mahkemeye, dolayısıyla darağacına gönderebiliyordu. En parlak Girondinler onun önünde eridi gitti. Korkunç Komün'e karşı bile saldırıya geçti, Komün'ün liderlerini giyotine gönderdi, eskisinin yerine kendi emirlerine sadık yeni bir Komün kurdu.

Hoşuna gitmeyen adamlardan daha çabuk kurtulabilmek için, Konvasiyon'un yalnızca şüphelilerin bile idamına olanak tanıyan Prairial yasasını çıkarmasını sağladı; böylece kırk dokuz gün içinde Paris'te 1.373 kişinin boynunu vurdurdu. Çığrından çıkmış bir terörün kurbanı olan meslektaşları artık evlerinde uyuyamaz duruma geldiler; oturumlara da yüzden fazla temsilcinin katıldığı pek görülmüyordu. David şunları söylemişti: "Aramızda Montagnardlardan yirmi kişi bile kalacağına inanmıyorum."

Robespierre'in hayatına mal olan, kendi gücüne ve Konvansiyon'un ödlekliğine olan aşırı güveniydi. Meclis'in onayı alınmaksızın temsilcileri Devrim Mahkemesi'ne, yani darağacına gönderme olanağı tanıyan bir yasa tasarısını Konvansiyon üyelerine oylatmaya çalışınca, Yönetici Komite'den gelen bir emir üzerine çok sayıda Montagnard onu devirmek üzere Plaine grubuyla birlikte bir kumpas kurdu. Kendisinin darağacma en önce gideceklerden biri oluğunu bilen Tallien, kaybedecek hiçbir şeyi olmadığı için onu zorbalıkla suçladı. Robespierre uzun süredir elinde bulunan bir konuşmayı okuyarak kendisini savunmak istedi; ancak o da sonunda insanların mantık adına yok edilebileceğini, ama bir meclisin mantık yoluyla yönetilemeyeceğini anladı. Kumpasçıların haykırışları onun sesini boğdu; düşünce sirayeti sayesinde

kısa sürede orada bulunan bütün temsilcilerce yinelenen "Zorba gitsin!" çığlığı onun sonunu getirmeye yetti. Hiç zaman kaybetmeden Meclis suçlama kararını çıkardı.

Komün onu kurtarmak istedi, Meclis ise suçlu ilan etti. Bu sihirli formüle şaşıp kalan Robespierre, tam anlamıyla mahvolmuştu.

Williams'ın da söylediği gibi, "o dönemde bir kişinin suçlu ilan edilmesi, Fransızlarda salgın hastalıkla aynı etkiyi uyandırıyordu; suçlu ilan edilen, toplumdan dışlanıyor, insanlar onun soluduğu havanın bile hastalığı bulaştıracağına inanıyorlardı. Toplarını Konvansiyon'a yöneltmeye alışmış topçular üzerindeki etki de böyle bir etkiydi. Daha başka bir emir almadan, Komün'ün 'yasa dışı' ilan edildiğini duydukları gibi, toplarını ters yöne çevirdiler."

Robespierre ve bütün çetesi (Saint-Just, Devrim Mahkemesi'nin başkanı, Komün'ün belediye başkanı vb.)10 Thermidor'da giyotine gönderildi; giyotine gidenlerin sayısı toplam yirmi birdi. Onların idamının ertesi günü yetmiş, bir sonraki gün de on üç Jakoben daha idam edildi. On ay boyunca süren Terör böylece sona ermişti.

Jakobenlerin Thermidor'daki çöküşü devrim döneminin en ilginç psikolojik olaylarından biridir. Robespierrre'in düşüşü için uğraşan Montagnardlardan hiçbiri bunun Terör Dönemi'nin sonunu getireceğini düşünmemişti.

Tallien, Barras ve Fouché ve ötekiler, Robespierre'i aynı onun Hébert'i, Danton'u, Girondinleri ve daha birçoğunu devirdiği gibi devirdiler. Ancak yığınların haykırışları onlara Robespierre'in ölümünün Terör Dönemi'ne son verdiğini gösterince, sanki niyetleri de buymuş gibi davrandılar. Böyle davranmak zorundaydılar, çünkü Meclis'teki büyük ço-

ğunluğu oluşturan Plaine grubu, bir zamanlar Robespierre'in grup üyelerini katletmesine ses çıkarmazken, artık nefret ettiği halde uzun zamandır alkış tuttuğu bu sisteme karşı öfkeyle ayaklanıyordu. Bir zamanlar korkan, ama artık korkmayan bir grup insandan daha kötü bir şey olamaz. Plaine, Montagnardların saçtığı dehşetin öcünü alıyordu, bunu da Montagnardlara dehşet saçarak gerçekleştiriyordu.

Robespierre'in meslektaşlarının Konvansiyon'da köle gibi onun her dediğini yapmalarının nedeni aralarındaki bir duygudaşlıktan kaynaklanmıyordu. Diktatör onların içini dile gelmez bir korkuyla doldurmuştu, ancak ona karşı korkudan gösterdikleri hayranlık ve coşkunun altında şiddetli bir nefret yatıyordu. 11, 15 ve 29 Ağustos 1794 tarihli Moniteur'de birçok temsilcinin raporları yayımlanmıştı; bu raporları, özellikle de "Robespierre, Couthon ve Saint-Just üçlüsünün düzeni" üzerine olan raporu okuduğumuzda bu nefreti görebiliriz. Köleler iktidardan düşmüş bir efendiye hiçbir zaman böylesine ağır sözlü saldırılarda bulunmamışlardır.

"Bu canavarların bir süredir Marius ve Sulla'nın en korkunç buyruklarını yenilediklerini" öğreniyoruz. Robespierre dehşet verici bir aşağılık gibi gösteriliyor; bu satırlara göre, "o da, Caligula gibi, yakında Fransızlardan atına tapmalarını isteyecekti... Kendisinde en ufak bir şüphe uyandıranları idam ederek güvende olmaya çalışıyordu."

Bu raporlarda unutulmuş bir nokta, Robespierre'in adı anılan Marius ve Sulla'nın tersine, güçlü bir ordudan değil, yalnızca Konvansiyon üyelerinin yinelenen bağlılıklarından destek almasıdır. Onların aşırı ürkeklikleri olmasıydı, diktatörün iktidarı bir gün bile sürmezdi.

Robespierre tarihin en nefret uyandırıcı despotlarından

biridir, ancak askerlerin yardımı olmaksızın bunu başarmasıyla bütün öteki despotlardan ayrılır.

Robespierre'in ilkelerini, onun, dar görüşlü mantığı, yoğun mistisizmi ve bükülmez sertliğiyle, Jakoben inancının belki Saint-Just dışındaki en iyi temsilcisi olduğunu söyleyerek özetleyebiliriz. Bugün bile Robespierre'in hayranları var. M. Hamel onu "Thermidor şehidi" diye nitelendiriyor. Onun anıtının dikilmesi bile tartışıldı. Ben dikilmesini içtenlikle desteklerdim, çünkü yığınların ne kadar kör olduğunun, bir meclisin onu nasıl kullanacağını bilen bir liderin elinde nasıl sus pus olduğunun kanıtlarını korumakta bence yarar var. Onun heykeli, diktatörün en korkutucu önerilerinin bile, Konvansiyon'da nasıl en tutkulu coşku ve hayranlık çığlıkları içinde karşılandığını, devrilmesinden hemen önce bile durumun bu olduğunu hatırlatırdı.

4. Fouquier - Tinville, Marat, Billaud - Varenne gibi devrimciler

Kan dökücü içgüdülerini geliştirmeleriyle tanınan bazı devrimcilere de bir bölüm ayırmak istiyorum. Onların vahşetini tamamlayan korku ve nefret gibi duygular, bu vahşeti iyice yüreklendiriyordu.

Devrim Mahkemesi'nin savcısı olan Fouquier-Tinville, ardından en uğursuz anılar bırakanlardan biriydi. Daha önceleri iyi yürekliliğiyle tanınan, sonradan kana susamış bir yaratığa dönüşen, anısı nefret uyandıran bu savcıyı, başka yapıtlarımda da devrim sırasında bazı insan doğalarının değişimi için örnek göstermiştim.

Monarşinin düşüşü sırasında aşırı derecede yoksul olan bu savcının toplumsal bir kargaşadan kaybedebileceği hiçbir şey yoktu; tersine bütün umutları böyle bir kargaşadaydı. Bir karışıklık dönemini her zaman destekleyeceği kesin adamlardan biriydi.

Konvansiyon, yetkilerini ona devretti. Aralarında Marie-Antoinette, Girondinler, Danton, Hébert gibi kişilerin bulunduğu yaklaşık iki bin sanığın yazgısını o belirleyecekti. Önüne getirilen bütün şüphelileri idama gönderdi, daha önceki koruyucularına bile ihanet ederken vicdani bir rahatsızlık duymadı. Onlardan biri (Camille Desmoulins, Danton ya da bir başkası) eline düşmeye görsün, onu iddialarla suçlayacağı kesindi.

Fouquier-Tinville'in, Devrim'in zirveye taşıdığı çok niteliksiz bir zekası vardı. Profesyonel kuralların işleyeceği normal dönemlerde sakin, silik bir savcı olmaktan öteye gidemezdi. Mahkeme'deki temsilcisi ya da vekili Gilbert-Liendon'un payına düşen buydu. M. Durel'in söylediği gibi, "o da meslektaşı gibi insanları dehşete düşürebilirdi, ancak mesleki yaşamını İmparatorluk döneminde savcılığın en üst kademelerinde tamamlamıştı."

Düzenli bir toplumun en büyük yararlarından biri, yalnızca sosyal kısıtlamalarla gem vurulabilecek olan bu zararlı kişilikleri zaptedebilmesidir.

Fouquier-Tinville niye mahkum edildiğini anlayamadan öldü, devrimci bir bakış açısından da onun mahkumiyeti haklı çıkarılamazdı. Üstlerinden gelen emirleri canla başla yerine getirmekten başka bir şey yapmış mıydı ki? Onu taşraya gönderilen, hiç denetlenmeyen temsilcilerle aynı sınıfa koyamayız. Konvansiyon delegeleri onun bütün kararlarını

inceliyor, baştan sona onaylıyordu. Eğer onun zalimliğini ve mahkumları çarçabuk yargılama tutumunu üstleri desteklemeseydi, görevini sürdüremezdi. Konvansiyon, Fouquier-Tinville'i mahkum ederek, kendi korkunç yönetim sistemini de mahkum etmiş oldu. Bunun farkına vardığı için, Fouquier-Tinville'in sadık bir yardımcı gibi hizmet ettiği bazı Teröristleri de darağacına gönderdi.

Fouquier-Tinville'in yanına Devrimci Mahkeme'yi yöneten, yine şiddetli bir korkuyla bilenmiş aşırı bir zalimlik gösteren Dumas'yı koyabiliriz. Dumas dışarıya yanına iki dolu tabanca almadan çıkmıyor, evine barikat kuruyor, ziyaretçilerle kapı içindeki bir başka kapının ardından konuşuyordu. Karısı dahil herkese karşı sonsuz bir nefret besliyordu. Karısını hapsetmeye bile kalktı, Thermidor'da neredeyse onu idam ettirecekti.

Konvansiyon'un ortaya çıkardığı en vahşi, en zalim adamlardan biri de Billaud-Varenne'di. Onun, hayvani vahşetin mükemmel bir örneğini oluşturduğu söylenebilir.

"Şiddetli bir öfkenin ve kahramanca bir acının yaşandığı saatlerde, o görevini dikkatle aklayarak sakin kalmayı başarır; bu korkunç bir görevdir: resmi olarak Abbaye katliamlarına katılmış, kiralık katilleri kutlamış, onlara para sözü vermiştir; bundan sonra da sanki bir yürüyüşe çıkmış gibi evine dönmüştür. Onu Jakoben Kulübü'nün başkanı, Konvansiyon'un başkanı, Kamu Güvenliği Komitesi'nin üyesi olarak görürüz; Girondinleri darağacına sürükler: kraliçeyi, kendisi için 'Billaud'nun dilinin altında hançer var' diyen daha önceki patronu Danton'u da darağacına götürür. Lyon'daki bombardımanları, Nantes'daki boğulmaları, Arras katliamlarını onaylar; acımasız Orange komisyonunu kurar; Prairial yasa-

larıyla da ilgilenir; Fouquier-Tinville'i yüreklendirir; bütün ölüm kararlarında onun adı genellikle en başta yer alır; meslektaşlarından önce bu kararları imzalar; merhameti, duygusu, coşkusu yoktur; başkaları korktuğunda, çekindiğinde, geri çekildiğinde, o tumturaklı sözlerle, 'aslan yelesini savurarak' yoluna devam eder; soğuk ve duygusuz yüzünü onu çevreleyen coşkunlukla daha uyumlu kılabilmek için, Billaud-Varenne'in uğursuz kafasında değil de başka bir kafada olsa herkesi güldürecek sarı bir peruk takmaktadır artık. Robespierre, Saint-Just ya da Couthon'un tehdit edilme sıraları geldiğinde, onlardan ayrılır, düşmanın yanına geçer ve onları bıçağın altına yatırır. Peki neden? Amacı nedir? Kimse bilmez; hiç de hırslı değildir; ne iktidarda ne parada gözü vardır."

Neden sorusunu yanıtlamanın çok zor olduğunu sanmıyorum. Daha önceden sözünü ettiğimiz, suçlular arasında sıkça görülen kana susamışlık, Billaud-Varennes'in davranışını en iyi şekilde açıklar. Bu tür haydutlar, avcıların spor için avlanması gibi, sırf öldürmek için, yok etme hazzını tatmak için öldürürler. Normal zamanlarda bu gibi katil ruhlu eğilimler taşıyan insanları ya polis ya da darağacı korkusu durdurur. Bu eğilimler özgürce boş bırakıldıklarında onları artık hiçbir şey durduramaz. Billaud-Varenne gibi birçok kişi için de durum böyleydi.

Marat'nın psikolojisi çok daha karmaşıktır; bunun nedeni, öldürme arzusunun yaralanmış öz-sevgi, hırs, mistik inançlar gibi başka öğelerle birleşmesinin yanı sıra, saplantılı fikirlere takılmış, megalomani hastası bir yarı-deli olmasıdır.

Marat, Devrim'den önce bilimsel iddialar geliştiriyordu,

ama onun sayıklamalarına aldıran yoktu. Mevki ve saygıdeğerlik düşleri kurarken, büyük bir soylunun evinde hizmetkârlıktan başka bir şey bulamadı. Devrim hiç ummadığı bir gelecek açtı onun önünde. Yeteneklerini tanımayan eski toplumsal sisteme nefret dolu olduğundan, kendisini en şiddet dolu insanların başında buldu. Eylül Katliamları'nı herkesin içinde yücelttikten sonra, herkesi kınayan, idam isteyip duran bir dergi yayımlamaya başladı.

Sürekli halkın çıkarlarından söz eden Marat, en sonunda halkın idolü oldu. Meslektaşlarının büyük çoğunluğu ondan gerçekten nefret ediyordu. Charlotte Corday'ın bıçağından kurtulsaydı bile, giyotinden kurtulamayacağı kesindi.

5. Devrim'den sağ çıkan konvansiyon üyelerinin yazgısı

Konvansiyon'da özel bir psikoloji gösteren üyelerin yanı sıra, Barras, Fouché, Tallien, Merlin de Thionville gibi kendi servetlerini arttırmaktan başka bir şey düşünmeyenler de vardı.

Bu kişiler halkın çektiği sefaletten büyük servetler çıkarmaya uğraştılar. Normal zamanlarda bu kişilere aşağılık gözüyle bakılırdı, ancak devrim dönemlerinde bütün iyilik ve kötülük ölçütleri ortadan kaybolur.

Jakobenlerden birkaçı fanatikliklerini sürdürdülerse de, çoğu mal mülk kazandıktan sonra Napoleon'un sadık saray adamları oldular. XVI. Louis'ye hapishanedeyken Louis Capet diye hitap eden Cambacérès, arkadaşlarının kendisine herkesin içinde "Ekselans", kendi aralarında da "Monseig-

neur" demelerini isterdi; bu da birçok Jakoben'de eşitlik arzusuyla birlikte görülen kıskançlık duygusunun bir örneğidir.

M. Madelin'e göre, "Jakobenlerin çoğu fazlasıyla zengindi; Chabot, Bazire, Merlin, Barras, Boursault, Tallien, Barrère gibi Jakobenlerin şatoları ve malikâneleri vardı. Henüz zengin olmayanlar da kısa sürede zenginleşeceklerdi... III. yılın Komitesi'nde Thermidor partisinde geleceğin bir prensi, 13 kontu, 5 baronu, İmparatorluğun 7 senatörü, 6 Devlet Konseyi üyesi yer alıyordu; bunların yanı sıra, Konvansiyon'da geleceğin Otranto Dükü'yle Regnault Kontu'nun arasında, on beş yıl sonra unvanları, armaları, sorguçları, atlı arabaları, miras bırakacakları malikâneleri, otelleri ve şatoları olacak en az 50 demokrat yer alıyordu. Fouche öldüğünde 600.000 sterlinlik bir serveti vardı."

Ancien Régime'in sertçe eleştirilen ayrıcalıkları kısa sürede burjuvazinin yararına yeniden getirildi. Bu sonucun elde edilebilmesi için Fransa'nın yıkılması, ülkenin her bölgesinin ateşe verilmesi, acının kat kat arttırılması, sayısız ailenin çaresizliğe sürüklenmesi, Avrupa'nın alt üst edilmesi, savaş alanlarında yüz binlerce insanın ölmesi gerekiyordu.

Bu bölüme son verirken bu dönemin insanlarını yargılama olasılığımız konusunda daha önce söylediklerimizi yeniden hatırlayalım.

Ahlakçı, insanları, toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli tiplere göre yargıladığı için, bazı insanlara çok sert yaklaşmak zorunda kalabilir; psikolog böyle bir konumda değildir. Psikologun amacı ise yargılamak değil anlamaktır.

İnsan zihninin çok zayıf bir yapısı vardır; tarih sahnesinde dans eden kuklalar da onları iten buyurucu güçlere genel-

likle karşı koyamazlar. Kalıtım, çevre ve koşullar buyurucu efendilerdir. Hiç kimse yorumlamaya çalıştığı insanların yerinde kendisi olsa nasıl davranacağını kesin bir şekilde söyleyemez.

III. CİLT

ATALARDAN KALMA ETKİLERLE DEVRİMCİ İLKELER ARASINDAKİ ÇATIŞMA

Anarşinin son çırpınışları – Directoire

1. Directoire'ın psikolojisi

Farklı devrim meclisleri aynı insanlardan oluştukları için psikolojilerinin de aynı olacağı düşünülebilir.

Normal dönemlerde ortamdaki süreklilik kişilikteki sürekliliği de getireceğinden bu doğru olabilirdi. Ama Devrim sırasında olduğu gibi koşullar çok çabuk değişiyorsa, kişilik de buna uyum sağlamak için değişmek zorundadır. Directoire için de böyle bir durum söz konusuydu.

Directoire birbirinden ayrı birkaç meclisten oluşuyordu: farklı kategorilerdeki temsilcilerden oluşan iki büyük meclis, bir de beş Directeur'den oluşan küçük bir meclis.

İki büyük meclis zayıflıklarıyla Konvansiyon'u hatırlatır. Artık Directuer'ler halk isyanlarını canla başla önledikleri için, meclisler bu isyanlara boyun eğmek zorunda kalmıyor-

lardı, ama Directeur'lerin diktatörce buyruklarına teslim olmuşlardı.

Seçilen ilk temsilciler ılımlılardan oluşuyordu. Herkes Jakoben despotizminden bıkmıştı. Yeni meclis, Fransa'nın her bir yanındaki yıkıntıları onarmayı, şiddet kullanmadan liberal bir hükümet kurmayı istiyordu.

Ancak Devrim'in kaçınılmaz bir yasası olan ve olayların akışının insanların iradelerine karşı üstün geldiğini kanıtlayan bir yazgı sonucunda, aynı kendilerinden önce gelenler gibi, ne yapmak istedilerse hep tersini yaptılar. Ilımlı olmayı umdular, şiddet kullandılar; Jakobenlerin etkisini ortadan kaldırmayı istediler, onlar tarafından yönetildiler; ülkenin yıkıntılarını onarmayı düşündüler, bu yıkıntılara yenilerini eklediler; dini barış istediler, sonunda Terör Dönemi'nden daha büyük bir acımasızlıkla rahipleri katlettiler.

Beş Directeur'den oluşan küçük meclisin psikolojisi Temsilciler Meclisi'ninkinden çok farklıydı. Her gün yeni zorluklarla karşılaşan Directeur'ler onları çözmek zorunda kalıyor, büyük meclisler ise, gerçeklerden kopuk, özlemlerini düşünüyorlardı.

Directeur'lerin zihinlerindeki düşünce çok basitti. İlkelere fazlasıyla kayıtsızdılar, her şeyden çok istedikleri Fransa'nın yöneticileri olarak kalmaktı. Bu sonucu elde etmek için en yasa dışı yollara başvurmaktan çekinmediler; beğenmedikleri seçim sonuçlarıyla karşılaştıklarında birçok bölgedeki seçimleri geçersiz saydılar.

Fransa'yı yeniden düzene sokmanın olanaksızlığını anlayınca onu kendi haline bıraktılar. Kullandıkları despotizmle Fransa'ya hakim olmayı tasarladılar, ama onu yönetmeyi as-

la başaramadılar. Fransa'nınsa bu noktada her şeyden çok ihtiyaç duyduğu yönetilmekti.

Konvansiyon güçlü bir hükümet olmakla ün saldı, Directoire ise zayıf bir hükümet olmakla. Ama aslında bunun tam tersi doğruydu: Directoire güçlü bir hükümet kurmuştu.

Directoire Hükümeti ile daha önceki meclislerin hükümetleri arasmdaki farkı psikolojik açıdan kolayca açıklayabiliriz; daha önceki meclislerde altı yedi yüz kişi bir araya toplandığında, 4 Ağustos gecesindeki gibi hızla yayılan coşku dalgaları ya da Avrupa krallarına karşı meydan okunduğu zamanki gibi canlı irade-gücü dürtüleri görülebiliyordu. Ama bu dürtüler çok büyük bir güç taşıyamayacak kadar geçiciydi. Tek bir iradenin kolayca egemen olabildiği beş kişilik bir komitede ise sürekli bir kararlılık (belirlenmiş bir hareket çizgisinde ilerleme) daha çok görülüyordu.

Directoire Hükümeti hiçbir zaman ülkeyi yönetmeyi başaramadı, ama hep güçlü bir iradesi vardı. Ne yasalar ne yurttaşların iyiliğini düşünme ne de genel refah Directoire'ı sınırladığından, Terör de dahil olmak üzere Devrim'in başından beri yönetime gelen hükümetlerin dayattığından çok daha ezici bir despotizmi Fransa'ya dayatabildi.

Directoire, Konvansiyon'un kullandıklarına benzer yöntemlerden yararlandı ve Fransa'yı en zorba şekilde yönetti; ama Fransa'ya Konvansiyon'dan daha fazla hakim olduğu söylenemezdi.

Daha önce de belirttiğim gibi, bu durum, maddi kısıtlamaların ahlaki kuvvetler karşısındaki güçsüzlüğünü gösterir. İnsanlığın gerçek rehberinin atalarının kurduğu ahlaki darağacı olduğunu ne kadar yinelesek azdır.

Yerleşmiş kurallar ve saygı gören geleneklerle destekle-

nen düzenli bir toplumda yaşamaya alışmış olduğumuzdan, böyle bir temelden yoksun bir ülkede nasıl yaşayabileceğimizi gözümüzün önüne getirmek çok zordur. Genel olarak içinde yaşadığımız koşulların yalnızca can sıkıcı yanlarını görür, toplumun ancak bazı kısıtlamalar dayatarak varlığını sürdürebileceğini, yasaların, davranış kurallarının ve göreneklerin hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmayan barbarlığın getirdiği doğal içgüdüleri denetlediğini unuturuz.

Konvansiyon'un ve onun ardından gelen Directoire'ın tarihi, eski yapısından yoksun kalan, yalnızca yetersiz aklın yapay birleşimleriyle yönlendirilen bir ulusun nasıl bir kargaşaya sürükleneceğini gösterir.

2. Directoire'ın despotça yönetimi Terörün yeniden ortaya çıkışı

Directeur'ler, dikkati başka yöne çekmek, orduyu meşgul etmek, komşu ülkeleri yağmalayarak kaynak sağlamak için, Konvansiyon yönetimi sırasında başarılı olmuş fetih savaşlarını sürdürmeye karar verdiler.

Bu savaşlar Directoire yönetimi boyunca sürdü. Ordular özellikle İtalya'da büyük bir ganimet ele geçirdiler.

Kuşatılan bazı halklar bu kuşatmaların kendi çıkarları yararına olduğunu düşünecek kadar saftılar. Bütün askeri harekatların arkasından ezici vergilerin geldiğini, kiliselerin ve hazinenin yağmalandığını anlamaları uzun sürmedi.

Bu fetih siyasetinin sonucu Fransa'ya karşı yeni bir ittifakın kurulması oldu; bu ittifak 1801'e kadar varlığını sürdürdü.

Ülkenin içinde bulunduğu duruma kayıtsız kalan, yeniden düzene koymayı da başaramayan Directeur'ler, iktidarda kalmak için ardı arkası kesilmeyen kumpaslarla mücadele etmekle uğraşıyorlardı.

Siyasi hizipler zararsız hale getirilemediği için bu uğraş onların bütün zamanını alıyordu. Anarşi öyle bir noktaya varmıştı ki, herkes güçlü bir elin düzeni yeniden kurmasını istiyordu. Direucteur'ler de dahil herkes cumhuriyetçi sistemin daha fazla süremeyeceğini anlamıştı.

Kimileri kraliyeti, kimileri Terörist sistemi yeniden kurmayı düşlüyor, kimileri de bir generali bekliyordu. Yalnızca ulusal mülkleri satın alanlar hükümet değişikliğinden korkuyordu.

Directoire her geçen gün halkın gözünden düşmeye başladı, Mayıs 1797'de Meclis'in üçüncü kesimi yenilendiğinde seçilenlerin çoğu sistemden nefret edenlerdendi.

Directeur'ler bu kadar küçük bir şey yüzünden huzursuz olacak değillerdi. 49 yönetim bölgesindeki seçimleri iptal ettiler; yeni temsilcilerden 154'ünü geçersiz saydılar, 53'ünü sınır dışı ettiler. Sınır dışı edilenler arasında Portalis, Carnot, Tronson du Coudray gibi Devrim döneminin en ünlü adamları vardı.

Seçmenlere gözdağı vermek için askeri komisyonlar rasgele seçtikleri 160 kişiye ölüm cezası verdiler, 330 kişiyi ise Guyana'ya gönderdiler, bunlardan yarısı hemen öldü. Fransa'ya geri dönen emigréler ve rahipler şiddet yoluyla ülke dışı edildiler. Bu olay, Fructidor darbesi diye bilinir.

Özellikle ılımlıları etkileyen bu darbe, yapılan tek darbe değildi; hemen ardından bir başkası geldi. Jakoben temsilcilerin sayıca çok fazla olduğunu düşünen Directeur'ler bu temsilcilerden 60 tanesinin seçimlerini iptal ettiler.

Yukarıda sözünü ettiğimiz gerçekler Directeur'lerin despotluğunu gösterir, aldıkları önlemlerin ayrıntılarında bu despotluk açıkça ortaya çıkar. Fransa'nın yeni yöneticileri Terör Dönemi'nin en zalim temsilcileri kadar kana susamış olduklarını kanıtladılar.

Giyotin değişmez bir ceza olarak yeniden gelmedi, ama onun yerini kurbanlara çok az yaşama olasılığı tanıyan sınır dışı etme cezaları almıştı. Demir parmaklıklı kafesler içinde Rochefort'a gönderilen kurbanlar şiddetli hava koşullarına maruz bırakıldıktan sonra gemilere istif ediliyordu.

Taine'in aktardığına göre, "Décade ve Bayonnaise gemilerinin güvertelerinde havasızlıktan ve kavurucu sıcaktan boğulan zavallı kurbanlar tartaklanıyor ve paraları alınıyor, açlıktan ya da nefes kesilmesinden ölüyorlardı; Guyana da yolculukta yaşananları tamamlıyordu: Yirmi iki ayın sonunda, Décade gemisinin oraya götürdüğü 193 kişiden 39'u, Bayonnaise gemisinin götürdüğü 120 kişiden yalnızca biri sağ kalmıştı."

Her yerde Katolikliğin yeniden canlandığını gören, din adamlarının kendilerine kaşı bir kumpas kurduklarını düşünen Directeur'ler, bir yıl içinde 1.448 rahibi sınır dışı ettiler ya da kadırgalara gönderdiler; birçok rahibi de idam ettiler. Terör aslında tamamıyla yeniden gelmişti.

Directoire, otokratik despotizmi yönetimin her alanında, özellikle de maliyede uyguluyordu. Altı yüz milyon franka ihtiyacı olduğundan, uysal temsilcileri vergilerin arttırılması yönünde oylamaya zorladı, ancak bu yalnızca on iki milyonluk bir getiri sağladı. Hâlâ paraya ihtiyacı olduğundan, yüz milyonluk bir zorunlu borç çıkardı; bu birçok atölyenin ka-

panması, işlerin durması, işçilerin işten atılmasıyla sonuçlandı. Tam bir yıkım sonucunda kırk milyon elde edilebilmişti.

Directoire taşradaki hakimiyetini güvenceye almak için rehineler yasası diye bilinen bir yasa çıkardı; bu yasaya göre, her komünde bütün suçlardan sorumlu tutulan bir rehineler listesi hazırlandı.

Bu tür bir sistemin nasıl bir nefret uyandırdığını tahmin etmek zor değil. 1799'un sonunda on dört yönetim bölgesi ayaklanmıştı, kırk altısı da ayaklanmaya hazırdı. Directoire yönetimi sürseydi toplum tamamıyla yok olacaktı.

Toplumdaki çözülme gittikçe artıyordu. Maliye, yönetim, her şey çöküyordu. Asıl değerlerinin yüzde birine düşmüş, değer kaybetmiş assignat'lardan oluşan Hazine gelirleri bütün bunların yanında pek önemli değildi. Devlet tahvili sahiplerine ve memurlara artık ödeme yapılamıyordu.

Fransa bu sırada ülkeyi gezenlere savaş yüzünden harap olmuş, insanların terk ettiği bir ülke görünümünü veriyordu. Çökmüş köprüler, bentler, yıkılmış yapılar bütün ulaşımı imkansızlaştırıyordu. Uzun süredir ıssızlaşmış yollarda haydutlar kol geziyordu. Bazı yönetim bölgelerinden ancak bu haydut çetelerinin liderlerinden güvenceli geçiş izni alarak geçilebiliyordu. Sanayi ve ticaret durmuştu. Lyons'daki 15.000 atölye ve dükkandan 13.000'i kapanmak zorunda kalmıştı. Lille, Havre, Bordeaux, Lyons, Marseilles gibi şehirler ölü şehirlere dönüşmüştü. Yoksulluk ve kıtlık bütün ülkeyi sarmıştı.

Ahlâki düzensizlik de bu kadar korkunç bir boyuttaydı. Lüks ve zevk düşkünlüğü, pahalı akşam yemekleri, mücevherler, savurgan aileler, yağma yoluyla zenginleşen borsa simsarlarından, ordu müteahhitlerinden, şaibeli sermaye-

darlardan oluşan yeni bir sosyetenin eşlikçileriydi. Bütün bunlar Paris'e bu dönemin birçok tarihçisini kandıran bir lüks ve neşe havası veriyor, küstah savurganlık genel sefaleti örtüyordu.

Directoire'ın kitaplardaki tarihsel kayıtları tarihin ne tür bir yalanlar ağından örüldüğünü bize gösterir. Tiyatro son günlerde hâlâ tarzı taklit edilen bu dönemden yararlanıyor. Directoire, Terör'ün kasvetli piyesinden sonra neşeli bir yeniden doğuş dönemi gibi düşünülüyor. Aslında Directoire'ın piyesi Terör'ünkünden çok da iyi değildi, hatta aynı derecede kanlıydı. Sonunda öylesinde nefret uyandırdı ki, Directeur'ler, bu yönetimi değiştirebilecek ve kendilerini koruyabilecek bir diktatör aradılar.

3. Napoleon'un Yükselişi

Directoire'ın sonunda anarşi ve düzensizlik öyle bir dereceye varmıştı ki, herkes çaresizce düzeni yeniden kuracak güçte bir adamın arayışındaydı. 1795 gibi erken bir tarihte bile, bir grup, temsilci kraliyeti yeniden getirmeyi düşünmüştü. Ancien Régime'i olduğu gibi yeniden kuracağını, bütün mülkleri eski sahiplerine geri dağıtacağını, Devrimcileri cezalandıracağını ilan edecek kadar düşüncesiz olan XVIII. Louis'den anında vazgeçildi. Anlamsız Quiberon seferi müstakbel hükümdarın destekçilerini ondan büsbütün uzaklaştırdı. Kraliyetçiler bütün Devrim boyunca yaptıklarıyla onlara karşı alınan kararların çoğunu haklı çıkaran bir güçsüzlük ve dar görüşlülük örneği sergilediler.

Monarşi imkansız olduğundan, bir generalin bulunması

kaçınılmazlaştı. Adı saygınlık taşıyan tek bir general vardı: Bonaparte. İtalya'daki askeri harekat ona daha da çok ün kazandırmıştı. Alpleri geçtikten sonra zaferden zafere koşmuş, Milan ve Venedik'e girmiş, her yerde önemli savaş başarıları elde etmişti. Daha sonra Viyana'ya yönelmiş, Avusturya İmparatoru barış istediğinde Viyana kapılarına dayanmasına yalnızca yirmi beş fersah kalmıştı.

Ama ünü çok büyük olsa da genç generale yetmiyordu. Ününü daha da arttırmak için Directoire'ı İngiltere'nin gücünün Mısır'ın işgaliyle sarsılacağına ikna etti ve Mayıs 1798'de Toulon'dan yola çıktı.

Bonaparte'ın saygınlığını arttırma gereksinimi, St. Helena'da açıkladığı çok mantıklı bir psikolojik düşünceden kaynaklanır:

"En etkili, aydın generaller İtalya'da zafer kazanan generali Cumhuriyet'in başına geçmesi için adım atmaya zorluyorlardı. O, buna karşı çıktı; henüz tek başına yürüyecek kadar güçlü değildi. Ülkenin nasıl yönetileceği, büyük bir ulusun neye ihtiyacı olduğu konusunda Devrimcilerden ve meclislerden o kadar farklı görüşleri vardı ki, kendi kişiliğinden taviz vermekten korktu. Mısır'a sefere çıkmaya, ama koşullar kendi varlığını ülkesinde yararlı ve zorunlu bir hale getirirse geri dönmeye karar verdi."

Bonaparte Mısır'da uzun süre kalmadı; arkadaşları geri çağırınca, Frejus'a geldi; geri dönüşünün duyulması bütün ülkede coşku uyandırdı. Bütün ülke ışıklarla süslenmişti. İki Directeur'ün ve önde gelen bakanların hazırladığı darbede Fransa peşinen işbirliği yaptı. Komplo üç haftada hazırlanmıştı. 18 Brumaire'de kolayca gerçekleştirildi.

Ülkeyi uzun süredir baskı altında tutan ve sömüren çete-

lerden kurtulmak herkeste çok büyük bir sevinç yaratmıştı. Fransızlar despotça bir yönetim sistemine geçmek üzereydiler, ama bunun yıllardır katlandıkları sistemden daha kötü olamayacağı kesindi.

Brumaire darbesinin tarihi, daha önceden sözünü ettiğimiz bir gerçeği, yani bazı olaylar kaç tanık tarafından tamamıyla anlaşılmış ve doğrulanmış olsa da, bunlar hakkında kesin yargılara varamayacağımızı gösterir.

Bundan otuz yıl önce insanların Brumaire darbesi hakkında ne düşündüklerini biliyoruz. Ordunun desteğini almış bir adamın hırsı yüzünden işlenmiş bir suç gibi değerlendirilmişti bu darbe. Aslında bu olayda ordunun hiç rolü yoktu. Söz dinlemeyen birkaç temsilciyi Meclis'ten atan az sayıdaki adam da asker değil, Meclis'in kendi jandarmalarıydı. Darbenin gerçek yaratıcısı Hükümet'in kendisiydi; bütün Fransa'da suç ortağıydı.

4. Devrim'in sürmesinin nedenleri

Devrim'i temel ilkelerinin (kanun önünde eşitlik, kamu görevlerine serbest erişim, halk egemenliği, harcamaların denetimi) elde edilmesi için gerekli zamanla sınırlı tutacak olursak, yalnızca birkaç ay sürdüğünü söyleyebiliriz. 1789'un ortalarına doğru bunların hepsi elde edilmişti, daha sonraki yıllarda da bunlara yeni bir şey eklenmedi, ama Devrim bundan çok daha uzun sürdü.

Devrim'in resmi tarihçilerin söylediği tarihlerle sınırlı kaldığını düşünürsek, Bonaparte'ın yükselişine kadar, yani on yıl kadar sürdüğünü görürüz.

Yeni ilkelerin yerleştirilmesinden sonra niye böyle bir karışıklık ve şiddet dönemi geldi? Bu nedeni dış savaşta arayamayız, müttefikler arasındaki bölünmeler ve Fransızların sürekli zaferleri olmasaydı, bu savaşlar birçok noktada son bulabilirdi; neden, Fransızların Devrim Hükümeti'ne yakınlık duymaları da değildi. Hiçbir yönetimden meclislerin yönetiminden olduğu kadar yürekten nefret edilmemişti. Ayaklanmalarla olduğu kadar verdiği oylarla da halkın büyük bir bölümü sistemden ne kadar çok nefret ettiğini gösterdi.

Uzun zaman yanlış anlaşılan bu son nokta, yani Fransa'nın devrimci rejime duyduğu nefret son dönemdeki tarihçilerce çok iyi açıklanıyor. Devrim üzerine yayımlanan son kitabın yazarı M. Madelin bu tarihçilerin görüşünü aşağıdaki satırlarıyla çok güzel özetliyor:

"1793 gibi erken bir tarihte hiçbir şekilde çoğunluğu temsil etmeyen bir parti Fransa'yı, Devrim'i ve Cumhuriyet'i ele geçirdi. Artık Fransa'nın dörtte üçü Devrim'in kontrol altına alınmasını ya da kötü sömürücülerinden kurtarılmasını istiyordu; ama bu sömürücüler talihsiz ülkeyi binlerce yol kullanarak ellerinde tuttular... Yönetimde kalmaları için Terör kaçınılmaz olduğundan, Terör'e karşı gibi görünen kim olursa olsun, bu kişi Devrim'in en iyi hizmetkârı bile olsa cezalandırıldı."

Directoire'ın sonuna kadar hükümetin başında mutlak gücün yanı sıra cinayet ve yağma ile topladıkları malları da ellerinde tutmak isteyen Jakobenler vardı; bu malları serbestçe ellerinde tutmalarına izin verecek herkese Fransa'yı teslim etmeye hazırdılar. Napoleon ile Brumaire darbesi için anlaşma sağlamalarının tek nedeni istediklerini XVIII. Louis ile gerçekleştirememeleriydi.

Ama böylesine zorba ve gözden düşmüş bir hükümetin onca yıl yönetimde kalmasını nasıl açıklayabiliriz?

Bunun nedeni ne devrim dininin insanların zihninde hâlâ yaşıyor olması ne de bu dinin işkence ve kan dökme yoluyla dayatılmasıydı; daha önce de belirttiğim gibi, asıl neden, özellikle halkın büyük bir bölümünün bu dinin sürmesinden elde ettiği büyük çıkardı.

Bu nokta çok önemlidir. Devrim teorik bir din olarak kalsaydı, çok kısa sürebilirdi. Ama oluşturulan inanç kısa sürede sırf teori alanından çıktı.

Devrim monarşinin, soyluların ve din adamlarının yönetim haklarını ellerinden almakla sınırlı kalmadı. Eski ayrıcalıklı sınıfların servetlerini ve işlerini burjuvazi ve köylülere dağıtarak onları devrimci sistemin dirençli destekçilerine dönüştürdü. Soylularla din adamlarının yağma edilen mallarını ele geçirenler, toprakları ve şatoları çok düşük fiyata satın aldılar; monarşi yeniden gelirse malları geri vermek zorunda kalırız diye ödleri kopuyordu.

Normal bir dönemde asla katlanılamayacak olan bir hükümet, çoğunlukla bu nedenlerden ötürü, Devrim'in yalnızca ahlaki değil maddi kazançlarını da koruyacağına söz veren bir lider düzeni yeniden kuruncaya kadar yönetimde kalmayı başarabildi. Bonaparte bu endişeleri anladığı için hemen coşkuyla karşılanmıştı. O, hâlâ şüphe götürür maddi kazanımlarla hâlâ çok zayıf görünen teorik ilkeleri kurumlar ve yasalarla birleştirdi. Devrim'in ardından gelen liderin Devrim'e son verdiğini söylemek yanlış olur. O, Devrim'i yıkmak bir yana, onu onayladı ve sağlamlaştırdı.

II. BÖLÜM

Düzenin yeniden kurulması
Konsül Cumhuriyeti

1. Konsül'ün Devrim'in sonuçlarını onaylaması

Konsüllük döneminin tarihi psikolojik malzeme açısından bakıldığında bir önceki dönem kadar zengindir. Her şeyden önce güçlü bir bireyin bir topluluktan daha üstün olduğunu görürüz bu dönemde. Bonaparte, Cumhuriyet'in on yıldır içinde debelendiği kanlı anarşinin yerine bir düzen dönemi getirdi. Kullanılan en şiddetli baskı yöntemlerine karşın dört Devrim Meclisi'nin de yapamadığını tek başına bir adam çok kısa bir zaman dilimi içinde başardı.

Bonaparte'ın otoritesi Paris'teki bütün ayaklanmalara ve monarşi yanlısı direniş girişimlerine anında son verdi, uzun zamandır derin nefretlerle parçalanmış olan Fransa'da ahlâki birliği yeniden kurdu. Bonaparte düzensiz bir toplu des-

potizmin yerine tam anlamıyla düzenli bir bireysel despotizm getirdi. Bundan herkes kazançlı çıktı, çünkü Bonaparte'ın zorbalığı on yıldır katlanılana göre çok daha hafifti. Çok az kişinin hoşnutsuzlukla karşıladığı bu yönetim, kısa sürede büyük bir coşkuyla kabul edildi.

Eski tarihçilerin 'Bonaparte Cumhuriyet'i yıktı' iddialarını yinelemeyecek kadar çok şey biliyoruz bugün. Tam tersine, Devrim'in pratikte gerçekleştirdiklerini (ayrıcalıkların kaldırılması, kanun önünde eşitlik vb.) kurumlar ve yasalarla sağlamlaştırarak Cumhuriyet'in korunabilecek her yönünü korudu, o olmasaydı bunların hiçbiri korunamazdı. Ayrıca Konsül Hükümeti kendisini Cumhuriyet diye adlandırmayı sürdürdü.

Konsüllük olmasaydı monarşinin Directoire'a son vererek yeniden başa geleceği, Devrim'in gerçekleştirdiklerinin büyük bir bölümünü sileceği neredeyse kesindi. Bir an için Bonaparte'ın tarihten silindiğini varsayalım. Sanırım hiç kimse Directoire'ın yarattığı toplu bıkkınlık sonucunda varlığını sürdürebileceğini düşünemez. Her gün patlak veren kraliyet yanlısı kumpaslardan birisi sonucunda Directoire yıkılacak, XVIII. Louis de büyük olasılıkla tahta geçecekti. XVIII. Louis bundan on altı yıl sonra tabii ki tahta geçti, ancak bu zaman aralığında Bonaparte, Devrim'in ilkelerini yasalara ve göreneklere dönüştürerek onları öyle bir sağlamlaştırdı ki, yeniden kurulacak olan monarşi ne bu ilkelere dokunmaya ne de ülkeye dönen emigré'lerin mallarını geri vermeye cesaret edebildi.

Directoire'm hemen ardından yönetime XVIII. Louis geçseydi olaylar çok farklı gelişirdi. XVIII. Louis Ancien Régime'in bütün mutlakiyetçiliğini beraberinde getirir, bunu yık-

mak için de yeni devrimler gerekirdi. X. Charles'ın yalnızca geçmişe dönme girişimi yüzünden tahttan indirildiğini biliyoruz.

Bonaparte'ın zorba yönetiminden şikayet etmek biraz safça olurdu. Ancien Régime döneminde Fransızlar her tür zorbalığa destek verdiler, Cumhuriyet yönetimi monarşininkinden bile daha ağır bir despotizm getirdi. O günlerde despotizm normal bir durumdu, düzensizlik getirmediği sürece hiçbir protestoyla karşılaşmıyordu.

Yığın psikolojisinin değişmez yasalarından biri yığınların anarşiye yol açtıklarını, ondan sonra da onları bu durumdan kurtaracak bir lider aradıklarını gösterir. Bonaparte işte bu liderdi.

2. Konsüllük döneminde Fransa'da düzenin yeniden kurulması

Bonaparte iktidara geçtikten sonra büyük bir görev üstlendi. Her yer yıkıntı içindeydi; her şeyin yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Brumaire darbesinden hemen sonra, kendisine mutlak güç veren anayasanın taslağını neredeyse tek başına hazırladı; bu güçle ülkeye yeniden çeki düzen verebilecek, hizipler üzerinde egemenlik kurabilecekti. Bir ay içinde anayasa tamamlanmıştı.

VIII. Yıl Anayasası diye bilinen bu anayasa, küçük değişikliklerle Bonaparte yönetiminin sonuna kadar varlığını sürdürdü. Yürütme yetkisi üç Konsül'ün elindeydi, bunlardan ikisi yalnızca önerilerde bulunabiliyordu. Birinci Konsül, Bonaparte, Fransa'nın tek lideriydi. Bakanları, devlet

konseyi üyelerini, büyükelçileri, yargıçları ve öteki devlet memurlarını atıyor, savaş ya da barış ilan edebiliyordu. Yasa tasarılarını bir tek o önerebildiğinden, yasama yetkisi de onun elindeydi; bu tasarılar sonra sırasıyla üç meclise sunuluyordu: Devlet Konseyi, Yargıçlar Kurulu ve Yasama Kurulu. Dördüncü bir meclis, Senato, Anayasa'nın bekçisi olma görevini üstlenmişti.

Bonaparte her ne kadar despot olsa da, en önemsiz yasa tasarıları hakkında bile mutlaka öteki Konsüller ile konuşurdu. Onun yönetimi sırasında Yasama Kurulu çok fazla etkili değildi; ama Devlet Konseyi'ne danışmadan hiçbir karara imza atmazdı. Fransa'nın en aydın ve eğitimli insanlarından oluşan bu Konsey, yasaları hazırlıyor, bunları Yasama Kurulu'na sunuyordu; oylama gizli olduğundan Kurul bu yasaları istediği gibi eleştirebilirdi. Bonaparte'ın başkanlık ettiği Devlet Konseyi, bakanların eylemlerini bile yargılamasıyla bağımsız bir yargıçlar kurulu gibiydi.

Yeni lider bu Konsey'e büyük bir güven duyuyordu, çünkü Konsey'in büyük çoğunluğunu her biri kendi uzmanlık alanıyla ilgilenen önemli hukukçular oluşturuyordu. Napoleon, bütün Devrim boyunca korkunç sonuçlarını gördüğü, halk kökenli, büyük ve beceriksiz meclisler gibi bir meclisle riske giremeyecek kadar insan psikolojisini iyi biliyordu.

Ülkeyi halk için, ama asla ondan yardım almaksızın yönetmek isteyen Bonaparte, yönetimde halka hiç pay vermedi; onlara yalnızca bir kere yeni anayasanın kabul edilmesi sırasında oy hakkı tanıdı. Ancak nadir durumlarda herkese oy kullanma hakkı tanıdı. Yasama Kurulu'nun üyelerini halk değil, kurulun kendisi seçiyordu.

Birinci Konsül, yalnızca kendi gücünü sağlamlaştıran bir

anayasa hazırlarken, bunun ülkeye yeniden düzen getireceği gibi bir yanılgıya kapılmamıştı. Sonuçta, bir yandan bu anayasayı tasarlarken, bir yandan da Fransa'nın idari, hukuki ve mali açılardan yeniden düzenlenmesi gibi büyük bir görevi üstlendi. Çeşitli güçler Paris'te toplandı. Her département'ı bir konsül-generalin yardım ettiği bir vali, her arrondissement'ı bir konseyin yardım ettiği bir vali yardımcısı, her komünü bir belediye meclisinin yardım ettiği bir belediye başkanı yönetiyordu. Bunların hepsini bakanlar tayin ediyor, hiçbiri Cumhuriyet döneminde olduğu gibi seçimle gelmiyordu.

Mutlak güçte bir devlet ve güçlü bir merkezileşme yaratan bu sistem bundan sonra gelen hükümetlerce de korundu, bugün de hâlâ sürüyor. Merkezileşme, olumsuz yönlerine karşın, kendi içinde bölünmüş bir ülke içindeki yerel zorba yönetimleri engellemenin tek yolu olduğu için hep korundu.

Fransız halkının ruhu hakkında derin bir bilgiye dayanan bu düzenleme, uzun zamandır bulunmayan huzur ve düzeni geri getirdi.

Ülkeyi iyice yatıştırmak için siyasi sürgünler geri çağrıldı ve inananlar için kiliseler yeninden açıldı.

Toplumsal yapıyı yeniden kurmaya çalışan Bonaparte, büyük bölümü Ancien Régime'den alınan göreneklerden oluşan yeni yasalar düzenlemekle uğraştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu, eski yasalarla yenileri arasındaki bir geçiş ya da tavizdi.

Birinci Konsül'ün bu kadar kısa bir sürede gerçekleştirdiği büyük işi düşünürsek, her şeyden önce kendisine mutlak güç veren bir Anayasa'ya ihtiyacı olduğunu görürüz. Konsül, Fransa'da düzeni yeniden kurmak için çıkardığı bütün

yasaları hukukçuların meclislerine sunmuş olsaydı, ülkeyi içine düşmüş bulunduğu karmaşadan asla çıkaramazdı.

VIII. Yıl Anayasası, Cumhuriyet'i en az XIV. Louis'nin "İlahi Hak"ka dayanan monarşisi kadar mutlakiyetçi bir monarşiye dönüştürdü. Zamanın gerektirdiklerine uyarlanan tek anayasa olduğundan, psikolojik bir zorunluluğu temsil ediyordu.

3. Konsüllük yönetiminin başarısını belirleyen psikolojik öğeler

İnsanların üzerinde etkili olan bütün dış güçler (ekonomik, tarihi, coğrafi vb.) sonunda psikolojik güçlere dönüşebilirler. Bir liderin bir ülkeyi yönetebilmesi için her şeyden önce bu psikolojik güçleri anlaması gerekir. Devrim Meclisleri bu güçler hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı; Bonaparte ise bunları nasıl kullanacağını biliyordu.

Meclisler, özellikle de Konvansiyon birbiriyle çatışan hiziplerden oluşuyordu. Napoleon, bunların üzerinde bir egemenlik kurabilmesi için, onlardan hiçbirine bağlı olmaması gerektiğini anlamıştı. Bir ülkenin değerlerinin farklı hiziplerin üstün beyinleri arasında dağıldığının çok iyi farkına vardığından, bu beyinlerin hepsinden yararlanmaya çalıştı. Hükümetteki görevliler (bakanlar, rahipler, yargıçlar vb.) Liberaller, Kralcılar, Jacobiteler gibi farklı hiziplerine aldırmaksızın, yalnızca yeterliliklerine bakarak seçilmişlerdi.

Napoleon, Ancien Régime yanlılarının yardımını kabul etse de, Devrim'in temel ilkelerini koruyacağının anlaşılma-

sına özen gösterdi. Yine de birçok kralcı yeni hükümetin çevresinde toplandı.

Psikolojik bir bakış açısından değerlendirildiğinde, Konsüllük yönetiminin en göze çarpan başarılarından birisi dini barışın yeniden sağlanması oldu. Fransa siyasi farklılıklardan çok dini anlaşmazlıklarla bölünmüştü. Vendée'nin bir bölümünün sistematik bir biçimde yok edilmesi mücadeleye silah zoruyla son vermiş, ama insanların zihinlerini yatıştırmamıştı. İnsanların zihinlerini ancak tek bir kişi, Hıristiyanlığın başı yatıştırabileceğinden, Napoleon onunla görüşmekte tereddüt etmedi. Bu kilise-devlet antlaşması, ahlaki güçlerin şiddet kullanmayacağını, bu tür işkencenin yaratacağı büyük tehlikeyi bilen gerçek bir psikologun işiydi. Napoleon, din adamlarıyla uzlaşırken onları kendi egemenliği altında tutmayı becerdi. Piskoposların atamalarını ve ödemelerini devlet gerçekleştirecekti, dolayısıyla yine lider olmayı sürdürecekti.

Napoleon'un izlediği din siyaseti günümüzün Jakobenlerinin anlamadığı bir özellik taşıyordu. Dar bağnazlıklarıyla körleşmiş olan bu kişiler, Kilise'yi hükümetten ayırmanın devlet içinde bir devlet yaratacağını, böylece Fransa dışında bulunan, kaçınılmaz olarak da Fransa'ya düşman bir liderin yönettiği güçlü bir kastla karşı karşıya kalacaklarını anlayamazlar. Düşmanlarınıza daha önce ellerinde bulunmayan bir özgürlük vermek fazlasıyla tehlikelidir. Ne Napoleon ne de onun ardından gelen hükümdarlar ruhban sınıfının bugünkü gibi devletten bağımsız olmasına razı gelirdi.

Birinci Konsül Bonaparte'ın karşılaştığı güçlükler taç giydikten sonra karşılaşacağı güçlüklerden çok daha büyüktü. Yalnızca insanlar hakkındaki derin bilgisiyle bu güçlüklerin

üstesinden gelmeyi becerdi. Geleceğin efendisi henüz efendi olmaktan çok uzaktı. Birçok département hâlâ ayaklanıyordu. Brigandage ayaklanmada diretiyordu, Midi de partizanlar arasındaki mücadelede harap olmuştu. Konsül Bonaparte, kendisini onun eşiti gibi gören Talleyrand, Fouché gibi generaller arasında uzlaşma sağlamak, bunları idare etmek zorundaydı. Kardeşleri bile onun iktidarına karşı kumpaslara girişti. İmparator Napoleon'un karşısında hiçbir düşman hizip yoktu, ama Konsül olduğu dönemde bütün hiziplere karşı mücadele vermek ve onlar arasında eşit bir denge tutturmak zorunda kalmıştı. Son yüzyıl içinde bunu ancak birkaç hükümetin başarabildiğini düşünürsek, ne kadar zor bir iş olduğunu anlayabiliriz.

Böyle bir girişimin başarıyla sonuçlandırılabilmesi için ustalık, kararlılık ve diplomasiden oluşan zor bir karışım gerekiyordu. Kendisini henüz yeterince güçlü hissetmeyen Konsül Bonaparte, kendi deyişiyle "insanları çoğunluğun istediği gibi yönetmek" gibi bir kural koydu. İmparatorken onları genellikle kendi idealine göre yönetmeyi başardı.

Göze çarpıcı bir körlük içindeki tarihçilerin, psikoloji bilgisinden çok yetenekleri olan şairlerin Brumaire darbesinden öfkeli bir tonla söz ettikleri dönemden bu yana uzun bir yol aldık. "Fransa Messidor'un büyük güneşi altında güzelce uzanıyordu" gibi iddiaların ardında ne derin yanılsamaların yattığını biliyoruz. Victor Hugo'nun bu dönem hakkındaki yargılarında olduğu gibi birçok yargıda da bunun kadar derin yanılsamalar yatar. "Brumaire Suçu"nun yalnızca hükümet tarafından işlenmediğinden, bütün Fransa'nın kendisini anarşiden kurtaracak bu darbeye coşkuyla suç ortaklığı ettiğinden daha önce söz etmiştik.

Zeki insanların aslında çok anlaşılır olan bir tarih dönemini nasıl bu kadar yanlış değerlendirebildiklerine şaşabiliriz. Bunun nedeni olaylara kendi inançları doğrultusunda bakmalarıydı; inancın vadileri içinde hapsolmuş bir insanın elinde doğrunun ne tür dönüşümlerden geçebileceğini biliyoruz. Böyle bir durumda en aydınlık gerçekler bulanıklaşır, olayların tarihi insanın kendi düşlerinin tarihine dönüşür.

Burada kabataslak özetini verdiğimiz dönemi anlamak isteyen psikolog, ancak hiçbir partiye bağlı değilse, partilere can veren tutkulardan uzak kalabilirse bu isteğini gerçekleştirebilir. Bu kişinin kaçınılmaz zorunlulukların egemenliği altındaki bir dönemi asla suçlamayı düşünmemesi gerekir. Napoleon tabii ki Fransa'ya pahalıya mal olmuştur: yarattığı destan iki istilayla son bulmuş, bunun ardından bugün bile etkilerini hissettiğimiz bir üçüncüsü gelmiştir; mezarındayken bile saygınlığıyla tahta kendi adının mirasçısını geçirtmiştir.

Bütün bu olayların kökenlerinde ucu ucuna bir bağlantı vardır. Bir halkın dönüşümündeki en önemli olgu için, ideal değişimi için ödenmesi gereken karşılığı gösterir bu olaylar. İnsan kendi tarihinin gidişini derinden etkilemeden, atalarından birdenbire kopamaz.

III. BÖLÜM

Geçen yüzyıl boyunca geleneklerle devrimci ilkeler arasındaki çatışmanın siyasi sonuçları

1. Fransa'nın karşı karşıya kaldığı devrimci hareketlerin psikolojik nedenleri

Bir sonraki bölümde devrimci ilkelerin geçtiğimiz yüzyıl içindeki gelişimini incelerken, elli yıldan uzun bir süredir toplumun çeşitli katmanlarına çok yavaş yayıldıklarını göreceğiz.

Bütün bu dönem boyunca halkın büyük bir bölümü ve burjuvazi onları reddetti; bu ilkeler ancak sınırlı sayıda havari aracılığıyla yayıldılar. Ancak hükümetlerin hataları sayesinde etkileri birkaç devrime yol açmaya yetti. Bunlara yol

açan psikolojik nedenleri inceledikten sonra bu devrimlere de kısaca göz atacağız.

Geçtiğimiz yüzyıl boyunca yaşadığımız siyasi kargaşaların tarihi, şimdiye kadar farkına varamadıysak, bize insanların liderlerce kendilerine dayattıkları kurumlardan çok, zihniyetleriyle yönlendirildikleri gerçeğini kanıtlamaya yeter.

Fransa'da ardı ardına gelen devrimler, ulusun zihniyetleri birbirinden farklı iki kesimi arasındaki mücadelelerin sonuçlarıydı. Bunlardan biri dindar, monarşi yanlısı, atalardan kalma etkilerce yönlendirilen kesimdi; öbürü de aynı etkiler altındaydı, ama bunlara devrimci bir görünüm veriyordu.

Devrim başlar başlamaz bu birbirine karşıt zihniyetler arasındaki mücadele de kendisini açıkça gösterdi. En korkunç baskı yöntemlerine karşın ayaklanmalarla kumpasların Directoire'ın sonuna kadar sürdüğünü görmüştük. Geleneklerle geçmişin halkın ruhunda derin kökleri olduğunu kanıtlar bütün bunlar. Bir noktada altmış département hükümete karşı ayaklandı; bunlar ancak geniş çapta yürütülen, ardı ardına gelen katliamlarla bastırılabildi.

Ancien Régime ile yeni idealler arasında bir uzlaşma sağlayabilmek Bonaparte'ın karşılaştığı en güç sorunlardan biriydi. Fransa'yı bölen bu iki zihniyete uyacak kurumları bulmak zorundaydı. Daha önce de gördüğümüz gibi, uzlaştırıcı önlemler alarak, çok eski şeyleri yeni adlarla bezeyerek bunda başarılı oldu.

Bonaparte'ın yönetimi, Fransa'da düşünce birliğinin sağlanması açısından, Fransız tarihindeki nadir dönemlerden biridir.

Bu birlik ondan sonra sürmedi. Düşüşünün hemen ardından bütün eski hizipler yeniden ortaya çıktı, bugüne kadar

da varlıklarını sürdürdü. Bunlardan kimileri geleneksel etkilere bağlanıyor, kimileri de onları şiddetle reddediyor.

Bu uzun çatışma inançlılarla kayıtsızlar arasında olsaydı, bu kadar uzun sürmeyebilirdi, çünkü kayıtsızlık her zaman hoşgörü içerir; ancak bu mücadele gerçekten iki farklı inanç arasındaydı. Laik Kilise çok kısa bir sürede dini bir görünüme büründü ve özellikle son yıllarda sözde rasyonalizmi en dar dini görüşlerin neredeyse hiç yumuşatılmamış haline dönüştü. Bugün özgür-düşünceliler din adamlarına nasıl davranıyorsa, din adamlarının da iktidara geçince bu özgür düşüncelilere bundan daha hoşgörülü davranacağı beklenemezdi.

İnanç farklılıklarıyla belirlenen bu bölünmeler, bu inançlardan türetilen siyasi düşüncelerin de ortaya çıkmasıyla iyice karmaşıklaşmıştı.

Uzun bir zaman boyunca birçok saf kişi Fransa'nın gerçek tarihinin Cumhuriyet'in 1. yılıyla başladığına inanmıştır. En sonunda bu ilkel görüş ortadan kalkıyor. En katı devrimciler bile bu görüşten vazgeçiyor, geçmişin basit batıl inançların egemenliği altındaki karanlık bir barbarlık döneminden daha fazla bir şey olduğunu kabul etmeye hazır görünüyor.

Fransa'da savunulan birçok siyasi düşüncenin dini kökenleri, inananlarında, yabancıları her zaman şaşkınlığa düşüren bitmez tükenmez bir nefret uyandırır.

Mr. Barret-Wendell, Fransa hakkındaki kitabında şunları söylüyor: "Hiçbir şey şu gerçekten daha kesin, daha açık olamaz: kralcılar, devrimciler, Bonaparteçılar her zaman birbirlerine adamakıllı karşı olmakla kalmamışlar, Fransız kişiliğindeki tutku dolu heyecan yüzünden birbirlerine karşı derin bir entelektüel korku da duymuşlardır. Doğruyu elinde

bulundurduğuna inanan insanlar, kendileri gibi düşünmeyenlerin hata kurbanı olduğunu söylemekten geri duramazlar.

"Taraflardan her biri size karşı tarafı savunanların müthiş aptal olduklarını ya da kasıtlı sahtekârlık yaptıklarını söyleyecektir ciddi ciddi. Ancak kendilerini kötüleyenler hakkında aynı şeyleri söyleyecek bu karşı taraftan birisiyle tanıştığınızda, onun ne aptal ne de sahtekâr olduğunu görürsünüz."

Taraflardan her birinin inananları arasındaki bu karşılıklı nefret, her zaman Fransa'daki hükümetlerle bakanların düşmesine yol açmıştır. Azınlıktaki taraflar, kazanan tarafa karşı bir ittifak kurmaktan asla geri durmayacaklardır. Büyük sayıda devrimci Sosyalist'in hâlâ Devrim dönemindeki kadar akılsızca davranan monarşi yanlılarının yardımıyla bugünkü Meclis'e seçildiğini biliyoruz.

Fransa'daki bölünmenin tek nedeni dini ve politik farklılıklarımız değildir. Daha önceden devrimci zihniyet adı altında açıkladığım türden özel bir zihniyetteki insanlar bu farklılıkları besler. Her dönemde belli sayıda insanın, ne tür bir düzen olursa olsun, hatta bu düzen kendi isteklerini karşılasa bile, kurulu düzene karşı ayaklanmaya hazır olduğunu görmüştük.

Fransa'daki hiziplerin hoşgörüsüzlüğü ve iktidarı ele geçirme arzuları, Devrim sırasında egemen olan bir inançla, toplumların yasalarla yeniden inşa edilebileceği inancıyla daha da perçinlenir. Lideri kim olursa olsun, modern devlet, yığınlarla liderlerinin gözünde, İlahi iradenin yeryüzündeki temsilcisi gibi kabul edilen eski çağ krallarına atfedilen o

mistik gücü üstlenmiştir. Hükümetin gücüne olan bu güven yalnızca halkta değil, yasa-koyucularımızda da görülür.

Sürekli yasalar koyan siyasetçiler, kurumların neden değil, sonuç olduklarını, onların kendi başlarına bir erdem taşımadıklarını göremezler. Büyük devrim yanılsamasının mirasçıları olduklarından, temellerini biçimlendiremeyeceğimiz bir geçmişin insanları yarattığını anlayamazlar.

Fransa'yı bölen ilkeler arasındaki çatışma, bir yüzyıldan uzun bir zamandır sürüyor, daha uzun bir zaman süreceği de şüphe götürmüyor; hiç kimse bu çatışmanın ne gibi yeni karmaşalar yaratacağını da bilmiyor. Bizden önce Atinalılar aralarındaki toplumsal ayrılıkların Yunanistan'ın bağımsızlığını yitirmesine yol açacağını önceden sezebilselerdi, hiç kuşkusuz bu ayrılıklardan vazgeçerlerdi; ama bunu nasıl önceden görebilirlerdi ki? M. Guiraud şunları söylemekte çok haklı: "Bir kuşak ne gibi bir iş gerçekleştirdiğinin çok nadir farkına varır. Geleceğe hazırlanmaktadır; ancak bu gelecek genellikle arzuladığının tam tersidir."

2. Fransa'daki bir yüzyıllık devrimci hareketin özeti

Fransa'nın geçtiğimiz yüzyıl içinde karşılaştığı devrimci hareketlerin psikolojik nedenlerini daha önceden açıkladığımız için, burada bu art arda gelen devrimlerin bir özetini sunmak yeterli olacaktır.

Müttefik hükümdarlar Napoleon'u yenilgiye uğrattıktan sonra Fransa'yı daha önceki haline çevirdiler; hükümdar olabilecek tek kişiyi, XVIII. Louis'yi tahta geçirdiler.

Yeni kral özel bir anlaşmayla temsili bir yönetim sisteminin altında meşrutiyeti kabul etti. Devrim'le kazanılan hakları tanıdı: medeni hukuk sistemi, kanun önünde eşitlik, ibadet özgürlüğü, satılan ulusal mülkün geri alınamaması vb. Ancak oy kullanma hakkı belli bir oranda vergi ödeyenlerle sınırlandırıldı.

Aşırı kralcılar bu liberal anayasaya karşı çıktılar. Ülkeye geri dönen emigré'ler ulusal mülkün tazminini ve eski ayrıcalıklarının yeniden geri verilmesini istediler.

Bu tür bir geriye dönüşün yeni bir devrime yol açmasından korkan XVIII. Louis, Meclis'i dağıtmak zorunda kaldı. Seçim sonucunda daha ılımlı temsilcilerin seçilmesiyle ülkeyi aynı ilkelerle yönetmeyi sürdürebildi; Fransızlar'ı Ancien Régime'le yönetmeye yönelik her girişimin genel bir isyan yaratacağını çok iyi anlamıştı.

Ne yazık ki XVIII. Louis'nin 1824'teki ölümünden sonra tahta daha önceleri Artois Kontu olan X. Charles geçti. Aşırı derecede dar görüşlülüğüyle kendisini çevreleyen yeni dünyayı anlayamayan, 1789'dan bu yana görüşlerini değiştirmemesiyle övünen X. Charles, bir dizi gerici yasa hazırladı; bunlar arasında emigré'lere kırk milyon sterlinlik bir tazminatın ödenmesini öngören bir yasa, dine saygısızlık yasası, miras hakkını en büyük oğula veren yasa, ruhban sınıfının üstünlüğünü iddia eden yasa yer alır.

Temsilcilerin çoğunluğu bu projelere her gün karşı çıktıkları için, kral, 1830'da Meclis'in dağıtılmasını, basın özgürlüğünün bastırılmasını emreden, Ancien Régime'in yeniden kurulması hazırlıklarını başlatan bir kararname çıkardı.

Anında buna karşı tepki geldi. Otokrat davranış, bütün hiziplerin liderleri arasında bir ittifaka yol açtı; Cumhuriyet-

çiler, Bonaparteçılar, Liberaller, Kralcılar, bütün hepsi Paris halkını ayaklandırmak üzere birleştiler. Kararnamenin ilanından dört gün sonra isyancılar başkenti ele geçirdiler, X. Charles da İngiltere'ye kaçtı.

Hareketin liderleri (Thiers, Casimir-Perier, La Fayette vb.) halkın neredeyse varlığından bile haberdar olmadığı Louis Phillippe'i Paris'e çağırdılar ve kral ilan ettiler.

Halkın kayıtsızlığı ile meşru hanedana sadık kalan soyluların düşmanlığı arasında kalan yeni kral büyük ölçüde burjuvaziye bel bağladı. Seçmenleri 200.000 kişinin altına çeken bir seçim yasası bu sınıfın hükümette ayrıcalıklı bir rol oynamasını sağlıyordu.

Kralın durumu kolay değildi. X. Charles'ın büyük oğlu V. Henri'yi destekleyen meşru hanedan yanlılarıyla, İmparator'un yeğeni Louis-Napoleon'u lider olarak kabul eden Bonapartçılarla, son olarak da cumhuriyetçilerle sürekli mücadele etmek zorundaydı.

Cumhuriyetçiler, Devrim dönemindeki kulüplere benzeyen gizli cemiyetleriyle 1830 ve 1840 arasındaki çeşitli dönemlerde birçok isyan çıkardılar, ancak bunlar kolaylıkla bastırıldı.

Ruhban sınıfı ve meşru hanedan yanlıları da entrikalarını sürdürdüler. V. Henri'nin annesi Berry Düşesi'nin Vendée'yi ayaklandırma çabaları boşa çıktı. Ruhban sınıfına gelince talepleri öylesine katlanılmaz bir duruma geldi ki, en sonunda Paris baş piskoposunun sarayının yakıldığı bir ayaklanma çıktı.

Cumhuriyetçiler güçlü bir hizip değildi; Meclis onlara karşı mücadelede kralın tarafını tutuyordu. Güçlü bir merkezi iktidar yanlısı olan bakan Guizot, hükümet için iki şeyin

vageçilmez olduğunu ilan etti: "akıl ve top." Ünlü devlet adamı aklın gerekliliği ve etkinliği konusunda kuşkusuz yanılmıştı.

Bu güçlü merkezi iktidar aslında güçlü değildi ve cumhuriyetçiler, özellikle de Sosyalistler ortalığı karıştırmayı sürdürdüler. Bunların en etkililerinden Louis Blanc, her yurttaşa iş sağlamanın hükümetin görevi olduğunu ileri sürdü. Lacordaire ve Montalembert yönetimindeki Katolik Parti, bugün Belçika'da olduğu gibi, hükümete karşı muhalefette Sosyalistler'le birleşti.

Seçim reformu için düzenlenen bir kampanya 1848'de Louis-Philippe'i beklenmedik bir anda deviren yeni bir isyanla sonuçlandı.

Louis-Philippe'in tahttan indirilmesi X. Charles'ınkinden daha haksızdı. Suçlanmayı hak edecek pek bir şey yapmamıştı. Herkese seçme hakkının tanınması konusunda şüpheci olduğu kesindi, ancak Fransız Devrimi de bu konuda birçok defa şüpheci olduğunu gösterdi. Directoire gibi mutlak bir yönetici olamayan Louis-Philippe, sonuçlarını beğenmediği seçimleri Directoire gibi iptal edememişti.

Devrilen monarşinin yerine Hôtel de Ville'de geçici bir hükümet kuruldu. Bu hükümet Cumhuriyet'i ilan etti, herkese seçme hakkı getirdi, halkın dokuz yüz üyelik bir Ulusal Meclis için seçimlere gitmesi kararını aldı.

Yeni hükümet, kurulduğu ilk günlerden başlayarak sosyalist manevralarla ayaklanmaların kurbanı oldu.

İlk Devrim sırasında gözlemlediğimiz psikolojik olgu burada da kendini göstermeye başladı. Kulüpler kuruldu; bu kulüplerin liderleri kimi zaman halkı genellikle sağduyudan yoksun nedenler yüzünden (örneğin, hükümeti Polonya'da-

ki bir isyanı desteklemeye zorlamak için) Meclis'e karşı ayaklandırdı.

Meclis, gün geçtikçe gürültücülüğü ve ısrarcılığı artan Sosyalistler'i tatmin etmek umuduyla, işçileri çeşitli işlerle meşgul edecek ulusal atölyeler kurdu. Bu atölyelerde çalışan 100.000 kişi devlete haftada 40.000 sterlinden fazlaya mal oluyordu. Bu işçiler çalışmadan ücret almayı isteyince, Meclis bütün bu atölyeleri kapatmak zorunda kaldı.

Bu karar 50.000 işçinin ayaklanmasıyla sonuçlanan korkunç bir isyana yol açtı. Dehşete düşen Meclis, bütün yürütme yetkilerini General Cavaignac'a devretti. İsyancılarla dört gün süren mücadelede üç general ve Paris baş piskoposu öldü; Meclis 3.000 mahkumu Cezayir'e gönderdi, devrimci Sosyalizm elli yıllık bir süre boyunca ortadan kalktı.

Bu olaylar devlet tahvillerinin değerini 116 franktan 50 franka düşürdü. İş yaşamı durgunlaşmıştı. Sosyalistler ve Meclis tarafından vergileri iki katına çıkartılan burjuvazi, Cumhuriyet'e düşman oldu; Louis-Napoleon düzeni yeniden kurma sözünü verdiğinde büyük bir coşkuyla karşılandı. Yeni Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı bütün yurttaşların oylarıyla seçiliyordu; Louis-Napoleon aday olduktan sonra 500.000 oy alarak seçildi.

Kısa sürede Meclis'le arası bozulan prens darbe yapmayı kararlaştırdı. Meclis dağıtıldı, 30.000 kişi tutuklandı, 10.000 kişi sınır dışı edildi, yüz vekil sürgüne gönderildi.

Bu darbe hiç beklenmeden yapılmışsa da çok hoş karşılandı; plebisite sunulduğunda 8.000.000 oydan 7.500.000'ü olumluydu.

2 Kasım 1852'de Napoleon daha da büyük bir çoğunlukla İmparator ilan edildi. Fransızlar'ın büyük çoğunluğunun de-

magoglara ve Sosyalistler'e karşı beslediği büyük nefret İmparatorluğun yeniden kurulmasıyla sonuçlandı.

İmparatorluğun ilk döneminde mutlakiyetçi bir hükümet, ikinci döneminde ise liberal bir hükümet kuruldu. On sekiz yıl yönetimde kalan İmparator Sedan'da teslim olduktan sonra 4 Eylül 1870'teki devrimle tahttan indirildi.

O zamandan bu yana devrimci hareketler nadir görülmüştür; bunlar içinde önemli sayılabilecek olan Mart 1871'de gerçekleşen ve Paris'teki birçok anıtın yakılmasıyla, 20.000 isyancının idamıyla sonuçlanan devrimdir.

1870 savaşından sonra bu kadar kargaşa içinde ne yöne gideceklerini bilmeyen seçmenler, Kurucu Meclis'e çok sayıda Orléansçılar ve meşru veliaht yanlısı vekil gönderdiler. Monarşinin kurulması konusunda anlaşmaya varamayan bu vekiller, M. Thiers'i Cumhurbaşkanı atadılar, daha sonradan yerine Mareşal Mac-Mahon'ı getirdiler. 1876'daki yeni seçimler, daha sonraki birçok seçimde olduğu gibi, Meclis'e çok sayıda cumhuriyetçinin girmesini sağladı.

Bu tür birçok meclis çok sayıda hiziplere bölündü, bu da bakanlıkların sık sık değiştirilmesine yol açtı.

Ancak bu hiziplere bölünme sonucunda ortaya çıkan denge sayesinde kırk yıldan bu yana oldukça sakin bir dönem geçiriyoruz. 4 cumhurbaşkanı hiçbir devrim olmaksızın görevden alındı, Champagne ya da Midi gibi ayaklanmalar da ciddi sonuçlara yol açmadı.

1888'de General Boulanger etrafında toplanan büyük bir halk hareketi neredeyse Cumhuriyet'i deviriyordu, ancak Cumhuriyet ayakta kalmayı başardı ve bütün hiziplerden yöneltilen saldırıların üstesinden geldi.

Mevcut Cumhuriyet'in ayakta kalmasının birçok nedeni

var. Her şeyden önce, birbiriyle çatışan hiziplerden hiçbiri diğerlerini ezecek kadar güçlü değil. İkincisi, bir süsten öteye gitmeyen Devlet başkanının hiçbir yetkisi bulunmadığı için, ülkenin çektiği bütün sıkıntılar için onu suçlamak, o devrilirse her şeyin düzeleceğini iddia etmek imkansız. Son olarak, en büyük güç binlerce kişiye paylaştırıldığından, sorumluluklar öylesine dağıtılmış ki, nereden başlayacağınızı bilmek zor. Bir zorbayı devirebilirsiniz, ama kimliği belirsiz bir sürü küçük zorbaya karşı ne yapabilirsiniz ki?

Bir yüzyıl boyunca süren isyanlar ve devrimlerle Fransa'yı etkisi altına alan büyük dönüşümleri bir cümlede özetlemek istersek, güçsüz olduğu için kolayca devrilebilen bireysel zorba yönetimlerin yerine çok güçlü olduğu için yıkılması çok zorlaşan kolektif zorba yönetimlerin geçtiğini söyleyebiliriz. Eşitliğe can atan, her olaydan hükümeti suçlu tutmaya alışmış bir halk için bireysel zorba yönetimler katlanılmazdı; kolektif bir zorba yönetime ise, çok daha katı olduğu halde, seve seve katlanılır.

Devletin zorba yönetiminin genişlemesi, hem bütün devrimlerimizin sonucu, hem de Fransa'da bildiğimiz bütün hükümetlerin ortak özelliği olmuştur. Fransa'da art arda çıkan bütün kargaşaların bu zorbalık türünü güçlendirdiğini düşünecek olursak, bu belki de ırksal bir ideal gibi görülebilir. Latin halkları için devletçilik tek gerçek siyasi sistem olmasının yanı sıra, bütün oyları da toplayacak tek sistemdir. Başka yönetim biçimleri (monarşi, cumhuriyet, imparatorluk) boş etiketler, güçsüz gölgeler olmaktan öteye gidemez.

BÖLÜM III

DEVRİMCİ İLKELERİN GÜNÜMÜZDEKİ GELİŞİMİ

I. BÖLÜM

Demokratik inançların devrimden bu yana değişimi

1. Devrimden sonra demokratik fikirlerin yavaş yavaş yayılması

İyice yerleşmiş, insanların zihinlerini tümüyle kaplamış düşünceler kuşaklar boyunca etkilerini sürdürürler. Fransız Devrimi'nden doğan düşünceler de, tıpkı ötekiler gibi, bu kurala uyar.

Devrim'in bir yönetim sistemi olarak yaşam süresi az olmuşsa da, ilkelerinin etkisi çok uzun süreli olmuştur. Dini bir inanç biçimine bürünen bu ilkeler, birçok kuşağın duygu ve düşüncelerinin yönünü değiştirmiştir.

Birkaç kısa dönem dışında Fransız Devrimi bugüne kadar sürmüştür, hâlâ da yaşamaktadır. Napoleon'un rolü dünyayı alt üst etmek, Avrupa'nın haritasını değiştirmek ve İskender'in serüvenlerini yeniden yaşatmakla sınırlı değildir. Devrim'in insanlara verdiği, kurumlarıyla sağlamlaştırdığı

yeni haklar derin bir etki bırakmıştır. Fatihin askeri başarısı kısa zamanda unutulmuş, ancak yayılmasına katkıda bulunduğu devrimci düşünceler onun anısını yaşatmıştır.

İmparatorluktan sonraki birçok restorasyon, insanların önceleri Devrim'in ilkelerini neredeyse unutmalarına yol açtı. Elli yıllık bir süre boyunca bu ilkelerin yayılması durdu. Neredeyse insanların bunları unuttuğunu düşünmek bile mümkündü. Yalnızca az sayıda teorisyen bu ilkelerin etkisi altında kalmayı sürdürdü. Jakobenlerin "indirgemeci" zihniyetlerinin mirasçıları olan bu kişiler, aynı onlar gibi, toplumların yasalarla baştan aşağı yeniden yaratılabileceğine inanıyorlardı; İmparatorluğun devrimi yalnızca yarıda kestiğini düşündüklerinden, onu kaldığı yerden sürdürmek istiyorlardı.

Bu işe yeniden girişecekleri zamanı beklerken, Devrim'in ilkelerini yazdıklarıyla yaymaya çalıştılar. Devrimcilerin bu sadık taklitçileri reform tasarılarının insan doğasına uygun olup olmadığını hiç düşünmediler bile. Onlar da ideal bir insan için hayali bir dünya kuruyorlardı ve düşlerinin uygulamaya geçirilmesiyle insan türünün baştan yaratılacağına ikna olmuşlardı.

Teorisyenler her dönemde ellerinde yapıcı bir güç bulunmadığından, her şeyi kolayca yıkmaya hep hazır olmuşlardır. Napoleon'un St. Helena'da söylediği gibi, "granitten bir monarşi olsaydı, idealistlerle teorisyenler onu bile yerle bir etmeyi becerirlerdi."

Saint-Simon, Fourier, Pierre Leroux, Louis Blanc, Quinet gibi hayalperestlerden oluşan galakside dolandığımızda, yalnızca Auguste Comte'un siyasi bir yeniden örgütlenme-

den önce düşünce ve davranışlarda bir dönüşümün gerekliliğini anlayabildiğini görürüz.

Bu dönemdeki reform teorisyenlerinin projeleri, demokratik düşünceleri yaymak bir yana, onların gelişmesini engellemiştir. İçlerinden birçoğunun Devrim'i geri getireceğini söylediği Komünist Sosyalizm, en sonunda burjuvaziyi, hatta işçi sınıflarını telaşa düşürdü. Onların düşüncelerinden duyulan korkunun İmparatorluğun yeniden kurulmasındaki ana nedenlerden biri olduğunu daha önce belirtmiştik.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki yazarların hayal ürünü çalışmalarından hiçbirini tartışmaya değer görmesek de, bugün aşağılanan dini ve ahlâki düşüncelerin oynadığı rolü anlamak için bunları incelemek ilginç olabilir. Bu reformcular, yeni bir toplumun, aynı eski toplumlar gibi, bu dini ve ahlaki inançlar olmaksızın kurulamayacağına inandıklarından, hep bu tür inançları oluşturmaya çalıştılar.

Ama bunlar hangi temele dayandırılabilirdi? Tabii ki akla. İnsanlar akıl yoluyla karmaşık makineler yaratabildiklerine göre, çok basit görünen dini ve ahlâkı niye yaratamasınlardı ki? İçlerinden biri bile hiçbir dini ya da ahlâki inancın rasyonel bir mantığı temel almadığı gibi bir şüpheye kapılmadı. Auguste Comte bile bunu fark edemedi. Onun bugün bile birkaç inananı olan sözde pozitivist bir din kurduğunu biliyoruz. Bilimadamları Katolik Papa'nın yerine geçecek yeni bir Papa'nın yöneteceği yeni bir din kuracaklardı.

Siyasi, dini ya da ahlâki bütün bu düşüncelerin yığınları demokratik ilkelerden uzaklaştırmaktan başka bir sonucu olmamıştır uzun bir süre.

Bu ilkeler sonunda yaygınlaşmışsa, bunu teorisyenleri değil, ortaya çıkan yeni yaşam koşulları gerçekleştirmiştir. Bi-

limdeki buluşlar sayesinde sanayi gelişmiş, bu da çok sayıda fabrikanın kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Ekonomik zorunluluklar en sonunda hükümetlerin ve halkın iradesine egemen olmuş, bu da demokratik düşüncelerin modern biçimleri olan Sosyalizm'in, özellikle de sendikacılığın yayılması için uygun bir zemin hazırlamıştır.

2. Devrimin üç temel ilkesinin eş değerde olmayan etkileri

Devrim'in bütün mirası tek bir sözle özetlenebilir: Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik. Eşitlik ilkesi, daha önceden de gördüğümüz gibi, önemli bir etki bırakmıştır; öteki ilkeler için aynı şeyi söyleyemeyiz.

Bu terimler, anlamları yeterince açıkmış gibi görünseler de, çeşitli insanlarca, çeşitli dönemlerde çok farklı biçimlerde algılanmışlardır. Farklı zihniyetten gelen insanların aynı sözcüklere getirdikleri farklı yorumların tarihin en büyük çatışmalarına yol açan en önemli nedenlerden biri olduğunu biliyoruz.

Özgürlük, Konvansiyon üyesi için sınırsız despotizmi uygulamaktan başka bir anlama gelmiyordu. Aynı sözcük, genç modern bir "entelektüel" için ise, gelenek, yasa, üstünlük gibi bütün can sıkıcı şeylerden genel bir kurtuluş anlamını taşır. Modern Jakoben'e göre özgürlük, özellikle muhaliflerini ezme hakkıdır.

Siyasetçiler nutuklarında hâlâ arada sırada da olsa özgürlükten söz etseler de, kardeşliği tümden unutmuşlardır. Bugün öğretilen farklı sınıflar arasındaki birlik değil, çatışma-

dır. Tarihin hiçbir döneminde bu kadar derin bir nefret toplumun farklı kesimlerini ve onları yöneten siyasi partileri birbirinden böylesine ayırmamıştır.

Özgürlükten şüphe edilir bir duruma gelinmiş, kardeşlik tümden yok olmuşsa da, eşitlik önüne geçilemez bir şekilde gelişmiştir. Geçtiğimiz yüzyıl içinde Fransa'da yaşanan bütün siyasi kargaşalarda bu ilke baş sırayı tutmuştur; öylesine bir gelişme kaydetmiştir ki, siyasi ve sosyal yaşamımız, yasalarımız, toplum içindeki davranışlarımız, göreneklerimiz en azından teoride bu ilkeye göre şekillenmiştir. Devrim'in gerçek mirası bu ilke olmuştur. Yalnızca kanun önünde değil, konum ve servet açısından da eşitlik arzusu, demokrasinin son ürünü Sosyalizm'in can damarıdır. Bu arzu öylesine güçlüdür ki, bütün biyolojik ve ekonomik yasalarla çeliştiği halde, her yere yayılmaktadır. Duyguların akla karşı verdiği ve aklın çok nadir üstün geldiği aralıklı mücadeledeki yeni bir aşamadır bu.

3. "Entelektüeller"in Demokrasisi ve Popüler Demokrasi

Bugüne kadar insanların ayaklanmasına yol açan bütün düşünceler şu iki yasanın etkisi altındadır: Yavaşça gelişirler ve anlamları onları algılayan zihniyetlere göre değişir.

Bir öğreti canlı bir varlığa benzer. Yalnızca dönüşüm yoluyla ayakta kalır. Kitaplar genellikle bu dönüşümler hakkında pek bir şey söylemez, onlar yalnızca geçmişi konu eder. Yaşayanı değil, ölüyü yansıtır kitaplar. Bir öğretinin yazılı ifadesi genellikle o öğretinin en önemsiz yanını temsil eder.

Başka bir yapıtımda bir halktan başka bir halka geçerken kurumların, sanatların, dillerin nasıl değiştiğini, bu değişimlerdeki yasaların kitaplardaki doğrulardan nasıl ayrıldığını göstermiştim. Burada bundan yine söz etmemin amacı, demokratik düşünceler konusunu incelerken, öğreti metinlerinin bizi çok ilgilendirmediğini, bizim aslında yalnızca bunların ardındaki psikolojik öğeleri ve bu öğretileri kabul eden farklı kategorilerdeki insanlarda uyandırdıkları tepkileri araştırdığımızı belirtmektir.

Farklı zihniyetlerdeki kişilerin elinde hızla değişime uğrayan özgün teori, kendisinden çok farklı bir şeyi ifade eden bir etikete dönüşür.

Dini inançlar için geçerli olan bu ilkelerin siyasi inançlar için de aynı derecede geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin bir kişi demokrasiden söz ettiğinde, bu sözcüğün farklı halklar için ne anlama geldiğini, ayrıca aynı halk söz konusu olduğunda da "entelektüeller"in demokrasisi ve popüler demokrasi arasında büyük bir ayrım olup olmadığını araştırmalıyız.

Bu son nokta üzerinde durursak, kitaplarla dergilerde bulunan demokratik düşüncelerin bütünüyle okumuş insanların teorileri olduğunu görürüz; halk bunlardan hiçbir şey anlamaz, bunların uygulanmasından kazanacağı bir şey de yoktur. Bir işçinin kendisini üst sınıflardan ayıran sınırları çeşitli sınavlar ve yarışmalar yoluyla geçmesi gibi teorik bir hakkı vardır, ancak gerçekte bu sınıfların düzeyine ulaşma şansı yok denecek kadar azdır.

Eğitimli sınıfların demokrasisi yönetici sınıfların yalnızca bu sınıflar içinden seçilmesi dışında bir amaç taşımaz. Eğer seçim gerçek olsaydı buna bir itirazım olmazdı. O zaman Na-

poleon'un değişmez kuralının bir uygulaması olacaktı gördüğümüz: "Doğru yönetim biçimi demokrasinin yöntemleri altında aristokrasinin uygulanmasıdır."

Ne yazık ki, "entelektüeller"in demokrasisi, krallara tanınan İlahi hakkın yerini, genellikle çok dar görüşlü ve despot kişilerden oluşan küçük bir oligarşiye tanınan İlahi hakkın almasına yol açardı. Despot bir yönetimi değiştirmekle özgürlük gelmez.

Popüler demokrasi yöneticiler üretmeyi amaçlamaz. Bütünüyle eşitlik ruhunun ve işçilerin durumunu iyileştirme arzusunun etkisi altında, kardeşlik düşüncesini reddeder, özgürlük gibi bir kaygı da taşımaz. Popüler demokrasiye otokrasiden başka bir yönetim biçimi uymaz. Bunu yalnızca Devrim'den bu yana bütün despot hükümetlerin coşku ile karşılandığını gösteren tarihten değil, işçi sendikalarının otokratik yönetim biçimlerinden de anlayabiliriz.

Eğitimli sınıfların demokrasisi ile popüler demokrasi arasındaki bu büyük ayrımı entelektüellerden çok işçi sınıfı fark eder. Zihniyetlerinde ortak hiçbir yön yoktur; bu iki sınıf aynı dili konuşmaz. Bugün sendikacılar burjuva siyasetçileriyle aralarında hiçbir güç birliği olmayacağını üstüne basa basa söylüyorlar. Bu iddia kesinlikle doğrudur.

Durum her zaman böyleydi; bu yüzden Platon'dan bu yana büyük düşünürlerden hiçbiri popüler demokrasiyi savunmamıştır.

Bu durum Emile Faguet'yi oldukça şaşırtmıştı. "On dokuzuncu yüzyılın neredeyse hiçbir düşünürü demokrat değil. Politiques et moralistes du XIX siècle adlı kitabımı yazarken bu beni çaresizliğe düşürdü. Bir demokrat bile bulamadım;

oysa ki, onun ağzından demokratik öğretiyi verebilmek için bir tane bulabilmeyi çok istiyordum."

Bu önemli yazar hiç kuşkusuz birçok profesyonel siyasetçi bulabilirdi; ancak siyasetçilerin düşünürler kategorisine girdiği çok nadir görülmüştür.

3. Doğal Eşitsizlikler ve Demokratik Eşitlenme

Demokratik eşitlenmeyle doğal eşitsizlikleri bağdaştırabilmek bugünün en zor sorunlarından birini oluşturuyor. Demokrasinin arzularını biliyoruz. Şimdi Doğa'nın bu taleplere nasıl karşılık verdiğine bakalım.

Yunanlıların görkemli çağlarından modern zamanlara kadar dünyayı sık sık sarsan demokratik düşünceler doğal eşitsizliklerle her zaman çatışır. Helvetius gibi kimi gözlemciler insanlar arasındaki eşitsizliğin eğitimden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

Aslında Doğa eşitlik diye bir şey bilmez. Dehayı, güzelliği, sağlığı, gücü, zekayı, taşıyıcılarını öteki insanlardan üstün kılacak özellikleri eşit dağıtmaz.

Bu farklılıkları hiçbir teori ortadan kaldıramaz, dolayısıyla kalıtım yasaları insanların kapasitelerini birleştirmeye elverinceye kadar demokratik öğretiler sözlerle sınırlı kalacaktır.

Toplumların bir gün Doğa'nın kabul etmediği eşitliği yapay bir şekilde kurabileceklerini varsayabilir miyiz?

Birkaç teorisyen uzun bir zamandır eğitim sayesinde genel boyutta bir düzey eşitlemenin sağlanabileceğini savunmuştur. Yılların getirdiği deneyim bu yanılsamanın derinliğini bizi gösterir.

İktidarı kazanmış bir Sosyalizm'in bir süre için bütün üstün bireyleri ortadan kaldırarak eşitliği sağlaması mümkündür. Üstün bireyleri sayesinde gelişen uluslarla kuşatılmış bir halkın bütün üstün bireylerini bastırdığında başına ne geleceğini kolayca tahmin edebiliriz.

Doğa eşitliği bilmediği gibi, tarihin başından bu yana ilerlemeyi, birbirini izleyen farklılaştırmalarla, yani gittikçe artan eşitsizliklerle gerçekleştirmiştir. İlk jeolojik dönemlerin belirsiz hücrelerinden buluşlarıyla dünyayı değiştirecek üstün varlıklara yükselmek ancak böyle mümkün olabilirdi.

Aynı olgu toplumlarda da görülür. Halk sınıflarının en iyi öğelerini ayıklayan demokrasi, bir zeka aristokrasisi yaratır sonuçta; bu sonuç, toplumun üstün öğelerini alt düzeydeki öğelerle eşitlemeyi amaçlayan saf teorisyenlerin düşlediklerinin tam tersidir.

Modern ilerlemenin koşulları da eşitlik teorilerinin karşısında yer alan doğal yasaların yanında saf tutar. Bilim ve sanayi önemli derecede entelektüel çaba gerektirir; bu yüzden zihinsel eşitsizliklerle bunlardan kaynaklanan toplumsal farklılıkların daha da artması kaçınılmazdır.

Dolayısıyla, çarpıcı bir durumla karşı karşıyayız: Yasalarla kurumlar bireyleri aynı düzeye getirmeye çalışırken, uygarlığın ilerleyişi onları birbirinden daha çok farklılaştırma yönünde işliyor. Köylü ile feodal baron arasında çok büyük bir entelektüel farklılık yoktu, ancak işçi ve mühendis arasında çok büyük, her gün gittikçe artan bir fark var.

İlerlemedeki en önemli etken kapasite olduğundan, her sınıftan en kapasiteli olan yükseliyor, vasat olanlar ise ya yerinde sayıyor ya da batıyor. Böyle kaçınılmaz zorunluluklar karşısında yasalar ne yapabilir ki?

Kapasitesizler çoğunluğu temsil ettiklerinden gücü de temsil ettiklerini sanırlar. Oysa bu kişilerin araştırmalarıyla bütün işçilere yarar sağlayan üstün beyinlerden yoksun olduklarında hızla yoksulluğa ve anarşiye gömülecekleri kesindir.

Seçkinlerin modern uygarlıktaki büyük rolleri o kadar açık ki, göstermeye bile gerek yok. Uygar uluslarla barbar halkları karşılaştırdığımızda, her ikisinin de aynı oranda vasatlık içerdiğini görürüz, ancak uygarların üstünlüğü içerdikleri üstün zekalardan kaynaklanır. Amerika Birleşik Devletleri bu noktayı çok iyi anladığından Çinli işçilerin ülkeye göçmesini yasaklamıştır; Çinli işçilerin Amerikan işçilerle kapasiteleri aynıdır, daha düşük ücretlerle çalıştıklarından zorlu bir rekabet yaratırlar. Bütün bunlara karşın, seçkinlerle yığınlar arasındaki düşmanlığın gün geçtikçe arttığını görüyoruz. Tarihin hiçbir döneminde seçkinlere bu kadar çok ihtiyaç duyulmamıştı, ancak hiçbir dönemde de onları desteklemek bu kadar zor olmamıştı.

Sosyalizm'in en sağlam temellerinden biri seçkinlere duyulan derin nefrettir. Sosyalizm yandaşları, bir ülkenin gücünün ve milyonlarca işçinin refahının, çok az sayıdaki üstün beyinlerin bilim, sanat ve sanayi alanında gerçekleştirdikleri ilerleme sayesinde sağlandığını hep unuturlar.

Bugün bir işçi yüz yıl önce üretebildiğinin üç katını üretebiliyor, o dönemdeki soyluların bile bilmediği mallardan yararlanabiliyorsa, bunu tamamıyla seçkinlere borçludur.

Bir mucize sonucu Sosyalizm'in yüz yıl önce bütün dünyada kabul edildiğini varsayalım. Risk, kestirim, girişimcilik, yani insanı harekete geçiren bütün uyarıcılar bastırıldığında, hiçbir ilerleme kaydedilemezdi, işçi de o gün olduğu gibi

yoksul kalırdı. Bir grup vasat zihnin kıskançlık ve haset yüzünden arzuladığı yoksullukta eşitlik sağlanmış olurdu yalnızca. İnsanlık böylesine düşük bir idealin gerçekleşmesi için uygarlığın ilerleyişinden azla vazgeçmeyecektir.

Demokratik evrimin sonuçları

1. Hiçbir rasyonel değeri olmayan teorilerin toplumsal evrimdeki etkileri

Doğa yasalarının demokratik özlemlerle uyuşmadığını gördük. Böyle bir ifadenin insanların kafalarındaki öğretileri etkilemediğini de biliyoruz. Bir inanca bağlı insan asla onun gerçek değeri konusunda kendini sıkıntıya sokmaz.

Bir inancı inceleyen bilim adamı tabii ki onun rasyonel içeriğini tartışmalıdır, ancak bundan daha çok onun genel zihniyet üzerindeki etkisiyle ilgilenmelidir.

Tarihteki bütün büyük inançların yorumlarına uygulandığında bu ayrımın önemi daha iyi ortaya çıkar. Jüpiter, Moloh, Vişnu, Allah ve birçok başka tanrı, rasyonel bakış açısından bakıldığında, hiç kuşkusuz yalnızca birer yanılsamadır; ancak bunların halkların yaşamları üzerindeki etkisi çok büyüktür.

Aynı ayrım Orta Çağ'da egemen olan inançlara da uygulanabilir. Aynı derecede göz boyayıcı olduğu halde bunlar da sanki gerçekleri yansıtıyormuş gibi büyük bir etki bırakmıştır.

Bu konuda en ufak bir şüphesi olan Roma İmparatorluğu ile Roma Kilisesi'nin egemen olduğu dönemleri karşılaştırabilir. Roma İmparatorluğu'nun egemenliği gerçek ve somuttur, hiçbir yanılsama içermez. Roma Kilisesi'nin egemenliği ise tamamıyla hayalidir, ancak aynı derecede güçlüdür. Onun sayesinde, yarı-barbar insanlar, Orta Çağ'ın uzun gecesi boyunca, uygarlığı mümkün kılan toplumsal bağları ve ulusal ruhu kazanmışlardır.

Kilise'nin elinde bulundurduğu güç bize yine bazı yanılsamaların, en azından kısa bir süre için bile olsa, hem bireyin hem de toplumun çıkarlarına karşıt duygular (manastır yaşamına duyulan sevgi, şehitlik arzusu, haçlı seferleri, dini savaşlar vb.)yaratabilecek kadar güçlü olduğunu kanıtlar.

Yukarıdaki noktaları demokratik ve sosyalist düşüncelere uyguladığımızda bu düşüncelerin savunulabilir bir temelinin olup olmamasının çok bir şey değiştirmediğini görürüz. Bu düşüncelerin insanların zihinleri üzerinde bir etki bırakmaları yeterlidir. Sonuçları aşırı derecede kötü olabilir, ancak bunların önüne geçemeyiz.

Yeni öğretilerin havarilerinin arzularına rasyonel bir temel bulma zahmetine girişmeleri oldukça yanlıştır. Yalnızca doğrulamalarla ve umut uyandırmakla kendilerini sınırlandırsalar, çok daha ikna edici olurlardı. Onların gerçek gücü insan yüreğine içkin, çağlar boyunca yalnızca amacı değişmiş olan dini zihniyette yatar.

Gittikçe ivme kazanan demokratik evrimin çeşitli sonuç-

larını birazdan felsefi bir bakış açısından değerlendireceğiz. Orta Çağ'daki Kilise'nin insanların zihinlerini derinden etkileyen bir gücü olduğunu söyleyebiliriz. Demokratik öğretilerin bazı sonuçlarını incelediğimizde bunların gücünün Kilise'den daha az olmadığını göreceğiz.

2. Demokratik inançların yarattığı Jakoben ruh ve zihniyet

Bugünün kuşakları yalnızca devrimci ilkelerin değil, onların başarı kazanmasını sağlayan özel zihniyetin de mirasçısı olmuşlardır.

Jakoben ruhunu incelerken bu zihniyetin her zaman yanılsamaları doğruymuş gibi dayatmaya çalıştığını görmüştük. Jakoben ruh sonunda Fransa'da ve diğer Latin kökenli ülkelerde genele öylesine yayıldı ki, bütün siyasi partileri, hatta en muhafazakâr olanları bile etkiledi. Burjuvazi üzerinde çok güçlü bir etki bıraktı, halkın üstündeki etkisiyse çok daha fazlaydı.

Jakoben ruhunun bu yükselişi siyasi anlayışların, kurumların, yasaların güç yoluyla dayatılması sonucunu getirdi. Başka ülkelerde oldukça sessiz sakin görünen sendikacılık, Fransa'da anında taviz vermeyen, anarşik bir yapı kazandı; bu yapısı isyanlar, sabotajlar ve kundakçılıkla ortaya çıktı.

Ürkek hükümetlerin bastıramadığı Jakoben ruh, vasat kapasiteli zihinlerde melankolik bir çöküntü yaratır. Demiryolu işçilerinin son kongrelerinden birinde delegelerin üçte biri sabotajı onayladı, Kongre'nin sekreterlerinden biri konuş-

masına şu sözlerle başladı: "Bütün sabotajcıları kardeşçe selamlıyor, onlara hayranlığımı sunuyorum."

Bu genel zihniyet gittikçe artan bir anarşiye yol açar. Daha önceden de belirttiğim gibi, Fransa'nın sürekli anarşi halinde olmamasının nedeni, ülkeyi bölen partilerin bir denge oluşturmasıdır. Bunlar birbirlerine karşı düşmanca bir nefret beslerler, ancak hiçbiri rakiplerini esir edecek kadar güçlü değildir.

Bu Jakoben hoşgörüsüzlük öylesine yayılıyor ki, yöneticiler bile hiçbir vicdani rahatsızlık duymaksızın düşmanlarına karşı en devrimci taktikleri uyguluyor, en ufak direniş gösteren bir grubu şiddetle eziyor, hatta mülküne bile el koyuyor. Bugünkü yöneticilerimiz eski çağların fatihleri gibi davranıyor; yenik düşenin kazananlardan umut edebileceği hiçbir şey yok.

Hoşgörüsüzlük, alt sınıflara özgü olmak bir yana, yönetici sınıflar arasında da aynı derecede yaygındır. Michelet eğitimli sınıfların uyguladığı şiddetin halkın uyguladığı şiddetten çok daha büyük olduğunu uzun bir zaman önce belirtmişti. Eğitimli sınıflar belki sokak lambalarını kırmazlar, ama kafaların kırılmasına yol açmaya hazırdırlar. Devrimde uygulanan en kötü şiddet profesörlerin, avukatların, yani eğitimli burjuvazinin uyguladığı şiddetti; bunlar sözde toplum içi davranışları yumuşatması beklenen klasik eğitimi görmüş kişilerdi.

Eğitim ne geçmişte ne de bugün insanların davranışlarını yumuşatabilmiştir. Bunu katılımcıları ve editörleri çoğunlukla üniversite profesörleri arasından seçilen en ilerici dergileri okuduğumuzda açıkça görebiliriz.

Bu profesörlerin kitapları da makaleleri kadar şiddetlidir,

bu kadar talihli insanların içlerinde nasıl böyle bir nefret gizlediklerine şaşırır kalırsınız.

Hep başkalarının iyiliğini düşünerek böyle davrandıklarını söyleseler de buna pek inanmamız beklenemez. Dar görüşlü bir dini zihniyetin yanı sıra, o dönemdeki güçlülerin gözüne girme ya da kâr getirecek bir popülerlik elde etme umudu, onların yazılı propagandasında savunulan şiddetin tek olası açıklamasıdır.

Daha önceki yapıtlarımdan birinde Collège de France'tan bir profesörün kitabından bazı bölümler alıntılamıştım; yazar bu kitabında, halkı, öfkeyle kötülediği burjuvazinin mallarını ele geçirmeye kışkırtıyor, yeni bir devrimin gereksinim duyabileceği Marat'ların, Robespierre'lerin, Carrier'lerin bu tür kitapların yazarları arasından çıkacağı sonucuna varıyordu.

Jakoben dini (özellikle de Sosyalist biçimiyle) eski inançların zayıf zihinler üzerindeki bütün gücünü barındırır. İnançlarından kör olmuş bu insanlar, rehberlerinin akıl olduğuna inansalar da, aslında yalnızca tutkuları ve düşleriyle harekete geçerler.

Demokratik inançların evrimi daha önce sözünü ettiğimiz siyasi sonuçları doğurmakla kalmamış, modern insanların zihniyetleri üzerinde de önemli bir etki bırakmıştır.

Eski dogmalar uzun zaman önce güçlerini yitirmişse de, demokrasi teorilerinin güçlerini yitirmesi söz konusu bile değildir, sonuçları da gün geçtikçe artmaktadır. Başlıca sonuçlardan biri üstünlüğe karşı duyulan genel nefrettir.

Toplum içinde servet ya da zekâ açısından ortalamayı geçen herkese karşı duyulan bu nefret, bugün işçi sınıfından burjuvazinin üst katmanlarına kadar bütün sınıflarda görül-

mektedir. Bunun sonuçları kıskançlık, kötüleme, saldırı, alay, eziyet, bütün eylemleri kaba güdülere bağlama ve dürüstlüğe, çıkarsızlığa, zekaya inanmama alışkanlığıdır.

Halk arasında olduğu gibi en eğitimli Fransızlar arasındaki konuşmalara da her şeyi ve herkesi aşağılama çılgınlığı damgasını vurmuştur. Ölülerin en ileri gelenleri bile bu eğilimden kurtulamaz. Daha önceleri ülkelerinin en değerli mirası olarak görülen ünlü insanları küçük düşürmek için bu kadar fazla sayıda kitap hiçbir dönemde yazılmamıştı.

Kıskançlık ve nefret her zaman için demokratik teorilerin ayrılmaz bir parçası olmuştur; ancak bu duygular hiçbir zaman bugün olduğu kadar çok yayılmamıştır. Bütün gözlemcilerin dikkatini çekecek kadar büyük bir yayılmadır bu.

M. Bourdeau, "Hiçbir ahlaki kaynağı olmayan değersiz bir demagojik içgüdü insanlığı en düşük düzeye çekmeyi düşlüyor; bu içgüdüye göre, her tür üstünlük, hatta kültür bile topluma karşı işlenmiş bir suçtur... bu duygu, Jakoben kasapları, Lavoisier'in ya da Chénier'in boynunu vururken harekete geçiren bayağı eşitlik duygusudur."

Üstünlüğe karşı duyulan bu nefret, Sosyalizm'in günümüzdeki ilerleyişinin en önemli öğesidir, ancak demokratik düşüncelerin yarattığı yeni ruhun tek özelliği değildir.

Demokrasi teorilerinin öteki sonuçları da, dolaylı da olsa, derin etkiler bırakmıştır. Bu sonuçlar arasında "devletçilik"in ilerleyişi, burjuvazinin gücünün azalması, sermayedarların gittikçe artan etkinliği, sınıf çatışması, eski toplumsal kısıtlamaların ortadan kalkması, ahlâkın bozulması gibi sonuçlar yer alır.

Bütün bu sonuçlar genel bir itaatsizlik ve anarşiyle kendini gösterir. Oğul babasına, işçi patronuna, asker kumandan-

larına karşı ayaklanır. Hoşnutsuzluk, nefret ve kıskançlık her yerde kol gezer.

Süregiden bir toplumsal hareket, gittikçe hız kazanan, hareket halindeki bir makine gibidir. Dolayısıyla bu zihniyetin sonuçlarının daha da bir önem kazanacağını göreceğiz. Gün geçtikçe ciddiyeti artan olaylar (demiryolu işçilerinin ve postacıların grevleri, zırhlı gemilerin infilâk etmesi vb.) zaman zaman bunu açığa çıkarır. Eski Denizcilik Bakanlarından M. de Lanessan, Liberté'nin iki milyon sterlinden daha fazlaya mal olan, bir anda iki yüz insanı havaya uçuran imhası hakkında şunları söylemişti:

"Filomuzun içini kemiren sorun, ordumuzu, kamu yönetimlerimizi, parlamenter sistemimizi, toplumumuzun bütün dokusunu etkisi altına alan sorundur. Bu sorun anarşidir; yani, zihinlerle nesnelerin karmaşa içinde olduğu, hiçbir şeyin aklın gösterdiği gibi yapılmadığı, hiç kimsenin mesleki ya da ahlaki görevinin gerektirdiği gibi davranmadığı bir durumdur bu."

Iéna'nın ardından gelen Liberté felaketi konusunda, Paris belediye meclisi başkanı M. Felix Roussel, bir konuşmasında şunları söylemiştir:

"Sorunun nedenleri bugüne özgü nedenler değildir. Sorun daha geneldir, üç sözcükle özetlenebilir: sorumsuzluk, disiplinsizlik ve anarşi."

Herkesin bildiği gerçekleri dile getiren bu alıntılar, cumhuriyetçi sistemin en sadık destekçilerinin bile toplumsal düzensizlikteki artışı kabul ettiklerini gösterir. Herkes bu durumu görmektedir, ancak bunu değiştirecek güçte olmadığının da farkındadır. Aslında bu durum, bizim iradelerimizden daha büyük güçteki zihinsel etkilerin bir sonucudur.

3. Genel seçim hakkı ve bu hakkın temsilcileri

Demokrasinin dogmaları arasında belki de en temel ve en çekici olanı genel seçim hakkıdır. Bu hak kitlelerde eşitlik düşüncesi yaratır; en azından bir an için zenginle fakir, okumuşla cahil, seçim sandığı önünde eşit duruma gelir. Bakan, en düşük düzeydeki hizmetkârını itekleyerek kendisine yol açmaya çalışır; bu kısa an boyunca herkes eşit güçtedir.

Aralarında Devrim Hükümeti de olmak üzere bütün hükümetler, genel seçim hakkından korkmuştur. Aslında, bu hakka karşı çıkmak için daha ilk bakışta bile bir sürü neden gösterilebilir. Yığınların ülkeyi yönetebilecek kişileri düzgünce seçebileceği, vasat ahlâklı, zayıf bilgili, dar görüşlü insanların sırf sayıca üstünlükleri yüzünden seçilecek aday hakkında yargıya varmalarını sağlayacak belli bir yeteneklerinin olabileceği düşüncesi hiç kuşkusuz hayrete düşürücüdür.

Rasyonel bir bakış açısından değerlendirdiğimizde, sayıca üstünlüğe tanınan seçme hakkı, Pascal gibi düşünüyorsak, belli bir derecede haklı çıkarılabilir:

"Çoğunluk, gözle görülebildiğinden ve kendisine itaat edilmesini sağlayacak güçte olduğundan en iyi yoldur; ancak bu daha güçsüzlerin tavsiyesidir."

Genel seçim hakkının yerini günümüzde başka hiçbir kurum alamayacağı için artık onu kabul etmeli ve benimsemeye çalışmalıyız. Bu durumda ona karşı çıkmak ya da kraliçe Marie Caroline'in Napoleon ile mücadelesi sırasında söylediği "bu aydınlanmış çağda, her ayakkabı tamircisi akıl yürütüp hükümeti eleştirirken, hiçbir şey insanları yönetmekten daha korkunç olamaz" cümlesini yinelemek yararsızdır.

Doğruyu söylemek gerekirse, aslında sakıncalar göründüğü kadar da büyük değildir. Yığın psikolojisinin yasalarını kabul ettiğimizde, sınırlanmış bir seçim hakkının genel seçim hakkından daha iyi seçilmiş insanlar ortaya çıkaracağı fazlasıyla kuşkuludur.

Aynı psikolojik yasalar bize sözde genel seçim hakkının aslında tam bir uydurmaca olduğunu da gösterir. Çok nadir durumlar dışında, yığınların liderlerinin görüşleri dışında bir görüşleri yoktur. Genel seçim hakkı aslında en sınırlı seçim hakkıdır.

Asıl tehlike de burada yatar. Genel seçim hakkını tehlikeli kılan, yönetimde olan liderlerin Devrim kulüplerine benzer yerel komitelerdeki küçük adamlar olmasıdır. Yetki kazanmak için oy toplamaya çalışan bir lider bu komitelerce seçilecektir.

Aday gösterilen kişi ancak komitelerinin çıkarlarını tatmin ettiği sürece mutlak bir yerel güç kazanır. Bu zorunluluk yüzünden, ülkenin genel çıkarı, seçilmiş temsilcinin zihninden neredeyse tamamıyla silinir.

Emirlerine uyacak hizmetkârlara ihtiyaç duyan komiteler, doğal olarak bu görev için çok zeki, her şeyden önemlisi ahlaki düzeyi çok yüksek bir bireyi seçmezler. Kişiliksiz, toplumsal konumdan yoksun, her zaman uysal adamları seçmek zorundadırlar.

Bu zorunluluklar yüzünden, seçilmiş temsilcinin kendisini destekleyen, onlar olmadan hiçbir şey yapamayacağı bu küçük gruplara itaati tamdır. Komitesi nasıl emrediyorsa öyle konuşur ve öyle karar alır. Politik ideali birkaç sözcükle ifade edilebilir: görevinde kalabilmek için itaat etmek.

Çok nadir durumlarda, ancak konumu ya da serveti saye-

sinde temsilcinin bir saygınlığı varsa, daha üstün bir kişilikle yerel komiteleri oluşturan haddini bilmez azınlıkların uyguladığı zorbalığın üstesinden gelerek, kendisini halk oyunun üstünde kabul ettirebilir.

Fransa gibi demokratik ülkeler yalnızca görünürde genel seçim hakkına göre yönetilirler. Bu yüzden halkın çıkarına olmayan, halkın talep etmediği birçok yasa çıkarılır. Batı demiryollarının satın alınması, toplantılarla ilgili yasalar vb. bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu saçma kararlar, fanatik yerel komitelerin taleplerinin yerine getirilmesi için alındı ve bu komitelerin seçtiği vekillere de zorla kabul ettirildi.

Ilımlı vekillerin cephaneleri imha eden anarşistlere destek vermek, anti-militaristlerle işbirliği yapmak, kısacası yeniden seçilmeyi garantilemek için en berbat talepleri yerine getirmek zorunda kaldıklarını gördüğümüzde bu komitelerin gücünü anlayabiliriz. Demokrasinin en düşük düzeydeki öğelerinin iradesi seçilmiş temsilcilerde en bayağı diye nitelendirebileceğimiz davranışların ve ahlâkın çıkmasına yol açmıştır. Siyasetçi kamu hizmetindeki bir insandır, Nietzsche'nin de dediği gibi:

"Kamu hizmetinin başladığı yerde büyük komedyenlerin yaygarasıyla zehirli sineklerin vızıldaması da başlar... Komedyen, insanlar üzerinde en iyi etkiyi bırakmasını ne sağlıyorsa, insanları ona inanmaya ne zorluyorsa ona inanır. Yarın başka bir inancı olacaktır, ertesi gün de daha başka bir inancı... Büyük olan ne varsa, kamu hizmetinden ve şöhretinden çok uzaktadır."

4. Reform çılgınlığı

Alınan kararlarla birdenbire insanlara dayatılan reformlara duyulan çılgınca ilgi, Jakoben ruhundaki en tehlikeli düşüncelerdendir; Devrim'den geriye kalan en sağlam miraslardan biridir. Fransa'da geçtiğimiz yüzyıl içinde sürekli yaşanan siyasi çalkantıların en başta gelen etkenleri arasındadır.

Reformlara duyulan bu yoğun susuzluğun psikolojik nedenlerinden biri, şikayet edilen sorunların gerçek nedenlerini bulmanın zorluğudur. Açıklama zorunluluğu yüzünden en basit türden uydurmaca nedenler bulunur. Dolayısıyla çözümler de basit görünür.

Kırk yıldır hiç durmaksızın her biri kendi başına küçük birer devrim olan reform kararları çıkarıyoruz. Bütün bunlara karşın, belki de aslında bunlar yüzünden, Fransızlar Avrupa'daki bütün ırklardan daha az gelişme kaydediyor.

Gelişmemizdeki bu yavaşlığı, toplumsal yaşamımızın başlıca öğelerini (ticaret, sanayi vb.) başka uluslarınkilerle karşılaştırdığımızda görebiliriz. Başka ulusların (özellikle de Almanların) kaydettiği ilerleme, bizim yavaş gelişmemizin yanında, çok büyük görünür.

Yönetim, sanayi ve ticaret alanlarındaki düzenlemelerimiz artık kullanılamaz, ihtiyaçlarımızı karşılayamaz duruma gelmiştir. Sanayimiz gelişmiyor; denizciliğimiz düşüşte. Devletin ayırdığı büyük ödeneklere karşın, kendi sömürgelerimizde bile, yabancı ülkelerle rekabet edebilecek durumda değiliz. Eski Ticaret Bakanlarından M. Cruppi, yeni yayımlanan bir kitabında bu üzüntü verici düşüşten üzerine basa basa söz eder. Bilindik hataları yineleyerek, bu düşüş sorununun yeni yasalarla çözülebileceğine inanır.

Bütün siyasetçiler aynı görüşü paylaşır; yavaş ilerlememizin nedeni de budur zaten. Bütün partiler reformlar aracılığıyla sorunların çözülebileceğine inanmış durumda. Bu inanç Fransa'yı dünyanın en fazla bölünmüş, anarşiye en açık ülkesi durumuna getiren çatışmalara yol açmaktadır.

Bir halkın değerini ortaya çıkaranın düzenlemeler değil, kişiler ve yöntemler olduğunu kimse anlamamış görünüyor. Etkili reformlar devrimci reformlar değil, önemsiz gibi görünen günlük düzeltmelerin zaman içinde birikimiyle oluşan reformlardır. Büyük toplumsal değişimler de, aynı jeolojik değişimler gibi, küçücük etmenlerin günden güne birikimiyle gerçekleşir. Almanya'nın son kırk yıl içindeki ekonomik gelişimi bu yasanın doğruluğunu kanıtlayan çarpıcı bir örnektir.

Rasgele gerçekleşiyormuş gibi görünen birçok önemli olay (örneğin, savaşlar) aslında bu küçük etmenlerin birikimi yasasına bağımlı gelişir. Sonuca götüren mücadelenin bir gün ya da daha az bir sürede bittiği şüphe götürmez, ama yavaş yavaş biriken birçok küçük çaba zaferin ayrılmaz bir parçasıdır. 1870'te bunun acı bir örneğini gördük, Ruslar da çok yakın bir süre önce bu deneyimden geçtiler. Tsushima Savaşı'nda Rus filosunu yok etmek için Amiral Togo'ya yarım saat kadar bir süre yetti, ancak bu başarıyı çok önceden ortaya çıkmış binlerce küçük etken getirmiştir. Rusların yenilgisini hazırlayan etkenler de az değildir: bizimki kadar karmaşık ve sorumsuz bir bürokrasi; ağırlığı kadar altına satın alınmış olsa bile çürük malzemeler; toplumsal hiyerarşinin her düzeyinde görülen bir yolsuzluk sistemi ve ülke çıkarlarına karşı toptan kayıtsızlık.

Ne yazık ki, gittikçe büyüyerek ulusun mutluluğunu sağ-

layan küçük şeylerin gelişimi pek gözle görülebilir değildir, halk üzerinde bir iz bırakmaz ve seçimlerde siyasetçilerin çıkarlarına hizmet edemez. Siyasetçiler bu tür şeylere pek önem vermediklerinden, yönettikleri ülkelerde küçük düzensizliklerin birbiri ardına gelmesine izin verirler, bunlar da sonuçta büyük bir çöküşe yol açar.

5. Demokrasilerdeki toplumsal ayrımlar ve çeşitli ülkelerdeki demokratik düşünceler

İnsanlar doğuştan kastlara ayrılıp farklılaştırıldıklarında, toplumsal ayrımlar genellikle önüne geçilemez bir doğal yasanın sonuçları gibi kabul edilirdi.

Eski toplumsal ayrımlar ortadan kaldırılınca, sınıflar arasındaki ayrımlar da yapay görünmeye başladı ve bunlar hoşgörülemez duruma geldi.

Demokratik halklarda eşitlik zorunluluğunun teoride kaldığını, yapay eşitsizliklerin hızla geliştiğini, bunların taşıyıcılarına açıkça görülebilir bir üstünlük sağladığını daha önce belirtmiştik. Ünvanlara ve nişanlara duyulan açlığın bu kadar yaygınlaştığı başka bir dönem olmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri gibi gerçekten demokratik ülkelerde ünvanlarla nişanların çok büyük bir etkisi yoktur, ayrımları yalnızca servet yaratır. Zengin Amerikan genç kızlarının Avrupa aristokrasinin eski ünlüleriyle evlendiği çok nadir görülür. Böyle durumlarda, içgüdüsel bir biçimde, genç bir ırkın kendisine ahlaki bir çerçeve kazandıracak bir geçmişi elde etmesine olanak sağlayan tek yolu denediklerini söyleyebiliriz.

Ancak genel olarak baktığımızda Amerika'da ortaya çıkan aristokrasinin ünvanlarla nişanlara dayanmadığını görürüz. Sırf mali temelleri olduğu için bir kıskançlık da yaratmaz, çünkü herkes günün birinde onun parçası olmayı umut eder.

Tocqueville, Amerika'daki demokrasiyi konu alan kitabında, eşitliğe duyulan genel özlemden söz ederken, öngördüğü bu eşitliğin insanların yalnızca ellerindeki dolarlara göre sınıflandırılmasıyla sonuçlanacağını bilmiyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nde başka hiçbir şeyin etkisi yoktur; hiç kuşkusuz bir gün Avrupa'da da durum böyle olacak.

Şu anda Fransa'yı demokratik bir ülke olarak görmemiz mümkün değildir, yalnızca kâğıt üzerinde öyle olduğunu söyleyebiliriz; bu noktada, daha önceden de söylediğimiz gibi, farklı ülkelerde "demokrasi" sözcüğüyle dile getirilen çeşitli düşünceleri inceleme ihtiyacını duyuyoruz.

Gerçek anlamda demokratik ülkeler olarak pratikte yalnızca İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ni gösterebiliriz. Bu ülkelerde demokrasi farklı biçimlerde uygulansa da, aynı ilkeler (özellikle de bütün görüşlere hoşgörü) gözetilir. Dini inançlardan dolayı baskı bu ülkelerde görülmez. Gerçek üstünlük, gerekli yeteneklerdeki herkesin belli yaşlarda girebileceği çeşitli mesleklerde kendini gösterir. Bireysel çabanın önünde hiçbir engel yoktur.

Bu ülkelerde insanlar eşit olduklarına inanırlar, çünkü aynı konumu elde etmekte serbest oldukları düşüncesindedirler. İşçi önce ustabaşı, sonra mühendis olabileceğini bilir. Mühendis, merdivenin en üst basamaklarından değil de en alt basamaklarından başlamak zorunda olduğundan, Fransa'da olduğunun tersine, kendisini öteki insanlardan farklı

bir mayadan yapılmış gibi görmez. Bu durum bütün meslekler için geçerlidir. Bu yüzden Avrupa'da çok şiddetli olan sınıflar arası nefret, İngiltere ve Amerika'da çok azdır.

Fransa'da demokrasi bir tek nutuklarda vardır. Gençlik çağında üstünden gelinmesi gereken bir rekabet ve sınav sistemi saygın mesleklerin kapılarını kapar, birbirinden ayrı düşman sınıflar yaratır.

Dolayısıyla Latin ülkelerindeki demokrasiler yalnızca teoride kalır. Mutlakiyetçi devlet, mutlakıyetçi monarşinin yerini almıştır, ama ondan daha az katı olduğu söylenemez. Servet aristokrasisi doğuştan aristokrasinin yerine geçmiştir, ayrıcalıkları onunkilerden daha az değildir.

Monarşilerle demokrasiler özden çok biçimde birbirlerinden ayrılırlar. İkisinin sonuçları ancak insanların değişken zihniyetine göre değişir. Farklı yönetim sistemleri hakkındaki bütün tartışmalar önemsizdir; çünkü bu sistemlerin kendi başlarına özel bir değerleri yoktur. Değerleri her zaman için yönetilen insanlara dayanacaktır. Bir ulusun dünyadaki yerini belirleyenin yönetim sistemi değil, bireylerin gösterdiği kişisel çabaların toplamı olduğunu anlayan bir halk büyük ve hızlı bir gelişme kaydedecektir.

III. BÖLÜM

Demokratik inancın yeni biçimleri

1. Sermaye ve emek arasındaki çatışma

Yasa-koyucularımız tehlikeli reformlar ve yasalar çıkarırken, dünya doğal evrimini yavaş yavaş sürdürüyor. Yeni çıkarlar baş gösteriyor, uluslar arasındaki ekonomik rekabet gittikçe artıyor, işçi sınıflarında bir hareketlenme ortaya çıkıyor; ne yana baksak siyasetçilerin uzun söylevlerinin çözüm getiremeyeceği güç sorunların doğuşunu görüyoruz.

Bu yeni sorunlardan en karmaşık olanı emek ve sermaye arasındaki çatışmadır. İngiltere gibi geleneklere bağlı bir ülkede bile bu ciddi bir soruna dönüşmüştür. İşçiler daha önceki yönetmeliklerini oluşturan toplu sözleşmelere artık uymuyorlar, önemsiz nedenlerden grev ilan ediliyor, işsizlik ve yoksulluk rahatsız edici boyutlara ulaşmış durumda.

Amerika'da sorunun vahimliği çözümü de getirmiş olmasaydı bütün sanayiler bu grevlerden etkilenecekti. Geçtiğimiz on yıl içinde sanayi liderleri büyük işveren federasyon-

ları kurdular, bu federasyonlar işçilere tahkim kararını kabul ettirecek kadar güçlendi.

Nüfus artışımızdaki durgunluk yabancı işçileri zorunlu kıldığından Fransa'daki işçi sorunu karmaşıktır. Bu durgunluk Fransa'nın rakipleriyle çekişmesini de güçleştirecektir; toprakları nüfusunu beslemeye yetmeyen ülkeler kaçınılmaz olarak tarihin en eski yasalarından birine uyup daha az nüfuslu ülkeleri işgal edeceklerdir.

Aynı ulusun işçi ve işverenleri arasındaki bu çatışmalar, ihtiyaçları daha az olduğundan malları çok daha ucuza üretebilen Asyalılarla ihtiyaçları daha fazla olan Avrupalılar arasındaki ekonomik mücadelenin gittikçe artmasıyla daha da şiddetlenecektir. Yirmi beş yıldır bu konunun üzerinde duruyorum. Japon ordusuna gönderilen eski askeri ataşelerden General Hamilton, daha çatışmalar çıkmadan önce zaferi Japonların kazanacağını kestirmişti; Hamilton, General Langlois'nın çevirdiği bir makalede şunları yazmıştır:

"Mançurya'da gördüğüm gibi Çinliler beyaz ırktan işçiyi ortadan kaldırabilecek güçtedir. Onu yeryüzünden silebilir. İşçilere eşitlik vaazı veren Sosyalistler, teorilerini uygulamanın pratik sonucu ne olurdu bunu bilmiyorlar. Beyaz ırkların yazgısı uzun vadede yeryüzünden silinmek mi olacak? Benim âcizane görüşüme göre, bu yazgı tek bir etkene bağlı: Savaşı ve savaşa hazırlanmayı gereksiz ve kötü gösteren nutuklara kulaklarımızı tıkayacak sağduyumuz var mı, yoksa yok mu?

"İşçilerin bir seçim yapmak zorunda olduğunu düşünüyorum. Dünyanın bugünkü durumu düşünülecek olursa, çocuklarını askeri bir ideale göre yetiştirmeleri, militarizmin bedelini ve güçlüklerini seve seve kabul etmeleri gerekir;

yoksa başarılı olacağı şüphe götürmez bir rakip işçiyle acımasız bir yaşam mücadelesi içinde bulacaklardır kendilerini. Asyalılara göç etme, düşük ücretle rekabete girme, bizim aramızda yaşama hakkını tanımamanın tek bir yolu vardır, o da kılıçtır. Amerikalılar ve Avrupalılar ayrıcalıklı konumlarının yalnızca silah gücüne dayandığını unuturlarsa, Asya çok yakında öcünü alacaktır."

Amerika'da Çinlilerle Japonların işgali, bu işçilerle beyaz ırkın işçileri arasındaki rekabet yüzünden ulusal bir felaket haline gelmiştir. Avrupa'da da işgal başlamıştır, ancak bu boyuta varmamıştır. Ama daha şimdiden Çinli göçmenler belli merkezlerde (Londra, Cardiff, Liverpool vb.) önemli sömürgeler oluşturmuşlardır. Düşük ücrete çalışarak birçok ayaklanmayı kışkırtmışlardır. Gittikleri her yerde ücretlerin düşmesine yol açmışlardır.

Ancak bu sorunlar geleceğin sorunları; bugünün sorunları öylesine rahatsız edici ki şimdi başka sorunlarla uğraşmamız zaman kaybı.

2. İşçi Sınıfının ve Sendikacılık Hareketinin Gelişimi

Günümüzün en önemli demokratik sorunu sendikacılık ya da işçi örgütlenmesi hareketinin ortaya çıkmasıyla işçi sınıfının son zamanlardaki gelişimidir.

Sendikacılık diye bilinen ortak çıkarların bir arada toplanması hareketini, bütün ülkelerde kısa sürede çok büyük gelişmeler elde ettiğinden dünya çapında bir hareket diye nitelendirebiliriz. Bu kuruluşlardan bazılarının bütçeleri küçük

devletlerin bütçeleriyle karşılaştırılabilecek durumdadır. Bazı Alman sendikalarının aidatlardan üç milyon sterlinin üzerinde bir para elde ettikleri söyleniyor.

İşçi hareketinin bütün ülkelerdeki yayılışı, bu hareketin Sosyalizm gibi Ütopyacı teorisyenlerin bir düşü olmadığını, ekonomik zorunlulukların bir sonucu olduğunu gösteriyor. Sendikacılık, amacı, eylem araçları, eğilimleri bakımından Sosyalizm'e hiçbir şekilde benzemez. Political Psychology adlı kitabımda bunu yeterince açıklamıştım; bu iki öğreti arasındaki farkı burada birkaç sözcükle yeniden hatırlamak yeterli olacaktır.

Sosyalizm bütün sanayi kollarının mülkiyetini ele geçirdikten sonra bunların devlet tarafından yönetilmesini, devletin de ürünleri yurttaşlar arasında eşit bir biçimde dağıtılmasını amaçlar. Sendikacılık ise devletin müdahalesini tamamıyla ortadan kaldırıp, toplumu her biri kendi kendini yöneten küçük mesleki gruplara ayırmayı amaçlar.

Sendikacıların hiç sevmediği, hatta şiddetle eleştirdiği Sosyalistler bu iki grup arasında bir çatışma olduğunu bilmezlikten geliyorlar; ancak bu artık saklanılamayacak kadar ortada. Sosyalistlerin hâlâ taşıdıkları siyasi etki kısa zamanda yok olacak.

Sendikacılık her yerde Sosyalizm'in yok olması pahasına yayılıyorsa, bunun nedeni, daha önce de söylediğim gibi, geçmişi yeniden canlandıran bu toplu hareketin modern sanayideki uzmanlaşmadan doğan belirli ihtiyaçları bir araya getirmesidir.

Bu durumun çok farklı örneklerini görebiliyoruz. Sendikacılık, Fransa'da hiçbir yerde ulaşamadığı kadar büyük bir başarıya ulaşmıştır. En azından şu an için, daha önceden sö-

zünü ettiğimiz devrimci kalıba girerek, bütün örgütlenmelere olduğu gibi sendikacılığa da pek aldırış etmeyen, bu yeni öğretiyi yalnızca modern toplumu yıkma girişimlerinde kullanan anarşistlerin ellerine düşmüştür. Sosyalistler, sendikacılar, anarşistler, her ne kadar birbirinden tümüyle farklı düşüncelerden yola çıksalar da, böylece aynı nihai amaç üzerinde birleşmişlerdir: yönetici sınıfların şiddetle sindirilmesi ve servetlerinin yağmalanması.

Sendikacılık öğretisinin Devrim ilkeleriyle hiçbir ilişkisi yoktur. Aslında birçok noktada Devrim'le taban tabana zıt olduğu görülür. Sendikacılık daha çok Devrim'in yasakladığı localara ya da korporasyonlara benzeyen bazı toplu örgütlenme biçimlerine bir dönüş gibidir. Devrim'in yasakladığı federasyonların bir örneğidir. Devrim'in yerleştirdiği devlet merkeziyetçiliğini tamamıyla reddeder.

Sendikacılık özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi demokratik ilkelere aldırış etmez. Sendikacılık, üyelerinden bütün özgürlüğü yok eden mutlak bir disiplin ister.

Sendikalar, henüz zorbalıklarını birbirlerine dayatacak kadar güçlenmediklerinden, neredeyse kardeşçe diye nitelendirilebilecek bir saygı göstermektedirler birbirlerine karşı. Ancak yeterince güç elde ettikleri zaman, karşıt çıkarları kaçınılmaz olarak çatışınca, aynı eski İtalyan cumhuriyetlerinin Sendikalar döneminde Floransa ve Siena arasında görüldüğü gibi, şu anki kardeşlik hemen unutulacak, eşitliğin yerini de en güçlünün despotizmi alacaktır.

Böyle bir gelecek çok yakın görünüyor. Bu yeni güç çok hızla gelişiyor, onun karşısında çaresiz kalan hükümetler ise her talebi kabul ederek kendilerini savunuyorlar; bugün için yararlı olsa bile, gelecekte bedeli ağır ödenecek kötü bir siyaset bu.

Kısa bir süre önce İngiliz Hükümeti ülkenin sanayi yaşamını askıya alma tehdidinde bulunan Madenciler Sendikası'yla olan mücadelesinde bu kötü siyasete başvurmak zorunda kaldı. Sendika, üyeleri için asgari ücret istedi, ancak bu üyeler asgari çalışma kuralına uymak zorunda değillerdi.

Böyle bir talep kabul edilemez olsa da, hükümet, bu kararın onaylanması için Parlamento'ya bir yasa tasarısı önerme kararını aldı. M. Balfour'un Avam Kamarası'ndaki önemli sözlerinden bir ders çıkarabiliriz:

"Ülkemiz uzun ve değişken tarihi boyunca hiç bu türden ve böylesine önemli bir tehditle karşılaşmamıştır.

"Tek bir kuruluşun ticaret ve imalat ile geçinen bir toplumun ticaret ve imalatını felç etmesi (hem de büyük ölçüde felç etmesi) gibi garip ve meşum bir tehditle karşı karşıyayız.

"Madencilerin mevcut yasalara göre ellerinde bulundurdukları güç sınırsızdır. Hiç daha önce buna benzer bir şey görülmüş müdür? Feodal baron bununla kıyaslanabilecek bir zorbalık uygulamış mıdır? Bir Amerikan tröstünün genel çıkarı böylesine hor görerek yasadan aldığı hakları kullandığı olmuş mudur? Yasalarımızda, toplumsal örgütlenmemizde, çeşitli meslek ve sanayiler arasındaki ilişkilerde geldiğimiz mükemmellik düzeyi, bizi şu an toplumumuzu tehdit eden ciddi tehlikeye ilkel çağlarda yaşayan öncüllerimizden daha çok yaklaştırıyor... Şu an eğer dikkatli olmazsak bütün toplumu batıracak öğelerin ellerindeki gücün ilk örneklerine tanıklık ediyoruz... Hükümetin madencilerden gelen emri yerine getirmesi toplumla boy ölçüşenlerin zaferine bir gerçeklik görüntüsü kazandırıyor."

3. Neden Bazı Demokratik Hükümetler Yavaş Yavaş Yönetici Kastlar Hükümetlerine Dönüşüyor?

Demokratik düşüncelerden kaynaklanan anarşi ve toplumsal çatışmalar bugün hükümetleri beklenmedik bir gelişmeye doğru itiyor; bu gelişmenin sonunda hükümetler yalnızca saymaca bir iktidarla kalacak gibi görünüyor. Aşağıda sonuçlarından kısaca söz edeceğim bu gelişme, hâlâ olayları denetleyen en önemli güç olan kaçınılmaz zorunlulukların baskısı altında kendiliğinden gerçekleşiyor.

Günümüzün demokratik ülkelerindeki hükümetler genel seçim sonucu göreve gelmiş temsilcilerden oluşur. Bu temsilciler yasa tasarılarını oylamaya sunarlar, aralarından çıkan bakanları atarlar ya da görevden alırlar, geçici bir süre için yürütme yetkisini ellerinde bulundururlar. Bu bakanların yerine doğal olarak yenileri gelir; zaten bunun için bir oylama yeterlidir. Onların yerine geçen bakanlar farklı bir partiden olduklarından ülkeyi farklı ilkelere göre yöneteceklerdir.

Çeşitli etkiler altında bir ileri bir geri gidip duran bir ülkenin hiçbir sürekliliği ya da istikrarı olmayacağı düşünülebilir ilk bakışta. Ancak istikrarsızlığa yol açabilecek bütün bu koşullara karşın Fransa'daki gibi demokratik bir hükümet oldukça düzenli işleyebilir. Bu olguyu nasıl açıklayabiliriz?

Bunun açıklaması aslında çok basittir; ülkeyi yönetiyormuş gibi görünen bakanlar aslında ülkeyi çok sınırlı bir anlamda yönetebilirler. Katı sınırlar ve kısıtlamalarla çevrelenmiş yetkilerini pek dikkat çekmeyen konuşmalarla birkaç önemsiz kararda kullanabilirler ancak.

Ancak hiçbir gücü ve sürekliliği olmayan bakanların ya-

pay otoritesinin ve siyasetçilerin her talebine oyuncak olmuş kişilerin ardında, yönetim bölümlerini sürekli arttıran meçhul bir güç gizli gizli işlemektedir. Gelenekleri, hiyerarşisi ve sürekliliği olan bu yönetim bölümleri, bakanların mücadele edemeyeceklerini hemen anladıkları bir güç oluştururlar. Sorumluluk yönetim sistemi içinde öylesine bölünmüştür ki, bir bakan önemli bir insanla asla karşı karşıya gelmeyebilir. Bakanın anlık kararları düzenlemeler, görenekler, hükümlerden örülü bir ağın denetimi altındadır; bunlar sürekli olarak ona başkaları tarafından bildirilir, çok az şey bildiğinden bunları çiğnemeye cesaret edemez.

Demokratik hükümetlerde gücün azalmasına doğru giden bu eğilim daha da artacaktır. Tarihin en değişmez yasalarından birini daha önce de söylemiştim: bir sınıf (soylular, din adamları, ordu ya da halk) hakimiyeti ele geçirir geçirmez, ötekileri hızla boyunduruğu altına almaya çalışır. Sonunda imparatorları atayıp iktidardan düşürecek duruma gelen Roma orduları, karşısında kadim kralların bile neredeyse mücadele edemediği ruhban sınıfı, Devrim sırasında hızla bütün yönetim yetkilerini ele geçiren, monarşinin yerine geçen États Généraux aynen böyle yapmıştı.

Memurlar kastı da bu yasanın doğruluğunu gösterecek yeni bir kanıt olacaktır. Çoktan hakimiyetini kuran bu kast, yüksek sesle konuşmaya, tehditler savurmaya, hatta önce postacılarla, hemen onun ardından da hükümete bağlı demiryolu işçileriyle görüldüğü gibi grev yapmaya başlamıştır. Yönetici kadro devlet içinde küçük bir devlet oluşturmuştur, devrim bugünkü hızıyla sürerse çok yakında bu kadro devlet içindeki tek gücü oluşturacaktır. Sosyalist bir hükümetin yönetimi altında başka hiçbir güç olmayacaktır. İşte o zaman

bugüne kadar gerçekleşen bütün devrimlerimiz, kraldan aldığımız yetkilerle tahtı, devlet memurlarından oluşan, sorumsuz, meçhul, despot bir sınıfa devretmekle sonuçlanacaktır.

Geleceği karartan bütün çatışmaların sonucunu şimdiden görmek olanaksızdır. İyimserlikten olduğu kadar kötümserlikten de uzak durmalıyız; tek söyleyebileceğimiz kaçınılmaz zorunluluğun, sonunda bütün her şeyi bir denge durumuna getireceğidir. Dünya bizim nutuklarımıza aldırmadan kendi yolunda devam ediyor, er ya da geç bizler de çevremizdeki değişikliklere uyum sağlamayı becereceğiz. Buradaki zorluk çok fazla sürtüşme çıkarmadan, her şeyden önemlisi de hayalperestlerin düşlerine kapılmadan bunu başarabilmektir. Dünyayı yeniden düzene sokmaya gücü asla yetmeyen bu kişiler, sık sık onu alt üst etmeye çalışmışlardır.

Atina, Roma ve Floransa gibi daha önceleri tarihte ışıldayan birçok şehir, bu korkunç teröristlerin kurbanı olmuştur. Bu insanların artlarında bıraktıkları hiç değişmemiştir; anarşi, diktatörlük ve çöküş.

Ancak tarihten çıkarılan bu tür dersler günümüzün Catilinalarını etkilemeyecektir. Bu insanlar hırslarının yol açtığı hareketlerin en sonunda kendilerinin de sonunu getireceğini henüz görmüyorlar. Bütün bu Ütopyacılar yığınların zihinlerinde imkansız umutlar uyandırmışlar, onların iştahlarını kabartmışlar, onları zaptetmek için yüzyıllardır yavaş yavaş inşa edilmiş olan bentleri çökertmişlerdir.

Kör kalabalıkların seçilmişlere karşı mücadelesi tarihin değişmeyen olgularından biridir, dengeleyici unsurlardan yoksun halk egemenliğinin zaferi birden fazla uygarlığın sonunu getirmiştir. Seçilmişler yaratır, avam tabakası yıkar. Se-

çilmişler hakimiyetlerini yitirir yitirmez avam tabakası pek matah işlerini yapmaya koyulur.

Büyük uygarlıklar ancak içlerindeki bayağı öğelere hükmederek gelişmişlerdir. Demokrasinin despotizmi anarşiye, diktatörlüğe, istilaya, en sonunda da bağımsızlığın yitirilmesine yalnızca Yunanistan'da yol açmamıştır. Bireysel zorbalık her zaman toplu zorbalıktan doğar. Roma'nın büyüklüğünün ilk dönemini sona erdiren bireysel zorbalıktır; bunun ardından da Barbarlar toplu zorbalığı getirmişlerdir.

SONUÇLAR

Bu kitapta tarihin belli başlı devrimlerini inceledik. Ama özellikle bunlardan en önemlisi, bütün Avrupa'yı yirmi yıldan daha uzun bir süre etkisi altına alan, yankıları hâlâ duyulan devrim üzerinde durduk.

Fransız Devrimi bitmez tükenmez bir psikolojik belge cevheridir. İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde bu kadar kısa bir süreye yığılmış deneyimlerle karşılaşmayız.

Bu büyük tarihi piyesin her sayfasında benim yığınların gelip geçici zihniyetleri, halkların kalıcı ruhları, inançların etkileri, mistik, duygusal ve kolektif öğelerin etkileri, farklı mantık biçimleri arasındaki çatışma konularındaki çeşitli yapıtlarımda açıkladığım ilkelerin sayısız örneğini görürüz.

Devrimci meclisler yığın psikolojisinin bilinen bütün yasalarını doğrular. Düşüncesiz ve ürkek bu meclisler, az sayıda liderin hakimiyeti altındadırlar ve genellikle üyelerinin bireysel arzularına ters düşen bir şekilde hareket ederler.

Kraliyetçi Kurucu Meclis eski bir monarşiyi yıkmış; insansever Yasama Meclisi Eylül Katliamları'na göz yummuştur. Aynı barışsever meclis Fransa'yı en zorlu seferlere sokmuştur.

Konvansiyon sırasında da benzer çelişkiler görülmüştür.

Konvansiyon üyelerinin büyük bir çoğunluğu şiddetten nefret ediyordu. Duygusal filozoflar gibi eşitliği, kardeşliği ve özgürlüğü yücelttiler, ama sonunda en korkunç despotizmi uygulayan da onlar oldu.

Directoire sırasında da aynı çelişkiler vardı. Başta niyetleri çok ılımlı gibi görünen meclisler, sürekli kanlı darbelere yol açtılar. Dini barışı getirmeyi istediler, ama sonunda binlerce rahibi hapse gönderdiler. Fransa'yı kaplamış yıkıntıları onarmayı istediler, ama sonunda onlara yenilerini eklediler.

Görüldüğü gibi devrimci dönemde insanların bireysel istekleriyle üyesi oldukları meclislerin eylemleri arasında hep tam bir çelişki olmuştur.

İşin doğrusu onlar denetleyemedikleri görünmez güçlere itaat ettiler. Yalnızca saf aklın adına hareket ettiklerine inanıyorlardı, ama aslında anlayamadıkları, ancak bugün bizim yeni yeni anlamaya başladığımız mistik, duygusal ve kolektif güçlerin etkisi altındaydılar.

Zeka çağlar boyunca gelişmiş ve insanın önünde geniş bir ufuk açmıştır; ancak insanın kişiliği, zihninin gerçek temeli, eylemlerinin ardındaki güdü pek değişmemiştir. Bu bir an yok olsa bile, hemen yine ortaya çıkacaktır. İnsan doğası olduğu gibi kabul edilmelidir.

Devrim'in kurucuları insan doğasını kabullenmediler. İnsanlık tarihinde ilk defa akıl adına insanları ve toplumu dönüştürmeyi denediler.

Hiçbir girişim böylesine başarı fırsatlarıyla donatılmamıştı. Girişimi başlatan teorisyenler hiçbir despotun elinde bulunmayan bir güce sahiptiler.

Bu güce, orduların başarılarına, acımasız yasalara, birbiri

ardına gelen darbelere karşın Devrim yalnızca yıkım üstüne yıkım getirdi ve diktatörlükle sonuçlandı.

Deneyim halkların eğitimi için gerekli olduğundan bu tür bir girişim boşuna değildi. Devrim olmasaydı, saf aklın insan doğasını değiştirmemize yetmeyeceğini, dolayısıyla hiçbir toplumun, ellerinde ne kadar mutlak bir güç bulunursa bulunsun, yasa-koyucuların isteklerine göre yeniden inşa edilemeyeceğini kanıtlamamız güç olurdu.

Orta sınıfların kendi çıkarları adına başlattığı Devrim, hızla hem bir halk hareketine hem de içgüdüselin rasyonele karşı mücadelesine, uygarlığı barbarlıktan ayıran bütün kısıtlamalara karşı bir ayaklanmaya dönüştü. Reformcular halk egemenliği ilkesine bel bağlayarak kendi öğretilerini dayatmaya çalıştılar. Liderlerin yönlendirdiği halk meclisin müzakerelerine sürekli müdahale etti ve en kan dökücü şiddet eylemlerine girişti.

Devrim sırasında yığınların tarihinden birçok önemli ders çıkarabiliriz. Bütün erdemlerin halk ruhunda olduğunu söyleyen siyasetçilerin yanılgısını gösterir bu tarih.

Devrim sırasındaki olaylar, bize, bunun tam tersine, uygarlığın temelini oluşturan toplumsal kısıtlamalardan sıyrılmış, içgüdüsel dürtüleriyle baş başa bırakılmış bir halkın hızla kalıtımsal yabaniliğine döndüğünü gösterir. Zafer kazanan her halk devrimi, bir süreliğine barbarlığa dönüştür. 1871 Komünü varlığını sürdürebilseydi, Terör'ün eylemlerini yineleyecekti. O sayıda insanı öldürecek gücü olmadığından, başkentin önemli anıtlarını yakmakla yetinmek zorunda kaldı.

Devrim, kendilerine gem vuran engellerden kurtulan psi-

kolojik güçler arasındaki çatışmadır. Halka özgü içgüdüler, Jakoben inançlar, atalardan kalma etkiler, istekler, tutkular başıboş kalınca, bütün bu farklı güçler Fransa'yı kana bulayan ve ülke topraklarını harabeye çeviren kızgın bir karşılıklı çatışmaya girdiler on yıl boyunca.

Belli bir mesafeden baktığımızda Devrim'in tek sonucunun bu olduğunu görürüz. Devrim hiçbir yönüyle homojen değildi. Bu büyük olayı anlayabilmek, olayın kahramanlarını sürekli harekete geçiren dürtüleri gösterebilmek için iyi bir inceleme yapmalıyız. Normal zamanlarda çeşitli mantık türleri (rasyonel, duygusal, kolektif ve mistik mantıklar) bizi yönlendirir, bunlar arasında mükemmel bir denge vardır. Kargaşa dönemlerinde ise bu mantık türleri birbirleriyle çatışmaya girer, insan artık kendisi olmaktan çıkar.

Devrim'in insan hakları açısından getirdiği kazanımların değerini bu kitapta hiçbir şekilde küçümsemedik. Ama birçok başka tarihçi gibi, biz de, böylesine bir yıkım ve kan dökme sonucunda kazanılan bu hakların, daha sonraki bir tarihte, uygarlığın ilerlemesi sonucunda, hiç çaba harcamaksızın kazanılabileceğini kabul etmek zorundayız. Kazanılan birkaç yıl ne büyük bir maddi kayba, bir ahlâki çözülmeye yol açtı! Hâlâ bu ahlâki çözülmenin sorunlarını yaşıyoruz. Tarihin kitabındaki bu vahşet dolu sayfaları silmek uzun zaman alacak; henüz silinmedi bunlar.

Günümüzün gençleri eylemi düşünceye tercih ediyorlar. Filozofların kısır tezlerinden nefret ettiklerinden, asıl doğası bilinmeyen konularla ilgili boş düşüncelere dalmıyorlar.

Eyleme geçmek tabii ki harika bir şeydir, asıl ilerleme eylem sonucunda kaydedilmiştir, ama eylem ancak düzgün bir

biçimde yönlendirildiğinde yararlıdır. Devrimciler hiç kuşkusuz eylem adamlarıydı, ancak kendilerinin kılavuz diye kabul ettikleri yanılsamalar onları felakete götürdü.

Gerçeklerden nefret ederek, olayların akışını şiddet kullanarak değiştirmek söz konusu olduğunda eylem her zaman zararlıdır. Laboratuvardaki bir aygıtmış gibi toplumla deney yapamayız. Siyasi çalkantılarımız bize toplumsal hataların maliyetinin ne olabileceğini gösterir.

Devrim'in sonuçları çok kesin olsa da, pratik düşünemeyen birçok kişi, düşlerinin yarattığı sanrının etkisi altında, onu yeniden başlatmayı umuyor. Bu umudun modern sentezi diyebileceğimiz Sosyalizm, etkinliklerimizin büyük kaynaklarını felce uğratacağından, evrimin daha eski aşamalarına doğru bir gerilemeye yol açardı. Bireysel girişimin ve sorumluluğun yerini kolektif girişim ve sorumluluk alırsa, insanlık, insani değerler skalasında birçok basamağı geri geri inecektir.

Günümüzün koşulları bu tür deneylere girişmek için hiç de uygun değil. Hayalperestler kendi düşlerinin ardından gidip, yığınların iştahlarını kabartarak tutkularını arttırırken, halklar her geçen gün silahlanmalarını artırmaya çalışıyorlar. Günümüzün evrensel rekabet ortamında zayıf uluslara yer olmadığının bilincindeler.

Avrupa'nın merkezinde büyük bir askeri güç, her geçen gün gücünü artırıyor, ürettiği mallara ve nüfusu hızla arttığından yakında doyuramayacağı halkına yer bulabilmek için bütün dünyayı hakimiyeti altına almayı istiyor.

Bütünlüğümüzü içteki mücadelerle, partiler arası çekişmelerle, din yüzünden uygulanan alçakça eziyetlerle, sanayi alanındaki gelişmemizi kısıtlayan yasalarla sarsmayı sürdü-

rürsek, dünyada çok yakında bize yer kalmayacak. Birbirine sımsıkı bağlı, olayların akışına sırt çevirmek yerine doğal zorunluluklara uyum sağlamayı başarabilmiş halklara yer açmamız gerekecek. Bugün, dünün bir tekrarı değildir, tarih de hiç beklenmedik sonuçlarla doludur; ancak genel çizgilerine bakıldığında olaylara yön veren ölümsüz yasalardır.

DEVRİMİN PSİKOLOJİSİ

Kitle Zihni Üzerine Tarihin Gözden Geçirilmesi

"Le Bon'un yazdığı zamandan bu yana hiç kuşkusuz çok şey değişti. Ancak, bugün her noktada karşımıza çıkan devrim ve toplumsal bunalım, devrimci ilkeleri, özellikle 1789 Fransız Devrimi'ni konu alan bu çalışmayı tekrar üzerinde düşünmeye değer kılıyor. Bir devrimin birdenbire nasıl gerçekleştiğini, kitle iletişimde kullanılan modern yöntemlerle düşüncelerin hızla sirayet edebilmesiyle açıklayabiliriz. İnsanın her durumda rasyonel bir hayvan olmadığını, duygulara dönüştürülmedikçe aklın kitleleri etkilemediğini çoğu zaman unutuyoruz.

"Hoşumuza gitsin ya da gitmesin, insan hâlâ inançlarıyla yaşıyor; inançlarını akla dayanarak şekillendirse bile, görüş gücü, hâlâ onu yönlendiren birçok dürtüye karşı koymasına olanak tanımıyor. Okuyun ve kendiniz öğrenin."

- Devrimlerin genel özellikleri
- Devrim sırasında etkin olan rasyonel, duygusal, mistik ve kolektif öğeler
- Atalardan kalma etkilerle devrimci ilkeler arasındaki çatışma

ISBN 975-8535-00-2

SCALA YAYINCILIK